

SÖMÜRGEŞİZ

EMPERYALİZM

Harry Magdoff

DEVİN

*Sömürgesiz
Emperyalizm*

Harry MAGDOFF

TÜRKÇESİ

Çiğdem ÇIDAMLI

DEVİN

Sömürgesiz EMPERYAL ZM

Orijinal Adı

Imperialism without Colonies

Devin Yayıncılık: 5

Monthly Review Kitapları 1

Dizi Editörleri

Hakan Tanıtıran - John Bellamy Foster

Kapak

Mahir Duman

Adres

Cemal Nadir Sk. Akşam Han No:13/107 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0212 522 36 31 Faks: 0212 522 36 32

e-mail: devinyayinlari@yahoo.com

Basıldığı Yer

Kitap Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. İstanbul

Tel: 0 212 567 48 84

Tüm hakları saklıdır © Devın Yayınlan

İngilizce'deki ilk baskı

Monthly Review Press 2003

Türkçe Birinci Basım

Devin Yayıncılık Ocak 2005

ISBN-975-6472-08-1

ÇİNDEKİLER

Önsöz	29
<i>John Bellamy Foster</i>	
Paul Baran'ın Kazanımı	45
Yeni Emperyalizm.....	67
Amerikan İmparatorluğu ve ABD Ekonomisi.....	109
Sömürgesiz Emperyalizm.....	141
Militarizm ve Emperyalizm.....	173
Uluslararası Ekonomik Reformun Sınırları.....	187
Ek 1: Kullanılıp Atılan Şeyler, Günümüzün Yedek Sanayi Ordusu	199
Dipnotlar.....	223

ED TÖRLERİN NOTU

Bu kitapla birlikte başladığımız dizi bittiğinde, ABD merkezli olmakla birlikte tüm dünya solunu derinden etkilemiş bir okul olan *Monthly Review* Dergisi çevresinin Marksist kurama ciddi katkı sağlamış olan eserlerini toplu ve eksiksiz olarak Türkçeye kazandırmış olacak. Kitaplardan bazıları geçmiş zamanlarda Türkçede basılmış olmakla birlikte, dergi çevresine karakterini veren kimi temel eserler Türkçede hiç yayınlanmadı. Bunların başında da Harry Braverman'ın yazdığı *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* [Emek ve Tekelci Sermaye] gelmektedir. Ayrıca bugün *Monthly Review* Dergisi'nin yayın kuruluşunu oluşturan isimlerin günümüz kapitalizminin analizini yaptığı çalışmaları da bu serinin içinde yer alacak. Bunların ilki John Bellamy Foster'in bu dizi için ve Türkiyeli okurlar için hazırladığı bir kitap "Emperyalizmin Yeniden Keşfi" olacaktır. Yine yayın kuruluşundan Robert Mc Chesney'in küresel medya ve ABD medyası üzerine yaptığı çok de-

erli bir çalışması "Medyanın Sorunları" kitabı bu kategoride yayınlayacağımız kitaplar arasındadır. Bu seriden 2005 yılında yayınlanacak ilk kitapların orijinal isimleri şöyledir:

- Labor and Monopoly Capital - (Emek ve Tekelci Sermaye), Harry Braverman
- Monopoly Capital - (Tekelci Kapitalizm), Paul Baran ve Paul Sweezy
- The Theory of Capitalist Development - (Kapitalist Gelişme Kuramı), Paul Sweezy
- Political Economy of Growth - (Büyümenin Ekonomi Politikası), Paul Baran
- Dynamics of US Capitalism - (Amerikan Kapitalizminin Dinamikleri), Paul Sweezy ve Harry Magdoff
- Age of Imperialism - (Emperyalizm Çağı), Harry Magdoff
- Imperialism: From the Colonial Age to the Present (Emperyalizm: Sömürgecilik Çağından Günümüze), Harry Magdoff,

Ayrıca 2006 yılı içerisinde bu seriden çıkacak kitaplar ise şöyle

- End of prosperity, Paul Sweezy-Harry Magdoff
- Irreversible Crisis, Paul Sweezy-Harry Magdoff
- Modern Capitalism and Other essays, Paul Sweezy
- Post revolutionary society, Paul Sweezy
- Introduction To Socialism, Paul Sweezy
- Stagnation and Financial explosion, Paul Sweezy-Harry Magdoff
- Deepening Crisis of US capitalism, Paul Sweezy-Harry Magdoff
- The Longer View, Paul Baran

MONTHLY REVIEW OKULUNDA TARİHSEL BİR GEZİNTİ

Kuşkusuz *Monthly Review* dergisini ilk aklımıza gelecek olan terim "tekelci kapitalizm"dır. Belki de sihirli 2 kelime olarak ele alındı-

mda bunlar ekolün anahtar kelimeleri olabilirler. Marksist iktisatta "tekelci kapitalizm" terimi, kapitalizmde büyük irketlerin egemen oldu u a amaya atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılmı tır. Kapitalist geli menin bu a aması 19. yüzyılın son çeyre inde ortaya çıktı ve kinci Dünya Sava ı sıralarında olgunla tı. Di er klasik ekonomi politikçilerin eserleri gibi Marx'ın *Kapitali* de piyasa sisteminin -kapitalist giri imlerin ço unlukla ailelerin i letti i küçük irketlerden olu tu u- serbest rekabet ko ulları tarafından nitelendirildi ini varsaymı tı.

Klasik ekonomi politik hiçbir zaman "tam" ya da "saf rekabet gibi mutlak fantezileri barındırmadı, bu kavramlar iktisada daha sonraki neoklasik a amasında sokuldu. Yine de klasik ekonomi politik il ba ta öne sürdü ü serbest rekabet teorisinde, fiyat rekabetinin acımasız oldu unu ve tek ba ina hiçbir kapitalistin ya da irketin piyasanın kayda de er bir kısmını kontrol edecek güce sahip olma- dı ını öne sürdü.

Bununla birlikte, di er klasik ekonomi politikçilerden farklı olarak Marx'm durumunda kapitalizm tarihsel bir sistemdi; bu yüzden dinamik bir karaktere sahipti ve çe itli a amalardan geçiyordu. Marx bir tekelci kapitalizm kuramı ortaya koymamasına ra men, kapitalizmde birikimin temel bir e ilimi olarak sermayenin yo unla ması ve merkezile mesinin altını çizmi ti. Marx'a göre kredi sis- teminin ve borsanın bir bütün olarak geli imi "rekabet sava ında yeni ve korkunç bir silahtı ve nihai olarak sermayelerin merkezile mesi için muazzam bir toplumsal mekanizmaya dönü üyordu" (Cilt 1, Bölüm 2, Kısım 2). Engels 20 yıl sonra Marx'm Kapitalinin 2. ve 3. ciltlerini yayıma hazırlarken, serbest rekabetin "yolun sonuna geldi ini" vurguladı (3. Cilt, 27. Bölüm). Yine de Marx ve Engels bu geli meleri, kapitalizmin yeni bir a amasının belirtileri olarak de il ama yeni bir üretim tarzının müjdecisi olan, üretimin top- lumsalla ması yönündeki yeni ko ulların i aretleri olarak görme

e ilimindeydiler.

Bu yüzden bu geli melerin kapitalizmin hareket yasaları açısından ne anlama geldi ini incelemek daha sonraki dü ünürlere kaldı. Bunu ilk yapan da Amerikalı heterodoks iktisatçı Thorstein Veblen oldu; Veblen, *The Theory of Business Enterprise* [Ticari Giri im Kuramı] (1904) adlı eseriyle daha sonraki eserlerinde, büyük sermayeli i letmelerin ortaya çıkmasının ekonomik sonuçlarını ve bu sonuçlarla beraber kredilerde, irketlerin mali i lerinde ve satı biçimlerinde ya anan dönü ümleri ana hatlarıyla ortaya koydu. Ancak Veblen'in iktisattaki etkisi ABD'nin sınırları dı ina ta madı. O zamanlar merkezi Almanya'da olan Marksist gelenek içinde tekelci kapitalizmin ilk önemli kuramcısı, *Finance Capital: The Latest Phase of Capitalism* [Finans Kapital: Kapitalizmin En Son Evresi] (1910) adlı eseriyle Avusturyalı iktisatçı Rudolf Hilferding'ti; onu çok geç- meden *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* [Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek A aması] (1916) adlı eseriyle Lenin izledi.

Hilferding sermayenin yo unla ma ve merkezile me e ilimine dikkat çekti; bu e ilim sermayenin gittikçe artan oranda birle mesine, en sonunda da tek büyük bir karteğe dönü mesine yol açacaktı; bu görü , bu e ilimin ters yöndeki etkilerinin bazılarını algılayamayan a ırı basite indirgeyici bir görü tü. Hilferding bu de i iklikleri esas olarak nicel de i iklikler olarak gördü ve eseri çok sayıda önemli çıkarım içermesine ra men kapitalizmin hareket yasalarındaki nitel de i imler sorununu incelemedi. Yine de Hilferding'in perspektifi, Lenin'in emperyalizmi kapitalizmin tekelci a amasıyla ba da tırması ve hem sermayenin dünya çapında yayılmasıyla hem de ulus- devletler arasında dünya pazarından pay kapmak için gerçekle en mücadeleyle tamamen ili kili olarak büyük sermayenin geli mesini algılayı ı açısından Lenin'e ilham vermi tir. Ancak Lenin, kendisinden önceki Hilferding gibi, kapitalizmin temel hareket yasalarının tekelci a amada nasıl de i ebilece i sorununun pe in-

den ko madı.

Tekelci kapitalizm kavramı, bazı yeni önemli dönümlerin yanına ba ladı 1920'li ve 30'lu yıllardaki Sovyet iktisatçıları için ayrıca kanıtlanmasına gerek olmayan bir dü ünçe olarak kalacaktı. Ancak 1930'ların sonuna gelindi inde, Stalinizm döneminde hüküm süren katı Ortodoksluk içinde salt bir dogmaya indirgendi.

Bu arada 1930'larda Batıda, egemen görü ü savunan akademik iktisatçılar, özellikle Joan Robinson, Edward Chamberlain ve genç Paul Sweezy nihayet tekel kavramıyla ilgilenmeye ba ladılar. Ancak bu analizlerden ortaya çıkacak olan "eksik rekabet" kuramı, genellikle gerçek tarihsel süreçlerle ilgisini koparmı biçimsel bir niteli e sahipti. Bu kuram, genel kural olarak kabul görmeye devam eden ve iktisat üzerinde bir bütün olarak hüküm süren tam rekabet kuramının önemsiz bir nitelenmesinden daha öteye gitmeye de niyetlenmedi. 1930'larda Marksist iktisadın üç aya ı oldu u söylenebilir:

- 1) Sermaye birikimi ve kriz kuramı;
- 2) (Marx'm sermayenin yo unlaşması ve merkezilemesi kavramına dayalı olarak) tekelci kapitalizm kuramının ba lançları;
- 3) Emperyalizm kuramı. 2. ve 3. ayaklar -artan tekelleme ve emperyalizm- Lenin tarafından birbirleriyle ilikendirilmi ti. Ancak paradoksal olarak, ikinci aya ı birincisine ba layan kuramsal bir analiz yoktu; yani sermayenin artan yo unlaşması ve merkezilemesiyle birikim ve kriz biçimleri arasında bir ba lantı kurulmamı tı. Marksist kuram içinde, 20. yüzyılın ba nda Marx'ın Kapital'in 2. cildindeki mehur yeniden üretim emaları üzerinde yo unlaşan ekonomik kriz tartışması, tekellerin gelişmesi analizinden tamamen ayrı bir ba lamda seyretti.

Bununla birlikte tarihsel gelişmeler böyle bir ba lantının önemini gösteriyordu. ABD'de yüzyılın ba ndan beri halk, dev tekel ve tröstlere kar ılı hızla gelişen kaygılara sahipti. 20. yüzyılın ba ndaki büyük birleşme dalgası büyük ölçüde, niteliksel olarak yeni bir ger-

çekli in simgesi olarak görüldü.

Sadece 1898 ile 1902 yılları arasında, bütün ABD sermaye varlıklarının dörtte biriyle üçte biri arasında bir oranın irket evlili i yoluyla birleşmeye maruz kaldı ı tahmin edilmektedir. Dönemin devasa boyuttaki irket evlili i (1901 yılında Morgan yatırım bankasının mali güdümü altında US Steel'in oluşması) 165 ayrı irketi birleştirdi. Sonuçta ortaya ABD çelik endüstrisinin yaklaşık yüzde 60'ını denetleyen tekelci bir irket çıktı. 1936'da Arthur R. Burns, *The Decline of Competition: A Study of the Evolution of American Industry* [Rekabetin Çöküşü: Amerikan Endüstrisinin Evrimi Üzerine Bir İnceleme] adlı klasik eserini yazdı.

Bu eser 1930'ların Büyük Bunalımı ba lamında özellikle Veblen'den etkilenen heterodoks iktisat çevrelerinde, yüksek düzeyde tekel gücüne sahip dev irketlerin ortaya çıkışının durgunluğu daha da a ırlatırdı ı konusunda genel bir kabul gördü. Roosevelt yönetimi tarafından Büyük Bunalım sırasında kurulan Geçici Ulusal Ekonomik Kurul'un amaçlarından biri (her ne kadar vardıkları sonuçlar oldukça yetersiz de olsa) bu sorunu araştırmaktı.

Ancak bütün bunlara rağmen John Maynard Keynes'in, bunalıma yanıt olarak makroekonomik teoriyi dönüştüren *General Theory of Employment, Interest and Money* [İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi] adlı eseri tam rekabetin yıllanmış varsayımlarının içinde çakılı kaldı.

Kriz teorisini tekel teorisine ba layan ilk iktisatçı, Marx ve Rosa Luxemburg'dan esinlenen Polonyalı iktisatçı Michal Kalecki'ydı. Joan Robinson'a ve Keynes'in etrafındaki genç iktisatçılar çevresinden diğerleri göre Kalecki'nin 1930'ların ba ndaki Lehçe eseri Keynes'i de önceleyerek "Keynesyen" devrimin ba lıca önelerini geliştirdi.

Kalecki 1930'ların ortasında İngiltere'ye yerleşti ve burada, iktisadi analizde Keynes'le ilikendirilen dönümlerin gelişmesine katkı-

da bulundu. Kalecki "tekel derecesi" kavramını da burada geli tirdi; bu kavram bir irketin temel üretim maliyetlerinin (i çilerin ücretleri ve hammaddeler) üzerine koyabildi i fiyat artı mın ölçüsünü gösteriyordu. Böylece Kalecki tekel gücünü ulusal gelir da ılımına ve ekonomik krizin ve durgunlu un kaynaklarına ba layabiliyordu. Kalecki aynı zamanda yatırımı etkileyen daha genel tarihsel ko ulları da ortaya çıkardı. *Theory of Economic Dynamics*[ktisadi Dinamikler Kuramı] (1965) adlı eserinin son paragraflarında u sonuca vardı: "Uzun vadeli geli me kapitalist ekonomiye içkin de ildir. Bu yüzden ileriye do ru uzun vadeli bir hareketi sürdürmek için özgül 'geli me etmenlerine' gerek vardır".

ngiltere'de Kalecki'yle yakın çalı ma arkada lı ı yapmı olan Avusturyalı genç iktisatçı Josef Steindl bu analizi daha ileriye götürdü. Steindl'in, *Maturity and Stagnation in American Capitalism* [Amerikan Kapitalizmde Olgunluk ve Durgunluk] (1952) adlı eserine göre dev irketler kâr paylarının artmasına ön ayak olma e ilimindedirler ancak e itsiz gelir da ılımı ve ücret temelli tüketimin yol açtı ı zaaf dolayısıyla, sürekli olarak efektif talebin yetersiz olması tehdidiyle yüz yüze kalmı lardır. Beklenece i gibi yeni yatırım dü ük talebi ortadan kaldırılabiliyordu. Ancak bu yatırım yeni üretim kapasitesinin ortaya çıkmasına, yani potansiyel mal arzının geni lemesine yol açıyordu.

Kalecki öyle yazıyordu: "Yatırım trajedisi, onun yararlı olmasındır". Fiyat, üretim ve yatırım seviyelerini kayda de er ölçüde denetleyebilen dev irketler, e er mevcut üretim kapasitelerinin büyük kısmı atıl haldeyse yatırım yapmazlar. Tekelci veya oligopolcü firmalar nihai talepte bir dü ü le kar ıla tıklarında (birçok iktisadi analizde varsayılan tam rekabet sisteminde oldu u gibi) fiyatları dü ürmezler ancak bunun yerine neredeyse yalnızca üretim, kapasite kullanımı ve yeni yatırımlarda uygulanacak kesintilere bel ba larlar. Böylece mevcut fiyatları ve geçerli kâr paylarını mümkün

olan noktaya kadar sürdürürler. Bu durumda tekelci kapitalizm devrindeki dev irket, daha büyük kâr paylarına ve büyük miktarda kapasite fazlasına serbest rekabet sisteminde oldu undan daha yatkindır ve bunun sonucunda bu durum ekonomik durgunluk yolunda güçlü bir e ilime yol açar.

TEKELC SERMAYE: AMER KAN KT SAD VE TOPLUMSAL DÜZEN ÜZER NE B R DENEME

Paul Sweezy'nin, Marksist iktisattaki büyük eserlerden biri olan, *The Theory of Capitalist Development*[Kapitalist Geli me Kuramı] * adlı klasik eserinin 1942'de yayımlanması ABD içinde Marksist analizin ayırt edici bir gelene inin ba langıçlarını ortaya koydu; bu gelenek daha sonra, Sweezy'nin tarihçi ve gazeteci Leo Huberman'la birlikte 1949'da kurdu u *Monthly Review* dergisiyle ili kilendirilecekü. Sweezy, *The Theory of Capitalist Development*'da Marx'ın [artı-de erin] gerçekte tirilmesi krizi kuramından yararlandı -bu kuramla Keynes'in efektif talep kuramı arasındaki yakın ba lantıyı da göstererek- ve ekonomik durgunluk konusunda yetkin bir analiz geli tirdi. *The Theory of Capitalist Development* aynı zamanda Marksist tekelle me analizini daha ileriye götürdü. Ancak bu iki ö e Sweezy'nin eserinde birbirlerinden ayrı kaldılar. *Maturity and Stagnation in American Capitalism*'de Sweezy'nin kitabına ayrılan uzun bir tartı mayla Steindl'in sundu u ele tiri de buydu. Steindl daha bütünlü mi bir kuramın, organik olarak, Kalecki'nin kapitalist dinamikler modeline dayanarak "Marx'tan ... çıkarılabilece ini" öne sürdü; Kalecki'nin modeli [artı-de erin] gerçekte tirilmesi krizi olgusunu, bir bütün olarak ekonomide artan "tekel derecesine" ba lıyordu.

Steindl'in tezi, Sweezy'i ve Stanford'da ekonomi profesörlü ü yapan, Sweezy'nin yakın bir arkada ı ve *Monthly Review*'den meslek ta ı olan Paul Baran'ı çok geçmeden etkiledi. Baran 1957 yılında *The Political Economy of Growth*[Büyümenin Ekonomi Politü i adlı

eserini yayımladı; bu eser Kalecki ve Steindl'in ortaya attığı tekelci kapitalizm kuramını uyarlarlarken aynı zamanda, kapitalizmin üçüncü dünyasındaki (çevresindeki) ülkelerin ekonomik azgelişimliklerinin pekiştirilmesinde emperyalizmin oynadığı rolü de analiz ediyordu.

Tezinin ikinci kısmına gelince, Baran burada Ortodoks iktisattan büyük bir kopu gerçekleşti. Çevredeki yoksul ekonomilerin göreceli olarak daima "geri kalmı" olduğu varsayan genel algı karşılığın yerine Baran soruna tarihsel olarak yaklaştı. Baran şöyle yazıyordu: "Hemen beliren sorun neden geri kalmı ülkelerde, diğer kapitalist ülkelerin tarihinden ayrına olduğu umuz kapitalist gelişme çizgisinde bir ilerleme olmadığı ve neden ileriye doğru hareketin yavaş olduğu ya da hiç olmadığıdır" (*The Political Economy of Growth*, s. 136). Ona göre cevap, Marx'ın "ilkel birikim" (açık yama, köleleştirme ve katliamlarla tanımlanır) olarak adlandırdığı dönemde kapitalizmin bu bölgelere getirili biçiminde ve bu sürecin kendisinin, sömürgelemler toplumlarda "yeni oluşan sanayilerin gelişmesini engellemeye" nasıl yaradığına bulunacaktır (age., s. 142).

Bu durumda kapitalist dünya ekonomisinde -bugüne kadar da devam eden- merkezle çevre arasındaki büyük ayrımı meydana getiren şey Avrupalıların dünyanın geri kalanını fethetmeleri ve yamalamalarıydı. Baran bu konuyu açıklarken kapitalizmin küreselleştirici etkilerinin bir sonucu olarak Hindistan ve Japonya'nın dünya ekonomisine dahil olduğu farklı yolları vurguladı: Birincisi, Andre Gunder Frank'ın daha sonra "azgelişimlilik gelişmesi" olarak adlandıracağı kavramın bahtsız mirasını taşıyan başlı başına toplumsal formasyonu temsil ederken; ikincisi, ne sömürgeleştirilmediği ne de uzun vadeli etkisiz anlaşımlara maruz bırakılmı ve böylelikle kendi ekonomik artışı üzerindeki denetimi elinde bulundurarak merkezdeki Avrupalı güçlerin öz-merkezli (autocentric) çizgisi uyarınca gelişmekte özgür kalmı olan istisnai bir toplum örneği

temsil ediyordu. Bu analizin ima ettiği şey gayet açıktı: Kapitalist dünya ekonomisinin çevresine etkisiz bir şekilde dahil olmak başlı başına azgelişimlik ülkelerin buldukları durumun temel sebebinin olduğu olur.

Baran için emperyalizm bu anlamda kapitalizmden ayrı tutulamaz. Onun başlıca dayanakları gelişim kapitalist dünyada geçerli olan birikim tarzında aranmalıdır. Çevredeki yoksul ülkelerin üretim ve ticaretini, kendi halklarının ihtiyaçlarından ziyade sistemin merkezindeki zengin ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak biçimlendiren bir uluslararası bölümü geliştirdi.

Tekelci sermayenin hareket yasalarını dikkate almıyan hiçbir çar emperyalizmde erlendirmesi tamamlanmış değildir. Baran, *The Political Economy of Growth*da iktisadi artık kavramını, sadece çevredeki azgelişimlilik gelişmesini analiz etmek için değil aynı zamanda ABD ve diğer önde gelen kapitalist uluslarda yamalı birikim ve durgunluk sorununa ışık tutmak için de kullandı. Bu tez, Paul Sweezy ile beraber yazılan ve Baran'ın ölümünden iki yıl sonra 1966'da yayımlanan *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order* [Tekelci Sermaye: Amerikan İktisadi ve Toplumsal Düzeni Üzerine Bir Deneme] adlı eserde daha ileriye götürüldü. *Monopoly Capital* 1966 ve 1974 yılları arasında 16 dile çevrildi ve "neredeyse birdenbire" Yeni Sol'un "standart bir metni olarak ... benimsendi".

Tekelci kapitalizm devrindeki birikimin temel açmazı Kaleckiyan tabirle ortaya kondu. Zengin ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu oluşturan işçiler iktisadi artıya kâr, faiz ve rant biçiminde erişemiyorlar ya da çok az erişebiliyorlardı. İşçilerin geliri neredeyse sadece ücretli gelirden oluşuyordu. Çalışanların çoğu (bazen kredili alıveri yapabilmelerine rağmen) haftadan haftaya aldıkları ücretle geçinirdi ve onlar için tasarrufun lafı bile olmazdı. Bundan dolayı işçiler kazandıklarını zorunlu harcamalara ya da iktisatçıların za-

man zaman ücret malları dedikleri eylemlere ayırılırdı.

Buna karşılık kapitalistler iktisadi artıya erişebiliyorlardı ve asıl hedefleri daha da fazla artı birikimiydi. Toplam gelirlerinin küçük bir kısmını özel tüketimleri için lüks mallara harcıyorlardı, bunun yerine asıl olarak sermaye mallarına yatırım (yeni üretim kapasitesi) yoluyla servetlerinin artmasını sağlama peşindeydiler. Ancak burada bir açmaz devreye giriyordu: Yatırıma yönelmiş artının tamamı yeni üretim kapasitesine (fabrika ve teçhizat) yatırılırsa bu yeni kapasite üretime geçtiği anda, nihai talebi karşılayabilecek ölçüde mal üretilmesi sonucuyla kar ıla ılacaktı; bu da artı üretime, fiyatların azalmasına ve kârların hızlı bir şekilde düşmesine yol açacaktı. Tekelci sermaye böyle bir durumun gelişmesinin önüne geçmek ve kâr paylarını tehdit edecek fiyat düşmelerini engellemek için atıl üretim kapasitesinin normal miktarını artırarak ve yatırımı dikkatli bir biçimde düzenleyerek üretim seviyelerini düşük düzeyde tutma yoluna gitti. Ancak bütün bunlar, sistemin fiilen ürettiği ve potansiyel olarak üretebileceği artının, bu artıyı emecek kapasiteyi normal olarak arttırmaya anlamına geliyordu. Sonuç ise potansiyelin çok altında bir ekonomik büyüme oranı emeliliği oldu.

Bu kurama göre tekelleşme, sermaye birikimini yavaşlatmaya yarayan tek tarihsel unsur değildi. 1930'lardaki ekonomik durgunluk üzerine yapılan tartışmalar sırasında Keynes'in önde gelen ABD'li takipçisi Alvin Hansen'in vurguladığı "olgunluk" olgusu da önemliydi. Bu bakıma açısına göre yatırıma tarihsel olarak yaklaşılmalıydı. Birçok yeni endüstri, fiyatların düşmesi emeliliğinde oldu ve yatırımın oldukça dinamik bir niteliğe büründüğü yüksek derecede rekabetçi bir alıma evresinden geçti. Ancak bu endüstriler normalde kullanabileceklerinden daha fazla üretken kapasiteyle donanarak "olgunlaştıklarında" (ve aynı zamanda üç-dört tane tekelci veya oligopolcü firmanın hakimiyetine girdiklerinde) yatırım düşmesi emeliliğini giriyordu. Yapılan her türlü yatırım giderek amortisman fon-

larından kar ılanırken, göreceli olarak çok az yeni net yatırım yapıyordu. Üstüne üstlük sanayilemenin doğası öyle bir noktaya geldi ki son derece gelişmiş ülkelerde sanayinin giderek daha büyük bir kısmı bu anlamda olgun piyasalardan oluşacaktı.

Böylece kuram genel olarak ileri sürüyordu: 1930lu yılları niteleyen durgunluk anormal bir olay değildi, aksine kapitalizmin tekelci aşamasındaki hareket yasalarına derinden gömülü olan koşulları yansıtıyordu. Bununla birlikte *Monopoly Capital*'in yazıldığı zamandaki durgunluk gerçeklik durgunluk değil hızlı ekonomik büyüme idi. Baran ve Sweezy kitaplarının giriş kısmında bunları yazıyorlardı: "1930ların Büyük Bunalımı Marksist kuramla fevkalade uyuyordu ve bu bunalımın gerçekleşmesi gelecekte benzer felaketimsi ekonomik krizlerin meydana gelmesinin kaçınılmaz olduğu inancını elbette güçlendirdi. Ancak, birçok Marksisti çok artıran bir şekilde, 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana ciddi bir bunalım tekrarlanmadan yirmi yıl geçti" (*Monopoly Capital*, s.3).

Emeliler tekeli kapitalist bir ekonomi ekonomik kriz ve durgunluğa meyilliyse ABD ekonomisi 20 yıl boyunca büyük bir krize maruz kalmadan gelişmeyi nasıl başarırdı? *Monopoly Capital*'in cevaplamaya çalıştığı soru her şeyden önce buydu. Baran ve Sweezy ekonomiyi kurtarmaya yarayan ve genel emelilerin aksi yönünde etki gösteren bir dizi etmen tespit ettiler:

1) ABD'de 1950lerde ikinci büyük otomobil emeliler dalgasının nedeni oldu ve yeni bir dönüm noktası olan uyarıcı etki (aynı zamanda çelik, cam, kauçuk ve petrol endüstrilerinin yayılması, eyaletler arası karayolu sisteminin inşası ve banliyölerin artmasının yarattığı uyarıcı da bunun içinde anlaşılmalıdır);

2) Asya'daki iki bölgesel savaşın da içinde olduğu Soğuk Savaş askerî harcamaları;

3) satış çabasının üretime müsrif bir biçimde, artarak nüfuz etmesi (bu noktayı ilk olarak Veblen vurgulamıştı) ve;

4) kapitalist ekonominin mali üstyapısının üretimi bile gölgede bırakacak ölçüde geni lemesi (Baran ve Sweezy'nin analizleri bu son unsura de inmektedir ancak buna, Sweezy'nin *Monopoly Capital*'den sonraki yazıları çok daha fazla vurgu yapmıştır). ABD ekonomisi bu yollarla artı rı emmeyi ve böylece ciddi bir ekonomik krizi bir süreli ine önlemeyi ba ardı.

Bununla birlikte genel e ilimin aksi yönündeki bütün bu etmenler ya kendi kendini kısıtlayan nitelikteydi ya da tekelci kapitalist toplum için ilave çeli kiler yarattılar. Otomobille me ekonominin bütün co rafi temelindeki bir de i imin göstergesi oldu; ve bu etkiler ba arıya ula tıktan sonra süreç yava ladı. Üstelik ufukta yeni bir dönüm noktası ba latacak olan aynı ölçekte bir yenilik de görünüyordu; toplamdaki yatırıma olan etkisine baktı mızda son yıllardaki dijital devrim bile önemsiz kaldı. Askeri harcamalara ve rilen önem, dünyadaki bütün askeri harcamaların kabaca üçte birini sarf eden ABD'yi küresel militarizme ve emperyalizme -aynı zamanda So uk Sava mın bitiminden sonra büyük ve geni lemekte olan bir silah bütçesini haklı çıkarma arayışına itti. Üretim sürecine satı çabasının nüfuz etmesi büyük miktarda i e yaramaz malın (gereksiz ambalajlar, bir i e yaramayan ürünler, bir kere kullanıp atılan mallar ve üretim sürecinin kendi içinde bile ürünün modasının geçmesi) üretilmesi anlamına geliyordu. Do al olarak bu, ticari maliyetler ve rekabet üzerinde etkileri olmayan bir süreç de ildi. Kapitalist ekonominin mali üstyapısındaki hızlı büyümeyle aynı anda görülen üretimin altyapısındaki görelî durgunluk ancak, bütün dünyanın kapitalist ekonomilerindeki belirsizlik ve istikrarsızlı a katkıda bulunabilirdi.

Monopoly Capital rekabetin de i en do asıyla, birikimdeki de i ikliklerle ve tekelci kapitalizm devrinde artan militarizm ve emperyalizmle ilgilendi. Bununla birlikte Marx'm kapitalizmi ele tiri sinde merkeze oturttu u bir sorunu büyük ölçüde göz ardı etti:

Emek süreci ve i çilerin sömürüsü. Bu konu Monthly Review Press yöneticisi Harry Braverman -metal i kollarına ba lı endüstrilerde çalı an eski bir vasıflı i çî- tarafından *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* [Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalı manın A a ılanması Bir Hal Alması] (1974) adlı aheserinde ele alındı. Analizini Marx'm Kapital'ine dayandıran Braverman bu analizi, 20. yüzyılın ba ındaki dev irketlerle beraber ortaya çıkmı olan bilimsel yönetimin (Taylorizm) geli mesine uyguladı. Dinmek bilmez bir i bölümü ve eme in alt parçalara ayrılması yoluyla do rudan üreticilerden daha büyük miktarlarda artık sızdırmayı hedefleyen güçlerin, tekelci kapitalizm altında yalnızca daha da yo unla tı mını gösterdi. Aynı zamanda "piyasanın", toplumsal mevcudiyetin bütün yönlerinin piyasaya ba ımlı olaca ı noktaya kadar "evrensel mesisi" "tüketim toplumunun" o çok me hur büyümesinin ardında saklı olan silsileler toplamını gösteriyordu.

Tekelci kapitalizm kuramınının bir di er uzantısı, Leo Huberman'ın ölümünden sonra 1969 yılında Sweezy ile beraber Monthly Review'in editörlü ünü payla maya ba layan Harry Magdoffun eserinde görülmektedir. Magdoffun *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy* [Emperyalizm Ça ı: ABD Dı Politikasının ktisadı]* (1969) adlı eseri, uzun süre bastırılmı olan ABD emperyalizmi sorunundan ba ka bir eyi hedef almıyordu. Eser ABD'nin, kendisinden önceki Britanya ve Fransa mparatorluklarından farklı olsa da, bir imparatorlu a sahip oldu unu gösteriyordu.

Bu durum, daha sonra ya anan Vietnam Sava ı'nın hangi ba lamda anlaşılması gerekti ini, Sovyetler Birli i'yle ya anan çeki meden bile daha fazla yansıtıyordu. ABD ekonomisinin dünya ekonomisine çok az müdahil oldu u yönündeki yaygın görü e kar ı çıkan Magdoff, ABD'den yurtdı ma gerçekle en dı do rudan ya-tırım akı mını ve bunun geriye do ru gelir akı ı yaratan, kâr payları

birikmi hisse senedi olu turulmasına olan etkilerini vurguladı. Ço- kuluslu irketlerin yaptı ı ihracat ya da dı yatırımın gayri safi yurtiçi hasılayla kar ıla tırılması ekinde sıkça yapılan hatayı ele tirdi. Bunun yerine bu ekonomik akı ların önemi ancak, onlarla ekono- minin stratejik sektörleri (sermaye mallan endüstrisi gibi) arasında ba lantı kurularak veya dı yatırımdan elde edilen kârları yurtiçin- deki finans dı ı irketlerin kârlarıyla kar ıla tırarak tartışılabilir. Magdoff un belirtti ine göre, deniza ırı yatırımlardan elde edilen kârlar 1950 yılında ABD'deki finans dı ı irketlerin vergi sonrası kârlarının yüzde 10'unu olu tururken bu oran 1964 yılında yüzde 20'nin üstüne çıktı. Magdoff "Emperyalizm Zorunlu Mu?" sorusuna cevap olarak emperyalizmin kapitalizmin küresel yüzü oldu unda ısrar etti; sistem için bu, onun kâra olan yönelimi kadar temel bir eydi.

Magdoff a göre 2. Dünya Sava ı'ndan sonra Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anla ması (GATT), IMF ve Dünya Bankası'nın olu - turulması ABD'nin kendisini hegemonik bir konuma oturttu u uluslararası bir düzenin geli mesine yardımcı oldu. Daha 60'ların sonunda *The Age of Imperialism'de*, ABD sermayesinin doların dün- ya ekonomisindeki hegemonik konumuna dayalı olarak uluslararası mali yayılmasını ve aynı zamanda üçüncü dünyada bir borç tuza ının geli mesini vurgulamı tı. Magdoff, *The Age of Imperialism'in* son sayfalarında unları yazıyordu:

Tipik bir uluslararası firma artık dev petrol irketiyle sınırlı de ildir. Bu pekala (faaliyetlerinin yüzde 15-20'si dı ı lerle ili kili olan ve bütün çabası bu payı artırmak olan) bir General Motors ya da General Electric olabilir. Bu irketlerin açıkladıkları amaç dünya çapında en dü ük birim üretim maliyetine ula maktır. Onların bir amacı da, açıkça ifade etmeseler de, Avrupa Ortak Pazarı'nda-

ki irket evlili i hareketinde en üst noktada gözükme ve ABD piyasasında oldu u gibi dünya piyasasında da müm- kün olan en büyük payı denetlemektir (s. 200).

Sweezy, Baran, Magdoff ve Braverman tarafından Marx, Veblen, Hilferding, Lenin, Kalecki ve Steindl'in ortaya attı ı temeller üze- rinden geli tirilen tekelci sermaye kuramı, u anda yaygın olarak "küreselle meyle" ili kilendirilen birçok olguyu önceden i aret et- mi ti. Ancak bu bakı açısına göre kapitalizm ba langıcından beri küresel bir sistemdi. "Küreselle menin yeni bir a amasından" bah- sedilebilmesine ra men bu a ama, emperyalizmden ayrı tutulama- yacak uzun tarihsel bir sürecin bir parçasıydı (Magdoff, *Globalizati- on-To What End?*[Küreselle me-Hangi Sona?], s.3). Sweezy'nin be- lirtti i gibi kapitalizm 15 ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkmı tı. Sistem ilk ortaya çıkı ndan itibaren "kendi kendini yöneten merkezle ba ımlı çevrenin diyalektik birli inden" meydana gelmi ti. Ayrıca Sweezy öyle yazıyordu:

*Kapitalizmin ba langıcından itibaren bu iki kutbu -du- rumu göre ba ımsız ve ba ımlı, egemen ve madun, geli - mi ve azgeli mi , merkez ve çevre gibi terimlerle tanı- lanabilir- barındırması bile enlerinin evrimi açısından her a amada hayati bir öneme sahip olmu tur; itici güç daima merkezdeki birikim süreci olmu tur; çevre toplum- lar bunun yanında gereklilikleri yerine getirmek ve mer- kezin ihtiyaçlarına hizmet etmek için zorun ve piyasa güçlerinin bir birle imi tarafından ekilendirilmektedirler (Sweezy, *Four Lectures on Marxism [Marksizm Üzerine Dört Konferans]*, s. 73).*

resel sistem içinde çevrede, merkezden çok daha yüksek

mürü oranlarıyla kar ıla ılmaktaydı ve aynı zamanda artık, çevreden merkezin geli me ihtiyaçlarını kar ılamak üzere çekiliyordu. Bunun sonucunda, bazı çevre ülkelerdeki geli meye ra men, merkez ve çevrede elde edilen gelir ve servetler arasındaki fark bir bütün olarak artma e iliminde oldu. Bu yüzden merkezle çevre arasındaki çatı ma kaçınılmazdı ve bu bazen devrim ve kar ıdevrimle sonuçlanabiliyordu (bu ikincisi duruma göre ABD ve sistemin merkezindeki di er emperyal güçler tarafından, kimi zaman do rudan askeri müdahaleyle destekleniyordu).

Bununla birlikte emperyalizm konusunda verilen mücadele sadece Kuzey ve Güney arasında ya anmadı. Lenin'in öne sürdü ü gibi tekelci sermayenin büyümesi, dünya sisteminin merkezindeki geli mi sanayi ülkeleri arasında ya anan rekabetten ayrı tutulamazdı; bu rekabet ticaret ve para sava ları ve herkesin kendi ulusal irketini ilerletmesinden kaynaklanan mücadeleler biçimini alıyordu. (1. ve 2. Dünya Sava ları'nda oldu u gibi sava la bile sonuçlanabiliyordu.) Bu emperyalist rekabetin büyük kısmı çevredeki nüfuz ve denetim alanlarına yönelmi ti ve büyük güçlerin her biri bazı ba ımlı bölgeler üzerinde birincil olarak hak iddia ediyordu. Sermayenin yo unlaşması ve merkezile mesi, merkezdeki durgunluk e ilimleri, çevredeki emperyalist sömürü, finansın küreselle mesi ve geli mi kapitalist ülkeler arasındaki emperyal rekabet tekelci sermaye kuramına göre tanımlanan dünyanın genel bir resmini sunuyordu. Bu görü küreselle menin son a aması hakkında bugün sıkça kar ıla tıklarımızdan tamamen farklı bir yakla ım geli tirdi. Tekelci sermaye kuramının bakı açısına göre sistemin merkezindeki ulusal egemenlik (çevrenin aksine) a ınmadı. Dünya ekonomisi ne kuvvetli düzenleyici güçlerin eksikli i anlamında kaotiktir; ne de bazılarının iddia etti i gibi, DTÖ ve di er ulusüstü örgütlerin önderli inde sermayenin yeni bir enternasyonaline yol açmaktadır. Magdoff *Globalization-To What End?* (1992) adlı incelemesinde bu bakı açısını

savunarak unları yazıyor:

Küreselle mede son zamanlarda ya anan büyük savurganlı ın uzun bir tarihle beraber devam eden bir sürecin parçası oldu unu fark etmek kayda de erdir. Her eyden önce kapitalizm bir dünya pazarı olu turma süreci içinde do du ve merkez kapitalist ülkelerdeki büyümenin uzun dalgaları, onun fetih ve ekonomik nüfuz yoluyla yüzyıllarca süren yayılmasıyla ili kilendirildi. Günümüzde oldu u gibi geçmi te de rekabetçi baskılar, sermayenin birikimini devam ettirmeye duydu u aralıksız ihtiyaç, hammadde kaynaklarını denetleme avantajları i letmelerin ulusal sınırların ötesine eri mesini te vik etti... Kapitalizmin yayılması onun çe itli ulusal bile enleri arasındaki i birli ini önceden varsaysa ve gerekirse de ... bu aynı ulusal bile enlerin her birinin kendi yükseli eri ve avantajları için mücadeleyi bıraktıkları görülmemi tir. Merkezkaç ve merkezci kuvvetler kapitalist sürecin tam da merkezinde daima bir arada yer almı lardır; bunlardan bazen biri, bazen de di eri baskın olmu tur. Bunun sonucunda barı ve uyum dönemlerini anla mazlık ve iddet dönemleri izlemi tir. Bu dönü üm mekanizması genel olarak mücadelenin ekonomik ve askeri biçimlerini gerektirir; sonucunda en güçlü olan muzaffer olarak çıkar ve kaybedenlere boyun e dirir. Ancak e itsiz geli me çok geçmeden yeniden devreye girer ve yenilenmi bir hegemonya mücadelesi dönemi belirir (Globalization-To What End?, s. 4-5).

Zamanımızın "en güçlüsü" hâlâ ABD ve 1945'ten bu yana küresel bir hegemonik emperyalizmi sürdürmeyi ba ardı. Bu hegemonyaya

1970'lerden beri di er önde gelen kapitalist ülkeler meydan okumakta. ABD her fırsatta üstün konumunu devam ettirmeye çalıştı; bunu önde gelen askeri güç rolünü yayararak ve ekonomik ve mali gücünü kullanarak yaptı. István Mészáros *Socialism or Barbarism** (2001) (Marksist analizin aynı genel gelene ile ilgilendirilen bir çalışması) adlı eserinde bunları yazıyordu: "ABD'nin hegemonik emperyalizminin bu kadar başarılı olması ve hâlâ egemenliğini sürdürmesi, onun sürekli olduğu tespitini bir yana bırakın istikrarlı olarak görülebileceği anlamına bile gelmiyor. ABD yönetimi altındaki 'küresel hükümet' tahayyülü bir hüsnükuruntu olarak kalmaya devam ediyor; tıpkı (tam da artan askeri çatışmalar ve toplumsal patlamalar zamanında) 'yeni dünya düzeninin' son versiyonun temel dayanağı olarak sunulan 'Demokrasi için ittifak' ya da 'Barış için Ortaklık' gibi. Bunun yerine ortaya çıkan şey 'emperyalizmin potansiyel olarak en ölümcül evresidir' ve şu noktalarda belirginleşir:

- 1) ABD, Avrupa ve Japonya arasında büyüyen rekabet;
- 2) ABD yönetimi çevrelerinde Çin'in (yükselen bir rakip süper güç olarak görülüyor) olu turdu potansiyel tehdit hakkında artan kaygı ve;
- 3) ABD'nin, hegemonyasının jeopolitik alanını genişleterek bu tür tehditlerin önüne geçme amaçlı saldırgan girişimleri" (s 51-52). Küreselleşme hakkında dünyanın bütünleştirici, bütün merkezlerin dağıldığı ve bütün egemen güçlerin ortadan kalktığı yönündeki tüm laflar bir illüzyondan ibarettir. Ulus devlet egemenliği ve ABD emperyalizmi hiçbir yere gitmedi ve kapitalist gelişiminin bu yeni evresinde patlamaya hazır nitelikte bir bileşim olarak varlığını sürdürüyor.

Bu yüzden, kapitalizmin mevcut aşamasında yaşanan sermayenin küreselleşmesi artan tekelleşmeden, yani sermayenin dünya ölçeğinde yoğunlaşması ve merkezileşmesinden (bu da zorunlu olarak daha büyük çelişki ve krizlere yol açar) ayrı tutulamaz. Sweezy

1997'de *Monthly Review*'de onu öne sürmüştü: "Kapitalizmin yakın tarihinde 1974-75'teki resesyona balaayan dönemin altında yatan önemli üç temel ilim bunlardı:

- 1) Toplam büyüme oranının yavaşlaması,
- 2) Tüm dünyada tekellerin (ya da oligopolcü) çokuluslu şirketlerin artması;
- 3) Sermaye birikim sürecinin finansallaşması olarak tabir edilen durum." Bu temel ilimlerin tamamı kapitalizmin itici gücünün, yani sermaye birikim sürecinin ta kendisinin bir ürünüydü; küreselleşmeden kaynaklanmıyordu. Küreselleşme ise kapitalizm var oldukça devam eden, ama sadece kapitalizm çerçevesinde anlaşılabilir bir süreç olarak görülmelidir. Yine de Sweezy onu vurgulayacaktı: Sermaye birikimiyle ilgilendirilen bu temel ilimlerin üçünün de, "devam etmekte olan ve çeşitli süreçlerin kendisini ifade ettiği ekledamgasını vuran bir küreselleşme balaamında meydana geldiği görülmelidir."

Bu kitapta yer alan makaleler ilk olarak 1965 ve 1978 yılları arasında yayınlanmıştır. Harry Magdoff'un emperyalizm konusundaki özetçi çalışması hakkında açık seçik bir özet sunmaları amacıyla ve emperyalizmi bugün, 21. yüzyılın balaamında yeniden biçimlendirmekte olan temel güçlerin anlaşılması bakımından ta idıkları önem nedeniyle seçildiler.

1. Bölüm, "Paul Baran'ın Kazanımı", ilk olarak, Monthly Review dergisinin, Baran'ın anısına adanmış özel sayısı olan Mart 1965 tarihli sayısında yayınlanan bir makaledir. Bu özel sayı daha sonra yeniden Paul Sweezy ve Leo Huberman (der.), Paul Baran: *A Collective Portrait* (New York: Monthly Review Press, 1965) içinde de yeniden yayınlandı. Bu bölüm, Baran'ın kazanımı hakkında bir açıklama sunarken, aynı zamanda Magdoff'un emperyalizm açıklamasının a ettiği ekonomik temelleri de tanımlamakta ve her ikisinin

eserini ve kendilerini adadıkları Monthly Review projesini esinlemi olan sosyalist de erleri ortaya koyarak savunmaktadır.

2. Bölüm, "Emperyalizm Ça ı", ilk olarak Haziran 1968 tarihli Monthly Review dergisinde yayınlanmı tır ve Magdoff un, *The Age of Imperialism* (New York: Monthly Review Press, 1969) isimli kitabına ba lı ını veren makaledir. Magdoff un 1945 sonrası dönemde emperyalizmin yapısı hakkındaki en kapsamlı çalı masını olu turmaktadır ve bu yapının ekonomik mekanizmalarının bütünlüklü ve ayrıntılı bir özetini sunmaktadır.

3. Bölüm, "Amerikan mparatorlu u ve ABD Ekonomisi", yayın hayatına Eylül 1966 tarihinde yapılan Sosyalist Akademisyenler Konferansına sunulan bir rapor olarak ba lamı , Kasım 1966 tarihli *Monthly Review* dergisinde ve sonra *The Age of Imperialism* kitabının sonuç bölümü olarak yayınlanmı tır. Emperyalizmin ABD kapitalizminin sürdürülmesinde oynadı ı temel rolü irdelemekte ve ABD emperyalizminin 1945'den bu yana süren önderlik rolünü ortaya sermektedir.

4. Bölüm, "Sömürgesiz Emperyalizm", ilk olarak 1970 yılında Oxford Üniversitesi'nde yapılan bir seminerde sunulmu , ilk olarak Roger Owen ve Robert Sutcliffe, (der.), *Studies in the Theory of Imperialism* (London: Longmans, 1972) içinde yayınlanmı ve Harry Magdoff, *Imperialism: From the Colonial Age to the Present* (New York: Monthly Review Press, 1976) içinde yer almı tır. Modern emperyalizmi, emperyalizmin daha uzun tarihçesi içine yerle tirerek, bu tarihçe içindeki süreklilikler ve de iimleri incelemekte ve emperyalizmin sömürgecili in sona ermesinden sonraki ekonomik temellerini ele almaktadır.

5. Bölüm, "Militarizm ve Emperyalizm", Aralık 1969 tarihli 'American Economic Association' Yıllık Toplantısı'na sunulmu , ilk olarak ubat 1970 tarihli *Monthly Review* dergisinde yayınlanmı ve *Imperialism: From the Colonial Age to the Present* içinde yer almı tır.

Makale, kapitalist sistemin kendisinin sava ı e i ine kadar getirdi ini göstererek, küresel kapitalist sistemin sürdürülmesinde militarizmin (ve askeri harcamaların) önemini açı a çıkartmaktadır.

6. bölüm, "Uluslararası Ekonomik Reformun Sınırları", Mayıs 1978 tarihli *Monthly Review* dergisinde yayınlandı. Magdoff'un emperyalizm konusundaki ço u yazısı emperyalist ülkelerin Üçüncü Dünyaya egemen olma ve onu sömürme mekanizmaları üzerine odaklanmaktadır. Bu makale Üçüncü Dünya liderlerinin yeni bir ekonomik düzen ça rısında bulunarak geli tirdikleri direni stratejisini inceleyerek ve kapitalist küresel düzen içinde yeni bir küresel zenginlik ve gelir bölü ümünün yaratılabilece i yanılısamasını ortaya çıkartarak resmi tamamlamaktadır.

Bu kitabın Türkçe baskısına, orjinal baskısına ek olarak Haryy Magdoff'un Fred Magdoff ile birlikte yazdı ı ve Monthly Review Dergisi'nin Nisan 2004 sayısında yayınlanan "Disposable "Workers: Today's Reserve Army of Labor" (Kullanılıp Atılan çiler- Günümüüzün Yedek Sanayi Ordusu) adlı makalesi ve yine Dergi'nin Ekim 2003 tarihli 54/4 sayısında "Bir Dünya Ekonomisi Olarak Kapitalizm" adıyla yayınlanan, Huck Gutman'nın Haryy Magdoff ile yaptı ı söyle iyi ekledik.

Kitapta editoryal de i iklikler asgari düzeyde tutuldu. Yalnızca yazım hatalarını düzelttik, eksik referansları tamamladık, tabloları tutarlılık adına yeniden numaralandırdık.

Okur, bu makalelerin 10 yıl ya da daha fazla süre önce yazılmı olmalarına ra men, tümünün de tek bir bütünlüklü projenin parçaları oldu unu fark edecektir. Bunlar yazıldıkları dönemi ve aynı zamanda ça ımızı da aydınlatan tutarlı bir bütünlük olu turmaktadırlar. Doksanıncı ya günü vesilesiyle Harry Magdoffun onuruna basılan bu kitap daha iyi bir dünya için verilen mücadeleye de önemli bir silah sa lamaktadır.

ÖNSÖZ

JOHN BELLAMY FOSTER

11 Kasım 2000'de, baba Bush döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi ve başkanın özel yardımcısı olan Robert Haass, Atlanta'da "Emperyal Amerika" başlıklı bir makalenin sunumunu yaptı. Birleşik Devletler'in küresel üstünlük hedefinde başkanın arılı olması için, diyordu, Amerikalıların kendi rollerini "geleneksel ulus-devletten emperyal güce dönüşü [kayacak biçimde ç.n.] yeniden-kavramaları" gerekecekti. Haass, Amerika'nın rolünü tarif ederken, "emperyalist" terimini hasır altı ederek "emperyal" terimini tercih etti, çünkü bu birinci terim, "genelde ticari amaçları yerine sömürüyü" ve "teritoryal denetimi" çağırıyor. Yine de, içerik mükemmel biçimde berraktı:

"Emperyal bir dış siyaset savunmanın anlamı dünyayı, hem devletler arasındaki ilişkileri hem de bu devletlerin içkoşullarını etkileyecek belirli ilkeler doğrultusunda örgütlemeye girişen bir dış siyasete çağırıyor yapmaktır. ABD'nin rolü 19. yüzyıl Büyük Britanyası'ninkini anımsatacaktır... Baskı ve güç kullanımı normalde son çare olacaktır; John Gallagher ve Ronald Robinson tarafından bir buçuk yüz-

yl önce Britanya hakkında yazılmış olan, 'Britanya'nın izledi i siyaset, denetimin, mümkün oldu unda gayrı-res-mi biçimlerde ve gerekli oldu unda da resmi biçimlerde geni letilmesi ilkesine dayandı, sözleri Amerika'nın yeni yüzyılın ba langıcındaki rolüne uyarlanabilirdi. ⁶⁾Bir Amerikan imparatorlu unun varlı ı sır de ildir. Bu durum, Birle ik Devletler'deki çe itli güçler tarafından geleneksel olarak inkar edilmekle birlikte, dünyanın ço u bölümünde yaygın, hatta evrensel olarak kabul görmektedir. Ancak Haass Washington'un, bu emperyal heveslerin daha da ileri götürülmesi amacıyla, hem Amerikan nüfusunu hem de dünyanın geriye kalanını, bu emperyal rol hakkında çok daha açık-seçik biçimde bilgilendirmesi ça rısında bulunuyordu. "Amerikan dı siyasetinin yüz yüze kalmaya devam etti i temel sorun" diye açıklıyordu, "bir güç fazlalı ı sorunu ve bu fazlalı ın Birle ik Devletler'e kazandırdı ı çok sayıda ve kayda de er avantajla ne yapılması gerekti i sorunudur". Bu güç fazlalı ı ise yalnızca, Birle ik Devletler'in Britanya'nın 19. yüzyılda sahip olmu oldu u çapta emperyal çıkara sahip bulundu unun onaylanmasıyla i e yarar hale getirilebilirdi. Bu durumda tüm dünyaya, Washing-ton'un yerkürenin bütünü üzerinde kendi me ru çıkarları olarak algıladı ı eyleri güvence altına almak üzere kendi "denetimini", mümkün oldu unda gayrı-resmi ve mümkün olmadı ında da resmi biçimde "geni letmeye" hazırlandı ı sinyali verilmeliydi. Ha-ass'ın makalesinin son bölümünün ba lı ı "Emperyalizm Yurtta Ba lar" biçimindedir. Vardı ı sonuç da udur: "Bu vaziyet içinde Birle ik Devletler'in giderek artan biçimde kar ı kar ıya kaldı ı risk... pek bir ey yapmayarak, kendi merkezi çıkarlarını destekleyecek bir dünya yaratma olana ını çarçur etmesi olacaktır. Emperyal a ın zorlama de il, gerekenden daha az zorlama daha büyük bir tehlike gibi durmaktadır."

Haass tarafından sunulan "Emperyal Amerika" argümanının ana hatlarının, temelde bu sınıfa hizmet eden ABD devletiyle birlikte, ABD egemen sınıfının bugünkü hakim görü ünü temsil etti ine inanmamız için her türlü neden mevcuttur. Bugün Birle ik Devletler'deki hakim görü , ABD imparatorlu unun varlı ını yıllarca inkar ettikten sonra, "emperyal ordusu" ve "emperyal protektoraları" (mandaları ç.n.) ile birlikte "Amerikan emperyum"unda zaferden zafere ko an bir konumu benimsemi tir.⁽²⁾ Dı sal konum alı taki bu kayma ilk kez, Birle ik Devletler'in yalnızca Sovyetler Birli i'nin yıkılmasından sonra geride kalan yegane süper güç oldu unun de il; aynı zamanda Avrupa ve Japonya'nın, ekonomik büyüme oranlarında Birle ik Devletler'e kıyasla ortaya çıkan yava lamalar nedeniyle, onunla artık ekonomik olarak rekabet etmeye daha az yetenekli olduklarının da açıkça görünmeye ba ladı ı 1990'ların sonlarında meydana gelmi ti. Avrupa Yugoslav iç sava ının bozgunu kar ısında, Birle ik Devletler olmaksızın kendi bölgesinde bile askeri eyleme geçebilecek gibi görünmüyordu.

Washington'un 11 Eylül 2001'in ardından Terörizme Kar ı Küresel Sava 'ını ba latmasından sonra, ABD dı siyasetinin emperyal boyutları giderek daha da berrakla tı. Bu durumda ABD imparatorlu u, imdi politik uzmanlar ve harcıalem medya tarafından, ABD'nin dünya sahnesindeki e i benzeri görülmemi rolünün bir sonucu olarak üstlenilmesi gereken bir "yük" olarak resmedilmektedir. Birle ik Devletler'in ulusal çıkarlar, ekonomik sömürü, ırkçılık ya da sömürgecilikten ayrı mı ve yalnızca özgürlük ve insan haklarını te vik etmek üzere mevcut olan yeni türden bir imparatorlu un önderi oldu u söylenmektedir. Harvard Üniversitesi, Kennedy School of Government'da nsan Hakları Siyaseti Profesörü olan Michael Ignatieffin, *New York Times Magazine'de* (5 Ocak 2003) iddia etti i üzere, "Amerika'nın imparatorlu u, geçmi zamanların sömürgeler, fetih ve beyaz adamın görevleri üzerine in a

edilmi olan imparatorluklarına benzemez... 21. yüzyıl emperyumu politik bilim tarihi kayıtlarında yeni bir buluş, bir *empire lite* [eski imparatorluklara benzemeyen kolay ve ucuz bir imparatorluk ç.n.], fazileti, dünyanın bugüne kadar görmü olduğu en korkunç askeri güç tarafından dayatılmakta olan serbest piyasalar, insan hakları ve demokrasiye dayanan küresel bir hegemonyadır."⁽³⁾

Bu tür yüksek-perdeden sözler bir yana, bugün bu "21. yüzyıl emperyumunu" insanlığın önde gelen kaygılanma nedenlerinden biri haline getirmiş olan şey, Washington'un hedeflerine ulaşmak üzere rakipsiz askeri gücünü, bunu mutlaka gerekli gördüğü her zaman, diğer ülkeleri iğal ve istila etmeye üzere kullanmaya giderek daha hazır hale gelmiş olmasıdır. Yine de Hindistanlı iktisatçı Probhat Patnaik'm on yıl kadar önce gözlemi olduğu gibi, "Bugüne kadar hiçbir Marksist emperyalizmin varlığını savaşlar gerçeğinden türetmiş değildir; tersine savaşların varlığı emperyalizm terimleriyle açıklanmıştır".⁽⁴⁾ Emperyalizm gerçeği bir kez bu tür savaşların sonucu olarak dünyanın dikkatini yeniden bu denli çekmeye başlamışsa, temel nedenlerini araştırmak önem kazanmaktadır.

KLASİK EMPERYALİZM

19. yüzyıl İngiliz emperyalizminin en çok etki yaratan harcıalem tarihsel açıklamalarından bir tanesi iktisat tarihçileri John Gallagher ve Roland Robinson tarafından yarım yüzyıl önce kaleme alınmış olan "Serbest Ticaret Emperyalizmi" başlıklı bir makalede ileri sürülmüştü. Bu analizin bir bölümü Haass tarafından da kendi "Emperyal Amerika" argümanını ilerletmek için kullanılmıştı. Gallagher ve Robinson'un makalesinde yer alan temel tez basitti: *Emperyalizm modern zamanlardaki ekonomik yayılmanın sürekli bir gerçektir*. Emperyalizmi temelde sömürgelerle ve sömürgecilikle birleştirenler ve bu nedenle de Afrika üzerindeki kapıma ile 19. yüzyıl sonundaki *sömürgeci* yayılmayı genel bir emperyalizm modelinin temeli haline getirenler, hatalıydılar. Britanya emperyalizmi, bir dö-

nem serbest ticaretin genişletilmesi ve bir başka dönem sömürgecilerin ilhakı üzerindeki yoğunlaşmaya rağmen, 19. yüzyıl boyunca kendi içsel mantığı açısından temelde hep aynı kaldı. Gallagher ve Robinson'un (Haass'ın da alıntı yaptığı aynı pasajda) inceledikleri oldukları gibi:

"Britanya'nın siyaseti, denetiminin mümkün olduğu anda gayri resmî ve gerekli olduğu anda resmî biçimde genişletilmesi ilkesini takip etti. Bu yöntemlerden bir tanesini 'anti-emperyalist' ve ötekini 'emperyalist' olarak etiketlemek, Britanya'nın çıkarlarının, kullanılan yöntem her ne olursa olsun sürekli olarak güvence altına alınması ve genişletilmesi olduğu gerçeğini görmezlikten gelmektir. Serbest ticaret imparatorluğunun altı ilmi özeti olan yönetim de il ticaret' ilkesi, 'mümkün olduğu anda gayri resmî denetim yoluyla ticaret, gerekli olduğu anda ise yönetim yoluyla ticaret' ilkesi olarak okunmalıdır... 'Ucuz emperyalizm' [yeni-sömürgecilik kastediliyor. Ç.N] girişimlerine... rağmen, [19. yüzyıl sonunda] tropikal Afrika'daki Britanya üstünlüğüne karşı yükselen yabancı meydan okumalar ve başka yerlerde gayri resmî genişletmeye çok da iyi hizmet etmiş olan geniş ölçekli, güçlü, yerli politik örgütlenmelerinin burada görece olarak eksik olması, nihayetinde resmî yönetime geçişini dayattı."⁽⁵⁾

Bu argümanın 19. yüzyıl Britanya emperyalizmini anlamak isteyenlere yönelik başlıca önerisi, sömürgecilerin de il, "serbest ticaret emperyalizminin" temel odak noktası haline getirilmesi gerektiğidir. Britanya yalnızca kendi ekonomik amaçları gayri resmî denetim tarafından güvence altına alınmadığı zaman, bu amaçlarını elde etmek üzere resmî emperyalizme ya da sömürgele tirmeye; yani doğrudan ve sürekli askeri ve politik denetim icrasına başvurmuş -

tur. E er ço unlukla "ticaret bayra ı takip ediyordu" deniliyordu-sa, "Britanya ticareti açısından, gayrı resmi imparatorlu un görünmez bayra mını takip etme yönünde genel bir e ilim mevcuttu" demek çok daha do ru olacaktır. Bu yazarlar, "19. yüzyıl Britanya ser' best ticaret emperyalizminin", "ayırt edici özelli inin", askeri kuvvet ve hegemonik güç kullanımını, genelde öncelikli olarak ekonomik egemenlik ve yayılma için gereken güvenli ko ulların olu turulması ile sınırlandırmak oldu unu ileri sürmü leri.

Böylesine bir gayrı resmi emperyalizm türünün en açık örne i Britanya'nın 19. yüzyıl Güney Amerika'sında üstlenmi oldu u rol-dür. Britanya bölge üzerindeki denetimini Britanya deniz kuvvetleri tarafından desteklenen çe itli ticari anla malar ve mali ili kilerle sürdürdü. Britanya Dı i leri Bakanı George Canning'in 1824'te be- lirtti i gibi: "spanyol Amerika'sı özgürdür ve e er biz üzücü biçimde yanlı i ler yapmazsak da o *ngiliz'dir*."⁽⁶⁾ Gallagher ve Robinson sürekli olarak, Britanya'nın bu tür "bölgelerin Büyük Britanya'ya hammadde ve gıda temin edecek tamamlayıcı uydu ekonomileri"ne dönü türülmesini sa layan türden bir etki icra etti ini açıklamakta- dırlar.

Britanya, zaten kendi egemenli ini dayatmak açısından ba ka çı- kar yolu kalmadı nda, 19. yüzyılda Latin Amerika'da tekrar ve tek- rar yaptı ı üzere, aktif müdahaleler ba latmaya her zaman hazırdı.

Tanını Alman tarihçi Wolfgang J. Mommsen'in *Theories of Im- perialism* kitabında da belirtti i üzere, bu gayrı resmi emperyalizm kavramının önemi, Marksist ve Marksist-olmayan yakla ımlar ara- sındaki aralık üzerinde bir köprü kurmayı denemesinden kaynak- lanıyordu; çünkü bu kavram (onu daha formel politik-askeri ger- çekle me biçimleriyle basit biçimde karı tırmayıp) emperyalizmin ekonomik yayılmanın bir dı a vurumu olarak sahip oldu u tarihsel süreklili i vurguluyordu:

"Emperyalizm konusundaki Batılı [Marksist-olmayan] dü ünçe, resmi yönetimin kurulmasını önceleyen ya da ona e lik eden, ya da hatta bunu gereksiz Man sayısız emperyalist egemenlik tipinin bulundu unu kabul ederek, Marksist teoriyle yakınla mı tır... Genel olarak söylemek gerekirse bugünlerde Marksist-olmayan birçok teorisyen emperyalist türden bir ba ımlılı n pekala en çe itli gay- n-resmi etki türlerinden, özellikle de ekonomik do alı olarlardan kaynaklanabilece ini onaylamaktadır. Em- peryalist güçler sömürgeyel çevrede hiç de sabit biçimde gerçek politik güç icrasında bulunmaya zorunlu de iller- di: Emperyalist gruplar için kriz durumunda metropoldeki gücün sa layaca ı deste e güvenilebilece ini bilmek ge- nellikle oldukça yeterliydi. Yani resmi politik yönetim em- peryalist geli menin normal tipi olarak de il, yalnızca en özgün tipi olarak ortaya çıkmaktadır."⁽⁷⁾

Gallagher ve Robinson kendi yakla ımlarını ironik biçimde John Hobson'un (1902'deki *Imperialism: A Study*) ve Lenin'in (1916'daki *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*) klasik açıklamalarından, hem Hobson'un hem de Lenin'in görü lerini resmi denetimi ya da sömürgecilik konusundaki dar bir örnekler yelpazesi ile özde le - tirme yoluyla ayrı tırmı lardır. Bu yazarlar özellikle Lenin'in, sö- mürgeci ilhakların zirveye ula tı ı 19. yüzyılın son çeyre ini kapi- talizmin niteliksel olarak yeni bir a aması; tekel [a aması ç.n] ya da emperyalist a ama biçiminde belirleyerek, emperyalizmi gayrı resmi denetimden ziyade resmi denetimle özde le tirmi oldu unu ileri sürdüler.

Ancak, bu ele tiri hiç de isabetli de ildir, çünkü Lenin'in kendisi de emperyalizmin, özellikle 19. yüzyıl Latin Amerika'sındaki Britanya emperyalizminde de tanık olundu u gibi, mutlaka resmi de-

netim gerektirmedi ini vurgulamı tır. "Dünyanın bir yanda sömürge sahibi ülkelerle öte yanda sömürgeler... arasında bölünmesi", diye gözlemleni tir, ulus devletler arasındaki merkez-çevre ili kilerini sona erdirmemi tir. Aslında Lenin, Londra'ya mali açıdan, tıpkı gerçek bir sömürge kadar ba ımlı bir durumda olan Arjantin de dahil olmak üzere, "çe itli biçimlerdeki ba ımlı ülkeler; resmi olarak politik ba ımsızlı a sahip olan, ama aslında, mali ve diplomatik a ın içinde sarmalanmı olan ülkeler... yarı-sömürgeler"e i aret etmi ti.⁽⁸⁾

Gayrı-resmi serbest ticaret emperyalizmi (ya da sömürge-siz emperyalizm) olgusu, emperyalizmi kapitalist yayılmaya e lik eden; onu kendisini ifade etti i özel politik biçimlerden yalnızca ikincil biçimlerde etkilenen tarihsel bir süreç olarak gören Marksist teori açısından, asla bir muamma de ildi. 19. yüzyılın son çeyre inin, Lenin'in ve onu izleyen en önemli Marksist teorisyenlerin eserlerinde emperyalist evre olarak karakterize edilmi olmasının nedeni, temelde gayrı-resmi emperyalizmden resmi emperyalizme do ru gerçeikle en kayma ile, ya da çevre çapında gerçeikle en yaygın ilhaklar olgusu ile de il, daha çok, *tekelci* a masına do ru ilerlemi olan kapitalizmin, niteliksel olarak yeni tipte bir emperyalizm yaratan evrimiyle ili kiliydi. Marksist emperyalizm teorisine sistemin daha derin küreselle me e ilimlerini kavramanın bütünlüklü bir yolu olarak sahip oldu u önemi kazandıracak olan da, emperyalizmi, kapitalist geli menin (ekonomik/politik/askeri-merkez ve çevre) tüm karma ıklı ıyla bir dı avurum biçimi olarak, özgün tarihsel bir analize tabi tutmu olmasıydı.

Bu yorum, emperyalizmin ba langıcından itibaren kapitalizme içsel oldu una dair bir yakla ımı barındırmaktadır. Ça da emperyalizmin; dünya pazarının geli imi, merkez ile çevre arasındaki bölünme, sömürgeler ya da yarı-sömürgeler için sürdürülen rekabetçi av, artı a el konulması, hammaddelerin merkez ülkeye ta ınmak

üzere güvence altına alınması vs. gibi birçok özelli i, 15. yüzyılın sonlarından itibaren küresel bir sistem olarak kapitalizmin bir parçasıydı. Emperyalizm köklerini, en geni anlamda, sistemin (kar arayı ı kadar birincil olan) birikim dinami ine dayandırıyor; bu dinamikse kapitalist dünya ekonomisinin merkezindeki ülkeleri ve özellikle de bu ülkeler içindeki zengin çıkar sahiplerini, kendi servetlerini ilerletmek üzere çevrenin artı ına ve ya amsal kaynaklara el koymaya te vik ediyordu ki, Pierre Jalee'nin *The Pillage of the Third World*⁽⁹⁾ diye adlandırdı ı ey de buydu. Yoksul uydu ekonomileri 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyıldaki fetihler ça ından ba lamak üzere bir dizi zorbalık yöntemi aracılı ıyla, üretim ve dağıtım sistemlerinin çok da fazla kendi ihtiyaçlarına de il, egemen metropollerin ihtiyaçlarına hizmet edece i biçimde yapılandırıldılar. Yine de, emperyalizmin kapitalist geli menin çe itli evrelerinde varolan bu tür ortak paydalarının kabul edilmi olması 19. yüzyılın son çeyre inden itibaren emperyalizmin do ası ve öneminde, Lenin'in bu durumu kapitalizmin yeni bir a masıyla özde le tirmesine neden olacak denli niteliksel bir de i im ya andı ı gözlemiyle de bütünüyle tutarlıydı.

Marksistler bu durumda ço unlukla daha eski emperyalizm ile 19. yüzyılın son on yıllarında ba lamı olan "yeni emperyalizm" adı verilen eyi birbirinden ayrı tırmı lardır. Bu yeni emperyalizmi ayırt eden öncelikle iki ey mevcuttu:

1) Britanya hegemonyasının yıkılması ve çe itli ileri kapitalist devletler arasında küresel toprak denetimi konusunda tırmanan rekabet;

2) Tekelci irketlerin; büyük, bütünlü mi sına ve mali firmaların, ileri kapitalist sistemin tümünde egemen ekonomik aktörler olarak yükseli e geçmeleri. Bu yeni dev irketler tam da kendi do aları gere ince ulusal sınırların ötesine do ru geni lemeyi ve küresel üretime ve tüketime egemen olmayı amaçlıyorlardı.

Harry Magdoff'un bu kitapta da gözlemlediği gibi, "Egemen olma itkisi dünyası ile bütünleşmiştir." Bu emperyal mücadele ile mücadele olan tekeller firmalar genellikle kendi ulus devletleri tarafından kayrılmırlardır. Marksist yeni emperyalizm teorisi, dev firmaların yükselişi üzerine yaptığı vurguyla birlikte daha sonra çokuluslu ya da küresel şirketler olarak adlandırılacak olan olguya paralel biçimde belirginleşen, değişen küresel ekonomik ortama işaret etmiştir. Bunların tümü artımla elde edilmesi, hammaddelerin ve doğal kaynakların denetimi için sürdürülen yarış, küresel çevrede ekonomik bağımlılıkların yaratılması ve rakip kapitalist güçler arasında bitip tükenmeyen rekabet gibi daha eski görüşlerin, kendilerini yeni ve dönüşümü biçimlerde açığa vuracakları belam haline dönüşümü.

Marksist yaklaşımı harciyem yorumlardan en keskin biçimde ayıran da, onu kapitalist gelişimin tarihsel bir gerçekliği, sistemin kendisinin evrimiyle birlikte yeni karakteristikler kazanan bir şey olarak gören bu emperyalizm anlayışıydı. Harciyem yorumlar emperyalizmi basit bir politika olarak ele aldılar ve onu öncelikle devletlerin gerçekleştirdiği politik ve askeri eylemlerle özdeşleştirdiler. Gallagher ve Robinson gibi gerçekçi iktisat tarihçilerinin itiraz ettikleri daha geniş bir yaygınlığa sahip olan harciyem görüşte emperyalizm, sadece gerçek askeri fetih tarafından öncüllüğü yapılan açık politik ve teritoryal denetim vakalarında mevcuttu. Bununla çelişen Marksist görüşte ise emperyalizm basitçe devletlerin politikaları aracılığıyla değil, ama aynı zamanda şirketlerin eylemleri ile ve ticaret, maliye ve yatırım mekanizmaları aracılığıyla da gerçekleştiriyordu. Bağımlı toplumdaki yerli birlikçilerin ya da komprador ögelerin palazlandırılması da dahil olmak üzere, tüm bir sınıf ilikileri takım yıldızını da ele alıyordu. Dolayısıyla emperyalizmin nasıl işlediğine dair herhangi bir açıklama tüm sistemin ya da tekeller kapitalizmin de tarifini gerekli kılıyordu. Bu görüşe göre kapitalist dünya sisteminin çevresinde bulunan ülkelerin, sistemin mer-

kezdekiler tarafından gayri resmi denetim altına alınması, resmi denetim kadar büyük bir önem taşıyordu. Hegemonya üzerinde verilen mücadeleler ve daha genel olarak önde gelen kapitalist devletler arasında varolan rekabet süreliydi, ama bu rekabet onların altında bulunan ekonomik, politik ve askeri kaynaklara bağılı olarak değişen biçimler alıyordu.

SAVA -SONRASI DÖNEMDE EMPERYALİZM AMERİKA

Marksist görüşte modern emperyalizmin temel ayırt edici özelliği, dev şirketlerin egemenlik konumuna yükselişleri ile ilişkili idiye, çeşitli ulus devletlerin sahip oldukları göreceli konumların da gösterdiği gibi, sistem içindeki güç sıralaması zaman içinde yine de önemli bir kaymaya uğradı. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarındaki temel küresel gerçeklik, Britanya hegemonyasındaki çöküşle bunun ardından ileri kapitalist devletler arasında, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'na yol açacak biçimde tırmanan rekabetti. Sovyetler Birliği'nin Birinci Dünya Savaşı belamı içindeki yükselişi, sistem açısından, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist dünya ekonomisinin yeni hegemonik gücü haline gelen Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasında bir Soğuk Savaş'a yol açacak olan dışsal bir meydan okuma anlamına geldi. Sovyetler Birliği'nin daha sonra 1991'de çökmesi Birleşik Devletler'i tek süper güç haline getirdi. 1990'ların sonlarına gelindiğinde Birleşik Devletler ana ekonomik rakiplerini de yenmiş durumdaydı. Yeni yüzyıla birlikte tüm bunların sonucu, Henry Kissinger'in 2001'de *Does America Need a Foreign Policy*'de açıkladığı üzere, ABD'nin "geçmişin en büyük imparatorlukları tarafından bile ulaşılamamış olan bir üstünlüğe" ulaşmasıydı.⁽¹⁰⁾

Bu da doğal olarak şu soruya yol açtı: Birleşik Devletler bu anomal "güç fazlası" ile ne yapacaktı? Washington'un yanıtı özellikle de 11 Eylül'ün ardından, emperyal heveslerini küresel çevrede; Vietnam Savaşı'ndan beri görülmeyen boyuttaki, yenilenen müdahale-

ler yoluyla elde etmek oldu. ABD devleti emperyal Terörizme Karşı Savaş'ını yürütürken ABD'nin çevrelerinin yayılcı hedefleriyle de birleşti. *Business Week Online*'in 2003 Ocak ayının sonlarında ABD'nin Irak'ı galinden türeyebilecek ekonomik faydalar konusunda ifade ettiği gibi: "ABD ordusu Irak'ın petrol ve gaz rezervlerini [dünyada Suudi Arabistan'dan sonra bilinen en büyük rezervler] belirli bir zaman kontrol edeceği için, ABD şirketleri pastanın büyük dilimini uşuna sıraya dizileceklerdir. Petrol çıkarma haklarını bile elde edebilirler." Birleşik Devletler'in egemenliğinde olan petrol hizmet sanayi şirketleri, "kendilerini ABD Özel Kuvvetleri kadar muzaffer hissedebilirlerdi."⁽¹¹⁾ Aslında, bu tür askeri istilaların ana hedefi rejim değişikliği ve bunu takiben de, temelde Birleşik Devletler tarafından tarif edilen emperyal düzenin dışında kaldıkları için böyle adlandırılmış olan "haydut devlet" in ekonomisini, kaynakların daha geniş sömürüye açılması da dahil olmak üzere, kapitalist dünya ekonomisinin egemen ihtiyaçlarına uyacak biçimde yeniden yapılandırmaktır.

Mevcut yönetim içindeki sorumlulukları Afganistan'ın geleceğine yönelik ABD Politika Koordinatörlüğü de dahil olacak biçimde genişletilmiş olan Richard Haass, *Intervention* isimli kitabında, rejim değişikliğinin çoğunlukla yalnızca fethedilen ulusu yıkım içinde bırakan ve bunu izleyen "ulus-in aşını" gerekli kılan, tam bir askeri işgal elde edilebileceğine iddia etmiştir:

Askeri güç aracılığıyla belirli bireyleri hedef almak zordur... ABD'nin politik önderlikte de işgal yaratmak üzere güç kullanma çabaları Libya'da Kaddafi, Irak'ta Saddam ve Somali'de Aideed örneklerinde başarısız oldu. Güç, politik de işgalin daha olası olduğu bir başarıyla yaratılabilir, ama olağanüstü düzeyde istihbarat ve biraz ansızan daha fazlası olmaksızın, gücün kendi başına özgün

politik de işgal yaratması çok da mümkün değildir. Bu tür bir de işgalin olası olmadığını yükseltmenin tek yolu, önce tüm muhalefeti ortadan kaldırmayı ve sonra da başarıyla bir toplumun kapsamlı mühendisliğine izin veren bir işgal gerçekleşmesini içeren, ulus-in aşısı gibi zora dayalı müdahale biçimlerinden geçer.⁽¹²⁾

Haass, böyle bir "ulus-in acısı" işgal türünün, "her türlü yerel muhalefeti yenmek ve silahsızlandırmaktan ve meşru güç kullanımı üzerinde tekel ya da tekel-benzeri bir denetime sahip olan politik bir otorite kurmak"tan geçtiğini vurgulamıştır. (Bu da Max Weber'in ünlü devlet tanımıdır; ancak bu örnekte dışardan gelen bir istilacı kuvvet tarafından dayatılmaktadır.) O halde, Haass'ın bir dış politika analizcisinden alıntı yaparak gözlemlediği gibi, "emperyal oranlarda ve muhtemelen sonsuz bir süreyi kapsayan" bir işgal gerekli kılacaktır.

İmdi tam da bu türden "emperyal oranlarda" ve belirsiz süreli bir istila türünün Washington'un Terörizme Karşı Savaş'ının ana gündemini oluşturduğunu görmektedir. İşgalin takip ettiği işgal ve "ulus-in aşısı" süreçlerinde (Afganistan örneğinde olduğu gibi), en kaba 19. yüzyıl tarzı açık sömürgeciliğinden kaçınılacaktır. Resmi ilhaklar ya anmayacak ve doğrudan askeri işgal sırasında bile, başlangıçtan itibaren en azından bir yerel yönetim sahte karlı kurulacaktır. Yine de, önceden sömürgeciliğin klasik biçimiyle elde edilmiş olan yerlerden bazıları elde etmek merkezi bir hedefdir. Magdoff'un bu kitapta iddia ettiği gibi:

"Askeri ve politik gücün doğrudan icrası olarak ele alındığında sömürgecilik, birçok başarılı ülkenin toplumsal ve ekonomik kurumlarının metropol merkezlerin ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlenmesi açısından ya amsaldı.

"Bu yeniden biçimlendirme bir kez tamamlandı ında uluslararası fiyatlar, pazarlama ve mali sistem gibi ekonomik güçlerin kendisi, ana ülke ile sömürge arasındaki egemenlik ve sömürü ilişkilerinin sürdürülmesi ve aslında derinle tirilmesi için yeterli hale gelmişlerdir. Bu koşullar altında, sömürgeye, temel herhangi bir şey de i meksizin ve ba langıçta sömürgecinin jethedilmesine neden olan çıkarlara fazla ciddi biçimde müdahale edilmeksizin resmi ba msızlık bah edilecektir."

Afganistan'da bu tür bir durum gerçekleşmektedir ve rak açısından da bu ülkenin Birleşik Devletler tarafından istila edilmesi halinde öngörülen durum budur. Bir ülke bir kez tamamen silahsızlandırılıp kapitalist dünyanın merkezindeki ülkelerin ihtiyaçlarına uyacak biçimde yeniden biçimlendirildi inde, "ulus-in ası" da tamamlanmış olacak ve i gal de güya sona erecektir. Ama petrol gibi ya amsal kaynaklar barındıran (ya da bu tür kaynaklara erişim kazanmak açısından stratejik önem atfedilen) bölgelerde istilanın ardından resmi emperyalizmden gayrı-resmi emperyalizme doğru ya anacak olan kayma hayli yavaş ya da sadece çok belirli biçimler altında gerçekleşecektir. "Gayrı resmi denetim" ya da sistematik biçimde merkez ulusları kayıran küresel birikim, çevre üzerindeki emperyalist sömürüyü gerçekle tiren normal araç olmayı sürdürmektedir. Ama bu da inatçı devletleri piyasa ile ve tepesinde Birleşik Devletlerin bulunduğu uluslararası güçler hiyerarisiyle uyumlu kılmak için zaman zaman ola andı ı araçların kullanılmasını gerektirmektedir.

Halihazırda ABD emperyalizmi savaşlarla böyle dolaysızca ba lantılı oldu u ve gelecekte de temelde aynı amaçlara ulaşmak üzere sonsuz bir savaşlar dizisine i aret etti i için özellikle dikkat çekicidir. Ancak, i leyin altında yatan güçleri anlamak istiyorsak tır-

manan bu militarizm ve saldırganlığın dikkatimizi emperyalizmin içsel mantığından uzakla tırmasına izin vermemeliyiz; bu içsel mantık ise en açık ifadesini zengin ve yoksul ülkeler arasındaki büyüyen gelir ve zenginlik uçurumunda ve çevreden merkeze doğru bu uçurumu mümkün kılacak biçimde gerçekleşen net ekonomik artı transferlerinde bulmaktadır. Uluslar arasında varolan artan zenginlik ve yoksulluk kutuplaşması (ulusların kendi içlerinde de varolan bu kutuplaşma) sistemin dünya sahnesindeki en önemli kazanımdır. Bu aynı zamanda modern emperyalizme karşı mücadelelerin de nihai gündemidir. Magdoff'ın *Sömürsüz Emperyalizm*de iddia ettiği gibi, kapitalizm koşulları altında ekonomik, politik ve askeri egemenliğe yönelik esaslı bir yek-vücutluk durumu mevcuttur. Emperyalizmin kendisini ifade etme biçimlerine karşı muhalefet etmek isteyenler bu dış avurumlardan hiçbirisine karşı, ötekilerin tümünü ve aslında tüm sistemi sorgulamaksızın etkin biçimde meydan okunamayacaklarını da kabul etmelidirler.

Harry Magdoff'ın emperyalizm hakkında 1960'lar ve 70'lerden bu yana yazdığı ve en önemlilerinden bir bölümü burada yeniden basılmış olan yazıları, modern emperyalizmin tarihsel dinamiği konusunda e i benzeri olmayan bir kılavuz sunmaktadır. Dolayısıyla da kendisini küresel sömürden ve bu sömürüyü mümkün kılan muhtemelen sonsuz terör savaşları ile yıkımdan özgür kılmaya çalışılan insanlığın mücadelesiyle me gul olanlar açısından da paha biçilmez bir kaynak olmaktadır.

PAUL BARAN'IN KAZANIMI

Paul Baran bir sosyal bilimci ve Marksist'ti. İktisat, temel çalı ma alanını olu tururken, iktisada yönelik ilgisi ve iktisadi geli melere dair çalı mayla ili kili yakla ımı, insan toplumunun daha iyi kavranması yönündeki sürekli aray ının bir parçasını ve bölümünü olu - turuyordu: Bu aray ı sa toplumun nasıl i ledi ini ve bu i leyi in in - sanın yararına nasıl de i tirilebilece ini bulup ortaya çıkartmayı amaçlıyordu. Marks'ın çalı maları ve dü ünçesinde, toplumların nasıl ve neden de i tiklerine, kapitalist toplumun kökeni ile geli imine ve kapitalist toplumun sosyalist topluma dönü mesine dair en tatmin edici açıklamayı bulmu tu. Baran elbette Marks'ın eserlerini herhangi bir "Marks uzmanı" kadar iyi biliyordu. Ancak o bu bilgiyi Marks hakkında alelade bir yorumcu ya da alelade bir Marks yorumcusu olmak üzere kullanmadı. Ne de ça da toplum hakkındaki kendi çalı malarında, olguları, önceden kabul edilen Marks kalıplarının içine sıkı tırmaya u ra tı. Bunun yerine Marks'ın dü ünme biçimini uyarladı: Marksizm'i sahiden soludu. Yalnızca Marks'ın

tahillilerini içselle tirmekle kalmadı, ama ondan, bazı önemli soruların nasıl sorulacağını ve ekonomik ve sosyal görüngülerin sonsuzluğunda içinde mevcut olan kayda değer karlılıkların nasıl bulunup çıkartılacağını da öğrendi. Tekelci kapitalizmdeki, emperyalizmdeki ve sosyalizmin içindeki deyimlerle karşı karşıya kaldığında, avcılık yapıp genel-geçer alıntılara sığınmadı. Bunun yerine, Marks olsaydı bu sorunla nasıl baş ederdi, diye sordu. Bu ise önemli olanı ve geçerli olanı kefetmek üzere yeni olgular ve yeni teorilerle ısrarla görüş görüşe mücadele edilmesi anlamına geliyordu. Bir yandan da Marks'ın hipotezlerini yeni olguların ve gelişmelerin ışığında sürekli olarak yeniden-inceleme demektir.

Baran çalışmaları sadece parlak bir zekayı ve amansız bir merakı değil, iyi eleştirel ve iyi donanmış bir aklı da misafir etti. Hayatın cilveleri onu üç farklı kültürü; Rus, Alman ve Anglo-Amerikan kültürünü kefetmeye ve bu kültürlerden bir şeyler öğrenmeye yöneltti. Baran'da bu kültürler iyi bir harman oldu ve bilgisiyne analitik yetkinliğini zenginle tirdiler.

Her şeyin ötesinde de Baran bir tutku adamıydı; hakikatin araştırılması ve bu hakikatin işe yarar hale getirilebileceğini kullanım alanlarının bulunması konusunda son derece tutkuluydu. Onun peşinde olduğu şey kendinde ve kendisi için hakikat değil, ama yoksulluğun ve öteki toplumsal hastalıkların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak olan hakikat ve kavrayıştı. Amentüsü "Entelektüelin Adanmışlığı"nda (*Monthly Review*, 1961 Mayıs) güçlü biçimde ifade edilmiştir. Kendi sözleriyle:

"O halde hakikati söyleme arzusu entelektüel olmanın ko ullaından sadece bir tanesidir. Ötekisi cesarettir; rasyonel soru turmayı o bizi nereye yöneltirse yöneltsin sürdürmeye, varolan her şeyin acımasız ele tirisini üstlenmeye hazır olmaktır; acımasız, öyle ki ele tiri ne kendi sonuç-

lavından ne de olası iktidarlara girdi i çatı madan çekinecektir (Marks). Yani entelektüel özünde toplumsal bir ele tirmen, ba lıca kaygısı daha iyi, daha insani ve daha rasyonel bir toplumsal düzenin elde edilmesinin yolunu tıkarayan engelleri adlandırmak, tahlil etmek ve böylelikle de a ılmalarına yardım etmek olan ki idir."

Bu pasajların alındığı makalenin kendisi de Baran'ın adanmışlığı'nın göstergesidir. Çünkü bu makale *Monthly Review* editörleri tarafından ısmarlanan ve açıkçası da, profesyonel prestijini peki tirmek üzere tasarlanmış olan bir makale değildi. O kendisini, tıpkı Küba'nın i galine ve emperyalizmin tüm eytani ilerine karşı çıkarak atmak zorunda hissettiği gibi, bu makaleyi de yazmak zorunda hissetti: Bu onun bir öğrencisi ve yurttaşı olarak sorumluluğuydu. Sosyal bilimci dostlarının duyarsızlıkları ve kaygısızlıklarıyla ilgili derin sorunlar ya ıyor ve Goethe'nin "insan zaman zaman neye inandığını tekrarlamalı, neyi onayladığını ve neyi lanetlediğini ifa etmeli"⁽¹⁾ dretumunu yürekte destekliyordu. O halde, düündü ünü söylemeliydi. Marks'ın "Filozoflar dünyayı sadece deyimlik biçimlerde yorumladılar; ama önemli olan, onu *de i tirmektir*" tezini kabul ederek, aslında, Birleşik Devletler'deki sosyal bilimcilerin, dünyayı de i tirme ihtiyacını inkar ederek, hatalı ve iktidarsız yorumcular haline dönü tüklerinde ısrar ediyordu.

Tutku ve nesnellik halihazırda kabul edilen standartlara göre, sosyal bilimlerde birbirlerini karşı karşıya olarak dılayan şeyler olarak görülürler. nanılmaktadır ki iyi bir general, hem bir tutku adamı ve aynı zamanda hem de soğukkanlı bir gerçekçi olabilir ve böyle de olmalıdır. Ama sosyal bilimci değil: Belli ki hakikati fazla güçlü biçimde hissederse kendisine hakikati kabul etme ve saygı gösterme konusunda güven duyulamayacaktır. Açıkçası, tutku nesnellik e müdahalede bulunabilir, ama basit nesnellik görüntüsünün, hakikati bu-

lutlandırabilece i de benzer biçimde do rudur. A ırı nesnel görünme kaygısı, incelenen kurumların kalıcılı na dair örtük varsayımların ihmal edilmesine ve sonuç olarak da bu kalıcılı ı güvence altına alma giri mi sürecinde geli mi olan mitlerin sorgulanmaksızın kabul edilmesine yol açabilir. Yine bu durum çalı maların güvenli, göreceli olarak önemsiz ve tartı maların centilmence bir havada yapılabilece i alanlarla sınırlandırılmasına yol açabilir.

Baran gibi bir adam tutkuyu ve hakikati kar ılıklı olarak birbirlerini di layan eyler olarak kabul edemezdi. Onun için gerçek nesnellik, tutku ile gerçekli in kavranması arasındaki çeli kiyle yüzle mek demektir. O birisinin di eri üzerindeki etkisinin ve ikisi arasındaki mücadelenin, nesnel hakikatin sonsuzca aranması sürecinin parçaları oldu unu anlamı tı. Mücadele ona yabancı de ildi. O kendisini tüm etkinliklerinde bir sava çı olarak gördü: Bilgi için, irrasyonali-tenin yenilmesi için ve insanın ilerlemesi için bir sava çı.

BARAN'IN DÜ ÜNCES N N N TEL

Bilgiye ve ke fe uzanan yollar türlü türdür. Ka ifler rotalarını ö - retmenlerinden, çevreden ve kendi ki iliklerinden etkilenerek farklı biçimlerde seçerler. E er otantik bir dü ünürü anlamak ve taktir etmek istiyorsanız, onu basitçe, diyelim ki, Marksist diye sınıflandırmak yeterli de ildir. Daha önemli olan onun Marks'tan kendisi kullanmak üzere neyi seçmi oldu u ve Marks'ın dü üncesinin bu yönlerini nasıl kullanmı oldu udur.

Baran, tipik akademik iktisat çalı masının resmi prosedürlerini taktir etmesine ve hatta, matematiksel akıl yürütmenin esteti inden ho lanmasına ra men, bu prosedürlerin temelde kapitalist toplumun temel sorunlarının daha iyi anla ılmasının önünü açmamaları ve ço unlukla da bu sorunlardan kaçınmanın bir yolu olmaları nedeniyle, bu tür inceleme hatlarının pe ine dü medi. Modern analizin girdi-çıkı ve lineer programlama gibi önemli araçlarının mü-kemmelle tirilmesi, planlı bir ekonominin daha da etkinle tirilmesi-

ne katkıda bulunabilirdi, ama bunlar irrasyonel bir toplumu rasyonel bir topluma dönü türmek açısından pek az önemliydiler. Baran, kendi çalı ma programını özetlemek için, J.D. Bernal'den yaptı ı u uygun alıntıyı ba eserinin giri ine koydu. *Büyümenin Ekonomi Politi i*: "Sosyal bilimlerin ihtiyacı, daha az inceltildi teknik ve daha fazla cesarettir; merkezi sorunları bulandırmayıp, üstesinden gelmek için. Ama bunu talep etmek de sosyal bilimlere bugün olmu oldu u ey haline getiren sosyal nedenleri görmezlikten gelmek demektir."

Baran'ın merkezi sorunları daha iyi anlama yolu bir sentez arayından, iktisatta, siyasette, toplumsal sorunlar ve kültürde varolan türlü e ilimleri birle tiren bir yakla ım arayından geçiyordu. Bunun anlamı onun bütün farklı toplumsal ve kültürel görüngüleri açıklayacak basit, her eyi kapsayan bir formül bulma beklentisi içinde oldu u de ildir. Bu mistizism sınırına varırdı. Baran açısından sonu-gelmez sentez arayısı, toplumun her bir alanının yalıtılmı bir alan olarak de il, ama toplumun geri kalanından nasıl etkilendi i ve kendisinin de onu nasıl etkiledi i bakımından incelenmesi demektir. Bu da, nedensel ya da geçici, olası tüm iç ba lantıların uzun bir listesini sunmak anlamına gelmez. Bu, görüngülerin nasıl ortaya çıktıklarını ve ortadan kaybolduklarını ve içinde olu tukları ortamda nasıl hareket ettiklerini (ya da i lediklerini) açıklayan o önemli iç-ili kileri bulmaya çalı mak anlamına gelir. Somutu, kendisine ait olan ortamda bu biçimde çalı maktan elde edilen ey ise, ortak ö eleri ve böylelikle de yararlı sentezlerin önünü açan genellemeleri bulup ortaya çıkarma yetene idir. Ama süreç orada sona ermez. Çünkü sentez sonradan, hem genellemelerin sa lamasını yapmak, hem de toplumdaki yeni geli meleri tahmin etmek amacıyla, somut iç-ili kileri yeniden-inceleme için kullanılmalıdır.

Bu yakla ım zamanımızın alı ılımlı akademik pratiklerinden çok farklıdır. Disiplinlerin birbirinden ayrılması, egemen e itim ve ö re-

tim yöntemleriyle birlikte en cesur düünürleri bile felç etmektedir. Tüm disiplinler kendi kurallarına göre evrimle tikleri için, her birinin kendi yalıtılmı lı ı içinde daha saf ve daha soyut hale gelmesi yönünde, büyük ölçüde bürokratik itkiler tarafından peki tirilen bir e ilim mevcuttur. Uygulamacılar, elde ettikleri sonuçların bariz biçimde steril olması ya da teori ile gerçeklik arasında fazlaca bariz bir açı farkıyla kar ı kar ıya kalıp kendilerini rahatsız hissettiklerinde, yeni dü ünceler için ba ka yerlere do ru bakmaya ba lıyolarlar.

Böyle anlarda, iktisatçılar sosyologlardan, sosyologlar politik bilimcilerden vs. yeni öngörüler arıyolarlar ve genellikle de ölçüyü kaçırmadan bir parça amatör psikanaliz de i in içine dahil ediyor. Ama artık i i ten geçmi tir. Her biri kendi yalıtılmı saflı ı ile birlikte gelen eski tanımlar ve alı ılmı dü ünme biçimleri, artık kabuk ba lamı lardır. Sözde yeni de i kenlerin eklenmesi bir sentez olu - turmaz; yalnızca eklektik bir fikir çorbasıyla sonuçlanır.

Baran'ın dü ünncesinin stratejik yönü, Marks'ın örne ini takip ederek, kapitalist toplumu geçmi teki ve gelecekteki toplumlardan ayırt etmek ve böylelikle de onu geli en bir organizma olarak incelemekten olu uyordu. Tarihin ve sosyolojinin iktisada tıpkı yemek tariflerinde oldu u gibi basitçe eklenmesi yerine, kapitalizmin kendisine özgü bir toplumsal sistem olarak incelenmesi, tüm toplumlara ortak olan atıflarla, kapitalist sisteme özgü olanlar arasında anlamlı ayrımlara gidilmesini olanaklı kıldı. Bu tür bir dü ünme biçimi farklı parçalar arasındaki iç ili kileri somut biçimde incelemek için gereken çerçeveyi sunar ve ö rencinin, bu toplum geli tikçe ve de i tikçe, kapitalist toplumun farklı a amalarını birbirinden ayırt etmesini sa - layan birle tirici ilkeye ula masına izin verir.

Bu yakla ım aynı zamanda ele tirel bir bakı açısını da ima eder. Analizci sadece sistemin ve onun kurumlarının kökenlerini ve bunların geli imlerindeki etkin nedenleri ara tırmakla yetinmemeli, çö - kü ün ve dönü ümün kaynaklarını da ara tırmalıdır. Geli meyi ve

de i imi anlamak için ısrarla olumsuz da aranmalı ve olumsuzla olumlu, statükoyu koruma e iliminde olan güçlerle de i imi yaratan güçler arasındaki etkile im ve mücadele anla ılmalıdır.

Ele tirmenlik rolü Baran'a çok yakı mı tır. Kendisinden ho nut gururu, keskin mizah duygusu ve yapmacıklık ve irrasyonelite konusundaki nefreti onun topluma yönelik ele tirel analizine ayrı bir lezzet katmı tır. Ama o, kelimenin en iyi anlamıyla bir ele tirmendi. Ele tirisinin amacı hakikati acımasızca aramak oldu u için, hakikate ula ılmasına yardım edecek olan her ne varsa onu arıyordu. Demek ki tüm yeni geli meler incelenmeli, tüm yeni fikirler ve teoriler anla ılmalı ve de erlendirilmeliydi. Aynı nedenle, sosyal bilimler bayra ı altında geçit töreni yapan egemen mitler ve yanılısamalar da te hir edilmeli ve bunlarla dövü ülmeliydi. Yalnızca bu saldırı, gerçekli in daha iyi biçimde kavranmasının yolunu açacaktı. O kapitalist toplumun bir ele tirmeniydi, ama tıpkı Marks'ta oldu u gibi bu, daha iyi bir topluma do ru yol alan hareketin parçasıydı.

E er Baran'ın bir inancı varsa, bu inanç onun insanın akıl yürütme ve bu akıl yürütmeyi insani geli me için kullanma yetene ine olan sarsılmaz güveniydi. eytana inansaydı, iblisi irrasyonelite olurdu. Ama nesnel akıl, Baran için Tanrı-vergisi ya da insandan ba ımsız bir ey de ildi: Nesnel akıl insanın bir ürünüydü, insanın do ayı ve toplumu daha geni ve daha derinden anlama sürecine demir atmı tı. Yani aklın pe ine dü mek geli menin do al ve toplumsal ko ullarının somut anlamda ke fedilmesi ve pratik anlamda kullanılması anlamına geliyordu. Dövü ülmesi gereken irrasyonelite sadece bo inanlar ve mistizizm de il, nesnel aklın kendisine ve insanın onu kendi talihini iyile tirmek için kullanma yetene ine olan inancın yoklu uydu.

BURJUVA KT SADININ BA ARISIZLIKLARI

Burjuva iktisatçılarının insanın nesnel aklına yönelik inanç eksiklikleri Baran'ın meslekta larıyla yaptı ı kavgaların merkezini olu tu-

ruyordu. Çünkü iktisatçılar piyasa ekonomisinin rasyoneline dair kendi arayışları içinde, ekonominin yalnızca piyasa aracılığıyla rasyonel biçimde işleyebileceğine kanaat getirmişlerdi. Marks'ı yorumlamak gerekirse, tıpkı dinde olduğu gibi burada da, insan zihninin ürünü insanın kaderini yöneten bir Tanrı ve bir dizi kuralda cisimleştirilmişti; böylece iktisatçıların kendi zihinleri tarafından kavranıldığı biçimiyle piyasanın anarşisi onlara gerçek nesnel akıl gibi görünmektedir.⁽²⁾ İktisatçıların ekonomik işlevi içinde buldukları hatalar piyasaya tekeller, güçlü sendikalar, yoldan çıkma hükümetler tarafından yapılan müdahalelere atıfla tanımlanmaktadır. Ve piyasanın o her şeyi kapsayan hikmetini sorgulayabilecek denli gözüpek iktisatçılar, agnostikler de, buldukları çareyi piyasa içi politik onarımcılıkla sınırlandırmaktadırlar.

Akademik iktisatçılar Marks'ın metafiziği ele tirisini ya da onu izleyen sonuçları kabul etmeyi bırakmamışlardır: Piyasa, insanın hikmetinin en yüksek biçimi ya da doğanın bir gerekliliği de değil, insan-yapısı toplumsal güçlerin bir ürünü ve yansımasıdır; piyasanın rasyonalitesi onun kapitalizmin kurumlarının işlevi için rasyonel bir ortam oluşturmasından ve piyasanın, kapitalizmin toplumsal ve ekonomik işlevlerini yeniden üretecek bir tarzda işlevinden ileri gelir. Burjuva iktisatçıları, piyasa ile toplumsal güçler arasındaki bu bağlantının doğasını anlamayı bırakmayarak, benzer biçimde kendi analizlerinin sınırlılıklarını anlamayı da bırakmamışlardır. Onlara piyasanın "rasyonalitesini" gösteriyormuş gibi görünen düğünce bütünü aslında, bazen açıkça, ama ekonomik görüngülere yalıtılmış ve kendi tarihsel gelişimlerinden bağımsız biçimde muamele edilmesi nedeniyle de sıkça örtük bir biçimde, sonuçları varsayan aksiyonlar ve tanımlar üzerine inşa edilmiştir.

Akademik iktisatçı bu sınırlılıkların sonucu olarak, piyasa ekonomisinin sürekli işsizlik, yoksulluk, Zencilerin acı sömürülmesi, israf ve durgunluk gibi görüngüler tarafından kanıtlanan irrasyonali-

tesinin nesnel biçimde incelenmesi konusunda donanımsızdır. Sıra özellikle de azgeli mi bölgelerin ya da stagnasyon ile ilerlen endüstriyel ulusların işlevi arasındaki ilişkiye nüfuz etmeye gelince, kendisini kaybolmuş gibi hisseder. Geri kalmış ulusların, ilerlen ulusların piyasa sisteminin bütünsel bir parçası olmaları kavramı, "rasyonel" dünya pazarlarının ve bu pazar kurumlarının azgeli mi ulusların geri kalmışlığını ve ekonomik bağımsızlığını sürekli olarak yeniden üreten bir tarzda işlevi fikri, onun düğünce biçimine özellikle yabancıdır.

Bir bakıma deyişle, burjuva iktisat teorisi tam da kendi doğasının gereği olarak, üretici kaynakları dünya kapitalist sisteminin görelisi olarak küçük bir parçasında hızla gelişen kapitalizmin, neden kapitalist dünyanın geri kalanındaki üretkenlik artışını sınırlandıracak biçimde işlevi ini açıklama yeteneğine sahiptir. Modern iktisat teorisi (Ricardo ve John Stuart Mill'den sonra) dikkatini, denge içindeki piyasanın mekanik yönlerine ve piyasanın nasıl dengeye ulaştırılmasına yönelterek gelişimi ve beslenmesini iktisatçıların tarafından sorulan arka plan soruları yaratılış itibarıyla uyumlu olan bir sistemin statik yönleriyle ilgilidir. Statik denge çalışmasının daraltıcı sınırları dahilinde evrimleşen düğünce biçimi, iktisatçıların model ve denklemlerini zaman içinde ortaya çıkan dinamik gelişimleri açıklamaya çalışmak üzere de işlevlendirdikleri zaman da, bu iktisatçıların analizlerine egemen olmayı sürdürür. Keynesçi "devrim" bile, işlevlendirmelerini kendi ekonomik düğünce biçiminin ana gövdesine eklememesine rağmen, kısa vade üzerinde yoğunlaşmanın ve uzun vadeli kalkınma ve çöküşle ilgili konulardan kaçınmanın dayattığı sınırlamaları kıramamıştır.

Savaş öncesinden bu yana, ama özellikle de savaş sonrası dönemde, giderek daha fazla iktisatçı ekonomik kalkınma sorunlarını tartışmaya başladığı. Bu çalışmaları için yeni araçlar geliştirilmeliydi, ilginç biçimde bu araçlar da ya Marks'ın araçlarının bağımsız biçimde ye-

niden ke fedilmesi ya da do rudan do ruya Marks'tan türetilmesi yoluyla olu tu. Ama araçlar söz konusu oldu unda asıl önemli olan bunların nasıl kullanıldı ıdır ve ne yazık ki dinamik analize do ru yapılan bu gezintilerin, Marksçı dü ünçeye olan biçimsel akrabalıklarına kar ın genellikle biraz kısır kaldıkları söylenmelidir. Bu durumun nedeni bu dinamik analizin, matematiksel açıdan hep daha fazla rafinele mesine kar ın, geleneksel iktisat teorisinin soyut, tarihsel olmayan yönteminin tüm zaaflarına sahip olmasıdır. Modern büyüme teorisi, geleneksel iktisadın temel varsayımlarını hatanın nerede oldu unu bulmak amacıyla ele tirel biçimde incelemeyi; yeni teori önemli ölçüde eskinin basit bir eklentisidir.

Canlı bir teorinin eksikliği azgeli mi ülkelerdeki yava büyüme ile ilgili sayısız çalı mada kendisini açıkça göstermektedir. Bu çalı malar ço unlukla bu toplumların kar ı kar ıya kaldıkları çe itli sorunları tarif eden türdeki incelemelere yapılan mükemmel katkılar niteliindedir. Ama tüm yetenekleri, genellikle belirli hastalıklardan ve kötülüklerden olu an uzun bir faturayı ortaya sermekten ve belgelemekten ibarettir. Te his giri imleri ise genellikle hastalı ın bir ya da iki belirtisi üzerinde yo unlaşması ile sonuçlanmaktadır. Nüfus fazla hızla artmakta ya da sermaye miktarı yetersiz kalmakta ya da çok az sayıda cesur giri imci mevcut bulunmaktadır. Yüzeysel bir te histen türetilen tedavi önerileri, mutlaka, nedenlerden ziyade belirtilerle ilgilenmektedir. Teori ile gerçeklik arasındaki zıtlı ın üretti i hayal kırıklıklarının, ekonomi-dı ı açıklamaların yolunu açması da a ırtıcı de ildir. Örne in, farklı kültürlerin sahip oldukları de erler sisteminin uyumsuzluğu ile ilgili antropolojik kavramlar ya da dinamik elitlerin (ki bu da Batı-tarzı kapitalizm için kullanılan ho bir terimdir) ne zaman ve nerede yüksek sosyal statü elde etmi olduklarına dair psikolojik "açıklamalar" i in içine soku turulur.

Nihayet, geleneksel iktisadın sefaleti, özellikle de kalkınma ile ilgilendi i anda, mesle in ana tabularından köklenmektedir: Bunlar

sosyalist ekonomik planlamanın üretken kaynakların geli tirilmesi için kullanılmasına ve emperyalizmin azgeli mi ülkelerin geri kalmasını sürdürülmesinin bir aracı olarak oynadı ı rolün analizine kar ı duran tabulardır. Bu bakımdan bugünkü durum, olabilecek en nadir istisnalarla birlikte, sosyal bilimcilerin Veblen tarafından "ara -tırmalarının kendilerini götürebilece i herhangi bir sonucu ya da inancı en bütünsel biçimde ifade etmekte özgürler. Bunu yapabiliyor olmaları, entelektüel ufuklarının, muhafazakar orta sınıfların hakim görüşlerini sınırlandıranlarla aynı sa duyuşal öngörü ve önyargı kısıtlan tarafından ba lanması olması gerçe i nedeniyle, ne bahtiyar bir durumdur" diye tarif edildikleri, *The Higher Learning in America*'daki durumun benzeridir.

Bu önyargılar piyasanın rasyonalitesine yönelik tapınmada ve bununla ba lantılı olarak da, ekonomik ve toplumsal iktidarı denetleyen sınıflı de i tirerek, ekonominin istikametini açıkça tanımlanmış hedeflere do ru yönlendiren toplumsal devrimleri kavrama yeteneksizli inde yansımaları bulmaktadır. Her eyden önce, bütün bu hedeflerin rasyonel olup olmadıkları, onları kendisine atıfla yargılayabilece iniz bir serbest piyasa mevcut de ilse nasıl bilinebilir? ktisatçılar mutut piyasaların kesintiye u ramasından ve örne in Küba devrimi türünden bir devrime e lik eden kaçınılmaz verimsizliklerden dolayı rahatsızlık duymakta, ama bu olumsuz yönleri, bütün Kübalı çocukların ilk kez asgari miktarda süt önceli i elde etmi olmaları ya da sonunda cehaletin üstesinden gelinmi olması gibi olgularla bir arada tartamamaktadırlar. Meksika ekonomisinin, hızlı büyüme oranları tarafından sinyali verilen ba arılarını taktir etmekte ama bu büyümenin, 1 ya üstündeki nüfusun yüzde 24'ünün asla et, balık, süt ya da yumurta yememesine neden olan bir kaynak da ılımlı ile birlikte ya anıyor olmasını kayıtlara geçirmemektedirler.⁽³⁾

Bu sözlerle akademisyenlerin bireyler olarak ıstıraba yönelik hiç bir sempati beslemedikleri ya da ıstırabın farkında bile olmadıkları

kastedilmemektedir. Ancak "bilimciler" olarak sahip oldukları görev, varolan toplumsal sistemi açıklamak ve onun daha iyi i lemesine yardımcı olmaktır. Sosyalist ekonomik planlama yalnızca önermekte oldukları reformların bir alternatifi olarak gündeme gelmi de ildir. Ve burada da, emperyalizm örne inin canlı biçimde göstermekte oldu u gibi, ulusal çıkar sesini yükseltmektedir. Emperyalizmin analiz edilmesi konusundaki tabuların en mükemmel örne i Paul Baran'ın ç ı ır açıcı "Geri Kalmı lı ın Ekonomi Politi i" makalesini basarken ya amı oldu u deneyimdir. Daha sonra *Büyümenin Ekonomi Politi i*'nde geni letecek oldu u tezlerin bu güçlü ve parlak sunumu için yayıncı bulunana kadar iki yılın geçmesi ve sayısız ret mektubunun alınması gerekmi tir. Emperyalizm konulu bir ders kitabında bu ret mektuplarından ikisi yan yana durmaktadır. Mektuplardan bir tanesi makaleyi, sahip oldu u birçok de ere kar ın, Baran'ın azgeli mi ülkeler için çizdi i modelin çok fazla genel olması yüzünden yayınlamayaca mını son derece nazıkçe ifade eden, dünyaca ünlü bir ngiliz iktisatçıya aittir. Ku ku yok ki, Baran'ın emperyalizmin i leyi biçimine dair tarifi imdiki ve daha önceki ngiliz sömürgelerine uygun biçimde uyarlanabilir nitelikte de ildi. Baran'ın makalesi belki de modelini Latin Amerika ile sınırlandırmı olsaydı gerçe e daha yakın bulunabilecekti. Birle ik Devletler'den bir iktisatçının gönderdi i ret mektubunda ise çalı manın, dünyanın geri kalanındaki az geli mi lik ve emperyalizm konularına dair yararlı bir özet olarak görülebilecek olmasına kar ın, ilerici reformların yolda oldu u Latin Amerika için elbette geçerli olmadı ndan ikayet edilmektedir.

Makale nihayet görece olarak mütevazı *Manchester School of Economics and Social Studies'in* Ocak 1952 sayısında kendisine bir yer bulabildi. Latin Amerika ve ngiliz bölgesi de dahil olmak üzere, geri kalmı lı ın do asının ve nedenlerinin genelle tirilmi tariflerinin hemen tanındı ı ve kavrandı ı sömürgeler dünyasında önemli bir gü-

rültü kopardı.

Makaleye gösterilen kabul, azgeli mi ülkelerde Baran'ın *Büyümenin Ekonomi Politi i* kitabının uyandırımı oldu u heyecanın basit bir ön belirtisiydi. Burada nihayet, durgun ve geri kalmı ekonomileri dönü türmeyi hedefleyen özgür programlar geli tirilmesinin önünü açan tam-donanımlı bir analiz mevcuttu. Çalı masının sözün sonu olmadı mını ve daha birçok çalı maya ve ara tırmaya ihtiyaç bulundu unu Baran'ın kendisinden daha iyi bilen de yoktu. Ama onun dobra dobra analizi, açtı ı yolda ilerleyecek olan yeni çalı malar için gereken çerçeveyi ve ilhamı sa lamaktadır. Aynı zamanda dönü türme eylemini üstlenecek olanların e itilmesine yönelik bir ders kitabı olarak ve üstlenilecek görevlere yönelik faydalı bir rehber olarak da hizmet etmektedir. Bu kitabın Küba Devrimi önderlerinin raflarında duran nüshaları defalarca okunmu ve hepsinin altı da kalınca çizilmi tir. Birle ik Devletler'deki kitapçılarda kitabın bir kopyasına rastlamak nasıl alı ılmamı bir durumsa, örne in Meksiko City'de de kitabın spanyolca baskısını en göze çarpan yerde sergilemeyen bir kitapçı bulmak o kadar zordur.

MARKS'IN KATKI

Büyümenin Ekonomi Politi i kitabının canlılığı ve önemi, onun Marksist dü ünme biçiminden köklenmi oldu u gerçe inden kaynaklanır. Çünkü Marksist iktisadi ve toplumsal analizin ana gövdesi, ekonomik geli me sorunlarının kavranması bakımından en etkin aracı sunar. Marks'ın dü ünmesi tam da büyüme, sınıf çeli kisi, toplumsal de i im ve toplumların dönü ümü sorunlarını hedef alır ve bunlar da azgeli mi dünyanın acil sorunlarıdır. Üstelik, geli en birer organizma olarak toplumları ve tarihsel de i im tarafından yaratılan farklılıkları incelerken kullandı ı analiz yöntemi de. iktisatçıya, azgeli mi toplumların karma ıklı ına, Baran'ın terimleriyle açıkça söylemek gerekirse "geri kalmı lı ın morfolojisine" nüfuz etmek üzere özel olarak tasarlanmı araçlar sunar. (Kalkınma çalı maları

konusunda daha etkin araçlar sunan kiinin, sermaye birikimine tarihsel kökeni bakımından ve kapitalizmin sürükleyici gücü olarak son derece büyük bir önem vermesi nedeniyle Marks'ın, yani emperyalizminin ta kendisi olması ikilemine de geçerken iaret etmemek olanaklı değildir. Öte yandan statükonun bilimcileri, zihinsel enerjilerinin denge, ya da en iyisi, i devrelerinin mekanı i üzerinde yoğunlaşması nedeniyle bu konuda son derece faydasız ve genellikle de yanlış yönlendirici bir durumdadırlar.)

Esas anahtarı Marks'ın çalışması salması olmakla birlikte, daha sonra Marksist ortamda gelişen bazı kavramlar ve düşünme biçimleri de öncelikle temizlenmelidir. Bu alandaki yapıcı analizin önündeki temel engellerden birisi, toplumsal gelişimin ekonomik evrelerine dair katı bir çerçevenin, açık ya da örtük olarak benimsenmesi olmasıdır. Batı Avrupa, kapitalizm evresinden önce bir feodalizm evresinden geçmiştir ve kapitalizm evresi de sosyalizme ön geçi için, bu ilerleme Marks'ın birçok ardılı tarafından toplumsal gelişimin *gerekli* bir yansıması olarak varsayıldı. Burada böyle bir kavramın bilimsel düşünmeye ve aynı anlama gelmek üzere Marks'ın düşüncesine yabancı olduğunu vurgulamak malumu ilan etmek olabilir. Marks'ın yaklaşımının alamet-i farikası, ara tırması olduğu coğrafik alanlarda ve zaman kesitlerinde meydana gelmiş olan özgün gelişimler hakkındaki genel doğruların, o zaman için ulaşılabildiği kanıtlara dayalı olarak kefedilmesidir. Marks buradan, ilksel ve ikincil ögeleri birbirlerinden ayrı tırarak, insan toplumlarının tarihsel dönemlerini açıklayan, gerekli karılıklı-ilişkiler oldu unu keffeti i eyleri damıtmıştır. Bu genellemelerin tarihin ve sosyal bilimlerin sorularına doğru yapılacak keffilerin en üretken kılavuzları olarak kabul edilmesi, özgün tarihsel gelişmelere bakılmaksızın, tüm halklar için geçerli olan tarih-üstü tasarımların kabul edilmesi anlamına gelmez. Bu tür bir kabul, bilim de il mistisizm olurdu.

Katı, evrimci ve "Marksist" bir toplumsal gelişim modeli arayışı azgelişmiş, sömürge toplumların feodal; ya da feodal gibi görünen özelliklerine dair ayrı bir vurguyu harekete geçirmiştir. Feodalizm üzerine yapılan özel vurgu çok da fazla bu tür bir toplum biçiminin ve toprak ilikilerinin sahip olduğu özgün yönlerin emperyalizmde incelenmesine de il, oldukça sıklıkla ara tırmanın önyargılarına ve ara tırılan ülkenin özellikleri ile klasik feodalizmin (genellikle de feodalizmin olması gerektiği varsayılan emperyalizmin idealle tırılmış bir temsiline) özellikleri arasındaki yüzeysel benzerliklere dayandırılıyordu.⁽⁴⁾ Sonra da bu katı gelişim modelinin üzerine, emperyalizmin, bu görünürdeki feodal özellikleri peki tirmekteki rolü ekleniyordu. Buradan da orta sınıfların feodal çitleri kırmaktan, politik ve ekonomik emperyalizm tarafından bu ikincisine salanan koruma nedeniyle alıkonuldukları çıkarsaması yapılıyordu. O halde ulusal bağımsızlık mücadelesinde ezilen kitlelerle, burjuvazinin özde ulusalçı olan ve dahası, endüstriyel kapitalizmin gelişimi üzerindeki feodal sınırlamaların koruyucularını ortadan kaldırmak isteyen üyeleri arasında geçici bir çıkar birliği var olmalıydı. Feodalizmden kapitalizme geçi ile kapitalizmden sosyalizme geçi arasındaki zaman göreceli olarak kısa olabilirdi, ama bu çizgiler üzerinde gelişecek iki-amaçlı bir evrim, beklenebilecek olan en makul modeldi. Bu bakı açısında bir dizi varsayım ima edilmektedir:

1) Burjuvazinin önemli kesimleri sadece politik bağımsızlık savaşını desteklemekle kalmayacak, aynı zamanda emperyalizmden ekonomik bağımsızlığın salınması için gereken önlemleri de destekleyecektir.

2) Ekonomik bağımsızlık "bağımsızlık-yanlısı" burjuvazinin kendi zenginliği için üzerine yaslandı ticaret kanalları, mali kurumlar ve (ücret-kar yapısı da dahil olmak üzere) piyasa ilikileri kesintiye uğramaksızın elde edilebilir.

3) Ulusal burjuvazi, emperyalist egemenliğin ve feodal zincirlerin

ortadan kaldırılmasından sonra, günümüz koşulları altında, sanayilemenin yayılması için gerekli olan rekabeti sınırlandırıcı bir devreye geçecek olan devlet-korumalı tekelin yardımı olmaksızın da, oldukça hızlı bir sanayileme elde edebilir.

4) Feodalizmin-emperyalizmin zincirleri ya ezilen sınıfların devrimci katılımı olmaksızın ortadan kaldırılabilir; ya da bu sınıflar işe hasbelkader katıldıklarında da, bunlar devrimi, sanayi burjuvazisinin çıkarlarına düşman olan ek hedefler üzerinde ısrar etmeksizin sürdüreceklidir.

"Kati" Marksist analizin yukarıdaki biçimde karakterize edilmesi ve bu durumun ima ettikleri, Baran'ın yaptığı katkıyı açıklama kavur - turma girişimi nedeniyle kasten abartılmıştır.

Aslında Baran bence, bu önyargıların bazılarında etkilenmediği ve bunlarla tam bir düşünsel kopu da gerçekleştirmedir. Ama düşüncesinin bağımsızlığı, yoğun çalışması ve sentez yeteneği onun, emperyalizmin tahliline olağanüstü değerli bir katkı, gerçekçi ve daha yakın bir katkı ve yukarıda da belirtildiği üzere, daha gerçekçi bir çalışmanın ve daha etkin programların geliştirilmesinin yolunu açan bir katkı sunmasına olanak sağladı.

BARAN'IN AZGELİMLİK ANALİZİ

Baran'ın ekonomik ve sosyal düşünceye yaptığı katkı hakkındaki mevcut incelemeler onun azgelişmişlik analizi üzerinde odaklanmaktadır. Kendisi bize başka alanlarda da fikir ve bilgelik sunmuştur. *Büyümenin Ekonomi Politikası* kitabının burada tartışılmamış olan bölümleri de dahil olmak üzere çalışmasının ana gövdesi, Birlik Devletler'deki tekelci kapitalizmin analiziyle ilgilidir. Bu konu hakkındaki çalışmaları kusuz Paul M. Sweezy ile birliktesinde yazdığı bir sonraki ciltte önceki, parçalı deneme ve bölümlerden daha tamamlanmış bir biçimde ortaya çıkacaktır. Çalışmasının bu bölümünün derlendirmesi için Paul'un, yolu hasretle gözlenen her iki cildinin yayınlanmasını beklemek daha uygun olacaktır.⁽⁵⁾

Ancak yine de, Baran'ın ileri sanayilemiş ülkelerdeki tekelci kapitalizmi, azgelişmişliğin sorunlarını ve sosyalist bir toplumun inşasını analiz ederken birleştirici bir analitik araç olarak kullandığı ekonomik artık kavramından bahsedilmelidir. Kavramın Baran tarafından kullanılan biçiminin ilham kaynağı Marks olmakla birlikte, Baran'ın "ekonomik artık" kavramını kullanma biçimi ile Marks'ın artık değer teorisi arasında çok önemli bir fark olduğunu kavramak önemlidir.

Marks kendi değer ve artık değer teorisinde; bu kavramların tarihsel ve analitik gelişmelerini (Hegelvari içsel mantıklarını) dikkate alarak, kendileri aracılığıyla kapitalizmin kökenlerini ve onun büyüme, gelişme ve çöküşünün doğasını açıklama kavur turacağı birleştirici ilkeler dizisi aradı. Teori birçok şeyin yanı sıra bunları açıklamak üzere tasarlanmıştır:

- 1) Sermayenin kendisinin tarihsel gelişimi ve onun tüccar sermayesinden sanayi sermayesine dönüşümü;
- 2) gelir dağılımı ve gelir dağılımı üzerindeki mücadeleler;
- 3) çalışmaya gününün süresi ve fabrikadaki çalışmaya koşullarındaki ekonomik ve politik mücadelelerin doğası ve sınırları;
- 4) üretkenlik artışı ve teknolojinin ilerlemesi;
- 5) ilkel birikim içindeki tarihsel kökenlerinden, kapitalist ekonomilerin gelişmesi ve daralmasındaki denetleyici güç olarak sahip olduğu konuma dek uzanan bir çerçevede, sermaye birikimi etkisi.

Tüm bunların açıklanması karmaşık bir analitik yapı ve teknik bir tutarlılık gerektiriyordu. Çünkü Marks, yalnızca değerimin sürecinin, kapitalist ilişkilerin sosyal basınçlarını, değer-değeri ve artı değer yoluyla nasıl sürekli olarak yeniden ürettiğini göstermeye girişmekle kalmamış; aynı zamanda, piyasa aracılığıyla işleyen kapitalist ekonominin de, kendisini nasıl yeniden ürettiğini ve aynı zamanda iç piyasaların gelişmesi ve sermaye birikimi için gereken koşulları yarattığını göstermeyi de amaçlamıştır.

İmdi bu karmaşık, teknik artık değer kavramı, kökeninde daha basit bir fikre yaslanmaktadır: Bir ekonomi, belirli bir üretim tekniği veri olmak kaydıyla, belirli bir düzeyde işlemeye, yalnızca işçileri hayatta tutmaya ve çalışmaya ve üretimde kullanılan araçları yerine koymaya yetecek miktarda mal üretebiliyorsa devam edebilir; bir ekonomi yalnızca işçiyi ve onun araçlarını yerine koymak için gereken miktardan fazla; bir artık üretebiliyorsa büyüyebilir. Artık; artının büyüklüğü ve kullanılma yöntemi bir ekonominin büyüme potansiyelini belirler. Marks'ın teorisi bu artının nasıl yaratıldığını ve tarihsel gelişim ile kapitalizmin işlevi içinde nasıl kullanıldığını açıklamak üzere biçimlenmiştir. Öte yandan Baran, yalnızca (Marks'ın çalışması ve teorisi tarafından zenginleştirilen) "basit" ekonomik artık kavramını kullanımı ve onu, bir ölçüde pedagojik amaçlar için, daha genel bir araç olarak kullanmıştır. Çünkü Baran gerçek artı tüm gelişme evreleri içinde incelememektedir; bu bakımdan Marks'ın çalışmasını veri kabul etmekte ve kendi dikkatini de öncelikle potansiyel artık olarak adlandırdığı şey üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Bu ikincisi aktif, operasyonel bir kavramdır: sraflar, verimsizlik ve tekelci kapitalizmin gerçeğe tirilmemesi olasılıklarını açıklamaya olanak verir; aynı zamanda da azgelişmiş toplumların kalıcı ilerleme yönündeki gerçek ihtiyaçlarının yalnızca potansiyel artı hareketine geçirecek ve onu halkın çıkarları uğruna kullanıma sokacak yeni bir sosyal ve ekonomik organizasyonla karşılanabileceğini anlamaya hizmet eder.

Baran'ın teorisinin detayları bakımından zengindir ve yerkürenin değişik parçalarındaki sorunların türlü varyasyonlarını kapsar. Bizse kendimizi onun argümanının çiplak ana hatları ile sınırlandırmalıyız.

Baran çağımızdaki ekonomik ve sosyal gerilemenin ana köklerinin emperyalizmde bulunması gerektiğini ileri sürmektedir. Emperyalizm, merkez ülkenin ve sömürge bölgelerin kendilerinde mevcut olan tarihsel koşullarındaki varyasyonlar tarafından koşull-

lanımı biçimde, Hindistan, Afrika, Latin Amerika ve diğer sömürge bölgelerinde farklı biçimlerde işlemektedir. Ancak emperyalizmin güçleri, alabilecekleri özgün biçimler her ne olursa olsun, ezilen ülkelerde benzer etkiler yaratırlardır: Sömürge uluslarda ticari kapitalizmin hükmünü peki tirmek ve güçlendirmek ve bu ticari kapitalizmin *sanayi* kapitalizmine dönüşmesini, tamamen engelleyemiyorlarsa bile, yavaşlatmak.

Emperyalist güç, bir yandan, feodal-merkantil bir düzeni koruyarak ve güçlendirerek ve öte yandan da, yerli bir sanayi kapitalizmini ekonomik olarak bozma yoluyla devrimci bir orta sınıfın gelişmesini engelleyerek, istikrarlı ve uysal bir toplum elde etmiştir. Bu bölgelerde ortaya çıkan sosyal sistemler, tümü de varolan ekonomik yapının ve bu yapının metropolitan merkezle olan yapısal bağlarının korunmasına kendisini adanmış olan zengin komprodorların, kendilerine devlet tarafından özel kayırmalar sağlanan tekellilerin ve büyük toprak sahiplerinin politik ve sosyal ittifakının denetimi altındadır. Bu tip bir sosyal ve ekonomik yapının net etkisi, kısmen Batı dünyasından gelen yatırımlar ve teknik know-how ve yardımseverlik tarafından önü açılan yavaş ve çarpık büyümedir. Yavaş büyüme genellikle hızlı nüfus artışı, hükümetteki çürüme ve kaynakların yönetici oligarhi tarafından yağmalanması ile darmadağın edilmektedir. Yavaş büyümenin nedenleri kesinlikle akademik iktisatçılar tarafından belirlenenler değildir: Yani sermaye kıtlığı, girişimcilik yeteneğinin olmaması ya da aşırı nüfus. Bunlar nedenler değil, belirtilerdir ve mevcut sosyal ve ekonomik örgütlenmeyi yansıtmaktadırlar.

Yavaş büyüme, açlık, hastalık ve onanelelik eden sefaletle karşı köklü bir gelişim, yalnızca büyük ve uzak erimli yapısal gelişimlerle sağlanabilir. Bu tür ulusların daha yüksek bir vitesle sıçraması ve çıktı ile üretken kapasitede nüfus artışıyla başarmaya yetecek miktarda büyük ve sürekli bir artış elde ederek yaşam koşullarında anlamlı bir yükselme ortaya koymaları için, inşaat ve makinede büyük yatırım-

lar, uzun vadeli planlama ile geleneklere-balı çalıma ve düünme modellerinin alt edilmesi gereklidir.

Ama bunun da bütün anlamı toplumu silip süpürecek bir yeniden örgütlenme, yaratıcı potansiyelin tümüyle seferber edilmesi ve imdi zenginlerin cebine akmakta olan ekonomik artının denetim altına alınmasıdır.

Toplumun bu türden bir batana aıya do ru yeniden örgütlenmesi içinse ulusal politik baımsızlık, yabancı bir devletin do rudan denetiminden ya da güçlü bir emperyalist kuvvetin dolaylı, daha "demokratik" denetiminden özgür olmak gerekli bir ko uldur. Baran'a göre, politik baımsızlık veri oldu unda, ekonomik ve toplumsal geli menin önündeki bazı engeller a lıabilir. Ancak bu ne köylülü ün toprak aristokrasisi tarafından ezilmesi ve sömürülmesini, ne de endüstriyel geli menin tekeli i dünyası tarafından bo zlanmasını ortadan kaldırır.

Üstelik, etkin bir denetim sistemi olarak emperyalizm, politik baımsızlık tarafından otomatik olarak ortadan kaldırılamaz. Piyasa sisteminin bir parçası olarak in a edilen ekonomik yapı ve metropol merkezlerin yatırım modelleri varlıklarını sürdürür. Ve bunlarla birlikte de ekonomik baımlılık sürüp gider. Bu arada, yeni baımsızla an ulusları yöneten toplumsal bakımdan heterojen sınıfların kırıl-gan ittifakları, ulusal kurtulu a yönelik oldu u kadar sosyal kurtulu a yönelik olarak da artan popüler özelemlerin neden oldu u içsel sınıf çeli kilerinin yo unlaşması nedeniyle hızlandırılan çözüme sü-reçleriyle yüz yüze kalır.

Geri kalmılık ve ekonomik baımlılık sorunlarının tek rasyonel çözümü sosyalist ekonomik planlamadır. Sınıfsal iktidarın konumlanı ndaki bir de i iklik, emperyalist güçlerin modellerinin ekonomik kaynaklar üzerindeki denetiminin ortadan kaldırılmasını gerekli kılan sosyalist planlama, "normal" artının çok ötesine ulaşan bir ekonomik artının seferber edilebilece i ortamın ve bu artının üretici

güçlerin hızla geli tirilmesi için etkin biçimde kullanılmasının ola-nasını sunar.

ster sosyalist ekonomik planlama altında, ister kapitalist bir çer-çeve dahilindeki bir hamle biçiminde gerçekleşsin, kayda de er ekonomik geli meler, ileri kapitalist uluslardaki egemen sınıfların çıkar-larına dü mandır. Dolayısıyla emperyalizmin ça ımızdaki görevi ekonomik geli meyi yava latmak ve denetim altına almaktır. Beyaz adamın sahip oldu u görevlerin ve "uygarlık" ithal edilmesinin yerine, metropol tarafından yönlendirilen ekonomik geli me bugünün emperyalizminin akılcıla tırılma biçimi haline gelmektedir. Herhangi bir ülke ekonomik geli me yönünde, bazen yalnızca ilk bebek adımlarıyla bile olsa kendi yolunu tuttu u zaman, bu liberalizmin arkasındaki pençeler de ortaya çıkmaktadır.

Baran'ın kitabının yayınlanmasından bu yana, emperyalizmin baımsız ekonomik geli meye kar ı oldu u yönündeki tezi, Birle ik Devletler'in ve di er emperyalist güçlerin Guetamala, Küba, ngiliz Gine'si, Brezilya, Vietnam, Malezya ve Kongo'daki eylemleriyle u ya da bu biçimde çok fazla kanıtlanmı durumdadır.

Baran'ın katkısının sahip oldu u önemin anlaşılması için, bütün kitap okunmalı ve incelenmelidir. Orada bulunan ruhtan oldu u kadar, içerikten de örenebilece imiz çok ey vardır ve zarif sonuç paragrafıyla seferber olmamak da son derece zordur:

"Büyümenin durgunlu un yerini alacağı, büyümenin çü-rümenin yerini alacağı ve kültürün barbarlı a son verece i bir toplumun ortaya çık masına katkıda bulunmak, en-telektüel gayretin en soylu ve aslında tek gerçeki levidir. Aklın mit üzerindeki zaferine, ya amın ölüm üzerindeki yengisine duyulan ihtiyaç mantıksal çıkarsamalar aracılı-ıyla kanıtlanamaz. Büyük bir fizikçinin [Max Planck] bir zamanlar söylemi oldu u gibi: 'Mantık tek ba ıma insanı

kendi algılarının hükümdarlı mın ötesine ta ryabilme yetene inde de ildir; o insanı insan karde lerinin varlı mı kabul etmeye bile zorlayamaz. ' Bu ihtiyaç, insanlı m hayatı kalma, geli me ve mutluluk hakkını hiçbir me rula tırmaya ihtiyaç duymadı ı önerisine yaslanmalıdır. O bu önermeyle ayakta kalır ya da yıkılır. Ancak bu önerme de onun tek kanıtlanamaz ve reddedilemez nitelikteki öncülüdür. "

YEN EMPERYAL ZM

Lenin'in emperyalizm teorisinin odak noktası emperyalizmin, 19. yüzyılın sonlarından itibaren, kapitalizmin geli imindeki özel bir a ama olarak sınıflandırılması olmu tur. Emperyalizme böylesine özgün bir tarihsel takvim atfetme giri imi de birçok tartı maya konu olmu tur; bu konudaki temel itirazlardan bir tanesi emperyalizmin karakteristik özelli i olarak ele alınan birçok özelli in, aslında bu oyunda önceden de ve kapitalizmin tüm tarihi boyunca mevcut oldu u yönündedir. Söz konusu özellikler dünya pazarını geli tirme zorunlulu u, yabancı hammadde kaynaklarının denetimi için yürütülen mücadele, sömürgeler üzerindeki rekabetçi av ve sermayenin yo unlaşması yönündeki e ilimdir.

Bazı yazarlar "eski" ve "yeni" emperyalizmleri birbirlerinden ayırma yoluyla sorunun etrafını dola maktadır. Ancak hangi semantik araç kullanılırsa kullanılsın, dünya kapitalizminin i leyi in-

de yeni bir dönemi belirlemek açısından yeterli ve anlamlı nedenler mevcuttur. Bence, bu yeni a amayı di erlerinden farklıla tıran birçok özellik arasında iki tanesi tayin edici niteliktedir: Birincisi, ngiltere artık tartı ılmaz biçimde önde gelen endüstriyel güç de ildir. Güçlü sanayile mi rakipler sahneye çıkmı tır: ABD, Almanya, Fransa ve Japonya. kincisi, her bir sanayile mi ulusun kendi içindeki ekonomik güç, görelî olarak az sayıdaki, büyük bütünle mi endüstriyel ve mali firmaya do ru kaymaktadır.

Bu geli melerin çerçevesini sunan, 19. yüzyılın son 20-30 yılı boyunca yeni enerji kaynaklarında ve teknolojiye, Veblen'in, "fizi in ve kimyanın teknolojisi" olarak adlandırmı oldu u yeni bir sıçramanın ortaya çıkmasıdır. Bu teknoloji, basit mekanik icatlardan çok, bilimin ve bilimsel ara tırmanın dolaysız biçimde uygulanmasına dayalı bir teknolojidir. 19. yüzyılın son 30 yılı içindedir ki:

.... saf bilimin; özellikle de termodinami in, elektromanyetizma, kimya ve jeolojinin bir yüzyıllık yava gelişimi ve yeniden ifadelendirilmesi, pratik mekanik mühendisli in, özellikle de makine araç-gereçlerinin üretimindeki ve endüstriyel yöntemlerdeki hızlı gelişmeyle buluşmaya başladı... bu durum yalnızca yeni endüstrilerin gelişmesi ve termodinamik teorisindeki gelişme medenî türeyen ve elektrikten yalnızca biraz daha az önemli olan içten patlamalı motorlar gibi yeni güç kaynaklarının ortaya çıkmasından ibaret de ildir. Sayısız mevcut endüstri; ki madencilik ve yol yapımı, çelik, tarım, petrol, beton bunlardan yalnızca birkaçıdır; dönü üp geni ledi. Sayısız yeni ürün; modern bisiklet, telefon, daktilo, muamba, iirilmi lastik, ucuz kağıt, suni ipek, alüminyum, hazır giyim ve ayakkabı ilk kez imal edilmeye ve pazarlanmaya başlandı. Makinele me ilk kez bu dönemde genel olarak endüstrinin karakteristiğini halini aldı..⁽¹⁾

Bu dönemin bizatihi teknolojik özelliklerinden daha önemli olan-sa bu teknolojinin genel bir kural olarak büyük miktarda sermaye yatırımı ve büyük üretim birimlerine gereksinim yaratması olmasıdır. Dönümü karakterize eden esas gelişmeler çelik, elektrik, endüstriyel kimya ve petrolde gerçekleşti.⁽²⁾

Çelik. Çelik içten patlamalı motorlar, elektrik jeneratörleri ve buhar türbinleri gibi makinelerin inası açısından ya amsal olan biricik özelliklere sahiptir. A ır yüklerin yüksek hızlarda taşınmasını olanaklı kılansa, çelik rayların ve lokomotiflerin ortaya çıkması oldu. Bu durum ulaşıma maliyetlerini azalttı ve yerel-bölgesel girişimlerin büyük, ulusal endüstrilere dönüşmesini sağladı.

Bilimsel yöntemlerin uygulanması öncesinde çelik, pratik olarak yan-değerli bir metaldir. " [Bessemmer ve açık-ocak] prosesleri ortaya çıkmadan önce çelik yapımı ampirik bir zanaat işlemi olmanın ötesine zorlukla ulaşılabiliyordu..."⁽³⁾ 1854'te ortaya çıkan Bessemmer prosesi, ABD'de ve Avrupa'da erişilebilir durumda olan demir cevherinin kullanımını açısından hala sınırlılıklara sahipti. 1860'larda ortaya çıkan açık ocak yöntemi ve nihayet 1875'te Thomas ve Gilchrist tarafından geliştirilen "basic proses", çelikin karbon içeriğinin çok yakın sınırlar dahilinde denetlenmesini olanaklı kıldı ve çelik çabucak baskılandı. Çelikin özelliklerini, alaşımların kullanılması yoluyla takım çeliki, silah ve paslanmaz çelik için gereken nitelikleri elde etmek üzere kullanan iyileştirme teknikleri, 1870 ile 1913 arasında geliştirildi. 1870-1874 arasındaki dönemde dünya çapında ortalama 1 milyon ton çelik üretildiğini belirtelim; 1900-1904 arasında, yıllık ortalama dünya üretimi 27 milyon tonun üzerine çıkmıştı.⁽⁴⁾

Elektrik. Elektrikle yapılan bilimsel deneyler ve konunun teorik sunumları 18. yüzyıla kadar uzansa da, bu deneylerin ve teorisinin büyük-çaplı bir endüstri oluşturacak biçimde uygulamaya konulması 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşti. Londra, Milano ve

New York'taki ilk ticari üretim istasyonları 1880'lerde açıldı. Elektri in önemi onun yeni bir aydınlanma, ısıtma ve güç kayna ı olarak kullanımıyla sınırlı de ildir. Elektrik aynı zamanda örne in, bakır ve alüminyumun rafine edilmesi ve kostik soda üretiminin bütünü açısından gereklidir. (Alüminyumun ticari üretimine yönelik proseslerin icadı da bu dönemde, 1886'da gerçekleşti.) Elektri in uygulamaya sokulması, genel olarak imalat prosesleri açısından, modern kitle üretimi sanayilerinin dayandı ı tam mekanizasyon izin veren kesinlikli denetimi de olanaklı kıldı.

Endüstriyel Kimya. Metalürji, sepileme ve fermantasyondaki kimyasal süreçler yüzyıllardır bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Ama ayrı ve büyük-çaplı bir sanayi olarak endüstriyel kimya 19. yüzyılın son çeyre inde ortaya çıktı. Burada da dönü üm, bilimdeki teorik ve deneysel bululara dayanıyordu. Organik kimyasalları endüstriyel süreçler içinde sentezleme yetene i, kimyasal dönü ümler düzgün biçimde anlaşılmadan daha önce ortaya çıkamazdı. Yani bir molekül içindeki atomların do ru sayısını belirleme yetene i, 1860'larda e it gaz hacimlerinin aynı ko ullar altında aynı molekül sayısına sahip olacakları yasasının genel kabul görmesinin ardından olanaklı hale geldi. Organik kimyada daha önceki neredeyse rastlantısal ilerlemelerin tersine, yeni bilimsel kazanımlar yeni kitlesel-üretim sanayilerinin temelini yarattı. Solvay amonyak soda prosesi ve sülfürik asit ve amonyak imalatındaki katalitik prosesler de aynı döneme denk geldi.

Petrol. Hem ham petrol sondaj tekniklerinde, hem de petrol rafine etme tekniklerindeki teknik ve bilimsel ilerlemeler elbette önemli olmasına kar ın, burada yeraltı petrol kaynaklarının ke fi ve sondajı ile ilgili teknik ve bilimsel ilerlemelerle pek fazla ilgilenmiyoruz. Tarihsel bakı açısından bakıld ında, büyük miktarl ı petrol ilk kez 1859'da Pensilvanya'da ke fedildi. The Standart Oil Com-pany 1870'te kuruldu. Diamond drilling, yani zor olu umları del-

mek için kullanılan etkin teknik, ilk kez 1864'te icat edildi ve ABD'de 1870'lerde uygulandı.

Büyük petrol ke iflerinin ilk evresi karosen lambaları sisteminin ulusal ve uluslararası da ıtımı ile aydınlatıcıların imalatı ile ba lanlıydı. Petrolün endüstride ve ula ımda yakıt olarak kullanılmaya ba lanması, petrol kaynaklarındaki sonraki ke ifleri takip etti.

Bazen "ikinci sanayi devrimi" olarak atıfta bulunulan bu yeni fenomenler da ınık küçük rekabetçi birimlerle karakterize edilen bir kapitalizmden, büyük ekonomik güç yo unla malarının endüstriyel ve mali sahneye egemen oldu u bir kapitalizme do ru kaymanın bütünsel bir parçasını olu turdular. 19. yüzyılın sonuna ait olan bu teknolojik geli melerin tekelci e ilimleri hızlandırmada ne denli büyük bir öneme sahip oldukları günümüzün dev irketleri incelenerek anlaşılabılır:

- Bugün ABD'de bulunan en büyük 50 endüstriyel irketten 26 tanesi (tüm grubun toplam varlıklarının yüzde 62'sini olu turacak biçimde) çelik, petrol, elektrikli alet, kimya ve alüminyum sektörlerinde bulunmaktadır.

- ABD dı ındaki kapitalist ölkelerdeki en büyük 50 endüstriyel irketten 30 tanesi de (grubun sahip oldu u toplam varlıkların yüzde 73'ünü olu turacak biçimde) aynı sanayilerde bulunmaktadır.

BÜYÜK İRKETLERİN ORTAYA ÇIKI İ

Burada savundu umuz tez Büyük Dünyası'na e lik eden irket büyüklükleri ile tekelci e ilimleri yeni teknolojinin belirledi i de ildir. Daha çok, yeni teknoloji kapitalist sanayiinin güç yo unla -ması yönündeki oldukça normal e ilimi için gereken çerçeveyi ve genellikle de olanakları sa ladı.

Örne in, kıtalararası demiryolu ve onun ubeleri, yerel imalatçıların ulusal ölçekte rekabet etmelerinin olana ını yarattı.

Birçok yerel üreticinin büyüyen piyasalara yanıt verme kapasite-lerini geni letmelerinden kaynaklanan a ır ı üretim geni lemesi acı-

ma ız rekabet, iflaslar, birle meler ve ittifaklar yoluyla i dünyası ta rihinin bildik modeline yol açtı.

ABD ticaret hayatında emperyalist a amanın ba langıcında mey dana gelen dönü ümler Profesör Chandler tarafından çok iyi özet lenmektedir:

1870'lerde, büyük sanayiler tarımsal bir ekonomiye hizmet ediyordu. Hızla geni leyen demiryolu a ma dona nım sa layan birkaç irket hariç, önde gelen snai firmalar tarımsal ürünleri i liyor ve tarlalara besin ve giysi sa lyordu. Bu firmalar e ilimsel olarak küçüktüler ve hammaddelerin sa lanması ile bitmi malların satımını ve hammaddelerin sa lanmasını yerel olarak gerçekle tiri yorlardı. Fabrikadan birkaç mülden daha uzaktaki bir pa zar için üretim yaptıklarında ise, i i birkaç benzer firmaya da atan komisyonculuk ajanları aracılı ıyla alım satım yapıyorlardı.

20. yüzyılın ba larıyla birlikte, tarla ya da nihai tüke tici tarafından kullanılmaktan çok sanayide kullanılacak olan üretici malları üreten daha birçok firma ortaya çık mı tı.

Ana sanayilerin ço una birkaç büyük giri im egemen hale gelmi ti. Büyük endüstriyel irketler artık araçlar vasıtasıyla alım satım yapmıyorlardı, kendi ulus-çapında ki alım-satım ve pazarlama organizasyonlarına sahipti ler. Birço u, özellikle de kalıp çıkartma sanayilerinde ki ler, kendi hammaddelerini denetler hale gelmi lerdi. Ba ka bir deyi le, i dünyası ekonomisi endüstriyel hale gel mi ti. Ana sanayiler büyük, dikey olarak bütünle mi , merkezi i letmeler haline dönü mü olan birkaç firmanın hakimiyeti altındaydı.⁽⁵⁾

ç Sava ve demiryollarının geni lemesi sermaye biriktirebilen ve Chandler'in "büyük, dikey olarak bütünle mi , merkezi i letmeler" olarak tanımladı ı birle meleri organize edebilen güçlü mali ku rumların olgunla ması olana mını sa lamı tı.⁽⁶⁾

Yukarıda tartışılan yeni teknolojik icatlar bu türden Büyük i Dünyası için gereken maddi üretim temelini sundu. Sava alanı, 1873'te ba layan sık depresyonlardı. Ve ticaret organizasyonunun bu dönü üm için kullandı ı yöntem, Veblen'in "uygarla mı hayatın temel kurumu" olarak tanımladı ı anonim irketlerdi.

HAMMADDELER Ç N YEN TK

Yeni sanayiler, yeni teknoloji ve endüstrile mi uluslar arasındaki rekabetin kızı ması, hammaddelerin oynadı ı role yeni bir önem ka zandırdı. Avrupa kıtasında demir cevherinin ve kok kömürünün de netimi için verilen mücadeleler bildik öykülerdendir. Daha da önemli olansa yeni bir de er kazanımı olan uzak topraklar üzerinde denetim elde etme basıncıydı. Barraclough bu e ilimi öyle özetler:

... do ası gere i yerel kaynaklardan yeterli mai et el de edemeyen yeni endüstriyalizmin doymak bilmez i tabı, hızla tüm dünyayı yalayıp yuttu. Artık sorun Avrupa ma mullerini; özellikle de tekstili, geleneksel do ulu ve tropik ürünlerle de i toku etmek ya da hatta demiryolları, köp rüler ve benzerlerini in a etmek yoluyla geni leyen demir ve çelik sanayilerine mahreçler sunmak bile de ildi. Sana yi, tüm dünyada, bu yeni biçimleri altında, onlar olmak sızın varolamayaca ı temel maddeleri aramak üzere sefe re çıktı.⁽⁷⁾

Bu durum dünya kapitalist sistemindeki genel bir yeni ekonomik ili kiler modelinin parçasıydı. 1860'tan 1900'e kadarki dönemde, uluslararası ekonomik ili kilerdeki üç de i im önem ta rı:

1) Büyük çaplı uluslararası ticarete giren malların sayısı çok fazla arttı;

2) Dünyanın birbirlerinden önemli ölçüde ayrılmış olan birçok bölgesi arasındaki rekabet ilk kez ortaya çıktı ya da daha da yoğunlaştı;

3) Avrupalı ulusların iktisadî standartları ve sanayilerinin karlılığı deniz ticaretinin korunmasına bağlı hale gelirken, hammadde üreticilerinin iktisadî standartları bazen dünyanın ötesinde piyasasında gerçekleşen pazar dalgalanmalarına bağlı hale geldi.⁽⁸⁾

Hammadde ihtiyacı arttıkça, doğal kaynakların keşfedilmesi ve sömürülme oranı da arttı. "Aynı [1870'ten 1900'e kadar geçen] 30 yıl içinde, dünyanın çoğu az gelişmiş tarım alanı dışarıya açılmış ve jeolojik bilginin artışıyla birlikte, henüz hepsi sömürüye bırakılmamış olsa bile, dünyanın çoğu büyük mineral-sahibi bölgesi keşfedilmiştir."⁽⁹⁾ 19. yüzyılın son çeyreindedir ki, nikel keşfedilmiş ve Kanada'da geli tirilmiş, Avustralya'da bakır ve çinko, İspanya'da nitrojen ve Malaya'da kauçuk keşfedilmiştir. Özetle:

Uzak birincil üreticiler halkası Kuzey Amerika, Romanya ve Rusya'dan tropik ve alt-tropik topraklara ve bunların da ötesinde, Avustralasya ve Güney Afrika'ya kadar genişletildi. Önceden kendine-yeterli olan ticaret alanları ve rotaları dünya çapındaki tek bir ekonominin içine doru çözüldü.⁽¹⁰⁾

OKYANUS ULAŞIMINDAKİ DEĞİŞİMLER VE DÜNYA PAZARI

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, dünya ticareti erken kapitalizmin yaygın bir parçasıydı ve kapitalizm olgunlaştıkça o da geliyordu. Ama yeni dev sanayilerin ihtiyaç duyduğu hammadde miktarlarını ucuz biçimde temin etme olanağını da içeren yeni bir ileri sıçrayış, kitlesel çelik üretimi ve gemi yapımındaki teknik yeniliklerle birlikte olanaklı hale geldi. 19. yüzyılın son yirmi yılında çelik teknolojileri, çelik kazanlar, ikiz uskurlar ve kademeli makineler; "mevcut

icatların bir sentezini" kullanan metalden inşa edilmiş buharlı gemiler, okyanus ticaretinin egemen biçimini halini aldı.⁽¹¹⁾ Deniz motorlarının ihtiyaç duyduğu yüksek basınçlı ortama koyduğu sorunlarsa, "geliştirilmiş çelik kazanlar ve tüplerin gemi yapımcılarına 1501b. ve daha yüksek basınçlarda çalıştıran gemilerin inşaatına olanak sağladı" ve 1870'ler ve 1880'lere kadar çözülemedi".⁽¹²⁾

Aynı ürünlerin dünya çapında etkin ve ucuz kargo taşımacılığının gerçekleşmesi yönündeki talep, bunu olanaklı kılan yeni metal buharlı gemiler ve hızlı iletişim (Atlantik-Asya telefon hizmeti 1866'da başladı), sahneyi ticari devrime hazırladı. Bu ticari devrim uluslararası bankacılığın ve zamanlı biçimde büyümesi ve "tek bir çok- taraflı uluslararası ödemeler sisteminin" yaratılması ile finanse edildi. "Dünya fiyatları tarafından yönetilen bir dünya pazarı, ilk kez ortaya çıktı."⁽¹³⁾

EMPERYALİZM VE YENİ EMPERYALİZM

Yukarıdaki gelişmeler İngiltere dışındaki topraklardaki ABD, Almanya, Japonya, Fransa, Belçika ve diğerlerindeki sanayilemenin hızlanmasına da katkıda bulundu. Bu sanayileme ekonomik gücün büyük ticaret birimlerinde yoğunlaşmasının, büyük sermaye kitlelerinin özel projeler için seferber edilmesinin, korumacı tarifelerin yükselmesinin ve militarizasyon dalgasının⁽⁴⁾, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı emperyalizminde temelde yeni olan ne varsa onun için gerekli olan çerçeveyi sağladı ve koşullar altında gerçekleşti.

Her şeyin ötesinde yeni olansa, emperyalist davranış modellerinin çoğu sanayilemiş ulusla yayılmasıydı.⁽⁵⁾ Artık uluslararası ticareti denetleyen, ticari etki alanlarını ele geçiren ve bir buradan bir buraya sömürgeci elde eden yalnızca Britanya değildi. Bunun yerine, modern topluma yeni bir etiket tanımlayan, batmayan güne in altındaki yerlerini kapı makine üzere birbirleriyle yarışan öteki hızla geli en ülkelerin ekonomik ve politik operasyonları oldu.

Yeni emperyalizmin bu yeni saikleri altında yer kürenin el sürül-

medik kö esi kalmadı: Tüm dünya her bir sanayile mi ulusun yeni egemen sanayisinin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların basıncı altındaki ulusların kendi aralarındaki rekabet uyarınca dönü türüldü ve duruma uyarlandı.

EMPERYAL ZM VE SÖMÜRGELEK

Bütün bunlardan türeyen ya da bu özel olarak yeni fenomenlere e lik eden karma ık ekonomik ve politik ili kiler, emperyalist ça ı sarmalamaktadır. Yani sınırları çizilen de i im palas pandiras bir de i im de ildir; kapitalist ekonomiye içsel olan derinlere kök salımı e ilimlerden dolaysız biçimde türemektedir. En temel yeni özellik, sermayenin bu durumu takip eden uluslararası ması ile birlikte, ekonomik gücün dev irketler ve mali kurumlarda yo un-la masıdır.

Egemen olma itkisi i dünyası ile bütünle mi tir. dünyasında ise riskten geçilmez. Birkaçının ismini vermek gerekirse içsel ve dı sal rekabet, hızlı teknolojik de i imler, depresyonlar yalnızca kar oranlarını de il, sermaye yatırımlarının kendisini de tehdit eder. Dolayısıyla i dünyası her zaman, mümkün oldu u kadar çok riski ortadan kaldırmak üzere çevresini denetim altına alma yolu aray ındadır. Birbiri ardından tüm sanayilerde verilen hayatta kalma sava ı aynı zamanda bir fetih sava ı olagelmi tir ki, bu sava tan da çevreleriyle en uyumlu olan dev irketler do ar. Bunların kullandı ı yordam ve alı kanlıklar hayatta kalma ve büyüme sava ına uyarlanma süreçlerinin ürünüdür; bu yordam ve alı kanlıklar zaferi güvence altına alma ve sürdürme yolları olarak, örgütsel yapılarına ve hareket biçimlerine sirayet etmi tir.

1) Sert uzla maz rakiplerden olu an bir dünyada güvenlik ve denetimi sa lamanın görünürdeki ilk gere i, bu hammadde kaynakları üzerinde, ki bu hammadde kaynakları potansiyel yeni kaynaklar da dahil olmak üzere her ne olursa olsun, mümkün oldu unca fazla *denetim elde* etmektir.⁽⁶⁾

Hammadde kaynaklarının denetlenmesi hem rakiplerin ortaya koydu u basınçlara kar ı koruyucu bir araç, hem de hizaya girmemi rakipleri hizada tutmak için bir saldırı silahıdır. Hammadde arzlarının mülkiyeti ve bunlar üzerindeki denetim, kural olarak, önde gelen firmanın ya da önde gelen firmalar grubunun ortaya çıkacak yeni rekabeti sınırlandırma ve bitmi ürünlerin üretim ve fiyatlarını denetleme yetene inin ya amsal bir ön gere idir. Üstelik büyük, dikey olarak bütünle mi firmaların büyüklükleri de onlara tüm dünyadaki potansiyel yeni arz kaynaklarını ke fetme ve geli tirme olanakları sunar.⁽⁷⁾ Petrol sanayisinin tarihi elbette klasik bir örnektir, ama bu ilke aynı zamanda alüminyum, çelik, bakır ve di er sanayiler için de geçerlidir.

2) En ba arılı imalat giri imlerinin izledi i patika yabancı pazarların fethedilmesini içerir. Bu durum Birle ik Devletler'deki gibi büyük bir iç pazarın bulundu u artlarda bile böyledir. Örne in kitlesel otomobil sanayi pazarında, dı pazarlar ilk günlerden itibaren önemli bir etki icra etmi tir. mal edilen altıncı Ford arabası Kanadalı bir da ıtımcıya gönderilmi ti. Ford motor irketi ilk yılından itibaren dı pazarlar için üretim anla maları yapmaya ba lamı tır.⁽⁸⁾

Yerel nüfusun çok yüksek art ı oranına ve bu ülkenin azgeli mi bölgelerinde mevcut olan eri ilebilir olanaklara kar ın, mamul mal ihracatını geli tirme itkisi endüstriyel olgunla manın daha ilk parlaması sırasında, iç sava ın bitiminden on yıldan daha kısa bir süre sonra kök saldı. 1871'de Birle ik Devletler ihracatının yüzde 7'den biraz fazlası bitmi mamul mallardan olu uyordu; 1890'da bu oran neredeyse yüzde 12'ye yükseldi; 1900'de neredeyse yüzde 19'a.⁽⁹⁾ 1873'ten yüzyılın dönümüne kadar birbirini izleyen depresyonlar iki yanıt ortaya çıkardı: çerde, bir konsolidasyonlar dalgası ve Büyük Dünya'na do ru hareket; dı arıda, sanayile mi Avrupa'nın-kiler de dahil olmak üzere, ihracat pazarlarının ele geçirilmesi.⁽²⁰⁾

hracat pazarlarına yönelik bu aray ın dinamikleri sanayiden sa-

nayiye de i mektedir ve bunlar bir sanayinin evriminin de i ik a malarında ve i devresinin farklı evrelerinde farklı önem derecelerine sahiptir. Yine de anlaşılmaması gereken, sanayi bakımından bu ihracat pazarlarını korumanın ta ıdı ı özel önemdir. Lenin'in bu noktadaki genellemesi son derece uygun görünmektedir: "Yerel de i toku un ve özellikle de uluslararası de i toku un büyümesi kapitalizmin karakteristik ayırt edici özelli idir. Tekil i letmelerin, sanayinin tekil kollarının ve tekil ülkelerin gelişimindeki e itsiz ve düzensiz karakter, kapitalist sistem altında kaçınılmazdır."⁽²¹⁾

Dı pazarlar, büyük miktarda bir sermaye yatırımını sürdürmek ve yeni pazar olanaklarını sömürmek için gereken büyüme oranını salamak üzere (devletin yardımı ve deste i ile) ele geçirilirler. Bu süreçte ihracat pazarlarına olan ba ımlılık sürekli bir özellik haline gelir; çünkü bu pazarlar endüstriyel kapasitenin yapısı ile yek vücut olur. Bir dönem ihracat felaketten kurtulu un tek yolu olabilir; bir ba kasında kar akı nı korumanın en iyi yolu. Ancak yabancı sipari leri kar ılayabilmek, kapasitenin bir parçası ve firmanın genel giderleri halini aldı nda, uzun vadede bu yabancı pazarları koruma basıncı daha da ısrarcı hale gelir; özellikle de sahneye rakipler çıktı ı zaman.⁽²²⁾

3) Yabancı yatırım, yabancı pazarların geli tirilmesinin ve korunmasının özellikle etkili bir yöntemidir. Bu durumun en bariz tarihsel örne i, aynı zamanda ray, lokomotif, demiryolu vagonları ve demir, çelik ve makine sanayinin di er ürünlerine olan talebi de canlandıran demiryolları için sermaye ihracıydı.⁽²³⁾

Ancak yabancı pazarlara bu biçimde nüfuz etme yöntemi, ulusal rekabetlerin yo unlaşması ile karakterize olan dev irketler ça ında, giderek daha da baskın hale gelmektedir. Yabancı yatırımların hammaddeleri ele geçirme ve sömürme bakımından oynadı ı rol açıktır. Rakip dev irketlerin de mevcut oldu u ülkelerde rekabete ayak uydurmak ya da pazarlara egemen olmak üzere yabancı yatırım zorlaması daha da önem kazanır.

Yabancı dev irketler kendi yerel pazarlarını ya da sömürgeler, ba ımlı uluslar ya da "etki alanlarında bulunan tercih edilmi pa-zarları denetleyerek a ırlıklarını artırabilirler. Dı ardan gelenlere kar ı koruyucu tarifeler ya da di er ticaret engelleri koymak üzere politik güçlerini de kullanabilirler. Bu nedenlerden dolayı, öteki ül-kelerde rekabet edebilme ve dev irketler tarafından ihtiyacı duyulan pazar denetimini salamaya yetene i, bir yabancı yatırım programına ça rı çıkartır. Dev irketler arasındaki rekabet kendisini ya kartel anlaşmaları ya da birbirlerinin pazarlarını yabancı yatırımlar yoluyla sürekli olarak i gal etme biçiminde aç ı a vurur. Üstelik bu i lem Büyük Dünyası ça ında, büyük irketlerin gerek kendi karlarından gerekse mali kurumlarla i birli i içinde seferber edebilecekleri miktarlardan elde edilebilecek olan büyük sermaye kitleleri sayesinde, daha da olası hale gelmektedir.

Emperyalizm ça ında yabancı yatırım hamlesinin sürüp gitmekte olan nedenleri saymakla tükenmez. Do al olarak yurtdı ındaki daha dü ük emek maliyetlerinin sa ladı ı avantajdan yararlanarak kar oranlarını yükseltmenin çekicili i de mevcuttur. Örne in, Chase Manhattan Bank'ın bu ülkede yatırım yapmanın çekicili ini anlatan raporunda Güney Kore'deki ücret oranları konusunda ne tür bilgiler verdi ini gözlemleyelim.

Aslında, *Kore'nin ekonomik büyümesinin altında ya-tan ana saik i adamlarının ve yetkililerinin kararlı ı ve yönetiminden kaynaklanmaktadır. Amerikalılar tekstilde günde 65 sent ve elektronikte günde 88 sent ortalama nakit ücret oranlarıyla eri ilebilir olan Kore i çilerinin ma-hareti ve yetenekleri hakkında yorumlar yapmaktadır. Bu insani karakteristikler endüstriyel sonuçlar üretmekte-*

Dünya maliyetleri ne kadar çekici olsalar da, çıkardıkları çarşıyı her zaman yabancı yatırımı çeken ana neden olmaz. Bu basitçe etkilerden bir tanesidir. Çok daha önemli olansa hammadde kaynaklarının geli tirme, yeni ihracat için talep yaratma ve "tekel" durumlarının avantajlarından yararlanma saikidir. Bu sonuncusu Büyük Dünya'nın, maliyet avantajları, dı layıcı patentler, üstün teknoloji ya da satı promosyonu aracılı ıyla yaratılan arzu edilir markalarının canlandırılması ile olu turulan tercihli pazar talebine ba lı olarak ortaya çıkar. Nihayet, yabancı yatırım tarife duvarları ya da ticaret tercihleri ile korunan pazarlarda ticaret yapma basıncından da do ar. (Örne in Birle ik Devletlerin Kanada'daki yatırımları Britanya mparatorluk ticaretine katılmak açısından güvenli bir düzenlemedir.) Emperyalizm teorisinin esas olarak azgeli mi ülkelerdeki yatırımlarla ba lantılı oldu u yönündeki yaygın kanı açıkça yanlı tır. Gerçek, bu ülkelerdeki karlı yatırım olanaklarının emperyalizmin i leyi i ile dayatılmış olan ko ulların ta kendisi tarafından sınırlandırılmış oldu udur. Sınırlı piyasa talebi ve endüstriyel geri kalmı lık bu ülkelerin metropol merkezlere hammadde ve yiyecek arzıcısı haline dönü türülmelerine e lik eden çarpık ekonomik ve sosyal yapıların ürünüdür. Buradaki hedefimiz yabancı yatırımların içerdi i bütün ö eleri tamamiyle analiz etmek de ildir. Daha çok yabancı yatırım hamlesinin emperyalizm ça nda Büyük Dünya'nın do umuna e lik eden olanak ve basınçların bir sonucu olarak ortaya çıkmı olan, açık seçik nedenleri bulundu unu ileri sürmeyi hedeflemektir. Bu durum i adamının kötü niyetinin bir sonucu de ildir, kar ı kar ıya kalman ko ullarda i in normal ve düzgün i leme biçiminin bir sonucudur. Bu yatırımların izledi i patikalar, daha yaygın bir biçim olan, sermaye fazlasının yaratt ı basınçla ilgili soyutlamanın terimleriyle de il, kendi tarihsel ba lamları içinde, firmaların kar ı kar ıya kaldıkları gerçek durumlar ı ında incelenmelidir.⁽²⁵⁾

4) Yabancı yatırım olanakları ve yabancı piyasalar üzerinde denetim dürtüsü ekonomik konulardaki politik etkinli i yeni ve yo un bir düzeye ta ır. 19. yüzyılın son çeyre i korumacı tarifelerin do u una tanık oldu.⁽²⁶⁾ Tehditler, sava lar, sömürgeci i gal gibi di er politik araçlar da yabancı bir ülkede ayrıcalıklı ticari pozisyonlar elde etmek, mineral haklarının mülkiyetini ele geçirmek, yabancı ticaret ve yatırımların önündeki engelleri ortadan kaldırmak, kapıları ekonomik giri ve i gali kolayla tıran yabancı bankalara ve di er mali kurumlara açmak için yeterli politik etki icra etmenin önünü açan de erli araçlardı.

Politik operasyonun derecesi ve tipi do al olarak de i iyordu. Zayıf çevre topraklarda, sömürgeci i gal daha münasıptı. Daha farklı ko ullarda, yetkililerin rü vet ya da (bankalar ya da devlet kurumları aracılı ıyla) hibeler yoluyla satın alınması daha uygundu.⁽²⁷⁾ Daha ileri ülkeler arasında ise ittifaklar ve çıkar grupları olu turuluyordu.

Bu geli melerin sonucu yeni bir uluslararası ekonomik ve politik

Tablo 1	
ABD Silahlı Kuvvetlerinin Temsil Edildiği Ülkelerin Sayısı	
Latin Amerika	19
Doğu Asya (Avustralya Dahil)	10
Afrika	11
Avrupa	13
Yakın Doğu Ve Güney Asya	11
Toplam	64
Kaynak: Agency for International Development'daki tarihçeden, U.S Over Seas Loans and Grants, Obligations and Loan Authorizations, 1 Temmuz 1945'den 30 Haziran 1967'ye kadar, D.C., 29 Mart 1968.	

ili kiler ebekesi oldu. Bu ebekenin kendisi zaman içinde sava ların, depresyonların ve farklı endüstrile me hızlarının sonucu olarak biçim ve vurgu açısından farklıla maktadır.⁽²⁸⁾ Biçimler de de i mektedir: Sömürgeler, yarı-sömürgeler, "de i ik bir dizi ba ımlı ülke biçimi; resmen, politik ba ımsızlı a sahip olmakla birlikte, aslında, mali ve diplomatik a tarafından sarmalanmı olan ülkeler"⁽²⁹⁾ ve emperyalist güçler arasındaki ast ve üst partnerler. Önemli olansa uluslararası bir ekonominin; dev irketler arasında dünya sahnesi üzerinde sürüp gitmekte olan sava ın ve bu irketlerin devletleriyle birlikte daha zayıf uluslar üzerinde egemenlik ve denetimlerini sürdürmek u runa yürürlü e koydukları operasyonların bir sonucu olarak sürekli bir kaynama içinde olan bir uluslararası ekonominin bünyesindeki farklı ba ımlılık dereceleridir. Emperyalizmi saf ve basitçe sömürgecilikle özde le tiren a ırı ba-

Tablo 2 Ortadoğu Petrol Rezervleri-Denetlenen Rezerv Tahminleri (miktarlar milyar varilledir)				
	1940		1967	
	Miktar	Toplamın %	Miktar	Toplamın %
Büyük Britanya	4.3	72,0	73.0	29.3
Birleşik Devletler	0.6	9.8	146	58.6
Diğer	1.1	18.2	30.0	12.1
Toplam	6.0	100.0	249.0	100.0

Kaynak: Zuhayr Mikdashı'den alınan verilere dayalı olarak, *A Financial Analysis of Middle Eastern Oil Concessions* (New York: Praeger, 1966)

Kaynak: 1967. *Oil and Gas Journal*, 25 Aralık 1967 verilerine dayalı olarak. Bu veriler tahminidir. bir ülkedeki petrol rezervlerinin mülkiyetinin ana tavizcilere ait olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımı en iyi durumda, 1967 yılındaki ABD payının Büyük Britanya'ya kıyasla eksik tahminine yol açmaktadır.

sitle tirme ne Lenin'in teorisiyle, ne de ele alınan vakanın gerçekle riyle örtü mektedir. Benzer biçimde yanlı olan, Lenin'in teorisinin emperyalizmin özünde ileri ülkelerin kendilerini bo an artıktan kurtulma ihtiyacı oldu unu ve bu artı ın da sömürgelerdeki üretken yatırımlar aracılı ıyla ortadan kaldırıldı ını ileri süren versiyonudur. Göstermeye çalı tı ımız gibi, emperyalizm evresi, herhangi bir basit formülle açıklanabilecek olandan çok daha karma ık bir evredir. Sömürgelere yönelik itki yalnızca ekonomik olmayıp, rakip emperyalist güçler dünyasındaki politik ve askeri kaygılarla da ilgi lidir. Benzer biçimde, yabancı yatırımların arkasında yatan basınçlar sayısızdır ve geri kalmı ülkelere sermaye ihraç etmekten çok daha ba ka nedenlere de dayanmaktadır. Gerçek ekonomik ve politik de i imlerin tüm varyasyonlarının hiçbir basit açıklaması olmad ı gibi, böyle bir açıklama aramak verimli de de ildir. Lenin'in teorisinin özel de eri uluslararası ekonomik ili kileri harekete geçiren tüm ilkesel kaldırmaçları aydınlatmasından kaynaklanmaktadır. Bu kaldırmaçlar yeni tekel a aması ile tekelin, ne zaman ve nerede uygun gibi görünüyorsa orada, arz kaynakları ve piyasalar üzerinde egemenlik ve denetim elde etmek üzere seferber olma biçimleri ile ili kili olanlardır. Bunların hala temel kaldırmaçlar oldu u gerçe i teorisinin de neden hala geçerli oldu unu açıklamaktadır. Ancak bu ö elerin özel hareket biçimleri ve yeni ko ullara uyarlanma biçimleri sürekli bir yeniden-inceleme gerekl i kılmaktadır.

EMPERYAL ZM N MODERN ÖZELL KLER

Günümüz emperyalizmi ciddi ölçüde farklı birkaç özelli e sahiptir. Bizce bunlar:

- 1) Dünyayı biçimlendirme konusundaki temel vurgunun rekabetten çok emperyalist sistemin uzla masına do ru kayması;
- 2) Birle ik Devletler'in dünya emperyalist sisteminin örgütleyici-si ve önderi olarak üstlendi i yeni rol;
- 3) Yeni teknolojinin uluslararası bir karaktere sahip olan yükseli didir.

Rus Devrimi yeni evrenin ba langıcını damgalamaktadır. 2. Dünya Sava ı öncesinde ana özellikler emperyalizmin yerküre üzerinde yayılması ve çe itli güçler arasında toprakların ve nüfuz alanlarının yeniden paylaşımı çatı malarıydı. Rus Devrimi'nden sonra, rekabetçi mücadeleye yeni bir üye dahil oldu: Dünyanın emperyalist sistemden kopmuş olan bu parçasını yeniden fethetme dürtüsü ve di erlerinin emperyalist ebekeden ayrılmalarının önlenmesi ihtiyacı. 2. Dünya Sava ı'nın sonu ile birlikte, dünyanın sosyalist bölümünün geni lemesi ve sömürge sisteminin büyük ço unlu unun sistemden kopması, emperyalist ebekenin mümkün olan en büyük parçasının korunmasının ve kayıp toprakların yeniden fethedilmesinin sahip olduğu aciliyeti artırdı. Bu ba lamda fetih, ekonomik olduğu kadar askeri ve politik ko ullara ba lı olarak yeni biçimler almaktadır.

Emperyalist güçler sömürgeleri en akrak bir biçimde ve kolayca terk etmedikleri gibi, sömürgecili in temel hedefi de yeni politik ba mısızlıklar öncesinde zaten elde edilmişti: Sömürgeler dünya kapitalist piyasalarıyla bütünle tirilmi ldi: Do al kaynakları, ekonomileri ve toplumları metropol merkezlerin ihtiyaçlarına uyarlanmı tı. İmdi emperyalizmin güncel görevi bu eski sömürgelerin mümkün olan en fazla ekonomik ve mali getiri ini elde tutmak haline geldi. Ve bu ihtiyaç da elbette bu ülkelerin metropol merkezlere olan ekonomik ve mali ba ımlılı ının sürmesi anlamına geliyordu.

Ne Rus devriminin hemen ardından gelen dönemde, ne de günümüzde, emperyalizmin sınırlarını geni letme ve/ya da koruma biçimindeki merkezi hedefi emperyalist güçler arasındaki rekabetin ortadan kalkması anlamına gelir. Ancak, 2. Dünya Sava ı'nın sonundan bu yana bu merkezi hedef, emperyalist sistem kar ısında büyüyen tehdit ve ABD önderli i tarafından dayatılan, güçler arasında daha fazla birlik gibi nedenlerden dolayı sahneye hakim hale gel-mi tir.⁽³⁰⁾

2. Dünya Sava ı'nın sonuna kadar emperyalist dünya sistemindeki politik ve askeri operasyonlar geleneksel bloklar halindeki ittifaklarla yürütülüyordu: Bir blok içindeki rakip çıkarlar, bir ba ka blok kar ısında yürürlü e konulan ortak saldırı ya da savunma adına geçici olarak bastınılıyordu. Bu blokların bile imi taktik avantajlar uyarınca de i ti. 1945'ten bu yana gözlenen yeni fenomen tüm emperyalist sistemin önderli inin ABD tarafından üstlenilmesidir. ABD, olgunla an ekonomik ve askeri gücü ve sava ın rakipleri üzerinde yarattı ı yıkımın bir sonucu olarak günümüzün emperyalist ebekesini örgütleme ve yönlendirme kapasite ve olana ına sahiptir.

Sava sonrası emperyalist sistemin organizasyonu sava ın sonuna do ru kurulmuş olan uluslararası kurumlar vasıtasıyla ilerledi: Birle mi Milletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu; bunların her birinde Birle ik Devletler, de i ik nedenlerden dolayı önderlik rolü icra edebildi. Sistem UNRRA, Marshall Planı ve Washington tarafından finanse edilen ve denetlenen bazı ekonomik ve askeri yardım programları ile konsolide edildi.

ABD önderli inin yeni perspektifi, Dı i leri Bakanı Rusk tarafından da, ABD "ulusal çıkarlarımızı uluslararası çıkarlara feda etmemle de il, *uluslararası çıkarı di er uluslara dayatmaya cüret etmekle* ele tirilmektedir" (vurgular sonradan eklendi) olgusuna dikkat çekti i zaman dolaylı olarak dile getirilmi ti. Bu ele tiri Dı i leri Bakanı tarafından da reddedilmemektedir. Aslında, kendisi bu durumdan gurur duymaktadır: "Bence, bu ele tiri, bir güçlülük belirtisidir; bizim gücümüzün ve uluslararası hukukun gücünün belirtisi." Dahası, ABD dı siyasetinin açgözlü vizyonunu ifade etmeyi sürdürmektedir:

Ancak artık Kuzey Amerika ya da Batı Yerküre ya da Kuzey Atlantik toplulu u ile sınırlandırılmı bir savunma ve siyasetle güvenlik ve huzur bulamayaca ımızı biliyoruz.

Üstünde ya adı ımız gezegen artık çok küçüldü. Artık onunla tü-

müyle, tüm toprakları, suyu, atmosferi ve onu çevreleyen uzayla birlikte ilgilenmeliyiz.⁽³⁾

Birle mi Milletlerin sosyalist ülkelerin katılımından kaynaklanan sınırlılıkları kar ısında, bu küresel ve uzaysal ilginin pratik alandaki idaresi de, sosyalist olmayan dünyayı kapsayan bir dizi anla ma ve bildirge ile halledilmi oldu.

Bu diplomatik düzenlemeler gezegen çevresinde yaygınlık kazanan askeri üslerle te vik edildi ve somutla tırıldı. Birle ik Devletlerin bu bakımdan üstlendi i yeni rol, ABD silahlı kuvvetlerinin 1920'lerde yurttd ında yalnızca üç ülkede konu lanmı oldu u gerçe i ile görülebilir. 2. Dünya Sava ı sırasında, ABD silahlı kuvvetleri 39 ülkede mevcuttu. Bugünse, askeri yardım da ıtımı ve yabancı orduların askeri e itiminin yönlendirilmesi sayesinde, ABD aske-

Tablo 3 Mineraller: Tüketime Kıyasla Net İthalat* yıllık ortalamalar 1954 doları bazında milyon olarak					
Dönem	İthalat	İhracat	Net İthalat**	Görünen yerli tüketim	Tüketimin yüzdesi olarak net İthalat**
1900-1909	323\$	374\$	-51\$	3313\$	%-1,5
1910-1919	534	694	-160	5135	-3.1
1920-1929	915	863	52	7025	0.7
1930-1939	792	749	43	6812	0.6
1940-1944	1494	922	572	10802	5.3
1945-1949	1653	990	663	12064	5.5
1950-1960	3103	1026	2077	16170	12.8
1961	3647	1145	2502	17894	14.0

*Alın dahil tüm mineraller
** Eksi işareti ihracatın İthalattan daha yüksek olduğunu göstermektedir
Kaynak: U.S Bureau of Cencus, Working Paper, No.6, "Raw Materials in the United States Economy: 1900-1961 (Washington, D.C., 1963)

ri grupları en azından 64 ülkede mevcuttur. Bu gruplar, Tablo l'de görülebilece i gibi, kürenin tümüne yayılmı tır. Dolaysız eylemin mevcut olmadı ı ko ullarda bile bu güçlerin ve sahip oldukları donanımların eli bo gezmediklerini ve bizzat buralardaki varlıklarının da bir takım etkiler yarattı ını söylemek bile gereksizdir.

Yeni Birle ik Devletler önderli inin önemli bir yönünü di er em peryalist güçlerin yerine dolaysız biçimde geçmek olu turmaktadır. Politik ler Bakan Yardımcısı Eugene V. Rostow, bu durumu bir radyo mülakatında öyle açıklamaktadır: "... tüm sava sonrası ta rih birçok açıdan..... önceden Britanya, Fransa, Hollanda ve Belçi ka tarafından elde tutulan güvenlik ..... pozisyonlarını ele geçirmek için yapılan bir Amerikan hareketleri sürecinden olu maktadır..."⁽³²⁾

ABD i dünyası da bütün bunlar olup biterken uyukluyor de il-

Tablo 4 Seçilmiş Mineraller: Yerli Madencilik Ya Da Kuyu Üretiminin Yüzdesi Olarak Net İthalat		
	1937-39 ortalama yüzdeler	1966 yüzdeleri
Demir Cevheri	3	43
Bakır	-13	18
Kurşun	0	131
Çinko	7	140
Boksit	133	638
Petrol	-4	31

Net İthalat İhracat eksi İthalattır
Not: Bu veriler toplam tüketimle ilgilenmemektedir. Toplam tüketim hurdadan rafine edilenlerle envanter kullanımını da kapsar. Bu tablo yalnızca yerli doğal kaynak kullanımına kıyasla İthalat bağımlılığındaki değişimi yansıtmaktadır.
Kaynak: 1937-1940. U.S. Bureau of the Cencus, 1937-39 verilerinden hesaplanmıştır. *Statistical Abstract of the United States:1939*, Washington, D.C., ve age, 1940. Kaynak: 1966. U.S. Department of Interior, *Minerals Yearbook*, 1966, Washington, D.C., 1967'deki verilerden hesaplanmıştır.

di. Örneğin, ABD yurtdışı bankaları artık yalnızca Latin Amerika'da değil, tüm dünyaya yayılmaktadır. Ve ABD'nin zengin Ortadoğu petrol sanayisindeki pozisyonu dönüm geçirmiştir. Tablo 2, ABD'nin Ortadoğu petrol rezervleri karışındaki göreceli konumunu deşiklişine dair tahminleri sunmaktadır. ABD firmaları 2. Dünya Savaşı öncesinde Ortadoğu petrol ruhsat rezervlerinin yüzde 10'dan daha azını denetlerken, şimdi durum tersine dönmüştür: ABD şimdi neredeyse yüzde 59'u denetlerken Britanya'nın payı yüzde 29'un biraz üstüne düşmüştür. Bu tersyüz olmasının nedenleri ABD petrol sanayinin daha büyük dehası ya da yeteneğindedir, daha çok Ortadoğu siyasetinde, 2. Dünya Savaşı sırasındaki ABD Kira Ruhsatları'nın kullanımında, savaş sonrası yardım programlarında ve dışişleri bakanlığı ile diğer hükümet organlarının dehasında aranmalıdır.⁽³³⁾

Savaş tarafından kamçılanan yeni teknoloji, eski teknolojiye kıyasla ölçek bakımından çok daha uluslararasıdır ve bu yüzden de, emperyalizmin mevcut ve gelecekteki işlevine dair özel sonuçlara sahiptir. En görünürde olan uzay teknolojisidir. ABD tarafından kürenin çevresine yerleştirilen çok sayıda "uzay" istasyonu, uluslararası özelliklerden bir tanesidir. Bir bakıma ABD'nin iletişim uydularındaki üstün rolüdür, böylece yalnızca *Life*, *Readers' Digest*, *Time* ve Hollywood filmleri ve ABD *stihbarat* Ajansı'nın yayınları değil, ABD televizyonu da çok uzaklardan bile ulaşılabilecek hale gelmektedir:

te, ABD'nin emperyalist sistem üzerindeki yönetimini yansıyan "kültürel" birliği ulaştırabilen tüm kullanılabilecek araçlar. Bunlara, Bakan Rusk tarafından belirtilen yeni uluslararası yasal düzenlemeler ek edilmiştir: "Ve tek bir küresel iletişim uydusu sistemi kurmaya başlamak için, özel bir Amerikan şirketinin 45 hükümetle birlikte mülkiyete ortak olduğu yeni bir uluslararası kurum yarattık."⁽³⁴⁾

Bunlara ek olarak, atom enerjisi teknolojileri ve bilgisayarlar özel

Tablo 5 Stratejik Endüstriyel Maddelerin İthalata Bağımlılık Derecesine Göre Sınıflandırılması

Madde Sayısı	Yeni Arzın Yüzdesi Olarak İthalat Oranı (yüzde)
38	80-100
6	60-79
8	40-59
3	20-39
7	20'den az
62	

Kaynak: Percy W. Bidwell, *Raw Materials*, New York, Harper & Bros., 1958, sf.12

uluslararası özelliklere sahip bulunmaktadır. BU endüstriler için gereken anormal araştırma ve geliştirme yatırımı, ölçek açısından çokuluslu olacak kadar büyük şirketlere özel bir güç kazandırmaktadır. Nedensel ilişkileri izlemeye çalışırsanız, bu yeni teknoloji ile uluslararası şirketin mutlu beraberliğini kutlayabiliriz:

a) Birlik Devletler, gerekli olan teknolojiyi geliştirmeye ve bu alanda diğer ülkelerde de üstünlüğü ele geçirmeye yetecek sermayeye sahip olan ya da bu sermayeyi elde edebilecek olan şirketlere sahiptir.

b) Birlik Devletler şirketleri bu teknolojik önderliklerinde devasa hükümet araştırma ve geliştirme yardımları ile desteklenmektedir.

c) Aynı şirketler ya tek başlarına ya da Birlik Devletler hükümeti ile birliktedir, hükümetin yerküre üzerindeki çeşitli askeri ve yabancı yardım etkinliklerini yürürlüğe koyması süreci içinde edinilmiş olan uluslararası operasyon deneyimlerine sahiptirler.

d) Cömert hükümet yardımlarının, büyük şirketlerin bilimsel araştırma ve teknik geliştirme faaliyetlerinin bütününe bir aygıt haline gelmesiyle birlikte, bu durumun sonuçlarından bir tanesi bilimsel ilerlemelerle yeni ürünlerin ortaya çıkması arasında geçen sürenin kısalmasıdır, bu durum da uluslararası şirketlere daha

küçük ve daha güçsüz rakipleri kar ısında küresel bir üstünlük kazandırmı tır. Ve son olarak;

e) Jet uça ının ba lantılı oldu u teknolojik ilerlemeler çokuluslu irketlerin koordineli yönetimini daha karlı hale getirmi tır.

DI SAL HAMMADDE KAYNAKLARI TALEB

Emperyalizmin bugüne kadar de i meden kalmı olan özelliklerinden bir tanesi dev irketin, karlarının büyüklü ü de dahil olmak üzere, tekelci pozisyon için, yabancı hammadde kaynaklarına olan ba ımlılı ıdır. Bugünün emperyalizminde yeni olan, Birle ik Devletler'in hem yaygın hem de nadir mineraller açısından "sahip-olmayan" bir ulus haline gelmi olmas ıdır.

leri kapitalist ülkeler bugün geçmi e kıyasla nihai ürünlere oranla daha dü ük de erde hammadde ithal ettiklerinden, bu konu son günlerde akademik tartı malardaki tuhaf bir açıklama biçimini te-tiklemektedir. Bu e ilim hammaddelerin a a ıdaki nedenler yü-zünden artan verimli endüstriyel kullanımının bir yansımasıdır:

- 1) Teknoloji ve tasarımdaki iyile tirmeler;
- 2) Tüketici mallarının artan karma ıklı ı (yani, belirli bir miktar hammadde üzerinde daha fazla imalat i lemi icra edilmektedir);
- 3) Sentetik malzemelerin geli tirilmesi (kauçuk, plastik, fiber) 19.
- 4) Hurda toplama ve kullanımındaki geli mi örgütlenme.

Hammadde kullanımındaki bu artan verimlilik ku kusuz önem ta imaktadır. Azgeli mi ilksel mal üreticisi ülkelerin zenginlik ve ya amsal kapasitesi üzerinde de ciddi sonuçlar yaratmaktadır. Sa-nayile mi ve sanayile memi ülkeler arasındaki farklı büyüme oranlarına da önemli katkılarda bulunmaktadır. Birçok azgeli mi ekonominin, a a ıda tartı ılacak olan artan mali ba ımlılı ı ile de ili kilidir. Ancak hammaddelerin ileri ülkeler için oynadı ı stratejik rolün de i mi oldu u sonucuna varmak için tuhaf bir neden-so-nuç kopu u gerekmektedir. Endüstri, alüminyum kullanımı ya da boksitten alüminyum elde etme konusunda ne kadar ilerlemi olur-

Tablo 6 Jet Motorunda Kullanılan Kritik Maddeler

	Jet motorunda kullanılan pound ⁽¹⁾	tüketim yüzdesi olarak ithalat ⁽²⁾	madde nerede üretiliyor ⁽³⁾
Tungsten	80-100	%24	ABD (%30), G.Kore (%19), Kanada (%12), Avustralya (%8), Bolivya (%8), Portekiz (%7)
Colombium	10-12	%100	Brezilya(%54), Kanada (%21), Mozambik (%18)
Nikel	1300-1600	%75	Kanada(%71), Yeni Kaledonya (%20)
Krom	2500-2800	%100	G.Afrika (%31), Türkiye (%19), G. Rodezya (%19), Filipinler (%18), İran (%5)
Molibdenyum	90-100	0	ABD (%79), Kanada (%10), ili (%9)
Kobalt	30-40	%100	Kongo (Leopoldville) (%60), Fas (%13), Kanada (%12), Zambiya (%11)

1) Percy W. Bidwell'den, *Raw Materials*(New York: Harper &Bros., 1958), sf.12

2) ABD içi leri Bakanlı ı verilerinden hesaplanmı tır, *Mineral Year Book*, 1969, (Washington, D.C., 1967)

3) Komünist-olmayan dünyadaki ana üreticiler. Parantez içindeki yüzdeler ül kede 1966 yılında üretilen miktarın komünist-olmayan dünyadaki toplam üre tim içindeki yüzdesini göstermektedir. Bu bilginin kayna ı 2'dekiyle aynıdır.

sa olsun, boksit olmadan alüminyum, alüminyum olmadan da uçak yapamazsınız. Ve Birle ik Devletler'de boksit arzının yüzde 80 ya da 90'ı yabancı kaynaklardan elde edildi inde, bu tür bir arzın güvence altına alınması alüminyum sanayi, uçak sanayi ve ülkenin askeri gücü açısından ya amsal önem ta ır.

Genellikle hammadde sorununu asgarile tirme e iliminde oldu u belirtilen bir ba ka faktör dü ük-gradlı cevherlerin i lenmesi ve ikame maddelerin (örn. metallerin yerine plastik) kullanımı konusundaki teknik ilerlemelerdir. Gerçekten de önemli teknik sıçramalar gerçekle tirilmi olmakla birlikte, a a ıda sunaca ımız verilerin de gösterdi i gibi, bu kazanımlar mevcut e ilimi tersine çevirmi de ildir. Bilimcilerin tüm ba döndürücü kazanımlarına ve elektronik ve atom enerjisi alanında elde edilen harikuladeliklere kar ın, dar sınırlar dahilinde gerçekle enler bir yana, hala sıradan metallerin kullanıcının iste ine göre nasıl hareket edecekleri ke fedilmi de ildir.

Laboratuarda ya da pilot bir i letmede dramatik gibi görünen geli meler pratikte tüm bir sanayii dönü türmek için gerekli olan durumun genellikle çok uza ndadır. idarecileri gelece i planlayabilirler ama bugünde ya arlar. Herhangi bir büyük irketin, yerel bir ikame maddesinin tarihsel uzun vade içinde muhtemelen ke fedilece i gerekçesiyle hammaddelerin yabancı kaynaklarını saldırganca ele geçirmek istemeyecek olan ba kanı, muhtemelen i ten atılırdı.

Ulusal planlama (ya da halkın çıkarları) ya da (maliyet e rileri terimleriyle) soyut ekonomik analiz terimleriyle dü ünme, yabancı hammadde arzının sermaye ve hükümetin izledi i siyaset üzerindeki etkilerini anlamayı kolayla tırmaz. Sorun sermayenin denetiminin ve davranı mın do asından ve hükümetin sermayenin operas-yoneli lemlerine verdi i gerçekçi yanıtta köklenmektedir. Bu halde, bir gün yabancı kaynaklara olan yerel ba ımlılı ı ortadan kaldı-

rabilecek olan kaya petrolünün sondajı ve kullanımı konusunda elde edilen büyük geli meler, büyük petrol firmaları arasında, ellerini uzatabilecekleri toprak ya da deniz parçalarının altında bulunan en ufak bir petrol kırıntısı u runa sürüp giden rekabeti ortadan kaldırmaz ve kaldırmayacaktır da. Belirleyici olan, tüketicinin ya da toplumun ihtiyaçları de il, sermaye irketlerinin dünya üretimini ve daha fazla kar için fiyatları idare etme yönündeki denetim istekleridir.

Tekelci davranı kalıplan yabancı arz kaynakları için daha açgözlü bir arayı a yol açarken, ABD'nin "sahip olan" bir ulustan "sahip olmayan" bir ulusa dönü mesi de aynı biçimde yabancı do al kaynakları elde etme ve denetleme zorunlulu unun yo unla masıyla sonuçlanmı tır. Mineral sanayilerin ana vurgu noktalan a a ıda Tablo 3'te gösterilmi tir. Bu tablonun son sütunundan da görülebilece i gibi, 1920'lere kadar, ABD net bir mineral ihracatçısıydı; bu e ilimdeki de i im, hammadde tüketiminin dü tü ü depresyon tarafından ertelenmi tir. Ancak durum sava yılları sonrasında önemli ölçüde tersine dönmü tür. Ancak ABD'nin kar ı kar ıya kaldı ı yeni durum, emperyalist ebekenin örgütleyicisi ve önderi olarak üstlendi i yeni rolle aynı anda, eski net ihracatçı konumunun yerine, yerel tüketimin yüzde 13'e yakın bir miktarının ithalat ile sa landı ı 1950'lerde, dramatik bir de i im göstermi tir.

Bu de i im, gizemli maddelerin Birle ik Devletler'de mevcut bulunmayı ndan kaynaklanarak artan bir ithalat ihtiyacının sonucu de ildir. Tersine, sebep bu ülkede geleneksel olarak bolca bulunan daha yaygın maddelerin ithalatındaki hızlı sıçramadır. Bu durum a a ıdaki altı adet bahçe-tipi mineralin net ithalatını bu maddelerin yerli çıkarımı ile kıyaslayan Tablo 4'den görülebilir: Bugünkü durum sava öncesi yıllarla kıyaslanmaktadır.

Özellikle demir cevherindeki verilere bakalım. Sava tan hemen önceki yıllarda, demir cevherinin net ithalatı yerli kaynaklardan çıkartılan yakla ık 52 milyon ton demir cevherinin yüzde 3'lük bolü-

müne ula yordu. 1966'da, net ithalat ülkede çıkartılan 90 milyon tonun yüzde 43'üne e ittir. (Bu sonuncusu ö rendi imiz ve verimli biçimde kullanmayı seçti imiz taconite gibi mineralleri de içermektedir.) Yüksek-kaliteli cevher arzlarının tükenmesi yabancı yatırımın Kanada, Venezüella, Brezilya ve Afrika'da daha verimli ve zengin demir cevheri kaynakları geli tirmesinde dramatik bir artı a neden oldu. Hedef, görüldü ü gibi, daha karlı arz kaynaklarının sömürülmesi de il, bu temel hammadde üzerinde engelleyici bir önlem olarak, daha büyük bir denetimin elde edilmesiydi: Bütün büyük yerli üreticiler do al olarak öteki yerli ve yabancı üreticilerden benzer hareketler beklemektedirler.

Son yıllardaki teknolojik ilerlemelerin yerel cevherlerin kullanımını artırmı oldu u da do rudur. Yine de, yabancı arz kaynaklarına artan oranda ba ımlılık, kısmen zaten yapılmı olan bir yatırımdan para kazanılması, kısmen de daha dü ük kaliteli cevher kaynaklarını saklı tutacak bir korunma aracı ve kısmen de yabancı cevherlerin daha ekonomik oldu u yerlerde acil mali avantaj elde etmek adına sürdürülmektedir. Bu alandaki uzmanların da gördü ü gibi, taconite ya da benzer kayalardan elde edilen çok dü ük gradlı demir cevherini, yabancı cevherden belirgin biçimde ucuz hale getirecek yeni bir teknolojik kopu un mevcut olmadığı ko ullarda, çelik endüstrimiz için bulunan çare, yabancı cevher kaynaklarına olan artan ba ımlılıktır. Yani, 1980'de tüketilecek olan demir cevherinin yaklaşık yarısının yabancı kaynaklardan sa lanması ve 2000 yılında da ithalat oranının yüzde 75'i bulması beklenmektedir.⁽⁵⁵⁾

ABD'nin hammaddeler konusundaki kendine-yeterlili inde ortaya çıkan dramatik altüst olu Ba kanın Yabancı Ekonomi Politikaları Komisyonu görevlilerinin bir raporunda veciz biçimde özetlenmektedir:

Tablo 7 Mamul Mal İhracatındaki Paylar (Yüzde Olarak)						
	1899	1913	1929	1937	1950	1967
Birle ik Devletler	11.7	13.0	20.4	19.2	26.6	20.6
Birle ik Krallık	33.2	30.2	22.4	20.9	24.6	11.9
Almanya	22.4	26.6	20.5	21.8	7.0*	19.7*
Fransa	14.4	12.1	10.9	5.8	9.6	.5
talya	3.6	3.3	3.7	3.5	3.6	7.0
Japonya	1.5	2.3	3.9	6.9	3.4	9.9
Di er	13.2	12.5	18.2	21.9	25.2	22.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Yalnızca Batı Almanya. Batı Almanya için kar ıla tırmalı bir rakam, 1937 için %16.5 olarak tahmin edilmektedir.
Kaynak: A. Maizels, *Industrial Growth and World Trade*, Cambridge, England, 1963; 1967 verileri hariç. (1899 ve 1913 verileri Hollanda hariçtir). 1967 verileri: National nstitute, *Economk* Review, ubat 1968.

ABD'nin göreceli bir kendine-yeterlilik konumundan yabana hammadde kaynaklarına artan ölçüde ba ımlı bir konuma geçi i, zamanımızın en çarpıcı ekonomik de i imlerinden bir tanesini olu turmaktadır. 2. Dünya Sa va rının patlaması bu de i imin ana dönüm noktasıdır. Hem uzun vadeli ekonomik büyümemiz, hem de ulusal savunmamız açısından, Birle ik Devletler'in net bir metal ve mineral ihracatçısı konumundan net bir ithalatçı konumuna do ru kayması dı ekonomi politikalarının biçim-

lenmesinde her eyi geride bırakan bir öneme sahiptir. Kalay, nikel ve platin grubu metallerde hemen her zaman tümüyle ithalata ba ımlıydık. Ek olarak, asbest, kromit, grafit, manganez, cıva, mika ve tungsten gereksinimimiz de genellikle ithalatla kar ılıyordu. 2. Dünya Sava ı öncesinde stratejik maddeler listemiz bununla, yani gereksinimimizin tümüyle ya da önemli oranda yabancı kaynaklarca kar ılındı ı mineral maddelerle sınırlıydı. Tersine, bugün, Birle ik Devletler yalnızca kömür, sülfür, potas, molibdenyum ve magnezyumda tamamen kendine yeterlidir.⁽³⁶⁾

STRATEJİK MADDELER

Savunma Bakanlığı stoklama programına kılavuzluk eden bir stratejik ve kritik maddeler listesiyle çalı maktadır. Bu maddeler bu ülkenin sava ma potansiyeli açısından kritik oldu u varsayılan ve arz zorluklarıyla kar ılıması beklenebilecek olan maddelerdir. Ancak, bu maddeler yalnızca sava ürünleri açısından stratejik önem ta ımamaktadır. Günümüz teknik ortamında birçok sivil ürün de aynı maddelere dayanmaktadır (Mika, örne in, bu listede yer almaktadır. Mika kondansatörler, telefonlar, dinamolar ve elektrikli tost makinelerinde elektronik sanayide kullanılmaktadır.) Bu maddelere olan ithalat ba ımlılı ı Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu kalemlerin yarısından fazlasında, bu ülkedeki arzın yüzde 80 ila yüzde 100'ü ithalata dayanmaktadır.

Bu 62 adet maddenin 52'si için, en azından yüzde 40'lık bir oran yurtdı ından ithal edilmelidir. Ve, *International Development Advisory Board'a* (ki Ba kan tarafından 1950'lerde olu turulan özel bir komisyondur) göre, *stoklama programına dahil olan ithal maddelerin dörtte üçü azgeli mi bölgelerden gelmektedir.* Bu olgunun politik ve askeri sonuçları Ba kanın Kurulu tarafından açıkça formüle edilmiştir:

Tablo 8 Önde Gelen Sermaye İhracatçısı Ülkelerin Yabancı Yatırımları (Toplamın Yüzdesi Olarak)

	1914	1930	1960
Birle ik Krallık	50.3	43.8	24.5
Fransa	22.2	8.4	4.7*
Almanya	17.3	2.6	1.1
Hollanda	3.1	5.5	4.2*
sveç	0.3	1.3	0.9*
Birle ik Devletler	6.3	35.3	59.1
Kanada	0.5	3.1	5.5
Toplam	100.0	100.0	100.0

* 1960 verileri, yalnızca ABD'nin konumundaki görelî de ğerimi göstermeyi amaçlayan çok geni ş bir tahmindir.

Kaynak: William Woodruff, *Impact of Western Man*, New York, 1966, s.150'deki verilerden yıldızlı kalemlerle ındakiler için hesaplanmıştır.

"... bu arzların herhangi bir olası artı ımın ana gövdesi için yönelmemiz gereken yer bu ülkelerdir. Bu maddelerin, saldırganlık nedeniyle her türlü kaybı, ölümcül bir askeri gerilemeyle e ğit sonuçlar yaratacaktır."⁽³⁷⁾

Jet motorları, gaz tribünü ve nükleer reaktörler yalnızca yurtdı ından sağ lanabilen bu maddeler konusundaki talep üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu yeni ihtiyacın do ası Ba kanın Madde Politikası Komisyonu raporunda dile getirilmektedir:

Sava uçaklarındaki gaz tribünü ve jetlerin ilerlemesi ve ticari uç u lar ve daha sonra otomobiller açısından sağ lanabilecek olan olası geli meler, maddelerin yüksek ısı ve basınçta kar ılı koyabilme ihtiyacını artırmıştır. Gaz tribününün ticari gelişiminin bu kadar uzun sürmesinin temel nedenlerinden bir tanesi a ır ısıya ve aynı zamanda da

dakikada 20 binlik santrifüj kuvvet basıncına dayanabilecek maddelerin mevcut olmamasıydı. Gaz tribününde sıcaklık arttıkça, verimlilik de arttı. İçin, 2000 Fahrenheit derecesinin üzerindeki basınç koşullarında i e yarayabilecek olan metaller, seramikler ya da diğer maddelere yönelik acil bir ihtiyaç mevcuttur.

Aynı zamanda birçok yüksek ısılarda gerçekleşen nükleer reaksiyon ve lemlerimiz için gereken maddelere yönelik ihtiyaç da bulunmaktadır. Bu maddelerin bazıları aynı zamanda düşük nötron emme kapasitesine de sahip olmalıdır. Yani, daha yüksek ve daha da yüksek ısı dirençleri ihtiyacı en kritik sorunlarımızdan bir tanesi haline dönüşmektedir⁽³⁸⁾

Seçilmiş İmalat Sanayileri	Yabancı Üyelerin Satışları			ABD'den Yapılan İhracat		
	1957	1965	Artı	1957	1965	Artı
Kağıt ve ilgili ürünler	881\$	1820\$	939\$	223\$	389\$	166\$
Kimyasal ürünler	2411	6851	4440	1457	2402	945
Kauçuk ürünleri	968	1650	682	161	167	6
Metaller	1548	3357	1809	1881	1735	-146
Elektrikli olmayan makine	1903	5257	3354	3102	5158	2056
Elektrikli makine ekipman	2047	3946	1899	874	1661	787
Ulaştırma ekipmanı	4228	10760	6532	1784	3196	1412

Kaynak: Sale of Foreign Affiliates-Survey of Current Business, Kasım 1966; U.S. Bureau of Census. *Statistical Abstract of the United States*, 1966 ve 1965

	Kanada	Latin Amerika	Avrupa	Diğer
Yerel Satışlar	81	93	77	92
ABD'ye Satışlar	11	2	1	2
Diğer Ülkelerde Satışlar	8	5	22	6
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: Survey of Current Business, Mayıs 1966'daki verilerden hesaplanmıştır.

Tablo 11 İmalattaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)

Tüm bölgeler Seçilmi bölgeler	1950		1966	
	Dolar	Toplam %	Dolar	Toplam %
Kanada	\$3831	%100	\$22050	%100
Meksika	1897	49.5	7674	34.8
Arjantin	133	3.5	797	3.6
Brezilya	161	4.2	652	3.0
Avrupa	285	7.4	846	3.8
Güney Afrika	932	24.3	8879	40.3
Hindistan	44	1.1	271	1.2
Japonya	16	0.4	118	0.5
Filipinler	5	0.1	333	1.5
Avustralya	23	0.6	180	0.8
	98	2.6	999	4.5

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, *United States Business Investment in Foreign Countries*, Washington D.C., 1960 ve Walther Lederer ve Frederick Cutler, *International Investments of the United States in 1966*, *Survey of Current Business*, 1967 içinde.

gısını yansıtmaktadır. Örneğin Başkan Eisenhower'ın düşük gönüllü açıklamasını ele alalım:

Japonya'nın artan ticaretteki en büyük olanağı hür ve geli en bir Güneydoğu Asya'da yatmaktadır.. Bir ülkenin büyük ihtiyacı hammadde iken, bir başkasının imal mallardır: ki bölge birbirlerini belirgin biçimde tamamlamaktadır. Vietnam'ın güçlendirilmesi ve Güney Pasifik ve Güneydoğu Asya'nın güvenli imini güvence altına alınmasıyla, bu bölgeler arasındaki büyük ticaret potansiyelini.. yüksek derecede sanayilemi Japonya'nın her ikisinin de yararına olan gelişimini yavaş yavaş sağlayacaktır. Bu şekilde Batı Pasifik'te özgürlük önemli ölçüde güçlendirilecektir⁽³⁹⁾

Tablo 12 Yabancı Yatırım Stoklarındaki Amerikan Payı

	Fransa 1962	Batı Almanya 1964	Britanya 1962
ABD	%45	%34	%72
Büyük Britanya	12	10	2
Hollanda	11	17	
sviçre	5 8	16 5	7
Belçika		7	1
Fransa			2
sveç	1	3	1
talya	5	Diğerlerine dahil	1
Batı Almanya	3	Diğerlerine dahil	1
Kanada	2		9
Diğerleri	8	8	4
Toplam	%100	%100	%100

Kaynak: Christopher Layton, *Trans-Atlantic Investments* (Boulogne-sur-Seine, Fransa: The Atlantic Institute, 1966), s.13

Ve nihayet, iki alıntı daha; bir tanesi politikacıların Cumhuriyetçi, öteki Demokrat kanadından. The Rockefeller Brothers Vakfı'nın dış ekonomi siyaseti hakkındaki raporu aşağıdaki önermeleri sunuyor:

Bugün Avrupa'nın ekonomik güvenliği iki vazgeçilmez faktöre dayanmaktadır:

1) Kendi entelektüel ve teknik canlılığı ve ekonomik ilerletmeleri,

2) Avrupa'nın karlılığında makul bir derecesini sunması halinde, yabancı piyasalara adil tarifler ve yeterli maddeleri arzlarıyla girmesini sağlayacak uluslararası bir yapı.

Yine de, endüstriyel misyonun ulusların ekonomik durumu salımlı olmaya devam etmektedir. Sovyet bloku tarafından istismar edilen Asya, Ortadoğu ve Afrika ulusalcılığı, yıkıcı bir güç haline gelmeye başlamıştır. Avrupa'nın petrol ve diğer yarı ham maddeleri tehdit altına girebilir.⁽⁴⁰⁾

Tablo 13 Bazı Sanayilerde ABD Payı Tahminleri

Fransa 1963		ABD firmaları (satış yüzdesi olarak)	
Petrol rafinesi	%20	Asansörler	30
Jilet ve Tıraş makinesi	87	Traktör ve tarımsal makine	35
Araba	13	Telgraf ve telefon ekipmanı	42
Tekerlek	30 üzeri	Elektronik ve istatistiksel	43
Siyah Karbon	95	makineler (bilgisayarlarda	
Buzdolabı	25	75 olmak üzere)	
Makine araçları	20	Dikiş makinesi	70
Yarı-kondüktörler	25	Elektrikli ustura	60
Çamaşır makineleri	27	Hesap makineleri	75
Britanya 1964		ABD firmaları (satış yüzdesi olarak)	
Petrol ürünleri	%40 üzeri	İlaç	20 üzeri
Bilgisayar	40 üzeri	Tarımsal makine	40 üzeri
Araba	50 üzeri	Araçlar	15 üzeri
Carbon black	75 üzeri	Jilet ve tıraş mak.	55 ya da şık
Buzdolabı	% 33-1/3 ila 50		
Batı Almanya		ABD firmaları (satış yüzdesi olarak)	
Petrol	% 38	Kimyasal, kauçuk vs	3
Makine, araç, metal ürünler			
(arabada %40 olmak üzere)	15	Elektrikli araçlar, optikler, 10	
Gıda sanayi	7	müzik aletleri, oyuncak,	
		(bilgisayarlarda % 84)	

Kaynak: Christopher Layton, *Trans- Atlantic Investments* (Boulogne-sur-Seine, Fransa: The Atlantic Institute, 1966), s.19.

W.W. Rostow, Başkan Johnson'un ulusal güvenlikteki en yakın danışmanı, emperyalist şebekenin hammaddeler konusundaki görevi ve Birleşik Devletler'in günümüz emperyalizmi içindeki özel

ma yönündeki acil ihtiyaç sava sonrası sermaye ihracı momentine katkıda bulunurken, yabancı imalat giri imlerine yönelik yatırımların tırmanması da sermayenin uluslararası masına yeni boyutlar ekledi.

Bu yeni özelliğe hakkını vermek için, öncelikle mamul mallardaki dünya ticaretinin rekabetçi yönlerini inceleyelim. Tablo 7, be endüstriyel ulusun mamul malların dünya ticareti içindeki paylarının tahminini sunmaktadır. talya'nın kaderinde son yirmi yıl içinde ortaya çıkan önemli değişimler ve Japonya'nın ticaretindeki artışı bir yana, ele alınan 70 yıllık dönemde gözlenen en önemli değişim ABD ile Birleşik Krallık'ın birbirlerine bitişik konumudur. Britanya'nın dünya imalat ticaretindeki payı yüzde 33'den yüzde 12'ye düşerken, ABD'ninki yüzde 12'den yüzde 21'e yükselmiştir. Ancak ABD'nin de bu önderlik konumunu savaştan hemen sonraki yıllarda koruyamadığını not etmek gerekir: 1950 ile 1967 arasında, ABD'nin payı yaklaşık yüzde 27'den yaklaşık yüzde 21'e, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki payına gerilemiştir.

Ancak, bu rakamların yalıtılmış biçimde ele alınması hatalıdır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanarak, pazarlar için yürütülen rekabetçi mücadelenin esaslı bir bölümü yurtdışında fabrikaların açılmasıyla da girişimler satın almak yoluyla yürütülmüştür. Bu açıdan ortaya çıkan yeni durum Tablo 8'de gösterilmiştir. Bu tablo önde gelen sermaye ihracatçılarının 1. Dünya Savaşı zamanında, 1920'lerin ekonomik büyümesinin sonunda ve 1960'lardaki göreceli konumlarını göstermektedir. Bu tabloda ele alınan ilk dönemde, Birleşik Krallık, önde gelen yabancı yatırımcıydı: Dış sermaye yatırımlarının yaklaşık yarısına Britanya yurtdışları sahiptir. ABD, 1. Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar borçlu bir ulus olmasına karşın, emperyalist yaşam tarzına katılmaya başlamasıyla birlikte, ayağını bu sulara sokmaya başlamıştır.

ki savaş arası yıllar ve bunu izleyen dönemde borç-veren bir ulus konumuna gelmesi, ABD'ye bir olanak sağlamış ve o da bu olanakları en eski ve en tecavüzkar sermaye ihracatçısının sahip olduğu konuma yaklaştırma noktasına kadar zorlamıştır. 1960'la birlikte, ABD yabancı yatırımları dünya toplamının neredeyse yüzde 60'ını oluşturmaktadır. (Bu veriler hem portföy yatırımları, hem de doğrudan yatırımlar için geçerlidir. Doğrudan yatırım; kol ve bayilerin mülkiyeti, ABD yatırımlarındaki bu genişlemenin en önemli örneğidir. Yani, tek başına doğrudan yatırım verileri gösterilmeye olsaydı, ABD'nin payı daha da büyük olacaktı. 1960 sonrası dönemin tüm bilgileri ulaşılabilmemekle birlikte, ABD payının bu yıllarda da artmaya devam ettiğidir açıktır.)

Yurtdışındaki imalat sanayilerine yapılan yatırımlardaki bu dev genişleme nedeniyle, ABD yabancı pazarlarda yalnızca ihracatla değil, dolaysız biçimde de rekabet edebilmektedir. Bu durumun ne anlamı geldiği Tablo 9'daki 1957 ve 1965'i içeren veriler, (ki 1965 yılı bu tür bilgilerin halihazırda elde edilebilir olduğu son yıldır), ışığında görülebilir. İlk üç sütun yurtdışındaki ABD firmalarının (ABD şirketlerinin kol ya da bayilerinin) satış deneyimlerini göstermektedir. Son üç sütun ABD'den aynı sanayilere yapılan ihracat miktarını göstermektedir.

1965 ile birlikte, yabancı ülkelerin satışlarının ABD temelli işletmelerin ihracatından daha yüksek olması özellikle kayda değerdir. Daha da önemlisi, bu yıllar içinde gerçekleşen en büyük artış, yabancı ülkelerin satışlarında ihracattaki artışa kıyasla daha yüksek olmuştur. Endüstriler bir arada ele alındığında, ABD'den yapılan ihracat yüzde 55'e çıkarken, yabancı-mülkiyetli işletmelerin satışları yüzde 14'e ulaşmaktadır.

Yurtdışındaki imalat firmalarından yapılan satışlar yabancı pazarlara nüfuz edilmesine ikili bir biçimde yardımcı olmaktadır. Yalnızca bayinin yerleşik olduğu ülkedeki pazarın bir parçası ele geçiril-

mekle kalınmamakta, rakip güçlerin yabancı ticaret kanallarına da girilmektedir. Bu durum da Tablo 10'un incelenmesiyle görülebilir. Avrupa'da yerle mi olan ABD i letmeleri ürünlerinin yalnızca yüzde 77'sini i letmelerin yerle ik oldu u yerel piyasalara satmaktadır. Öteki ülkelere yapılan ihracat bu i letmelerin satışlarının yüzde 22'sine ulaşmaktadır. Azgeli mi ülkelerden (Latin Amerika ve di erlerinden) yapılan ihracatın görece olarak düşük yüzdesi vurgulanmalıdır, ki bu durumun önemi de daha sonra azgeli mi ülkelerin mali bağımlılığını konusunu tartıştığımızda ele alınacaktır.

Do rudan yatırımlardan yapılan bu deniz yolu satışlarının önemi kuşkusuz ki yakınlarda *Foreign Affairs'de* bir makalesi yayınlanan yatırım bankerinin aklından geçenlerle aynıdır:

ABD do rudan yatırımlarının dünya ekonomisi içindeki rolü artırmıştır. ABD Uluslararası Ticaret Odası Konseyi'ne göre, yurtdışındaki Amerikan şirketlerinin üretiminin brüt değeri yılda 100 milyar doları aşmaktadır. Yani, yurtdışındaki ABD i letmeleri, ürünlerinin brüt değeri temelinde toplamda; ABD ve Sovyetler Birliği dışındaki tüm ülkelerin değerlerini aşan brüt ürün değerleriyle, dünyanın (eğer bu şirketleri tanımlamak için böyle bir terim kullanılabilirse) en büyük üçüncü ülkesini oluşturmaktadırlar. Elbette, bu i letmeler büyük hammadde ve yerel olarak üretilen yedek parça kullanıcılarıdır yani net ürüne (katma değer) katkıları brüt satışlarından daha düşüktür.⁽⁴²⁾

malat söz konusu olduğunda, büyük yabancı i operasyonları temelinde Tablo 11'den de görülebileceği gibi Kanada ve Avrupa'da yoğunlaşmıştır. Ve 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana, Marshall Planı ve NATO tarafından etkilenen bir ortamda, ekonomi, imalat sermayesinin Avrupa'ya doğru akması biçimindedir.⁽⁴³⁾

Ama ABD bu piyasaların tek yarısı değildir. Dev şirketlerin pazar rekabetinin bir yansıması olarak ortaya çıkan çapraz yatırım ekonomileri, Tablo 12'de gösterilmiştir. İngiliz şirketleri Fransa ve Batı

Almanya'da, Belçika, Fransa, Batı Almanya ve İngiltere'de yatırım yapmaktadır. Ancak açıkçası ABD'nin yabancı yatırımcı olarak Avrupa'daki konumu ezici ağırlıktadır. Beklenebileceği gibi, yatırımların az sayıda dev şirketin ellerinde yoğunlaşması ABD'nin Avrupa'daki bazı sanayi pazarlarında hayli etkileyici bir pay elde etmesiyle sonuçlanmıştır. Tablo 13 gözlemlendiğinde, ABD firmalarının Britanya'da otomobil sanayinin yarısından fazlasını, Almanya'da petrolün yaklaşık yüzde 40'ını ve Fransa'da telgraf, telefon, elektronik ve istatistiksel ekipmanların yüzde 40'tan fazlasını (Fransa'da bilgisayar cihazları üzerindeki denetim yüzde 75'tir) denetim altında tuttuğu görülecektir.

Tekelci ekonomilerle yatırımların Avrupa'ya doğru akması arasındaki bağlantı araştırmacılar tarafından idare edilmektedir; "En büyük üç Avrupa pazarında (Batı Almanya, Britanya ve Fransa) ABD yabancı yatırımının yüzde 40'ı üç firma tarafından gerçekleştirilmektedir; Esso, General Motors ve Ford. Tüm Batı Avrupa'da 20 adet ABD firması ABD yatırımlarının üçte ikisini gerçekleştirilmektedir."⁽⁴⁴⁾ 1950 ile 1965 arasında, "daha da çok sayıda büyük şirketin yolu Avrupa'ya çekilmesi ya da buraya dönüşüdür. 1961'de, en büyük 1000 ABD şirketine 460'ı Avrupa'da bir kol ya da bayiye sahiptir. 1965'te ise bu rakam 1000 taneden 700 taneye çıkmıştır."⁽⁴⁵⁾

Kısacası, bugün sermayenin dev şirketler arasında uluslararasılaşması Lenin'in emperyalizm hakkındaki eserini yazdığı 50 yıl öncesine göre çok daha yaygın bir durumdur.

AMERKAN İMPARATORLUĞU VE ABD EKONOMİSİ

Günümüzde ekonomik emperyalizm ve Birleik Devletler dı siyaseti konusunda birbiriyle karılıklı ili ki içinde olan üç görü hakimdir:

1) Ekonomik emperyalizm Birleik Devletler dı siyasetinin kaynağını oluşturmaz. Bunun yerine, politik hedefler ve ulusal güvenlik, dı siyasetin temel harekete geçirici öeleridir.

2) Birleik Devletler dı ticaret ve dı yatırımları ulusun genel ekonomik performansına göreceli olarak son derece küçük bir katkıda buldukları için, ekonomik emperyalizm dı siyasetin temel belirleyici öesi olamaz.

3) Yabancı ekonomik ilikiler Birleik Devletler ekonomisi açısından göreceli olarak önemsiz oldu u için, ekonomik emperyalizmin dı siyasetin harekete geçirici kuvveti olmasına gerek yoktur. Yani bazı liberal ve sol ele tirmenler mevcut dı siyasetin, bu siyaset emperyalizmden etkilendi i ölçüde, yanlı yönlendirilmi bir siyaset oldu unu ve ülkenin en üstün ekonomik çıkarları ile çeli tini ile-

ri sürmektedirler. E er yurtdı ndaki toplumsal ve ekonomik geli - meleri samimi biçimde, hatta Birle ik Devletlerin yabancı yatırım - larının ulusalla tırılmasını finanse edecek ölçüde te vik edecek olursak, diye devam eder bu tez, azgeli mi ülkelerin sermaye ithalatı talebindeki artı , bugünkü dı ticaret ve dı yatırım miktarından daha büyük ve uzun süreli bir zenginlik itkisi yaratabilecektir.

Ekonomik ve ticari çıkarları üstlerim örtme yoluyla gizlemek ya da bunları idealist ve dinsel motivasyonlarla hercümerç etmek, pek de yeni bir fenomen de ildir. Putperest imparatorluklara Hıristiyanlı ı dayatmak üzere ne sava lar verildi; ki bu sava lar aynı zamanda, yeni ticaret yollarının önünü açtılar ya da yeni ticari tekel merkezleri olu turdular. Çin'deki Afyon Sava ları denli kaba bir ticari saldırganlık bile, Yabancı Misyonlar için Amerikan Komisyo - nerleri Kurulu tarafından Birle ik Devletler kamuoyuna "Çok da fazla afyonla ya da ngilizlerle ilgili bir i de il, Taktiri lahininin, etrafındaki dı lanma duvarını yıkararak ve imparatorlu Ğu Batılı ve Hıristiyan uluslarla daha yakın bir temas içine sokarak, insanın errini, Çin'e yönelik merhametli amaçlarına boyun e dirme yolundaki büyük tasarımının bir sonucu"⁽¹⁾ olarak açıklandı.

John Quincy Adams, Afyon Sava ı konusunda verdi i kamuya açık bir seminerde, Çin'in ticaret politikasının do a yasalarına ve Hıristiyanlık ilkelerine aykırı oldu unu açıklıyordu:

Uluslar arasındaki ticari alı veri in ahlaki yükümlülü - ü bütünüyle, tamamıyla, Hıristiyanlı ın kom unu da kendin gibi seveceksin emrine dayanır... Ama Çin, Hıris - tiyan bir ulus olmad ı için, ahalisi de kendisini Hıristiyan emrine, kom ularını da kendin gibi seveceksin emrine ba lı hissetmemektedir... Bu kaba saba ve toplumsal ol - mayan bir sistemdir... Çin imparatorlu Ğunun temel ilkesi ticarilik-kar ıttır... Ba kalarıyla ticari alı veri yüküm -

lülü ünü kabul etmez... nsan do asının haklarına ve ulusların haklarının temel ilkelerine yönelik bu muazzam hakaretin ortadan kalkma vakti gelip çatmı ır.⁽²⁾

Belki de Hıristiyanlı ın "kom unu seveceksin" ilkesi ve ticarilik - kar ıtı olanın aynı zamanda ahlaksızca da oldu u yolundaki daha modern etik, alı ıldık dü ünme biçimleri içinde öylesine tanıdık bir hale geldi ki, dı politikayı olu turmakta olan çe itli katmanları bir - birlerinden ayrı tırma yetene imizi yitirdik. Belki de bu zorlu un kayna ı, Bernard Baruch'un "[Birle ik Devletlerin] ekonomik, politik ve stratejik çıkarlarının özsel birli i" olarak adlandırdı ı ey - konusundaki anlayı yoksunlu una kadar götürülebilir.⁽³⁾

Ku kusuz ki Birle ik Devletlerin politik ve ulusal güvenlik hedef - lerinin "birli i" konusu fazla tartı ma götürmez. Bugün ulusal güven - li in tek rasyonelini Sovyetler Birli i ve Çin'e kar ı "savunma" olu - turmaktadır. Denilmektedir ki, mutlak olarak güvende olmak için, iç çalkantılar ya da iç sava lar olarak ortaya çıkabilecek olan "gizli sa - va larda birlikte ya amayı ö renmeliyiz."⁽⁴⁾ Ku kusuz ki, sosyalist devrimlerin üretim araçlarının özel mülkiyeti kurumlarını ve böyle - likle de yerkürenin geni ve önemli parçalarındaki ticaret ve giri im özgürlü ünü ortadan kaldırarak, kom unu seveceksin biçimindeki Hıristiyan emrini ihlal ediyor olmaları tamamen tesadüfidir.

Politik ve ulusal güvenlik hedeflerinin "birli i" politik hedeflerin incelenmesiyle birlikte daha bariz biçimde ortaya çıkmaktadır, çünkü siyaset-yapıcılarımız ve siyaset-savunucularımız bu dü ünçe alanında katı birer ekonomik indirgemecidirler. Politik özgürlük Batı-tipi demokrasi ile e itlenmektedir. Bu demokrasinin ekonomik temeli hür giri imdir. Yani hür dünyanın savunulması yolundaki politik hedef aynı zamanda hür ticaretin ve hür giri imin savunulmasını da içermektedir. Bu katı ekonomik indirgemecilikten temel kopu , kendi-kendisini yönetme sanatının, tabii ki tam anlamıyla ge -

li memi oldu u, politik açıdan istikrarsız uluslar ele alındı ında ortaya çıkmaktadır. Bu vakalarda politik istikrar adına, bu ülke halklarının kendi- kendilerini yönetme sanatını yavaş yavaş öreneceklerine ve hür te ebbüsün düzgün biçimde iyece i, hür bir toplumu kendilerine uyarlayabileceklerine yönelik tam bir güvenle, askeri diktatörlüklere izin veriyor ve bunları tevik ediyoruz. Siyaset yapıcılarımız ve siyaset savunucularımız ulusundı siyaset ve ulusal güvenlik hedeflerinin "birli i" ile, en genel terimler altında özde lebilecek olsalar dahi, sıra bu hedeflerin ve ekonomik çıkarların birli ini sorgulamaya geldi inde oldukça utangaçla maktadır. 1922 yılında Deniz Harp Okulu stihbarat Bürosu tarafından hazırlanmı olan "Endüstriyel bir malvarlı ı olarak ABD donanması" başlıklı, son derece açık sözlü bültenden bu yana uzun bir yol kat ettik.⁽⁵⁾ Bu rapor Donanmanın Amerikan ticari çıkarlarını korumak üzere yerine getirmi oldu u hizmetleri ve Donanma Bakanlı ının Amerikan i çevrelerinin dikkatine sunulan ticaret ve yatırım olanaklarının kefedilmesi açısından yerine getirdi i hizmetleri samimiyetle anlatmaktadır.

Ama günümüzde ulusal hedeflerimizin güya tek kaygı konusu, politik ve felsefi ideallerdir. Ekonomik çıkarlar söz konusu oldu unda, i de i mi tir: Bugün ticaretin ulusal politikanın ihtiyaçlarına hizmet etmesi beklenmektedir. Sorun, yurtdı ındaki özel yatırımların nasıl harekete geçirilece idir. Özel yabancı yatırımlar ulusal siyasetin o denli gerekli bir aracı olarak görülmektedir ki, yabancı yatırımlara el koyma hareketlerinden, sava lardan ve döviz konvertibilitesinin belirsizliklerine başlı olarak ortaya çıkan kayıplardan korunmak üzere çe itli yatırım güvencesi biçimleri tasarlanmaktadır.

Ekonomik çıkarlar ve dı siyaset arasındaki kar lıklı başlantı, ticaret-kafalı gözlemciler tarafından daha samimi biçimde görülmektedir. Yani Dünya Bankası eski başkanı ve yönetim kurulu başkanı Eugene R. Black, bizi bilgilendirmektedir ki, "Yabancı yardım prog-

ramlarımız Amerikan ticaretine müstesna bir fayda sağlamaktadır. En önemli üç fayda:

1) Yabancı yardımlar ABD mal ve hizmetlerine geni ve acil pazarlar sağlamaktadır.

2) Yabancı yardımlar ABD irketleri için yeni deniz a ırı pazarları harekete geçirmektedir.

3) Yabancı yardımlar ulusal ekonomileri ABD firmalarının zenginledebilece i hür te ebbüs sistemine yakla tırmaktadır."⁽⁶⁾

Daha açıkçası, Ekonomik ler için Ticaret Müste arı, i adamlarına "bu [askeri ve ekonomik] yardım programları devam etmezse, özel yatırımlar israf haline gelir, çünkü bunları yapmanız için yeterli güvenli e sahip olamazlar" açıklamasını yapmaktadır.⁽⁷⁾

Daha yüksek irtifalı bir düzlemde, uluslararası ticaret prati i konusundaki bir uzmandan, bir MIT ve Harvard hocasından da u bilgileri alıyoruz: "E er insanın haysiyeti korunacaksa, Batılı ekonomik kavramları uluslararası düzlemde geçerli kılmaya; ve bu arada karlı bir özel ticaret yaratmaya yönelik korkunç bir aciliyet bulundu u görülmektedir."⁽⁸⁾

Ve i dünyasının etkili üyelerinin ekonomik, politik ve güvenlik çıkarlarının "birli ini" aslında nasıl ele aldıklarının bir göstergesi olarak da, 1965 yılında Chase Manhattan Bank'ın Uzak Do u operasyonlarına gözetmenlik yapan başkanı yardımcısı tarafından ifade edilen görüşleri dinleyelim:

Geçmi te, yabancı yatırımcılar bölgenin [Güneydo u Asya] genel politik gelece i konusunda bir parça kaygılıydılar. Ancak, bugün belirtmeliyim ki, ABD'nin bu yıl Vietnam'da gerçekle tirdi i eylemi; ki bu eylem ABD'nin bölgenin hür uluslarına etkin koruma sağlamayı sürdüreceğini göstermi tir; hem Asyalı hem de Batılı yatırımcıların güvenini önemli ölçüde yeniden temin etti. Aslında, As-

**Tablo 14 Yurtdışı ABD Yatırımlarının Çıktıları
Satışları (milyar dolar olarak)**

	1950	1964
Doğrudan yatırımdan	24\$	88\$
Diğer yatırımlardan	20	55
Toplam ihracat yoluyla yurtdışı satışları	44	143
	10	25
Yurtdışı toplam çıktı artışı ihracat	54\$	168\$

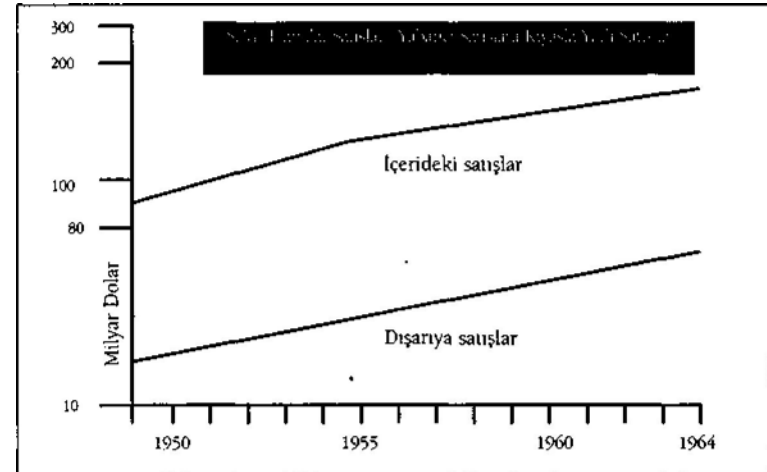
ya'nın hür ekonomileri açısından Avrupa'da Truman Doktrini ve NATO'nun koruyucu bir kalkan sunmasının ardından gerçekleşen ekonomik büyüme benzeri bir büyümenin gerçekleşeceği yönünde umut duymak için benzer nedenlere sahibiz. Aynı şey ABD'nin Kore müdahalesinin yatırımların sahip olduğu katkıdan ortadan kaldırdığı Japonya'da da gerçekleşti.⁽⁹⁾

YABANCI EKONOMİK GÖRÜMLERİN BÜYÜKLÜĞÜ

Ancak ekonomik, politik ve güvenlik çıkarlarının karşılıklı bağımlılığını kabul etmiş olsak bile, ekonomik çıkarlara ne ölçüde öncelik atfetmeliyiz? Özel olarak, toplam ihracatı gayri safi milli gelirin yüzde 5'inden ve yabancı yatırımları yerli sermaye yatırımlarının yüzde 10'undan daha düşükken, ekonomik emperyalizmin Birleşik Devletler siyasetinde temel bir rol oynadığını nasıl ileri sürülebilir?

Öncelikle belirtilmelidir ki, oran büyüklükleri tek başlarına dış

siyaseti neyin motive ettiğinin yeterli göstergesi de değildir. Bu pazarların, toplam dünya ticaretinin yalnızca yüzde birini temsil ettiğini bir zamanda Çin pazarları üzerinde denetim elde etmeyi hedefleyen birçok savaş ve askeri operasyon yürütülmüştür. Genel oranlar analitik incelemeyi gerekli kılar: Ticari faaliyetin stratejik ve politikadan etkilenen alanları ortaya çıkartılmalıdır. Her şeyin üzerinde de, Birleşik Devletleri dünyasının yurtdışında sahip olduğu çıkarlarını, ticari ihracat hacminden birkaç kat daha yüksek olduğunu takdir etmemiz önem taşımaktadır. Bunun nedeni, Birleşik Devletleri dünyası tarafından kontrol edilen yurtdışı birikmiş sermaye hacminin ihracattan çok daha hızlı bir oranda artıyor olmasıdır. Sermayenin yegane avantajı kendi kendisini yeniden üretmesidir. Yani, sermaye yatırımları tarafından elde edilen çıktı, yalnızca emek ve hammadde maliyetlerini karşılamaya yeterli miktarda gelir üretmekle kalmaz, aynı zamanda, tüketilen sermaye ve doğal kaynakları artırmaya da üretir. O halde yurtdışı yatırımı olan sermayenin yıllık artışı katma değerlidir: Sermaye artırları üretken temeli genişletir. Daha da önemlisi, yurtdışındaki Birleşik Devletler firmaları

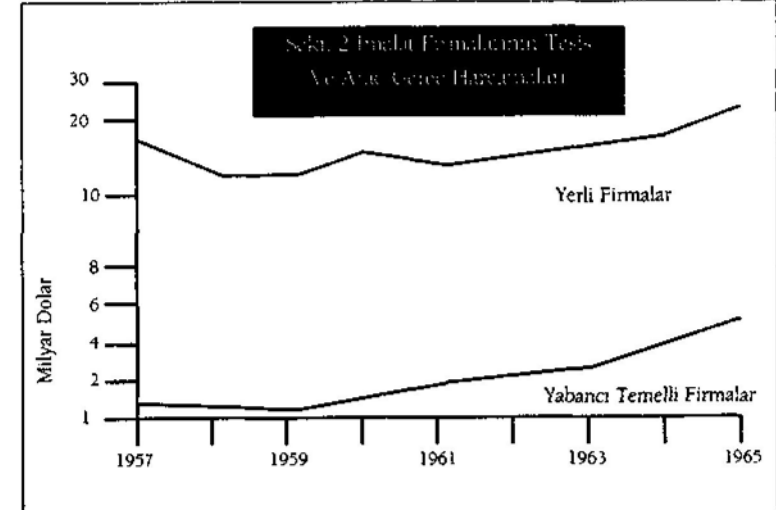
Tablo 15 İmalatçıların Yabancı Ve Yerli Satışları (Milyar Olarak)

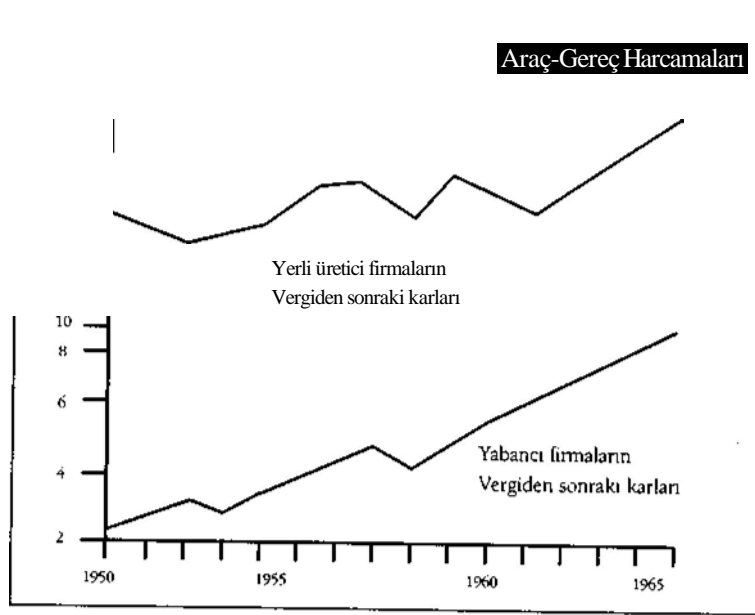
1	2	3	4		5	
Yıllar	İhracat	Yabancı-kökenli ABD firmaları satışları	Toplam dış satışlar (2) + 3) mutlak 1950-100		Yerli imalatçıların satışları mutlak 1950-100	
1950	7.4\$	8.4\$	15.8\$	100	89.8	100
1955	12.6	13.9	26.5	168	135.0	150
1960	16.1	23.6	39.7	251	164.0	183
1964	20.6	37.3	57.9	367	203.0	226

Kaynak: İhracat-U.S. Bureau of Census, Statistical Abstract of the United States: 1965, sf. 877, 773.
 1964 yerli firmaların satışları; U.S. Bureau of the Census, *Annual Survey of Manufacturers*, 1964.
 Yabancı-kökenli ABD firmalarının satışları; 1950 ve 1955 verileri satışlarla yurtdışı yatırımlar arasındaki ortalama ilişkiye dayalı tahminlerdir. (Bu National Industrial Conference Board tarafından kullanılan prosedürdür). 1960 ve 1964 verileri; *Survey of Current Business*, Eylül 1962, sf.23, Kasım 1965, sf. 18
 Not: 4) ve 5) sayılı sütunlardaki veriler dar anlamda kıyaslanabilir değildir (12. nota bakınız). Ancak, bu kıyaslanamazlık her iki serinin büyüme oranları arasındaki farkın kıyaslanmasını geçersiz kılmaz.

kendi operasyonları için yabancı sermaye seferber edebilmektedirler. Yurtdışı sermaye akışının ve Amerikan firmaları tarafından harekete geçirilen yabancı sermayenin net sonucu, yurtdışı Birleşik Devletler yatırımlarından doğan üretimin, 1950'de ihracattan 4 kat daha yüksek olmasına karşın, 1964'te bu oranın ihracattan 5 kat daha yüksek bir orana ulaşmasıdır. Bu gözlemler National Industrial Conference Board tarafından yönetilen yeni bir çalışma yapılan tahminlere dayandırılmıştır.⁽¹⁰⁾ (Tabloya bakınız.)

Ticaret Bakanlığı ihracatın ekonomik önemini ölçtüğü zaman, bunu menkul malların toplam yerli üretimi ile ilgili bir rakamla; ya-

ve borsa simsarlarını da içerdi i hatırlanmalıdır. Ancak tarlalar, fabrikalar ve madenlerin yaptığı ticaret söz konusu oldu u kadarıyla, yabancı ticaret iç pazarın oldukça kayda değer bir hacmine ulaşmaktadır. Ancak hikayenin tümü bundan ibaret değildir. Bu veriler Birleşik Devletler firmaları tarafından düzenlenen telif hakkı ve patent anlaşmaları altında işlem yapan yabancı firmaların önemli miktardaki yurtdışı satışlarını içermemektedir. Örnek olarak, Filipinler'deki bir firma Birleşik Devletler firmalarının sınırlandırılmış lisansı altında ağıdaki ticari-markalı ürünleri üretmektedir: "Crayola" renkli kalemleri, "Wessco" boyaları, "Old Town" karbon kâğıtları ve daktilo eritileri, "Mongol" kurun kalemleri, "Universal" boyaları ve "Parker Quink".

YABANCI EKONOMİK ETKİNLİKLERİN ARTAN ÖNEMİ

Yabancı ekonomik etkinliklerin artan göreceli önemi imalat sanayinin, ekil 1 ve Tablo 29'da temsil edilen öyküsü tarafından açıkça

Tablo 16 ABD Yerli Ve Yabancı-Temelli İmalat Firmalarının Tesis ve Araç-Gereç Harcamaları

yıllar	yerli firmalar		yabancı-markalı firmalar		yerlinin yüzdesi olarak yabancı
	milyar \$	1957=100	milyar \$	1957=100	
1957	16.0\$	100.0	1.3\$	100	81.0
1958	11.4	71	1.2	92	10.5
1959	12.1	76	1.1	85	9.1
1960	14.5	91	1.4	108	9.7
1961	13.7	86	1.8	139	13.1
1962	14.7	92	2.0	154	13.6
1963	15.7	98	2.3	177	14.7
1964	18.6	116	3.0	231	16.1
1965	22.5	141	3.9	300	17.3

Kaynak: «Yabancı-Temelli Firmalar», *Survey of Current Business*, Eylül 1965., sf.28; Eylül 1966, sf. 30.

Yerli Firmalar: *Economic Report of the President*, (Washington, D.C., 1966),sf. 251

gösterilmektedir. Burada yerli imalatın toplam satışlarını, imalattaki ihracat ile ve yabancı imalat etkinliklerindeki Birleşik Devletler yatırımlarından yapılan satışlarla karşılaştırıyoruz. Veriler ekilde yarı-logaritmik bir ölçekte gösterilmiştir. Bu durumda, her iki çizgi arasındaki uzaklığın daralması, yabancı pazarların yerli pazarların büyümesine oranla daha hızla yükseldiğini gösterir.

Yabancı-temelli ve yerli imalat firmalarının tesis ve araç-gereç harcamalarının kıyaslanması da benzer biçimde önem taşımaktadır. (Ekil 2 ve Tablo 17) Bir önceki ekilde olduğu gibi, her iki çizgi arasındaki uzaklığın daralması yurtdışındaki etkinliklerin göreceli önemindeki artışın açık bir göstergesidir. Yurtdışındaki Birleşik Devletler bayileri için yapılan tesis ve araç-gereç harcamaları 1957'de yerli firmaların bu tür harcamalarının yüzde 8'inin biraz daha üzerindeydi. Geçen yıl bu oran yüzde 17'ye yükselmiştir.

Tablo 17 Yabancı Yatırımlardan Do an Kazançlar ve Yerli İriktet Karları (Milyar Dolar Olarak)

yabancı yatırımlardan do an kazançlar		yerli mali olmayan iriketlerin (vergi sonrası) karları
1950	2.1	21.7
1951	2.6	18.1
1952	2.7	16.0
1953	2.6	16.4
1954	2.8	16.3
1955	3.3	22.2
1956	3.8	22.1
1957	4.2	20.9
1958	3.7	17.5
1959	4.1	22.5
1960	4.7	20.6
1961	5.4	20.5
1962	5.9	23.9
1963	6.3	26.2
1964	7.1	31.3
1965	7.8	36.1

Not: Kazançlar ;

- a) Yurtdı ındaki do rudan yatırımlardan do an kazançlar,
b) ABD'deki ana irikete transfer edilen harçlar ve telif hakları ve
c) Bu varlıkların ABDli sahiplerine transfer edilen (do rudan olmayan) "di er yatırımlardan" do an gelirleri içermektedir.

Kaynak: Yabancı yatırımlardan do an kazançlar; U.S. Department of Commerce, Balance

of Payments Statistical Supplement, gözden geçirilmi baskı (Washington, 1963); *Survey of Current Business*; A ustos 1962, A ustos 1963, A ustos 1964, Eylül 1965, Haziran 1966, Eylül 1966. Mali-olmayan yerli iriketlerin karları; *Survey of Current Business*, Eylül 1965, Temmuz 1966.

ekil 3 ve Tablo 17'de gösterilmi oldu u gibi, yurtdı ı operasyonlardan elde edilen karların, toplam karların giderek daha da önemli bir bile ni haline geldi ini görmek a ırtıcı de ildir. 1950'de, yabancı yatırımlardan elde edilen gelirler yerli mali-olmayan iriketlerin tüm vergi sonrası karlarının yaklaşık yüzde 10'unu temsil ediyordu. 1964'e gelindi inde, yabancı gelir kaynakları yerli mali-olmayan iriket karlarının yaklaşık yüzde 22'sini oluşturmaktadır. Bu durumun önemini de erlendirmek açısından a a ıdaki ö eleri de dikkate almalıyız.

a) Bu yabancı kazançların, yabancı bayiler tarafından ana irikete transfer edilen tüm hizmet ödemelerini kapsamamasından kaynaklanan eksik tahmini;

b) Maliyetlerin vergileri asgarile tirmek üzere ana firmalar ve yabancı bayiler arasında da ıtılmasından do an mali avantajlar.

Üstelik, yabancı kazançları tüm mali-olmayan; saf anlamda yerli olan ve hem yurtdı ında hem de Birle ik Devletler'de faaliyet yürüten iriketlerin kazançları ile kıyaslıyoruz. E er yabancı kazançları yalnızca yurtdı ında faaliyet yürüten sanayilerin toplam kazançları ile kıyaslayacak olsaydık, elbette yabancı kazançların payı dörtte birden çok daha yüksek olacaktı.

Bu son 3 tablonun önemi, yabancı sektörün hızlı büyümesini temsil etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ekonominin bir bütün olarak büyüme oranında bir yavaşlama ya amakta oldu u dönem boyunca, yabancı pazarlar önemli bir gelir kayna ı oluşturdular. Örne in, imalat sanayilerinde son on yıl boyunca yerli satış lar yüzde 50 artarken, Birle ik Devletler-sahipli fabrikalar tarafından yapılan yabancı satış lar yüzde 110 arttı.

YABANCI YATIRIMLARDAN DO AN KAZANÇLAR

Yani, mal-üreten sanayiler söz konusu oldu u ölçüde, yabancı pazarlar önemli bir ekonomik çıkar alanı haline gelmi ve bunların Birle ik Devletler i dünyası açısından iç pazarlardaki durgunluk

e ilimlerini dengelemek açısından giderek daha fazla önem kazandı. Bu da Amerikan iş adamları açısından oldukça açık seçik olan bir durumdur. General Electric şirketinin saymanı "Amerikan iş dünyasının yabancı operasyonlarının genişlemesini sürdürmesi ihtiyacını" tartışırken bu duruma şöyle işaret etmektedir:

Bu açıdan, iş dünyasının bu yolda artık geri dönüşü olmayan bir noktaya ulaşmış oldu. Amerikan sanayisinin muhteşem teknolojisi ve bol sermaye kaynakları ülusun tarihindeki en önemli barın dönemi zenginliğine ulaşmamıza olanak sağladı. Bu durumun devamını sağlamak üzere, yıllardır bu kaynaklar için yabancı pazarlarda ek mahreçler aramaya devam ediyoruz. General Electric de dahil olmak üzere birçok şirket için bu off-shore piyasalar, bu genişlemenin görüp görebileceğimiz en vaat edici olanakları sunmaktadır.⁽¹³⁾

Yabancı pazarların mal-üreten sanayiler açısından bu denli önemli olduğu oldukça açık seçikse, bunların diğer çıkar grupları, yani karlıları ve servetleri mal-üreticilerinin refahına bağlı olanlar kadar, yabancı pazarlardaki ticaret ve yatırımlara hizmet vermekten fayda sağlayanlar açısından da temel bir öneme sahip olduğu açıktır: Yatırım ve ticari bankerler, borsa spekülörleri, ulaşımlar, sigorta vs.

ASKER HARCAMALAR VE HRACAT

Yabancı pazarlardaki ekonomik etkinliklerin önemini tam anlamıyla ölçebilmek için, askeri harcamaların, "savunma" programının etkisi de dikkate alınmalıdır. Çi ve dış pazarlarımızın büyümesi, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, askeri kuvvetin savaşta olduğu kadar barışta da (gerçek ya da tehditsel biçimde) kullanımıyla birlikte gerçekleşmiştir. Profesör Willam T.R.Fox bu durumu oldukça yumuşak biçimde ifade etmektedir:

Tablo 18 İhracata ve Federal Alımlara Atfedilebilecek Toplam Çıktı Oranı, 1958

Sanayi	İhracata Giden	Federal Hükümet Tarafından Satın Alınan	İhracat ve Federal Alımlar Toplamı
Demir ve demir alaşımlı cevher madenciliği	% 13.5	% 12.8	% 26.3
Demir dışı metal cevher madenciliği	9.1	35.6	44.7
Kömür madenciliği	19.1	6.3	25.4
Mühimmat ve aksesuarlar	1.7	86.7	88.4
Temel demir ve çelik imalatı	10.1	12.5	22.6
Temel demir dışı metal imalatı	10.1	22.3	32.4
Damga, basınçlı makine ürünleri	7.1	18.2	25.3
Diğer fabrikasyon metal ürünleri	8.6	11.9	20.5
Motor ve türbinler	14.8	19.7	34.5
Tarla makine ve ekipmanı	10.0	2.9	12.9
Denizcilik, madencilik ve petrol alan makinesi	26.9	6.1	33.0
Makine ve ekipman malzemeleri	9.4	17.2	26.6
Makine ve ekipman metal işçiliği	14.0	20.6	34.6
Özel Endüstri makine ve ekipmanları	17.5	4.3	21.8
Genel endüstriyel gereç ve ekipmanlar	13.4	15.3	28.7
Makine malzeme ürünleri	7.0	39.0	46.0
Elektrikli endüstri ekipman ve aparatları	9.8	17.0	26.8
Elektrikli aydınlatma ve kablo ekipmanları	5.5	14.5	20.0
Radyo, TV ve iletişim ekipmanları	4.8	40.7	45.5
Elektronik parçalar ve aksesuarlar	7.6	38.9	46.5
Elektrikli makine, ekipman ve parçaları	8.9	15.1	24.0
Uçak ve parçaları	6.1	86.7	92.8
Diğer ulaşımlar ekipmanları (otomobil hariç)	10.1	20.9	31.0
Bilimsel ve kontrol araçları	7.3	30.2	37.5

Kaynak: "The Interindustry Structure of the United States," *Survey of Current Business* Kasım 1961, s. 14.

*Birle ik Devletler Ordusu 19. yüzyılın önemli bölü-
mündeki barı dönemlerinde, Batının kazanılmasına yar-
dım etmek ve özellikle de yeni toprakların yerle ime açıl-
ması kar ısndaki Kızılderi muhalefetini basturmak için
geni ölçüde kullanılmı tır. Donanma ve Deniz Kuvvetle-
rimiz de, Barbar korsanlarına kar ı yürüttükleri seferden
ba layarak Amerikalılar için hayatı ve uzak yerlerdeki
yatırımları güvenli hale getirmeye u ra mı lardır.⁽¹⁴⁾*

Bugün askeri faaliyetler sözde ulusal güvenlik ihtiyaçlarına tabi olmakla birlikte, ulusal güvenlik ve i dünyası çıkarlarının "birli i" devam etmektedir: "Hür" dünyanın büyüklü ü ve sahip oldu u "güvenli in" derecesi sermayenin yatırım ve ticaret yapmak için gö-
reli olarak özgür oldu u co rafi sınırları tanımlamaktadır. Yaygın askeri üsler, uzak topraklardaki askeri faaliyetler ve buna yurtiçi ve dı nda e lik eden harcamalar kompleksi, i dünyası açısından özel önem ta ryan birçok hedefe hizmet etmektedir:

- 1) Mevcut ve potansiyel hammadde kaynaklarının korunması;
- 2) Yabancı pazarların ve yabancı yatırımların güvence altına alınması,
- 3) Ticari deniz ve hava rotalarının korunması;
- 4) Birle ik Devletler i dünyası, yatırım ve ticaret açısından rekabetçi biçimde güç kazanırken nüfuz alanlarının korunması;
- 5) Yabancı askeri ve ekonomik yardımlar aracılı ıyla yeni yabancı mü terilerin ve yatırım olanaklarının yaratılması;
- 6) D aha genel olarak Dünya kapitalist pazar yapısının, yalnızca Birle ik Devletler için de il, aynı zamanda onun sanayile mi ülkeler arasındaki üst düzey ortakları, Birle ik Devletler i dünyasını giderek daha da yakından sarıp sarmalayan ülkeler için de korunması. Ancak bütün bunların tümü bile i dünyasının çıkarları ile askeri etkinli in "birli ini" tüketemez, bunun için i dünyasının, yeni taahhütlerin ve karların önemli bir kayna ı olan askeri harcamalar içindeki çıkarlarının büyüklü ünü ve do asını da ele almalıyız.

ihracatta oldu u gibi, askeri harcamaların i dünyası ve bir bütün olarak ekonomi için ta ıdı ı önem de genellikle büyük ölçüde eksik tahmin edilmektedir. Savunma harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) yüzde 20'den daha azına ula tı ı ve uygun bir politik ortamla birlikte barı çıl kullanımlara yönelik kıyaslanabilir hükümet harcamalarının da ekonomi için benzer sonuçlar yarata-
bilece i tezlerini duyuyoruz. Bu görüşün temel zayıflı ı GSMH'ı kendinde bir- ey olarak, ele tirel olmayan biçimde kabul etmesidir. GSMH, kullanı lı bir istatistiksel araç oldu undan ve dü ünme biçimlerimize nüfuz etmi oldu undan, ekonomik toplamların hareket istikametini ve derecesini belirleyen, onların altında yatan stratejik ili keleri görmezlikten gelme e ilimindeyiz. Endüstriyel yapının gereklilikleri ve ekonomik davranı ların dinamik ö elerini incelemek yerine ekonomiyi, istatistikçilerin GSMH ölçümünü in a etmek üzere kullandıkları farklı kategorilerin bir sütunundan bir ba ka sütununa do ru iradi olarak kaydınlabilecekleri milyar dolar blokları olarak görme e ilimindeyiz.

Yabancı pazarların ve askeri harcamaların yerli ekonomi üzerindeki kritik etkisini tam olarak takdir edebilmek içinse, bunların sermaye malı endüstrileri üzerindeki istisnai ölçüde büyük etkisi dikkate alınmalıdır. Ama önce sermaye malları endüstrileri ve i devreleri ile ilgili biraz yorum yapalım. devrelerine dair farklı açıklamalar bulunmaktadır, ama i devresinin mekani inin; arzu ederseniz transmisyon mekanizmasının, yatırım malları sanayilerinin ini ve çıkı larında saptanabilece i gerçe i tartı ma götürür de ildir. Temelde envanterlerin gelgitlerine ba lı devreler bulunmaktadır, ancak bunlar yatırım mallarına olan talep çökmedi i sürece genellikle kısa sürelidir.

Devresel bir dü ü sırasında, tüketici mallarına yönelik talep belli bir süreli ine de olsa i sizlik yardımı, di er refah harcamaları ve tüketici tasarruflarının eritilmesi gibi bazı de i imler tarafından desteklenebilir. Ancak, en hayati ikame ihtiyaçları dı nda, yatırım

malları konusundaki harcamalar teorik olarak sıfırlanabilir. Adamları do al olarak kar beklentisi içinde olmadıklarında yatırım yapmayacaklardır. Üretici mallan ve tüketici malları arasındaki farklı davranı ların sonucu klasik biçimiyle 1930'ların represyonu tarafından gösterilmi tir.

Tarihimizdeki bu muhtemelen en berbat bunalım sırasında, tüketici mallarına yönelik alımlar yalnızca yüzde 19 (1929 ile 1933 arasında) dü tü. Bunu aynı dönemdeki iki temel yatırım malının davranı ı ile kıyaslayalım: Konut in aatı harcamaları yüzde 80 ve konutla ilgili olmayan sabit yatırımlar yüzde 71 oranında dü tü.

Bu durum arka planı olu tururken, imdi de;

a) hracat ve askeri talep;

b) Yatırımların temel bir kategorisini olu turan, konutla ilgili olmayan sabit yatırım mallan arasında kinci Dünya Sava ı sonrasında varolan ili ki üzerine odaklanalım.

Tablo 18 konutla ilgili olmayan yatıran mallarını üreten sanayilerin listesini sunmaktadır. Bu sanayilerin birkaçının (ör. çelik ve otomobiller için motor) aynı zamanda tüketici mallarına da katkıda buldukları hatırdı tutulmalıdır. Bu tablo ihracat ve neredeyse tümüyle askeri ihtiyaçlara ayrılan federal hükümet harcamaları tarafından yaratılan (do rudan ve dolaylı) toplam talep oranlarını sunmaktadır. Bu veriler Birle ik Devletler ekonomisi için tamamlanmı bir girdi-çıkı analizinin mevcut oldu u son yıl olan 1958 yılı için geçerlidir.

Tablo 18'den de görülebilece i gibi, yalnızca tek bir sanayide, tarla makine ve ekipmanları sanayisinde, ihracat ve askeri talebin birle ik etkisi toplam talebin yüzde 20'den daha azına tekabül etmektedir. Zıt uçta ise tam anlamıyla askeri sanayiler, mühimmat ve uçaklar yer almaktadır. Di er tüm sanayiler için, 1958'de ihracat ve askeri talep tarafından verilen destek yüzde 20 ile 50 arasında yer almaktadır.

Tablo 19 Yatırım Büyüklü üne Göre ABD Do rudan Yabancı Yatırımları (1957)

Büyüklük sınıflarına göre do rudan yatırım de eri	Firma sayısı	Toplam ABD yatırımı içindeki yüzdesi
100 milyon dolar ve üzeri	45	57
50-100 milyon dolar arası	51	14
25-50 milyon dolar arası	67	9
10-25 milyon dolar arası	126	8
10 milyon dolar arası	166	5

Kaynak: *United States Business Investments in Foreign Countries*
U.S. Dept. of Commerce, 1960, s. 144

Eldeki veriler yalnızca tek bir yıla atıfta bulunmakla birlikte, ihracat ve askeri harcamaların sava sonrası patikası, bu tablola tırma-nın Kore Sava ı'ndan bu yana ya anmakta olan durumun adil bir temsili oldu una ve elbette Vietnam Sava ı sırasındaki durumun da brüt bir eksik tahmini oldu una i aret etmektedir. Daha kapsamlı bir analiz için daha fazla bilgi ve çalı ma gerekmektedir. Bu arada, eldeki veriler bence, a a ıdaki gözlemleri harekete geçirmektedir:

1) hracat ve askeri harcamalar, mevcut sanayi yapısının stratejik merkezini peki tirdikleri için ekonomi üzerinde müstesna bir etkide bulunmaktadır. Bu durum özellikle kayda de erdir, çünkü i dünyasının yatırımları, genellikle kavrandı ı gibi, özgürce akan bir ırmak de ildir.

a) Mevcut ücret oranları, fiyatlar ve karlar eması;

b) Sanayiinin evrimle en yapısı (her biri elde edilebilir yerli ve yabancı pazarlar ölçe inde karlı olmak için in a edilmi olan kar ılıklı ba ımlı sanayi tipleri);

c) Yeni karlı yatırımların istikameti arasında belirli bir kar ılıklı ba ımlılık mevcuttur. Daha basit terimlerle söylemek gerekirse, i dünyasında yatırımların neden akmakta oldukları istikamete do ru ak-

Tablo 20 Sanayi Göre Paylar

Sanayi	Firma sayısı	Sahip olunan toplam varlıkların yüzdesi
Madencilik	20	95
Petrol	24	93
malat	143	81
Kamu hizmetleri	12	89
Ticaret	18	83
Finans ve sigortacılık	23	76"
Tarım	6	83

tıklarını ve bu ülkenin potansiyel ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde; örneğin yoksulluğu ortadan kaldırmak, Zencilere erişim olanakları yaratacak sanayileri sunmak, Birleşik Devletlerin geri kalmış bölgelerini kalkındırmak ya da yeterli barınma olanakları yaratmak gibi hedeflere doğru akmadıklarını açıklayacak anlamlı nedenler mevcuttur. Daha da önemlisi, bu dünyası hem bu hedefleri elde edecek, hem de aynı zamanda kendi gerekli kar, büyüme ve yatırımı sermayesi için güvenlik standartlarını karşılayacak biçimde yatırım yapamaz. Öte yandan, sermaye mallarının ihracatı ve sermaye-malı üreticilerine doğru akan askeri talep, kurulu yatırım yapısını güçlendirdiği ve daha karlı hale getirdiği için erişim görülmemi biçimde avantajlıdır; bunlar mevcut sermaye bileşimi için daha karlı olan ve onunla daha uyumlu olan sanayilerin genişlemesine de katkıda bulunurlar.

2) Yabancı ekonomik ilişkiler; hem askeri hem de sivil mallar tarafından verilen destek, küçük resesyonların büyük depresyonlara dönüşmesine karşı bir tampon görevi görerek erişim görülmemi bir katkıda bulunur. Bunu da ekonominin stratejik denge tekerlerinden birisine, yani yatırım-tipi ekipmanların üretimine yukarıda görmüştük gibi, bu malların pazarının yüzde 20'si ile 50'sine

Tablo 21 Bölgeye Ve Sanayi Göre Dışarıdan Gelen Yabancı Yatırımların Yüzdeleri, 1964

Sanayi	Tüm Bölgeler	Kanada	Avrupa	Latin Amerika	Afrika	Asya	Okyanusya
Madencilik	%8	%12.1	%0.4	%12.9	%21.9	%1.1	%6.3
Petrol	32.4	23.4	25.6	35.9	51.0	65.8	28.1
malat	38.0	44.8	54.3	24.3	13.8	17.5	54.1
Kamusal Hizmetler	4.6	3.3	0.4	5.8	0.1	1.8	0.1
Ticaret	8.4	5.8	12.2	10.7	5.7	7.8	5.5
Diğer	8.6	10.6	7.1	10.7	7.5	6.0	5.9
Toplam	100	100	100	100	100	100	100

yakın bir bölümünü oluşturacak biçimde yataklık yaparak sağlanırlar.

3) Yatırımların hacim ve akışına egemen olanın tekelci sanayi olduğu ve bu tür tekelci girişimlerin karakteristik olarak, yatırım politikalarını yüksek karlar ve yatırım emniyetinin yeterince güvence altına alınması olduğu, "emin olunan durumlarla" donattıklarını hatırlatmamız gerekir. Hükümet etkinliği ve dış siyaset baskısının en fazla önem kazandığı yer de burasıdır. Askeri-mal pazarları genellikle uzun vadeli sözleşmelerle sağlama gibi belirleyici bir avantaja sahiptir; buna da çoğunlukla ekipmanlar ile, aynı zamanda sivil amaçlar için de kullanılabilir olan plan ve ekipmanın atılmadan önce, her türlü riskin azaltılmasına ve hatta ortadan kaldırılmasına yetecek güvenceler eklenir.

Üstelik, askeri sözleşmeler ilgili araştırma ve geliştirme harcamalarını da karşılar, böylece yine normal yatırım programlarında va-

rolan riskli yönleri ortadan kaldırır. Yabancı ülkeler açısından, Birle ik Devletlerin askeri varlığı, dış siyaseti ve ulusal güvenlik taahhütleri yabancı pazarlarda yapılan yatırımlar açısından de erli bir koruyucu aparat sunar. Bu yabancı yatırımlar, hükümetin yabancı yardımları tarafından yaratılan taleple birlikte, sermaye-mallarının ve di er imalat sanayilerinin ihracatına önemli ölçüde katkıda bulunurlar.

Hükümetin dış siyasetinin ve bunu tamamlayan askeri siyasetinin tutarlılığına olan güven, tekeli giri imlerin yabancı yatırım pratikleri için oldu u kadar yerlilerin için de de erli bir referans çerçevesi olu turabilmektedir ve elbette böyle de olmalıdır.

4) Hrcat artı askeri talebin i dünyasına s ladı ı ekstra yüzde 20 ila 50 (Tablo 17'de temel sanayiler için gösterilmi oldu u gibi) bu firmaların toplam karlarının çok daha büyük bir yüzdesini olu turmaktadır. İmalat dünyasının tipik ekonomisi bir firmanın kar etmeden önce belirli bir üretken etkinlik düzeyine ulaşmasını gerektirmektedir. Gayri safi sabit maliyetler; makinelerin yıpranması, tesis kullanımı, maliyet idaresi, belirli bir kapasite düzeyinde oldukça sabit kalmaktadır. Üretim, nihai ürünün piyasa fiyatında sabit ve do rudan maliyetleri kar ılamaya yetecek bir gelir üretecek noktaya eri ene kadar, herhangi bir giri im, zararına i görmektedir. Bu "kırılma noktasına" bir kez ula ıldı ında ise, giri imin karlılığı yine üretken kapasitesinin sınırlarına çarpana dek ileri do ru tırmanmaktadır. Elbette karlılık sanayiden sanayiye ve firmadan firmaya de i ir. Ama bir kırılma-noktasının varlığı ve bu kırılma-noktası a ıldıktan sonra da karların yukarıya do ru fırlaması, imalat sanayilerinin ortak bir karakteristi idir. Bunun anlamı ise sermaye malı sanayilerin-deki birçok firma için, askeri alımlardan ve ihracattan do an yüzde 20 ila 50 lik payla ımın, muhtemelen karların daha büyük bir payını açıklamakta oldu u ve belki de bu olgunun, karlarının yüzde 80 ile 100'ünü açıkladı ı firma sayısının da az olmadı ıdır.

TEKEL VE YABANCI YATIRIMLAR

Ekonomik emperyalizmin dış siyaset ve askeri siyaset açısından önemsiz bir etkisi bulundu u görüşünün en sık öne sürülen nedenlerinden bir tanesi Amerikan i dünyasının yalnızca küçük bir tabakasının yabancı ya da askeri etkinliklerle ya amsal biçimde ilgileniyor olmasıdır. E er ekonomik kaynaklar geni biçimde da ılmı olsaydı ve yerel-zihniyetli firmaların ço unlu u yabancı-zihniyetli i dünyası tarafından savunulan siyasetlere kar ı algılanabilir biçimde harekete geçebilselerdi, bu anlamlı bir gözlem olabilirdi. Ama ekonomik yo unla manın gerçekleri biraz daha aksini i aret etmektedir. İmalat sanayilerinde, 5 irket toplam net sermaye varlıklarının (1962 itibarıyla) yüzde 15'ten daha fazlasına sahiptir. En büyük 100 irket toplam net sermaye varlıklarının yüzde 55'ine sahiptir.⁽¹⁵⁾ Bu da az sayıda firmanın; kendi güçleri ve finans ve kitle ileti im medyasında sahip oldukları ittifaklarıninkilerle birlikte, özellikle e er bu göreceli olarak küçük grubun kendi içinde bir çıkar birli i de mevcutsa, ezici bir ekonomik ve politik güç icra edebilmeleri anlamına gelmektedir.

Ve yabancı ve askeri ekonomik operasyonların ana merkezleri de zaten tam da bu dev irketlerde bulunmaktadır. En büyük 50 endüstriyel grubun kabataslak biçimde incelenmesi bile a a ıdaki firma tiplerinin uluslararası ekonomik operasyonlar ve askeri mal ar-zıyla a ırlıklı biçimde ba lantılı oldu unu göstermektedir: Petrol sanayisinde 12, havacılıkta 5, kimyada 3, çelikte 3, otomobilde 3, elektrikli ekipman ve elektronikte 8 ve kauçukta 3. Bu 37 irket en tepedeki 50 sanayi firmasının varlıklarının yüzde 90'dan fazlasına sahiptir.

Endüstriyel devler arasında yabancı ve askeri operasyonlar konusunda varolan çıkar birli i alı ıldı k istatistiksel kategorilerin terimleriyle her zaman açık seçik görülmeyen ilikilerden türemektedir. Birincisi, firmalar arasında mali güç merkezleri aracılığıyla kurulan kar ılıklı ilikiler mevcuttur. İkincisi, i dünyasının kendi dolaysız

ekonomik bağlantıları vardır. Yalnızca 5 firma askeri sözleşmelerin dörtte birini alırken ve 25 firma bu tür sözleşmelerin yarısından fazlasını elde ederken, diğer büyük bölümü bu ana araçlara arz temin eden diğerlerine daıtılmaktadır.⁽¹⁶⁾ Yani, Tablo 18'de de gördüğümüz gibi dolaysız askeri sözleşmelerin yalnızca birkaçını almış olan temel demir döküm metal imalatçıları diğerlerinin yüzde 22'sini askeri talepten karlılamaktadırlar. Ve üçüncüsü, endüstriyel devletler arasındaki savaş sonrası birleşme hareketi, askeri ve yabancı-yönelimli girişimlerin zengin büyüme potansiyeli ve sahip oldukları diğer avantajları nedeniyle, tipik olarak yerel olanı, tipik olarak dış-pazar yönelimli olan girişim organizasyonları ile kaynaştırılmıtır. Hiç umulmadık girişim organizasyonları bugün yabancı ve askeri faaliyetlere her iki ayaklarıyla birlikte kazık çakmış durumdadır. Örneğin, bugün geleneksel un değirmeni ürünü üreticileri ile sıhhi tesisatçılık ve ısınma ekipmanı üreticilerinin bilimsel araçlar üreten tesisler elde ettiklerini, paketleme firmalarının genel endüstriyel makine alanındaki şirketleri satın aldıklarını ve birçok başka çapraz-endüstriyel birleşimin gerçekleştiğini görüyoruz.

Yerel sahnenin bu denli önemli bir parçası haline gelmiş olan ekonomik güç yoğunlaşması, yabancı yatırım alanında daha da kuvvetli bir tarzda ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki temel ulaşılabılır veriler 1957 yabancı yatırımlar sayımından alınmıştır. (Tabloya bakınız.) Bu veriler yalnızca doğrudan yatırımlar için geçerlidir ve portföy yatırımlarını ya da patent, proses ya da ticari marka lisansı tarafından yaratılan ekonomik bağlantıları içermemektedir. Bu tablodan görüyoruz ki, yalnızca 45 firma tüm doğrudan yabancı yatırımların neredeyse beşte üçünü yürütmektedir. Tüm bu yatırımların yüzde 80'i 163 firma tarafından yapılmaktadır. Yatırım yoğunlaşmasını sanayi temelinde incelediğimiz zaman kanıt çok daha çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır:

Bu veriler Birleşik Devletler'in toplam yabancı yatırımlarının bakı açısından gösterilmiştir. Durumu alıcı ülkelerin bakı açısından

Tablo 22 Milyar Dolar				
	Avrupa	Kanada	Latin Amerika	Tüm diğer Bölgeler
ABD'den yapılan doğrudan yatırım akışı	8.1\$	6.8\$	3.8\$	5.2\$
Bu sermaye üzerinden ABD'ye transfer edilen gelir	5.5	5.9	11.3	14.3
Net	+2.6\$	+0.9\$	-7.5\$	-9.1\$

incelediğimiz zaman, Birleşik Devletler girişim faaliyetlerinin daha da yüksek bir yoğunlaşma derecesi ile karlılaşabiliriz. Ancak her iki bakı açılarından da bakıldığında, yabancı yatırımların yoğunlaşması yerel tekelleri elimlerin bir uzantısından başka bir şey değildir. Tekelleri elimler bu tür yatırımlar için itki sağladıkları kadar yaygın yabancı yatırımlar için ihtiyacı duyulan servetin biriktirilmesinin olanağını da sunmaktadır.

Denetim sorunu yabancı yatırım modelini belirleyen stratejik ölelerin anlaşılması açısından merkezi bir önem taşır. Bu denetim, en çarpıcı biçimde, azgelişmiş ülkelerle kurulan ekonomik ilişkilerde; bu ülkelerin kitleleşme-üretim sanayileri için hammadde sağlayıcısı ve açıkçası mali haraç olarak adlandırılabilenlerin kaynağı olarak üstlendikleri rolde, en açık biçimde görülmektedir.

Öncelikle Tablo 21'de gösterildiği biçimiyle yabancı yatırımların dağılımına bakalım. Burada iki ayrı modelle karlılıyoruz. Latin Amerika, Asya ve Afrika'da, yatırımların çoğunluğu maden çıkarma sanayilerdedir. Kanada önemli bir mineral ve petrol kaynağı olmak-

la birlikte, buradaki Birleşik Devletler yatırımlarının yüzde 45'i imalata giderken, yalnızca yüzde 35'i bu maden çıkartma sanayilerine yapılmaktadır. Avrupa'daki maden çıkarma sanayilerdeki yatırımlar da minimaldir: Petrol konusundaki veriler, petrol kuyularını değil, rafineri ve dağıtımını temsil etmektedir.

Yabancı hammadde kaynakları söz konusu olduğu zaman ekonomik denetim ve dolayısıyla da politik denetim ana ülkedeki tekelleri biçimde örgütlü kitle üretim sanayileri açısından belirleyici önemdedir. Çelik, alüminyum ve petrol gibi sanayilerde hammadde kaynağını denetleyebilme yeteneği nihai ürünün pazar ve fiyatlarını denetlemek açısından yetersizdir ve nihai ürünün imalatı ve dağıtımındaki büyük yatırımların korunmasında etkili bir güvenlik ögesi olarak hizmet verir. Bundan dolayı rekabet telaşı iki biçim alır. Birincisi, hammaddenin fiyatı ve dağıtımını denetim altına alındığında, rakibin hareket özgürlüğü sınırlandırılmıştır; artık uygun bir maliyetteki güvenilir bir hammadde kaynağı olmaksızın uzun süre ayakta kalamaz. İkincisi, bir güç grubu bu maddenin dünya üzerindeki kaynaklarını mümkün olduğunca iç ederek, olası yeni rakiplerin cesaretini kırabileceği gibi daha zayıf bir rakibin başarısızlaşmasını engelleyebilir. Sınırlı sayıda Birleşik Devletler petrol şirketinin "hür dünya" petrollerinin üçte ikisini kontrol ediyor olması ne kadar da güvenli bir durumdur!⁽¹⁷⁾

Bu tekel düzleminde, dünya çıkarlarının Birleşik Devletler dışı siyasetiyle ilgili kisi daha da yakınlaşmaktadır. Birçok bölgedeki hammadde kaynaklarının güvence altına alınması yalnızca bir faaliyet değil, endüstriyel ve mali gücü koruma gündeminin başlarında yer alan bir faaliyettir. Ve bu gücün kullanıcıları, devletler üzerinde kalmak istiyorlarsa, bu arz kaynaklarının her zaman en lehete terimlerle el altında olması için ellerinden geleni artlarına koymamalıdır: Bu yabancı arzlar basitçe daha büyük karlara açılan yollar değil, yurtiçindeki tekelleri koruyan sigorta poliçeleridir.

Son 20 yıldır yurtdışı hammadde kaynakları elde etme basın-

cı yeni bir boyut kazandı ve bu basınç giderek daha da ciddileşmeye başladı. Birleşik Devletler dünyası (ör. boksit, krom, nikel, manganez, tungsten, kalay gibi) bazı önemli metaller için her zaman yabancı kaynaklara bağımlı olmakla birlikte, yine de kendine-yeterli olmuştuk ve oldukça yakın bir zamana kadar da geniş bir yelpazede yer alan hammaddelerin ihracatçısı olmayı sürdürmüştür. Bu genelleştirme ABD kapitalizminin emperyalist olmaya ihtiyacı olmadığını ileri sürenlerin ana fikri olagelmştir. Ancak bu tez bile, geçmişte ne kadar zayıf olursa olsun, artık üzerine yaslanılabilecek durumda değildir. Ulusal kaynaklar üzerindeki, özellikle 1940'lardan bu yana açıklık kazanarak artan basınç, Başkan Truman'ın sorunun büyüklüğünü tanımlamak üzere bir [Ham] Maddeler Siyaseti Komisyonu kurmaya zorunlu kıldı. Ortaya çıkan komisyon raporu, Özgürlük için Kaynaklar (Washington, D.C., 1962), gıda ve altın dışındaki tüm hammaddeler için Amerika'daki kıyaslamada ortaya çıkan dramatik değişimi grafik olarak özetliyordu: Yüzyılın dönümünde, ABD bir bütün olarak yerel olarak tüketilmekte olan bu hammaddeler toplamının yüzde 15 kadar daha fazlasını üretiyordu; bu durum, ABD sanayisinin artık yerli üretimin yüzde 10'dan daha fazlasını tükettiği 1950 ile birlikte bir açığa dönüştü; gelecekte 1975 yılına kadar uzattığımızda bu yıllarda ortaya çıkacak olan genel endüstriyel hammadde açığının yaklaşık olarak yüzde 20 civarında olması beklenebilir. Belki de bu gelişmelerin farkında olması Başkan Eisenhower'ın görevi devralırken yaptığı ilk konuşmasında, ulusun dikkatini politik ve ekonomik çıkarların birliğine çekmesine katkıda bulunan bir ögedi (20 Ocak 1953):

Tüm hür halklara yalnızca soylu bir fikirle değil ama basit ihtiyaçla bağımlı oldu umuzu... biliyoruz. Artık hiçbir özgür halk ekonomik yalnızlık içinde uzun süre herhangi bir ayrıcalığa sahip olarak ya da herhangi bir güvenden faydalanarak yaşayamaz. Her türlü maddi gü-

cümüz için, tarlalarımızdaki ve fabrikalarımızdaki fazlalar için bile dünya pazarlarına ihtiyacımız var. Aynı e-kilde, aynı tarlalar ve fabrikalar için uzak toprakların yamsal maddeleri ve ürünlerine de ihtiyaç duyuyoruz. Barın dönemindeki ticarete böylesine açıkça ifadesini bulunmuş olan bu temel karışıklı ba mlılık yasaı, sava durumunda binlerce kez daha yo un biçimde geçerlidir.

Bu durumda genellikle görüldü ü gibi, ekonomik çıkarlar politik ve güvenlik hedefleriyle son derece rahatlıkla uyumlula maktadır, çünkü temel hammaddelerin bir ço u etkin sava hazırlı ı açısından yamsal kabul edilmektedir. Hükümet diplomatik manevralar yoluyla, dünyanın çe itli bölgelerinde güvenli askeri üsler kurarak, istikrarlı hükümetlerin korunmasına askeri yardımda bulunarak ve en sonucusu ama en önemsizi olmayan bir biçimde, sanayile me konusunda ifade edilmi olan insani hedeflerle, bu tarz bir ilerlemenin arz sa layıcısı ülkelerin düzgün bir hammadde akı ı sunmasını engellemeyece i konusundaki daha gerçekçi bir yakla ımı, birbiriyle ho bir biçimde harmanlayan yabancı yardım programları sayesinde, oldukça anlaşılabılır bir biçimde, i dünyasının güvenli ine oldu u kadar ulusun güvenli ine yönelik kendi katkısını sa lamaktadır. Hükümet, çoktan tüketilmi olan rezervlerin tükenme olasılı ı ve füze ve uzay programları bakımından ortaya çıkabilecek olan olası ihtiyaçları ında, yeterli hammadde akı ı sa lamayı güvence altına almaktan ibaret olan gerçek bir i yapmak üzere, dünyanın mümkün olan en fazla bölümünü mineral geli meler açısından "özgür" ve güvenli kılarak en büyük katkısını sunabilir. Inland Sea irketinin ba kanı ve Washington'un yabancı yardımlar danı mahı olan Clarence B. Randall, atom bombasının geli tirilmesi sırasında, Belçika Kongo'sundaki uranyum kaynaklarının, ne büyük bir anıtır ki, el altında bulunmu olması konusunda bazı yorumlarda bulunuyordu: "Ana ülkenin bizim yanımızda olması ne

büyük bir anıtır! Ve bugün dünyanın hangi geni tüketilmemi alanlarının, zaman içinde endüstrimizin veya savunma programımızın en acilen ihtiyacını duyabilece i bazı nadir hammaddelerin yegane kaynaklarına aynı biçimde sahip olabilece ini kim öngörebilir?"

Daha az geli mi kapitalizmlerin, kendi do al kaynaklarının güvenilir ve sürekli arz sa layıcıları olarak dünya pazarları ile bütünlü tirilmeleri, nadir istisnalarla birlikte bu ülkelerin, tam da bu ba mlılıktan do an pazar yapısı ile kutsanan ve yapı tırılan tekelci denetim merkezlerine olan sürekli ba mlılıkları ile sonuçlanmaktadır. Dünya kapitalist pazarları ile bütünlü me, arz sa layıcısı ülkeler üzerinde neredeyse her zaman tek-tip bir etkide bulunmaktadır:

- 1) Ba ımsızlık ve kendine-güven gerektiren kalkınma yollarından ayrılmakta, ya da bu yollara asla girmemektedirler;
- 2) Ekonomik kendi-kendine yeterliliklerini yitirmekte ve ekonomik canlılık için ihracata ba ımlı hale gelmektedirler;
- 3) Endüstriyel yapıları, uzmanla mı ihracatı, alıcılar tarafından kabul edilebilir fiyatlarda arz etme ihtiyaçlarına uyarlanmakta, bu nedenle çe itlenmi ve geli en bir ekonomik verimlilik açısından o denli ihtiyacı duyulan üretken kaynakların esnekli i azalmaktadır. Bu sürecin alışı ılma semptomları, endüstrile me çabalarına ve iki dünya sava ının yarattı ı itkiye ra men, birçok ülkenin toplam ihracatının yüzde 90'dan fazlasının tarımsal ve mineral ürünlerden olu maktada oldu u Latin Amerika'da görülmektedir.⁽¹⁹⁾ ihracata ve burada da sert biçimde sınırlandırılmı sayıdaki ihracat ürününe olan a ırı ba mlılık, bu ekonomileri uluslararası ekonomik ili kileri açısından dengesizle tirmekte ve sık sık borç alma gereksinimi yaratmaktadır. Borçlar artan borçları tetikleemektedir, çünkü borç faizleri, yeni ödemeler dengesi sorunları yaratmaktadır. Ve bütün bu borç alma-verme ili kileri içinde, uluslararası finansın tüm kanalları yabancı yatırımcıların, onların i ortaklarının ve onların hükümet organlarının ellerindedir.

Ba ımlılık zincirleri Deniz Piyadeleri, askeri üsler, antaj, CIA operasyonları, mali manevralar ve benzerleri aracılı ıyla imparatorluk merkezlerinin politik, mali ve askeri kolları tarafından manipüle edilebilirler. Ancak bu ba ımlılı ın maddi temeli ekonomik ba ımlılık ko ullarını piyasanın sözde normal operasyonları aracılı ıyla yeniden üreten endüstriyel ve mali yapıdır.

Azgeli mi ölkelerin ba ımlı hammadde arz kaynakları olarak tutulmasına katkıda bulunan pazar modellerinin kritik ö esi, yalnızca do al kaynakları de il, aynı zamanda ık karları da emen yabancı mülk sahiplerine ödenen mali haraçtır. 1950-1965 yılları açısından a a ıda yapılan kıyaslama bu sürecin açık bir örne idir ve yalnızca tek bir mali aktarma türüne, yani do rudan yatırımlardan elde edilip Birle ik Devletler'e transfer edilen gelire atıfta bulun-maktadır.⁽²⁰⁾

Azgeli mi bölgelere yatırıldan neredeyse 3 kat daha fazla para geri çekilmektedir. Bir yandan da, yatırımcıların yatırdıklarının neredeyse üç katı kadarını geri çekmelerinin yanı sıra, bu bölgelerde sahip oldukları mal varlıklarının de erini de birçok kat artırabildikleri belirtilmelidir: Latin Amerika'da, bu süre zarfında Birle ik Devletler i dünyası tarafından sahip olunan do rudan yatırımlar 4.5 milyar dolardan 10.3 milyar dolara; Asya ve Afrika'da ise 1.3 milyar dolardan 4.7 milyar dolara yükselmiştir.

Avrupa'ya giren ve çıkan fonların buna zıt olan türdeki akışı, ikinci Dünya Sava ı sonrası bir e ilime i aret etmektedir. Avrupa'daki hızlı yatırım artışı imalat ve petrol rafine etme alanlarında gerçekleşti. malattaki yabancı yatırımlardaki gelişmeler a) piyasaları kontrol etmek ve b) üretim maliyetlerini asgarile tirmek yönündeki normal i dürtüleri ile yakından ili kilidir. Kullanılan yöntemler endüstri ve her bir ölkedeki ko ullara göre çe itlenmektedir. İhracat ticareti yerine sermaye yatırımlarına yaslanmak ile ba lantılı olan temel ö eler unlardır:

1) Yurtdı ındaki imalattan elde edilebilecek olan kar oranı yerel

üretimin artırılmasıyla elde edilebilecek olandan fazlaysa.

2) Verili bir yabancı piyasanın daha güvenli ve daha büyük bir parçasının elde edilmesini kolayla tırıyorsa.

3) Yatırım yapılan ölkedeki ihracat kanallarında avantaj elde edilmesini olanaklı kılıyorsa. Bu durumda, ngiltere'deki Birle ik Devletler firmaları Britanya ihracatının yüzde 10'unu olu tururlar.⁽²¹⁾

4) Genellikle patent haklarının icra edilmesi ile korunan herhangi bir endüstri alanında, yeni teknolojik gelişmelere dayalı olarak üstünlük elde etmek mümkünse. Ancak zamanımızın en dramatik gelişmesi Birle ik Devletler endüstrisinin, endüstriyel ölkelerin bilgisayar, atom enerjisi ve uzay teknolojisi etkinliklerine do ru yayılmasıdır. Bu alanlardaki hızlı yayılma, elbette, acil kar olanakları tarafından motive edilmektedir. Ama aynı zamanda büyük bir ihtimalle Birle ik Devletler i dünyasının imdi, bu ölkelerin hükümetinin ara tırma ve geli tirme alanına yaptığı ı büyük yatırımların bir sonucu olarak sahip oldu u teknik üstünlük avantajını koruma ve bundan tam olarak yararlanma gibi bir hedefi de bulunmaktadır. Bu teknolojide sahip olunan egemen konum, yeni teknolojinin toplumun üretici güçleri açısından kilit bir özellik kazandı ı durum ve ko ullarda, ekonominin geri kalanı üzerinde daha geni bir denetim elde edilmesi bakımından belirleyici olabilmektedir.

Birle ik Devletler sermayesi tarafından azgeli mi ölkelere yapılan bu türden imalat yatırımları, özellikle, imalat alanındaki toplam Birle ik Devletler yatırımlarının yüzde 24'e ula tı ı Latin Amerika'da gerçekleşmektedir. Bu yatırımlar temelde, yerli gıda maddelerinin i lenmesini de içeren hafif imalat endüstrilerine yapılmaktadır. Otomobiller gibi dayanıklı tüketim malları alanına yapılan imalat operasyonları, montaj fabrikası biçimini kazanmaktadır. Bu da yedek parça ve parçaların ihracat pazarını güvence altına almaktadır. Aynı zamanda piyasayı da bu türden Birle ik Devletler ürünleri için istikrarlıla tırmaya katkıda bulunmaktadır. Ciddi ödemeler dengesi sorunları ile kar ı kar ıya bulunan bir ölkeden açısından lüks ürünlerin ithalatını yasaklamak, hammadde ve mon-

taj parçaları ithalatını, i sizlikle ve yerel endüstrinin kapanmasıyla sonuçlanacak biçimde ortadan kaldırmaktan çok daha kolaydır.

Birle ik Devletler imalat firmalarının sava sonrasındaki yurtdı ı ekonomik geni lemesi Birle ik Devletler i dünyasının birçok devinin yeni bir çokuluslu örgütlenme türüne dönü mesiyle sonuçlanmaktadır. Tipik uluslararası irket artık dev petrol irketleriyle sınırlı de ildir. Operasyonlarının yüzde 15 ila yüzde 20'si yabancı etkinliklerle ba lantılı olan ve bu payı artırmak için de bütün çabaları göstermekte olan bir General Motors ya da General Electric de benzer biçimde çalı yor olabilir. Bu uluslararası firmalar için dünya çapındaki bir temelde en dü ük birim üretim maliyetlerine ula mak belirgin bir hedefdir. Mutlaka açıkça belirtilmemi olmakla birlikte, bir ba ka hedefleri de, Avrupa Ortak Pazarı'ndaki birle me hareketlerinde en üst sıraya yerle mek ve dünya pazarlarının Birle ik Devletler pazarlarındaki kadar büyük bir parçasını denetlemektir. Bu tür örgütlenmelerin yöneticileri açısından ekonomik ve ulusal çıkarların "birli i" oldukça açıktır. General Electric'in ba kam bu durumu oldukça kabaca belirtmektedir: "Sanırım kavrayaca ız ki: dünyasının ve hükümetin hem ortak hem de çapraz hedeflerinin üzerinde yer alan daha geni bir model; isterseniz bir "konsensüs" mevcuttur ki, burada kamusal ve özel çıkarlar birbirlerine daha da yakınlı ır, birbirleriyle i birli i içine girer, kar ılıklı olarak etkile ir ve ulusal çıkar haline gelirler."⁽²²⁾

Vurgulamaya gerek yok ki, "özel çıkar" terimi özel giri ime atıfta bulunmaktadır. Bu irketin bir ba ka yöneticisi de özel ve ulusal çıkarın özde li i fikrini i lemektedir: "Yani, karlılık aray ımız bizi, Komünizmle olan So uk Sava zıtlı masında hür dünyayı güçlendirmenin bir aracı olarak uluslararası ticareti ilerletme yönündeki ulusal politika ile güçlü biçimde birle tirmektedir."

Tıpkı Komünizmle mücadelenin kar aray ına katkıda bulunması gibi, kar aray ı da Komünizme kar ı mücadeleye katkıda bulunur. Bundan daha mükemmel bir çıkar uyumu hayal edilebilir mi?

SÖMÜRGES Z EMPERYAL ZM

19. yüzyılın sonunda sömürgeler elde etmeye yönelik saldırgan aray ı ta görülen ani tırmanma, ku kusuz ki, "yeni emperyalizmin" temel ayırt edici özelli i olmu tur. Bu tarihsel sürecin dramatik ala meti elbette budur, ancak yine de bu durum hiçbir biçimde yeni emperyalizmin özünü olu turmamaktadır. Aslında, emperyalizmin al ılı dık biçimde sömürgecilikle özde le tirilmesi konunun düzgün biçimde incelenmesinin önünde bir engeldir, çünkü sömürgecilik modern emperyalizm öncesinde de mevcuttu ve emperyalizm sömürgecilikten sonra da varlı ını sürdürmü tür.

Sömürgecili in kendisi antik bir tarihçeye sahip olmakla birlikte, son be yüzyılın sömürgecili i kapitalist sosyo-ekonomik sistemin do umu ve olgunlaşması ile yakından ili kilidir. Sömürgelerin (ekonomik ve politik egemenlik dahil, sömürgeci mülkiyet olmaksızın) aranması ve elde edilmesi, feodalizmin parçalanmasına ve kapitalizmin olu masına katkıda bulunan ticari devrimin ba lıca öz-

niteliklerinden birisiydi. Yerkürenin çevresindeki pre-kapitalist bölgesel ticaret modelleri amansız piyasa güçleri tarafından yıkılmadılar. Tersine, bu geleneksel ticaret modellerinin Batı Avrupa'nın ihtiyaçlarına ve çıkarlarına odaklanmı bir dünya pazarına göre dönü türülmelerinin temelini ortaya çıkartan, üstün askeri güç oldu. Topçuluktaki ilerlemelere ve bu a ır silahları ta ıyabilecek denizcilik kanallarına dayanan donanma kuvvetleri açısından yakalanan açık üstünlük, sömürgeleri ilhak etmek, ticaret limanlarını açmak, yeni ticaret ili kilerini dayatmak ve madenlerle plantasyonları geli tirmek üzere kullanılan sopa kuvvetini yarattı. Deniz kuvvetlerindeki üstünlü e dayalı olan bu sömürgecilik, da ınık nüfusun ilkel bir teknolojiye sahip bulundu u ve Avrupa'dan gelen bula ıcı hastalıklara kar ı oldukça hassas oldu u Amerika kıtaları hariç, temelde kıyı bölgeleri ile sınırlıydı.⁽¹⁾ 19. yüzyıla kadar, bu sömürgelerle olan ekonomik ili kiler, Avrupa'nın bakı açısından bakıldı ında, ithalat-yönelimliydi ve büyük ölçüde metropol ülkelerin yalnızca sömürgelerde bulunabilen esrarengiz mal ve zenginlikleri elde etme iste i tarafından karakterize ediliyordu. Bu yılların ço unda aslında fetihçi Avrupalılar, Amerika kıtalarından çıkarttıkları de erli metaller kar ılı ında oldu u gibi, elde ettikleri baharat ve tropik tarımsal ürünler kar ılı ında da sunabilecekleri çok az eye sahiptiler.

Metropol-sömürge ili kileri Endüstri Devrimi'nin etkisi ve buharlı demiryolunun geli imi altında de i ti. Bunlarla birlikte, çıkarların merkezi ithalattan ihracata do ru kaydı ki bu da, yerli endüstrinin mahvolması, büyük toprak alanlarına nüfuz edilmesi, uluslararası bankacılıkta yeni bir evre ve sermaye ihracı olanaklarının artı ı ile sonuçlandı. Yeni metalürjiye, organik kimyanın endüstriyel uygulamalarına, yeni enerji kaynaklarına ve yeni ileti im ve okyanus ula ımı araçlarına dayanan büyük-ölçekli endüstrinin geli imi ile birlikte daha yeni de i imler de ortaya çıktı.

Sömürgeler arasında varolan co rafi ve tarihsel farklılıkların ve

bunların farklı zamanlarda hizmet ettikleri farklı amaçların ı ı ında bakıldı ında, bazı tarihçiler ve iktisatçılar tarafından tüm sömürge-cili i tek bir modelin içine sıkı tırmak için verilen çabaların tatmin edici olmaktan uzak oldu u sonucundan kaçınabilmek olanaklı de-ildir. Elbette çe itli sömürgeci deneyimler arasında ortak bir ö e; yani sömürgelerin metropol merkezlerin yararına sömürülmesi ö esi mevcuttur.⁽²⁾ Üstelik, sömürge ve yarı-sömürgeci dünyada ortaya çıkan önemli de i imlerin, temelde geni leyen ve teknolojik açıdan ilerleyen kapitalizmin de i en ihtiyaçlarına bir yanıt olarak ortaya çıktı ı gerçe i açısından da birlik mevcuttur. Yine de, tıpkı sermayenin geli me sürecini anlamak istiyorsak, metropol merkezlerde ya anan bu geli me a amalarını birbirlerinden ayırt etmemiz gerekti i gibi, sömürgeci dünyanın zamanın belirli bir noktasındaki ekonomisini ve politikasını anlamak istedi imizde de, merkantil kapitalizm, rekabetçi endüstriyel kapitalizm ve tekelci kapitalizm dönemlerine e lik eden farklılıkları tanımlamak ve birbirlerinden ayırt etmek durumundayız.

Emperyalizmin sömürgecilikle özde le tirilmesi yalnızca sömür-ge-metropol ili kilerindeki tarihsel çe itlilikleri karartmakla kalmaz, aynı zamanda kapitalist dünya sisteminin en son dönü ümünü, tekelci kapitalizm döneminin emperyalizmini de erlendirmeyi de zorla tırır. Bu karartmanın izdü ümü genellikle karma ık, dinamik fenomenlerle ba a çıkabilmek için katı, statik ve tarih-dı ı kavramsal modeller yaratma prati inde bulunabilir. Ço unlukla sö-mürgeci emperyalizm temasının açıklı a kavu turulmasına hizmet edece i inancıyla öne sürülmekte olan bu tür modellerin, bazı daha ortak yanılıklarını incelemeyi öneriyorum. Her ikisi de sermaye ihracının sahip oldu u ya amsal rolle ilgili olan bu tür iki yanılığ ı özellikle yaygın durumdadır: Sermaye fazlası ihracını ele alan tezlere dayalı olanlar ve ileri kapitalist ülkelerdeki kar oranlarının dü mesi ile ilgili olanlar.

SERMAYE FAZLASI BASINCI

Tekelci kapitalizme (yani, dev irketin yükselmekte oldu u ve yüksek bir ekonomik yo unla ma derecesinin mevcut oldu u döneme) e lik eden yeni emperyalizmin ayırt edici özelliklerinden bir tanesi, sermaye ihracındaki keskin tırmanı tır. Sermaye ihracı ile emperyalist yayılma arasındaki ba lantı sermaye yatırımcılarının güvenli ve dostane bir çevre bulma yönündeki açık seçik ihtiyacı tarafından kurulmaktadır.

Ancak 19. yüzyılın son çeyre inde yükselen ve bugüne dek süregelen sermaye göçünün nedeni nedir? Sık sık kar ıla ılan bir açıklama ileri kapitalist ulusların yurtiçinde karlı yatırım olanakları bulamayan ve bu durumda yabancı mahreçler arayan bir sermaye süper-fazlalı ının yarattı ı yükün altında kalmaya ba ladıklarıdır. Tekelin geli mesinin artan yatırım zorluklarına neden oldu u önermesi güçlü bir tez olmakla birlikte, bu önermeden sermaye ihracının temelde sermaye fazlasının basıncı tarafından harekete geçirildi i çıkarılamaz.⁽³⁾

Sorunun yanıtının anahtarı, bence, kapitalizmi bir dünya sistemi olarak anlamak ve de erlendirmekten geçmektedir. Güçlü ulus devletlerin varlı ı ve milliyetçili in önemi küresel bir kapitalist sistem kavramını perdeleme e ilimindedir. Yine de kapitalist toplumların milliyetçilikleri sistemin enternasyonalizminin alter ego'su, öteki benli idir. Ba arılı kapitalist sınıflar yalnızca yerel pazarları geli tirmek ve yeterli altyapıyı in a etmek için de il, benzer biçimde, rakip ulus devletlerden olu an bir dünyada dı ticaret olanaklarını ve yatırımları koruma altına almak için de ulus devletlerin iktidarına ihtiyaç duyarlar. Her bir kapitalist ulus kendisi için koruma, tercihli ticaret kanalları ve uluslararası düzlemde hareket özgürlü ü ister. Korumacılık, güçlü bir askeri tutum ve dı pazarlar dürtüsü aynı madalyonun de i ik yüzleridir.

Dünya ölçe inde hareket etme arzusu ve ihtiyacı kapitalizmin

ekonomisine içseldir. Rekabetçi basınçlar, teknik ilerlemeler ve üretken kapasite ile etkin talep arasında yenilenen dengesizlikler, piyasaların geni lemesi yönünde sonsuz basınçlar yaratır. in riskleri ve belirsizlikleri, sınırsızca zenginlik elde etme dürtüsü ile kar ılıklı ba ımlılık içinde, giri imciyi daha da büyük varlıklar biriktirmeye ve süreç içinde, yeni olanaklar bulmak için dünyanın her kö e buca ına do ru ko u turmaya sürükler. Yoluna çıkan engel, ula ım ve ileti imdeki sınırların yanı sıra, yerlilerin itaatsizlikleri ve öteki kapitalist ulus devletlerin rekabetidir.

Bu yönden bakıldı ında, sermaye ihracı, tıpkı dı ticaret gibi, kapitalist giri imin normal bir i levidir. Üstelik, sermaye ihracının geni lemesi kapitalizmin co rafi yayılması ile de yakından ba lantılıdır. Sermaye, merkantil kapitalizmin ilk günlerinde, Amerika kıtalarında ve Asya'daki plantasyonları ve madenleri finanse etmek üzere kendi orijinal sınırlarının ötesine ula maya ba ladı. Bununla birlikte, Avrupa ile olan ticareti finanse etmeyi oldu u kadar, yabancı yatırım operasyonlarını kolayla tırmayı da hedefleyen deniz a ırı bankacılı ın geli imi ortaya çıktı. Yerel yatırım olanakları bazı yerler ve bazı zamanlarda daralmı olmakla birlikte, sermaye ihracının arkasında yatan temel dürtü, sermaye fazlasının basıncı de il, elbette zamanın teknolojisi, öteki ülkelerdeki ekonomik ve politik ko ullar ve ana ülkenin kaynakları tarafından sınırlandırılan karlı yatırım olanaklarının bulundu u yerlerdeki sermaye kullanımı oldu. Örne in, bu karlı olanakların ço una ula mayı zorlamak için askeri güç gerekti inden, bu tür hedefler için hemen imdi ayrılabilir olan insan gücündeki ve ekonomik kaynaklardaki kıtlıklar da yatırım olanaklarını sınırlandırdı.

Yukarıda belirtilmi oldu u gibi, ticaret ili kilerindeki ters-yüz olu , Sanayi Devrimi'nin etkisi ve kitlesel imalat üretiminin yükseli i altında gerçekleşti. De i -toku a sunabilecek malların kıtlı ından muzdarip olan bölgeler deniz a ırı bölgelerken, kapitalist giri-

Tablo 23 1957 yılında diğer ülkelerdeki ABD doğrudan yatırım girişimleri⁽¹⁾: ABD'liler ve yerel sakinlerce sahip olunan varlıklar

A. Toplam varlıkların hisse senedi ve borç olarak yüzdesi

	Toplam varlıklar		Hisse senetleri		Borç varlıkları	
	milyar \$	%	milyar \$	%	milyar \$	%
ABD'lilerin sahip oldukları	24.0\$	100.0	19.7\$	82.3	4.2\$	17.7
Yerel Patronların sahip oldukları	15.6	100.0	3.2	20.6	12.4	79.4
Toplam	39.6\$	100.0	22.9\$	58.0	16.6\$	42.0

B. ABD ve yerel mülkiyete ait varlıkların dağılım yüzdesi

	Toplam varlıklar	Hisse senedi varlıklar	Borç varlıkları
ABD'lilerin sahip oldukları	60.5	86.0	25.4
Yerel patronların sahip oldukları ⁽²⁾	39.5	14.0	74.6
Toplam	100.0	100.0	100.0

⁽¹⁾ Finans ve sigorta yatırımları hariç.

⁽²⁾ Daha kesin olarak ABD vatandaşı olmayanlar. Avrupa ve Kanada'dan başka bölgelerdeki ABD'ye ait girişimlere doğru bir fon akışı olmakla birlikte sahipler temelde ABD girişimlerinin yerleşik olduğu bölgelerin sakinleridir.

Kaynak: *U.S. Business Investment in Foreign Countries* (Washington, D.C.: Ticaret Bakanlığı, 1960)'tan hesaplanmıştır.

Tablo 24 Öteki Ülkelerdeki ABD Doğrudan-Yatırım Girişimlerine Ait Varlıkların Mülkiyet ve Bölge Esasına göre yüzde dağılımı(1957'de)⁽¹⁾			
Mülkiyet	Toplam varlıklar	Hisse senedi varlıkları	Borç varlıkları
Kanada'da			
ABD yurttaşları	62.0	78.5	37.2
Yerel yurttaşlar ⁽²⁾	38.0	21.5	62.8
Toplam	100.0	100.0	100.0
Avrupa'da			
ABD yurttaşları	46.2	83.9	11.1
Yerel yurttaşlar ⁽²⁾	53.8	16.1	88.9
Toplam	100.0	100.0	100.0
L. Amerika'da			
ABD yurttaşları	69.1	92.9	24.9
Yerel yurttaşlar ⁽²⁾	30.9	7.1	75.1
Toplam	100.0	100.0	100.0
Afrika'da			
ABD yurttaşları	51.5	80.7	23.9
Yerel yurttaşlar ⁽²⁾	48.5	19.3	76.1
Toplam	100.0	100.0	100.0
Asya'da			
ABD yurttaşları	62.4	94.1	13.1
Yerel yurttaşlar ⁽²⁾	37.6	5.9	86.9
Toplam	100.0	100.0	100.0
Kaynak: Bir önceki tablodaki gibi.			

kenin bir ba kası üzerinde etki ve tercihli muamele elde etmesi u -runa, kredi olarak verilecektir. Ama uluslararası mali piyasaların temel dayana ı, ileri endüstriyel ulusların dünya pazarlarında hareket etme ihtiyaçlarını gidermek için yaratmı oldukları uluslararası ticaret ve yatırım a ıdır. Yani, yerli sermaye fazlası zaman zaman yurtdı ına do ru yapılan sermaye hareketlerine katkıda bulunan bir ö e olabilirken, bizce, daha geçerli bir açıklama, ileri kapitalist ulusların yerel ekonomik ko ulları ile deniz a ırı piyasalar arasındaki kar ılıklı ili kiler içinde bulunabilir.⁽⁴⁾

O halde neden ani bir sermaye ihracı tırmanı ı modem emperyalizme e lik etti? Bence yanıt, yukarıdaki analizle oldu u kadar, kapitalizmin bu daha sonraki a masının do ası ile de tutarlılık içindedir. Birincisi, yeni emperyalizmin ba langıcı Britanya'nın uluslar arası ticaret ve finans üzerindeki hegemonyasına meydan okuyabilen birkaç endüstriyel devletin ortaya çıkması ile damgalanmı tır. Bu öteki uluslar kendi sermaye ihracatlarını aynı hedefler; artan dı ticaret ve tercihli pazarlar için geni letmektedirler. Yani, Britanya'nın, di erlerinin arasındaki hakim sermaye ihracatçısı olmasının yerine, toplam sermaye ihracı akı mının büyük ölçüde geni lemesine neden olan yeni bir ihracatçılar ku a ı sahneye adım atmı tır. kincisi, ileri endüstriyel ulusların yo unla an rekabetine e lik eden, koruyucu gümrük duvarlarının büyümesi olmu tur: Bu gümrük duvarlarının üzerinden atlamanın bir yolu da yabancı yatırımlardır. Üçüncüsü, kapitalizmin yeni evresi petrol, demir ve demir dı ı metal cevherleri gibi geni yeni hammadde kaynaklarına gereksinim duyan endüstrilere dayalıdır. Bu durum, yalnızca yabancı kaynakların ke fedilmesi ve geli tirilmesi için büyük miktarda sermaye ihtiyacı ortaya çıkarmakla kalmaz, yabancı ülkelerin ihtiyacı duyulan tamamlayıcı ula ım ve kamusal hizmet etkinliklerini in a etmesine olanak tanıyacak kredi sermaye ihtiyacını da yaratır. Dördüncüsü, anonim irketlerin, borsanın ve di er mali kurumların olgunla ma-

sı, sermayeyi yurtçinde oldu u kadar yurtdı nda da daha etkin biçimde seferber edecek araçlar sa lar. Son olarak, dev irketlerin geli imi tekelin geli imini hızlandırır. Bu irketlerin piyasayı denetleme arzu ve yetenekleri, sermayenin yurtdı na do ru geni lemesi açısından bir ba ka temel te vik edici sa lar.

Ça ımızdaki yurtdı ı ABD yatırımları konusundaki gerçekler sermaye "fazlası" konusunda oldukça açıklayıcıdır; bunlar tarihsel sorulan yanıtlamamıza yardımcı olurlar. Bugün ABD sermaye ihracatının en temel olmamakla birlikte, temel nedeninin yerli sermayenin süper bollu unun yarattı ı basınç olması beklenebilir, bu durumda yurtdı nda mümkün oldu unca karlı biçimde kullanılabilen miktarda sermaye Birle ik Devletler dı na do ru akacaktır. Ancak böyle olmamaktadır. Elimizde 1957 yılı için yurtdı ndaki do rudan ABD yatırımlarının sermaye yapısına dair veriler var. (Bu yıl, hakkında bu tür veriler elde edilebilir durumda olan son yıldır. 1966'da yabancı yatırımlarla ilgili bir ba ka sayım yapılmı , ancak sonuçlar henüz basılmamı tır.) Buldu umuz ey, ABD-kökenli irketlerin do rudan yatırım varlıklarının yüzde 60'ına ABD vatandaşlarının ve yüzde 40'ına da, Latin Amerika vs gibi yerlerde yatırılmı olan deniz a ırı Avrupa ve Kanada sermayesi de dahil olmak üzere, temelde yerel sakinlerden olu an ABD vatandaşları olmayan kimselerin sahip oldu udur. (Tablo 23)

imdi, bu verilerde ilginç bir büküm mevcuttur. Hisse senedi ve borç varlıklarını birbirlerinden ayırırsak, ABD vatandaşlarının, hisse senetlerinin yüzde 86'sına ve borcun yalnızca yüzde 25'ine sahip olduklarını ke fediyoruz. Bunun yansıttı ı ey ABD firmaları tarafından yabancı varlıklar üzerindeki denetimi güvence altına almak ve "sonsuz" kar akı nın ço unu ele geçirmek üzere uygulanan pratiktir. Zamanı geldi inde giri imin karları üzerinden geri ödenecek olan (kısa ve uzun dönemli) borç sermayesine gelince, bu yerli zengine yalnızca bir nebze soluk aldıracak kadardır. Ana ülkenin sö-

Tablo 23 Öteki ülkelerdeki ABD doğrudan-yatırım girişimlerinin fon kaynakları (1957-1965)

A. Tüm bölgelerin özeti			
	Fon kaynakları		
	Milyar dolar	Toplamın yüzdesi olarak	
Birleşik Devletler'den	12.8\$	15.3	
Yurtdışından elde edilen	16.8	20.1	
Yabancı girişimlerin işlemlerinden elde edilen	54.1	64.6	
Net gelirden	33.6	40.1	
Yıpranma ve depletiondan	20.5	24.5	
Toplam	83.7	100.0	
B. Bölgeye göre yüzdeler dağılımı			
Bölge	Elde edilen fonların yüzdesi		
	ABD'den	ABD dışından ⁽¹⁾	Toplam
Kanada	15.7	84.3	100.0
Avrupa	20.2	79.8	100.0
Latin Amerika	11.4	88.6	100.0
Tüm Diğer Bölgeler	13.6	86.4	100.0
⁽¹⁾ Yurtdışındaki ABD vatandaşı olmayanlar ve yabancı girişimlerin işlemlerinden elde edilen fonları içermektedir.			
Kaynak: 1957 verileri; Tablo 23'deki gibi; 1968-1966 verileri <i>Survey of Current Business</i> , Eylül 1961; Eylül 1962; Kasım 1965; Ocak 1967'den.			

züm ona basınç yaratan "artık" fon muslukları yabancı giri imin borç sermayesi ihtiyaçları açısından son derece kısıp biçimde akmaktadır.

Ancak yukarıda belirtilmi olan 60'a 40'luk sermaye varlıklarının, Birle ik Devletler'den arz edilen sermaye fonlarını abarttı ı da belirtilmelidir. te Business Abroad isimli bir i adamı dergisinin, ABD irketlerinin deniz a ır ı yatırım pratiklerini tarif etme biçimi:

Örne in General Motors, sermaye yatırımlarının de e-rini hesaplarken ticari markalar, patentler ve know-how gibi sayılamazları, gerçek yatırım sermayesinin iki katı e de erle hesaplamaktadır. Bazı irketlerse know-how, blueprint ve benzerlerini sermaye yatırımının üçte biri olarak hesaplamakta ve sonra makine ve ekipman sa la-ma yoluyla hisse olarak üçte bir arz etmektedirler.⁽⁵⁾

Dolayısıyla, ABD firmaları tarafından sahip olunan varlıkların yüzde 60 kadarlık bir bölümü nakit yatırımları de il, kendi bilgi, ticari marka vs.leri hakkında biçtikleri de eri ve kendi makinelerinin merkez büro tarafından belirlenen fiyatlar üzerinden biçilen de erini temsil etmektedir.⁽⁶⁾

Yerel sermayeyi kullanma biçimindeki bu fenomenin esas olarak zengin yabancı ülkelerde geçerli olan bir yatırım prati i olup olmadı ı sorulabilir. Yanıt olumsuzdur. Yerel sermaye tarafından sa lanan payın Avrupa ülkelerinde daha yüksek (yüzde 54) ve Latin Amerika ülkelerinde daha dü ük (yüzde 31) oldu u do rudur ama, yerel olarak ödünç verilmi sermaye elde etme prati i ABD sermayesinin yatırıma dönü türüldü ü tüm bölgelerin karakteristi i durumundadır. (Bkz. Tablo 24)

Yurtdı ndak, ABD do rudan yatırımlarını finanse etmek için gerçeikle tirilen fon akı ı konusundaki gerçekler daha da çarpıcıdır.

Elimizde 1957 ile 1965 dönemindeki bu tür giri imleri finanse etmek için kullanılan fonların kaynakları hakkında veriler mevcut. Bu bilgiler sınırlı bir dönemi kapsamakla birlikte, ula ılabilir olan di er kanıtlar da bu dönemin atipik olarak de erlendirilmesini gerektiren hiçbir neden bulunmadı ına i aret etmektedir.⁽⁷⁾

Bu veriler söz konusu dönemde yakla ık 84 milyar doların do -rudan yabancı yatırımların geni lemesi ve i letilmesi için kullanıldı ını aç ı çıkarmaktadır. Bu toplamın yalnızca yüzde 15'ten biraz fazlası Birle ik Devletler'den gelmi tir. Geriye kalan yüzde 85, Birle ik Devletler dı ndan sa lanmı tır: Yüzde 20 yerel olarak elde edilen kaynaklardan ve yüzde 65 yabancı giri im i lemlerinin kendisi tarafından yaratılan nakit tarafından.

Burada da model, zengin ve yoksul ülkelerde birbirine benze-mektedir. Bir fark varsa, ABD'nin sermaye katkısı, yoksul ülkelerde zengin ülkelerdekinden daha dü üktür: Kanada'daki giri imlerde ABD'nin sermaye katkısı yüzde 16 iken, Avrupa'da yüzde 20, Latin Amerika'da yüzde 11 ve di er tüm bölgelerde yüzde 14'tür. Bu farklılıklardan çok fazla çıkarım yapılmamalıdır; bu yıllar içinde Birle ik Devletler'den Avrupa'daki giri imlerin hızlı biçimde yayıl-masını finanse etmek üzere büyük fonlar gelmi tir. Ancak, yabancı yatırımları finanse etmek için gereken fon arzının yalnızca küçük bir yüzdesinin Birle ik Devletler'den gelmekte oldu unu saptamak gerekmektedir. Ve bu da, yabancı yatırımların temel nedeninin yur-tiçindeki a ır ı sermaye bollu unun yaratt ı basınç oldu unu ileri süren teori temelinde beklenebilecek olan durum de ildir.

DÜ EN KAR ORANI

Sermaye ihracındaki tırmanma konusunda ileri sürülen ikinci önemli gerekçe dü en kar oranlarıdır. Bunun arkasında yatan gerekçelendirme sabit sermayenin emek kar ısındaki sürekli-yükse-len orantısının e lik etti i sermaye birikiminin, ortalama kar oran-

larında hakim bir dü me e ilimi yarattı ıdır. Böyle bir dü ü , yerli kapitalistleri emek maliyetlerinin daha dü ük ve karların daha yüksek oldu u yurtdı nda yatırım yapmaya te vik eder.

Burada ne bu teörinin iç teorik tutarlılı nı inceleyip, olguların bu durumu i aret edip etmedi i, ne de bu do ru ise, bu e ilimin tekelci ko ullar altında nasıl i ledi ini saptayabiliriz; halihazırdaki amaç u runa bunları yapmaya ihtiyaç yoktur. Bence bu inceleme gerekli de ildir, çünkü dü en kar oranları hiç bir durumda uluslararası sermaye hareketleri modelini açıklamayacaktır. Bir ba ka deyi le, kendi içinde do ru olsun ya da olmasın, bu ba lamda bu hipotez, gerekli bir hipotez de ildir. Bu nokta iki tip yabancı yatırım ba lamında kanıtlanabilir; yabancı tahvil alımları ve petrol kuyuları ile madenlerin geli imi. Ancak, tüm bunları belirtme nedenimi sunmadan önce, ortada iki ayrı sorun bulundu una i aret etmek isterim. Burada emperyalizm ça nda sermaye ihracının nedenleri üzerinde duruyoruz. Sermaye ihracının yerel kar oranları üzerindeki etkisi, ku kusuz önemli olmakla birlikte, ayrı bir sorundur.

Uluslararası sermaye hareketleri modeline geri dönersek: Birincisi, dü en-kar-oranları hipotezi borç sermayesine uygulanamaz. Yurtdı na ödünç olarak verilen para üzerinden alınan faiz oranları genellikle çekicidir, ama, göreceli olarak güvenli borçlar açısından, bunlar endüstriyel kar oranının önemli ölçüde altındadır. Yani, bir irket tarafından yabancı tahvillerin satın alınması normalde kar oranlarındaki dü me e ilimini dengeleyecek bir eylem olmayacaktır.

Öte yandan petrol çıkarma ve madencilikteki yaygın do rudan yatırımları açıklamak için de bu hipotezi göz ardı etmeliyiz. Bu sanayilerdeki yatırımlar öncelikle kar ıla tırmalı kar oranları ya da yurtiçindeki dü en kar oranları tarafından de il, co rafi gerçekler tarafından harekete geçirilir. Belirleyici ö e, Tanrının mineralleri nereye yerle tirdi i ve bunların tüketim merkezlerine getirilmesinde kar ıla lan ula ım sorunlarıdır. Elbette, kar oranları, her zaman i in içindedir ve bunlar genellikle de çok yüksektir. Aynı zamanda yatırımcı da mümkün olan en dü ük ücretlerin avantajından yararlanmaya

çalı acaktır. Ancak, bu maden çıkarma sanayilerinin karlılı ı dü ük ücretlere de il buldukları yerlerdeki do al kaynakların bollu una ve pazarlandıkları kanalların tekelci yapısına dayalıdır.

Birle ik Devletler'deki, eskiden zengin olan demir cevherinin tüketildi i demir madencili i örne i benzeri hallerde, kar ıla tırmalı kar oranlarının manzaraya dahil oldu u do rudur. Bu durumda bir sonraki hücum Labrador, Venezüella ve Brezilya'daki demir rezervlerinin geli tirilmesini sa lar. Ama burada da yine belirleyici olan ö e, kapitalist birikim sürecine ba lı olarak dü en kar oranları de ildir: Daha çok do anın yapısına ba lı olarak dü en kar oranlandır.

Bu tezin tek gerçek testinin yapılabilece i alan, üçüncü bir yatırım türü olan yabancı do rudan imalat yatırımlarıdır. Sermayenin her yerden çok burada, basit kar-oranı farklılıklarına bir yanıt olarak bir yerden bir yere akması beklenebilir. O halde imalattaki do rudan yatırımlardaki durum nedir? Söylemeye bile gerek yok ki, kar oranı tüm yatırım kararlarını belirler ve yine açık seçik olmalıdır: Sermaye sürekli olarak elde edilebilir olan en yüksek kar oranını hedefleyecektir. Yurtiçindeki kar oranları ister yükseli isterse dü ü içinde olsunlar, sermayenin yurtdı nda daha yüksek kar oranları elde edilebilir oldu u sürece dı arı do ru akmasını bekleyebiliriz. Ancak bu akı n sürekli olması için yurtdı nda elde edilebilir olan kar oranlarının ortalama yerel kar oranlarından daha yüksek olması zorunlu de ildir. Yatırımcıyı ilgilendiren ey, yurtiçindeki sanayiye ya da yurtdı ndaki sanayiye yapılacak olan ek (ya da marjinal) yatırımın karlılı ı arasındaki bir kar ıla tırmadır. Teorik olarak, yurtdı ndaki yeni yatırım yurtiçindeki ortalama kar oranından daha dü ük bir kar ılık sa layabilir ve yine de çekici olabilir. Örne in, bir buzdolabı imalatçısının yerli yatırımlarından yüzde 20'lik bir kar ılık elde etti ini varsayalım. Yeni bir yatırım yapmak ister ve yurtiçinde yalnızca yüzde 15 kar elde edeceğini anlar, ancak bu fonları yurtdı nda buzdolabı yapmak için kullandı nda yüzde 18 kar elde edebilecektir.

Yabancı yatırımlarının yerli yatırımlarından daha dü ük getiri

sa layaca ı sonucu ile birlikte, yurtdı na açılmaya zorlanır. (Bu arada, bu durum, istatistiklerin kendisindeki yetersizliklerin yanı sıra, yurtiçindeki ve yurtdı ndaki ortalama imalat kar oranlarının birbirleriyle kar ıla tırılmasının gerçekten anlamlı olmamasının nedenlerinden birisidir.) Yani yabancı yatırım akı nını üreten marjinal karlılıktaki bu farklılıktır; bunun da yurtiçindeki yatırımların ortalama karlılı ındaki herhangi bir dü ü le zorunlu bir ili kisi yoktur.

TEKEL VE YABANCI YATIRIM

nanıyorum ki, dü en kar oranlarından daha kullanı lı bir hipotez, küresel ölçekteki do rudan sermaye yatırımlarının ana nedenini tekeli ko ullar altında i leyen sermayenin gereklerine ba layan hipotezdir. Bu tür bir analitik çerçeve;

1) Maden çıkarma sanayilerinde oldu u kadar imalat sanayilerindeki yatırımların ana gövdesine ve;

2) Sermaye ihracında emperyalizm dönemi boyunca ortaya çıkan tırmanı a dair bir açıklamayı kucaklamaktadır. Temel hedefi sermaye ihracı ile yeni emperyalizmin çekirde ini olu turan tekelin e zamanlı tırmanı ı arasındaki ili kiye ortaya sermektir.

dünyası, genel olarak, Robert Brady'nin bir sözünü kullanmak gerekirse, en iyi, bir iktidar sistemi olarak anla ılabilir. in özü kendi pazarını kontrol etmeye çalı mak ve mümkün oldu u kadar da, tüm yerküre kendi denetimi altındaymı gibi hareket etmektir. Bu durum kapitalist ça ın en ba ından beri böyle olmu tur. Ancak, ço u sanayide birçok rakip mevcut oldu u için, kontrol olanakları oldukça sınırlıdır. Tekel ko ullarının geli mesi; yani bir avuç irketin önemli pazarların her birine egemen olması ile birlikte, denetim gücünün icrası yalnızca mümkün hale gelmekle kalmamı , firmalar ve varlıklarının güvenli i açısından giderek daha da ya amsal bir hal almı tır.

Hatırı sayılır derecedeki bir güç yo unlaşmasının ortaya çıkı ı rekabetin sonu demek de ildir. Rekabetin yeni bir düzeye ta nması

Tablo 26 Birle ik devletler dı nda yerle ik olan ABD imalat bayilerinin satı larının yönü, 1962-1965

Yüzde Da ılım				
Bölge	Toplam satı	çeriye satı	ABD'ye ihraç edilen	Di er ülkelere ihraç edilen
Toplam	100.0	82.3	4.1	13.6
Kanada	100.0	81.1	10.8	8.1
Latin Amerika	100.0	91.5	1.6	6.9
Avrupa	100.0	77.2	1.0	21.8
Di er bölgeler	100.0	93.9	1.4	4.7

Kaynak: 1962; *Survey of Current Business*. Kasım 1965, sf. 19; 1963-65; agy: Kasım 1966, sf. 9.

demektir: Rakipler arasında üretim, fiyat ve satı politikaları konusundaki geçici anla malar eskisinden daha uygun hale gelmi tir ve rakiplerin yanıtlarının ne olaca ı konusundaki makul beklentilerle birlikte yeni kararlar alınabilir. Sermaye dünya ölçe inde hareket etti i için, pazarları bölü mek için yapılan i anla maları ve/ya da devler arasında pazarlar u runa verilen rekabetçi mücadele yerkürenin geni bölümlerine yayılır.

Üstelik, rekabetçi döneme kıyasla rekabet stratejisi de de i ir. Artık pazarın daha büyük bir bölümünü elde etmek için fiyat dü rürmek tercih edilen yöntem de ildir. Fiyatlar yüksek tutulur ve üretim geni lemesi, efektif talebin yüksek fiyatlarda sınırlandırılması ya da yüksek-fiyatlı bir pazarın büyükçe bir payının rakipten kazanılması yetene i yoluyla kısıtlanır. Yine de, büyüme ihtiyacı sürüp gider ve büyüme için kullanılabilir olan sermaye katlanır; böylelikle rakipler arasında mümkün olan her yerde birbirlerinin pazarları-

nın daha büyük birer parçasını kapma basıncı da katlanır. Belirtilmelidir ki, daha geniş pazarları sunan bu mücadele, doğrudan olarak, sofistike ürün pazarlarının zaten varolduğu ve birbirinin sömürgeci ya da yarı sömürgeci imparatorluğunun ayrıcalıklı ticaret kanallarından yararlanmanın mümkün olduğu daha gelişmiş ülkelerde gerçekleşecektir. Bu mücadele, küçük olmakla birlikte nüfuz edilebilir olan ve ayak basan ilk firmanın genellikle sonsuz avantajlardan yararlandığı yeni pazarların bulunduğu daha az gelişmiş ülkelerde de gerçekleşecektir.

Yurtdışı yatırım itkisi devletler arasındaki bu rekabetçi mücadeleden doğar. Birincisi, hammadde kaynaklarının mülkiyeti fiyatlar üzerinde kontrol sağlamak, kendi fiyatlarını arzı kontrol eden rakiplerine karşı dayatma ve kendi kaynaklarına sahip olmayan rakiplerin büyümesini sınırlandırma zorlaması açısından stratejik önem taşımaktadır. İkincisi, özellikle de ticaretin önündeki tarife ya da diğer engellerin mal ihracatının genişlemesini engellediği durumlarda, pazarları kontrol etme ve genişletme ihtiyacı sermaye ihracının temel bir nedeni ve temelidir.

Tekelci motiflerle yabancı yatırımların yayılması arasındaki korelasyon yalnızca bu analiz tarafından desteklenmekle kalmamakta, en azından en büyük yabancı yatırımcı olan Birleşik Devletler örneğindeki gerçek yatırım modeli tarafından da desteklenmektedir. ABD'nin (ve diğer) yatırımcıların petrol ve metal cevherlerindeki tekeli yaklaşımları, burada ele alınmayı gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir. Örneğin, açıktır ki, deniz taşıma yatırımcılık büyük firmalar arası bir oyundur. Yani, 1962'de, ABD yabancı imalat şirketlerinin varlıklarının yüzde 94'ü, 50 milyon dolar ya da üzeri varlığına sahip firmalar tarafından kontrol edilmektedir.⁽⁸⁾ Dahası, 1957 yılında ABD yabancı yatırımları ile ilgili olarak yapılan bir sayım imalat yatırımlarının ana gövdesinin tekel avantajlarının oligopolcu firmalar tarafından yurtdışına taşınabilir olduğu alanlarda; patentler tarafından korunan operasyonlar, dılayıcı ya da ileri teknik bil-

gi ve/ya da marka özde lemesi ya da benzer teknikler yoluyla yapılan ürün çeşitlendirmesi ile birlikte gerçekleştirildiğini göstermektedir.⁽⁹⁾

Bu tez hiçbir biçimde kar motifinin önceliğini inkar etmez. Tekelci kontrolün tüm amacı karların varlığını ve büyümesini güvence altına almaktır. Kar motifi ve kapitalizm, sonuçta, bir ve aynı şeydir. Yine de açıklanması gereken şey, kar motifi her zaman mevcut olmakla birlikte, doğrudan yatırım biçimindeki sermaye ihracının neden emperyalist evrenin bağımlılığıyla birlikte tırmanmaya geçtiğidir. Burada yanıtın düzen-kar-oranları teorisinden ya da yukarıda tartışılmı olduğu gibi, artık-sermaye-basıncı teorisinden çok, tekelin (ya da daha kesinlikli biçimde oligopolün) doğasına ve her yere dal budak sarılarına dayandırılmasının daha anlamlı bir açıklama sunduğunu öne süreriz.

Girişimci, kendisine yurtdışında daha yüksek bir marjinal oranda ek bir kar elde etmesi sunulduğu zaman, bu yabancı ülkenin yabancı yatırımlara ve karların bu ülkeden geri çekilmesine dostane biçimde davranması koşuluyla, bu fırsatı kullanacaktır. Ancak, kar marjının büyüklüğünü etkileyen birçok öge mevcuttur. Düşük ücretler ve düşük hammadde maliyetleri bu öğelerin yalnızca ikisidir; ulaşım harcamaları, emek üretkenliği, yönetsel yetenekler ve genel maliyetler de önemlidir. Ve yüksek fiyatlardaki satış kotalarını koruyan tekeli ya da yarı-tekeli etkiler olarak üstünlüğe sahiptir. Bu bağlamda, belirtmelidir ki yatırım kararları bazı ek kaygılar tarafından da harekete geçirilebilir. Büyük bir şirketin yabancı pazarlara yelken açması rakiplerini de onu izlemeye yöneltacaktır: Hemen şimdi elde edilebilecek olan karlar açıkça lehte olmasa da dünya pazarlarındaki payın güvence altına alınması biçimindeki uzun-vadeli gereklilikler böyle bir stratejiyi emreder. Ve, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, ticaret kısıtlamaları firmaları ticaret engelinin ötesindeki pazarlarını korumak üzere yurtdışında yatırım yapmaya teşvik edecektir. Toplam bilanço kar ve/ya da

pazar stratejisi lehine oldu unda, yurtdı na yatırım yapma kararı do al olarak bunu izler.

Yine de bu konuda belirtilmeye de erdir ki, sermayenin ulus a ırı hareketine dair a ırı basitle tirilmi açıklamaların en yaygın olanlarından bir tanesi, belirleyici rolü sermaye ihraç eden ve sermaye ihraç edilen ülkeler arasındaki ücret farklılıklarına atfedendir. Ücretlerin görel olarak yüksek oldu u Birle ik Devletler açısından, her türlü sermaye ihracı bu biçimde yorumlanabilir. Ancak kimse bu durumdan, yabancı yatırımların ana akımının, ABD pazarındaki yerli-üretimli malların yerine yabancı-üretimli malların ikame edilmesi yönünde oldu u gibi bir çıkarımda bulunmamalıdır. Nihayetinde, deniz a ırı üretimin bir kısmının, di er türlü Birle ik Devletler'den ihraç edilecek olan üretimin yerine geçmekte oldu u ileri sürülebilir. (Bu biçimde, ücret farklılıkları deniz a ırı pazarlardaki bir rekabet ö esi olarak ortadan kaldırılmaktadır.) Yurtdı nda yerle ik olan (1962 ile 1965 arasındaki) ABD imalat firmalarının satı larının da ılımlı konusundaki gerçekler, Kanada hariç, yurtdı ndaki ABD üretiminin yüzde 2'den daha azının Birle ik Devletler'e gönderildi ini göstermektedir (bkz. Tablo 26). Kanada'daki yüksek oran büyük ölçüde Kanada kaynaklarına dayanan imalattan (örne in, ka it) olmaktadır.

Tam veriler mevcut olmamakla birlikte, ABD yerel pazarlarında satılmak üzere yurtdı nda parça ve montaj üretim yapan ABD firmalarında 1965'ten itibaren bir artı oldu u görülmektedir. Yine de, bu faaliyetin görel önemi henüz bu durumun ABD deniz a ırı yatırımlarının arkasındaki temel belirleyen oldu u tezini desteklememektedir. Öte yandan, bu dü ük yüzdeler gerçekle mekte olan türden bir üretim kaymasının ABD i çisi üzerinde çok gerçek ve keskin bir etkide bulunmadı ı anlamına gelmemektedir. Yedek parça ve nihai ürün imalatının Japonya, talya, Kore, Hong Kong vs. gibi yerlere kaydırılması elbette ABD emek gücünün belirli kesimleri tarafından hissedilmektedir.

EMPERYAL ZM VE KR Z

Bu ekonomik ili kilerin sömürgecili in çöktü ü noktadan sonra nasıl ayakta kaldı ını açıklamaya geçmeden önce, yeni emperyalizm konusunda incelenmesi gereken iki tartı ma noktası daha bulunmaktadır. Bunlar emperyalizmin krizle ve devletin rolüyle olan ili kisidir.

imdi bunlardan ilkinde, krizden çıkı ın kapitalist yolu olarak emperyalizme dönelim. Bu yakla ımın de eri ne olursa olsun, neden ve etkiyi birbirinden ayırt etme yolunda bir giri imde bulunulmadı ı sürece, kafa karı tırıcı bir hale dönü ebilir. 1870'lerin ve 1880'lerin bunalımları, o yılların sınai krizleri oldu u kadar tarımsal duraksamaları, muhtemelen yeni emperyalizmin do u unu hızlandırdılar. Ancak bunların kendisi emperyalizmin nedeni de ildi. Do ru olan bir ey varsa, o da, hem ekonomik duraksamaların keskinli inin hem de emperyalist politikaların, 19. yüzyılın sonunda ya anan aynı hızlı dönü ümlerden köklendikleridir.

Emperyalizmin kökenleri herhangi bir özel krizden de, herhangi bir hükümetin bu krize gösterdi i tepkiden de daha derinlere uzanır. Bunlar yukarıda tartı ılmı olan ö elerde bulunabilir: Her bir ileri kapitalist ulusun dünya ölçe inde hareket etme yönündeki yayılmacılık iste i, tekelin geli imi ve tekelci yapılara sahip olan ileri ekonomilerin ihtiyaçlarının e likçisi olan ulusal rekabetler.

Ekonomik krizlerin sık sık neden oldu u ey, yönetici sınıfları ve hükümetleri etkili çare bulucu eylem ihtiyacından açıkça haberdar kılmaktır. A ır kanlı hükümetlere "görevlerini" hatırlatır ve onları eyleme sürükler. Tıpkı kapitalizmin çeli kileri gerçe inin kendisini bunalım dönemlerinde daha açıkça ortaya sermesi gibi, hükümetlerin tepkileri de bu tür basınçlar altında daha açık seçik bir hale gelirler. Ancak ekonomik ve politik emperyalizm siyasetleri ve pratikleri bunalımın bir parçası oldukları kadar, refahın da bir parçasıdır. Daha enerjik ve uzak görü lü hükümetler sakin geli me dö-

nemlerinde harekete geçecekler ya da harekete geçmeye hazırlanacaklardır. Hımbıl ve kısa görüşlü hükümetlerse ya kriz kendilerini çarptı ında uyanacaklar ya da daha sert bir politik grup tarafından ala a ı edileceklerdir.

Emperyalizmin krizden bir çıkı yolu oldu unu ileri süren tezin bir benzeri kapitalizmin emperyalist yayılma alanının daralmasıyla birlikte çökece idir. Bu tez, kapitalizmin nasıl i ledi ine dair gerçekçi olmayan ve dar bir bakı açısına dayandırılmıştır. Pazarların ve hammadde kaynaklarının daralması kapitalist i letme açısından ciddi sorunlar yaratır ama mutlaka çökü e neden olmaz.

Yerkürenin büyükçe parçalarının kendilerini emperyalist yörüngeden uzakla tırdıkları bunca yıllık deneyiminden sonra bu noktaya i aret etmek çok da gerekli de ildir. Yine de a ırı basitle tirilmiş , mekanik formülasyonların kendilerince bir ya am süresine sahip oldukları görülmektedir. Kapitalist toplum içinde mevcut olan ve sistemi kar ıtlarının genellikle varsaydı ından daha kalıcı kılan esneklik derecelerini anlamak önem ta ımaktadır. Biyolojik organizmalar da aynı niteli i sergilemektedir: Bir kalp damarının tıkanması onun i levini yerine getirecek bir ba ka damarın geni lemesi ile tanzim edilebilmektedir.

Elbette, bu organik uyarlanmalar ebedi de ildir ve genellikle bir ba ka ve daha büyük komplikasyona neden olurlar. Ama kapitalizmin tarihinden ö renilmesi gereken önemli bir ders, büyük sorunların otomatik çökü lere neden olmadı ıdır.

İkinci Dünya Sava ı sonrası deneyim bu esnekli e iyi bir örnektir. ABD askeri cihazının geni lemesi ABD ekonomisinin güçlü bir deste i haline gelmi tir. Kar ılı ında, Birle ik Devletler tarafından da ılmanın e i ine gelen dünya emperyalist sisteminin örgütleyici-si olarak elde edilen ba arı, pazarlar yaratmak ve uluslararası ticareti geni letmek suretiyle, öteki ileri kapitalizmlere önemli bir hareket alanı sa lamı tir. Ancak esneklik, sınırsız de ildir. Emperya-

list anla malar konusunda çok yakınlarda ya anan kırılmalar uluslararası para piyasaları üzerindeki baskılar tarafından oldu u kadar, ABD ekonomisinin kendi içinde tırmanmakta olan sıkıntılar tarafından da açıkça ortaya serilmektedir.

Emperyalist toprakların daha da daralması daha büyük sorunlar yaratacaktır: dalgalanmalarının keskinle mesine, uzayan bunalıma, kitlesel i sizli e neden olabilecektir. Yine de, tarihsel deneyimden bildi imiz kadarıyla, bunlar mutlaka sistemin çökü ünü getirmez. Son tahlilde, kapitalizmin kaderi yalnızca toplum içindeki etkili sınıflar ve mevcut sistemi ortadan kaldırma istek ve yetene ine sahip olan, bu sınıflara dayanan partiler tarafından belirlenecektir.

HÜKÜMET N ROLÜ

Emperyalizmin anlamı hakkındaki bir ba ka tartı ma alam, hükümetin rolünü, ya emperyalizmin ba laticısı ya da emperyalizmin ortadan kaldırılmasının potansiyel bir aktörü olarak ele alma noktasındadır. Burada iki a ırı uç mevcuttur:

- 1) Hükümeti basitçe büyük irketlerin ve bankaların do rudan bir hizmetkarı olarak görenler, ve;
- 2) Hükümeti çeli en çıkarların arabuluculu unu yapan ve siyaset belirlemede geni bir seçim özgürlü üne sahip ba ımsız bir güç gibi görenler.

Benim fikrime göre, bu görüşlerin hiçbirisi do ru de ildir. Karma ık bir toplumda hükümet operasyonları, sorumlulukları ve politik iktidarın korunmasına uyarlanan davranı sorunları ile birlikte, toplumun özel bir bölümü niteli ini kazanan bir politik yapının geli mesine neden olur. Bu biçimiyle bir hükümet, bazı firmaların ya da sanayilerin ihtiyaçlarına daha çok ya da az duyarlı olabilir. Taktikler hakkındaki farklılıklar bir yana, yönetici grupların eylemleri, kendilerini iktidarda tutmak açısından neyin en iyi oldu u konusundaki kendi duyarlılıkları kadar, önceki politik deneyim ve

e itim tarafından da etkilenecektir. Özel bir sanayi ya da firmanın basınçlarına duyarlı olan bir politik rejim bile, muktedir ve bütünlüklü oldu u taktirde, iktidarda kalmak için üzerine dayandı rı sınıfın, ya da sınıfların genel ve uzun vadeli çıkarları adına bu tür basınçlara kar rı direnebilir.

Öte yandan, yönetici gruplar tarafından kullanılabilen özgürlük derecesi liberallerin inanmaya e ilimli olduklarından çok daha sınırlıdır. Politik rejimler, iktidarda kalmak için ba arılı bir ekonomiye sahip olmalıdırlar. Bu durumda eldeki ekonomik ve mali yapıyı geli tirmeye çalı malıdırlar ve "ke ke öyle olsaydı" türünden bo fantezileri sürdüremezler. Daha uzak görü lü ve agresif politik rejimler; ekonominin ana dinamik kaldırıcılarının ne oldu unu anlayanlar, ekonomik sistemin geli mesini hızlandıracaklardır: Yollar, limanlar, kanallar, demiryolları, bir deniz ticaret filosu in a edecekler, ticaretin canlandırılması için sömürgeler elde edecekler, ticaretlerini korumak üzere deniz yollarının denetimi için mücadele edecekler ve topraklarını (Birle ik Devletler'in 18. ve 19. yüzyılda yapımı oldu u gibi) agresif biçimde geni leteceklerdir. Muktedir olmayan rejimler, özellikle de farklı olası yönetici gruplar arasındaki sonsuz iç çeli kiler tarafından engellenenlerse, aksayan bir ekonomiyi yöneteceklerdir. Yukarıda da belirtildi mi oldu u gibi, bir hükümet kendi toplumunun ekonomik altyapısını ayakta tutmak ve ilerletmek için neye ihtiyaç duyuldu unu genellikle zor yoldan; iç bunalımlar ve/ya da rakip ulusların ileri itmesi tarafından uyandırıldıktan ve sarsıldıktan sonra ö renir.

Politik rejimlerin önünde duran sınırlı seçenekler emperyalizmin tarihi boyunca giderek daha açık seçik hale gelmektedir. Burada yeni emperyalizmin do umunu damgalayan, ya da yolu onun için hazırlayan stratejik açıdan önemli iki geli meyi akılda tutmalıyız:

1) Büyük Güçler içindeki kurulu rakip çıkar çevrelerinin iç çeli kileri büyük ölçekli sanayinin ve bu sanayilerin finansörlerinin ihtiyaçları lehine çözümlü tür. Bu tür üç örnek belirtilebilir:

a) Birle ik Devletler'de ç Sava sonrasında Kuzeyli sanayiciler ile Güneyli Bourbonlar arasındaki uzla ma;

b) Almanya'da toprak aristokrasisi ile büyük sanayiciler arasındaki uzla ma ve;

c) Japonya'da Meiji Restorasyonu'nun büyük ölçekli, a ır sanayi ko ullarının yaratılması hakkındaki vurguları.

2) Büyük ölçekli sanayinin ba arılı geli mi artan güç yo unla ması ile ili kilidir.

Her bir toplumun yapısı ana sanayi merkezlerinin ihtiyaçlarına göre ba arılı ile uyarlandıktan sonra, gelecekteki ekonomik geli me patikası da oldukça dar biçimde tanımlanmı tır. Daha sonra i ba ma gelecek olan bir hükümet, daha önceki çeli kinin çözümünün bir tarafı olmamı olsa bile, aynı patikayı izlemek durumundadır: Önde gelen sanayiciler ve bankerler için rahatlık sa layıcı bir ortam; dünyanın bu çıkar gruplarının hareket etme ihtiyacı duydukları denli büyük bir parçası üzerinde yaygınla tırılacak bir ortam [ın yaratılması ç.n]. Bu ortamın ulusal ve uluslararası düzeyde nasıl en iyi biçimde yaratılaca ma dair kararlar, askerlerin hevesleri ve ideolojilerinin etkisi altında, politik ve askeri görevliler tarafından verilir. Ancak, hükümetin uzmanlı nın nihai denemesi; politik ve askeri hedeflerine ula ma kapasitesi, ba arılı bir ekonomidir: Hiçbir refah eması tam ve istikrarlı istihdamın, çalı an fabrikaların ve düzgün biçimde i leyen finansın yerini alamaz. Ve bu ekonomik ba arı da, büyük i dünyasının ve büyük finansın ba arısına ba lıdır. Franklin Roosevelt'in reform idaresi pratikleri iyi bir örnek olu turur: Sava üretiminin ihtiyaçları ile kar rı kar rıya kaldı ında, krizden çıkı ın bir yolu olarak dı ticaretteki geni leme ve "ekonomik kraliyetçilerle" (Ba kan Roosevelt tarafından büyük i dünyasına kar rı yürüttü ü sert tartı malarda kullanılan terim) varılan açık uzla ma. Bu örnek kapitalist toplumlardaki liberal ve "sosyalist" rejim pratikleri de oldukça ö reticidir.

Bu partiler, muhafazakar partilerin özel i dünyası çıkarlarına olan özel ba lılıkları ve uzun vadeli ba ları türünden ba lılık ve ba lara sahip olmadıklarından, genellikle tekelci i dünyası yapısının gerekli biçimde onarıma tabi tutulmasında daha etkin olabilmektedirler. Yapmadıkları ey ise, büyük i dünyasının temel çıkarlarına ters dü en reform kararları almaktır.

SÖMÜRGES Z EMPERYAL ZM

Modern emperyalizmin sömürgecilik olmaksızın mümkün olabilece ini söylemek yanlış olur. Ve yine de sömürgecili in sonu hiçbir biçimde emperyalizmin sonuna i aret etmez. Bu görünür paradoksa getirilecek olan açıklama, askeri ve politik gücün do rudan icrası olarak ele alınan sömürgecili in, birçok ba ımlı ülkenin toplumsal ve ekonomik kurumlarının metropol merkezlerin ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlenmesi açısından ya amsal oldu udur. Bu yemden biçimlendirme bir kez tamamlandı nda uluslararası fiyatlar, pazarlama ve mali sistem gibi ekonomik güçlerin kendisi, ana ülke ile sömürge arasındaki egemenlik ve sömürü ili kilerinin sürdürülmesi ve aslında derinle tirilmesi için yeterli hale gelmi lerdir. Bu ko ullar altında, sömürgeye, temel herhangi bir ey de i meksi-zin ve ba langıçta sömürgeci fethedilmesine neden olan çıkarlara fazla ciddi biçimde müdahale edilmeksizin resmi ba ımsızlık bah-edilecektir.

Bunun anlamı sömürgecili in gönüllü biçimde la vedildi i de ildir. Devrimler, kitlesel isyanlar ve devrim tehdidi, sosyalist dünyanın daha fazla geni lemesinden duyulan korku ve Birle ik Devlet-ler'in öteki imparatorlukların sömürgecilik alanlarında varlık kazanmayı amaçlayan manevraları, bütün bunlar sömürgecili in kinci Dünya Sava ı sonrasındaki çökü ünün önünü açtı. Ancak, önemli olan nokta sömürgelerin zaruri çözümlü ünün ana ülkenin mümkün oldu u kadar çok avantajı korumasını sa layacak ve eski sömürgeler için gerçek ba ımsızlı a do ru yönelecek toplumsal dev-

rimleri engelleyecek biçimde yapılmı olmasıdır. Metropol-sömür-ge ili kisinin sosyo-ekonomik temelinin devamı sa lanabildi i müddetçe, sömürgeci denetimden en fazla yararlanan çıkarların tehlikeye dü memesi için yine de bir mücadele ansı var demektir. Bu gözlemler modern emperyalizmi karakterize eden tüm egemenlik ve ba ımlılık ili kileri açısından geçerli de ildir. Uygun toplumsal ve ekonomik kurumlara zaten sahip olan bazı ba ımsız ülkeler do rudan do ruya büyük güçlerin ekonomik egemenli i altına girmi ler ve bu nedenle de sömürgeci bir evreden geçmeksizin ba ımlı hale gelmi lerdir. Hatta bu ekonomik ba ımlıların kendi sömürgeleri bile olabilir. Yani Portekiz uzun bir süre Britanya'ya ba ımlı olmu tur ve Portekiz mparatorlu u kelimenin gerçek anlamıyla, imparatorluk içinde bir imparatorluktu. O halde emperyalizm tarihinin geni bir politik ba ımlılık biçim ve dereceleri yelpazesi sergilemesi a ırtıcı de ildir. Yine, bir bütün olarak bakıldı nda, emperyalist tasarımın temel yönlerinin neden açık sömürgecili in dü ü e geçti i bir ça da da, tıpkı açık sömürgecilik döneminde oldu u gibi varolacaklarını anlamak zor de ildir, çünkü a a ıdakiler emperyalizmin temel belirleyicileri olmaya devam etmektedir:

- 1) Metropollerde büyük i çevrelerinin tekel yapısı;
- 2) Bu ekonomik merkezler açısından büyüme ve hammadde kaynakları ile pazarları kontrol etme zorunlulu u;
- 3) Metropol merkezlerin ihtiyaçlarına hizmet eden uluslararası i - bölümünün devamı;
- 4) Endüstriyel güçler arasında birbirlerinin pazarlarına ve dünyanın geri kalanına ihracat ve yatırım yapma yönündeki ulusal rekabetler. Bütün bunlara ileri kapitalist uluslarda korku yaratan ve emperyalist sistemin korunmasını her zamankinden daha acil kılan yeni bir ö e daha eklenmi tir: Sosyalist toplumların geli mesi ile ve ülkelerini emperyalist ticaret ve yatırım a larından çıkarmak isteyen ulusal kurtulu hareketlerinin yaygınla ması ile ortaya çıkan daralmalar.

Sömürgeciliğin düne geçmesi, elbette emperyalist merkezler açısından, bazı yeni ve eski gerçek sorunlar ortaya çıkarmıştır:

1) Bağımsızlık talebi eden yüksek beklentilerin ve politik bağımsızlıkla birlikte mümkün hale gelen daha geniş hareket kabiliyetinin veri olduğu koşullarda, tabii ulusların ekonomik ve mali bağımsızlığına iyi biçimde nasıl sürdürülecektir.

2) Eski sömürgelerin sahipleri açısından, ayrıcalıklı ekonomik konumları nasıl sürdürülecek ve rakip güçlerin tecavüzleri nasıl savuşturulacaktır.

3) Birleşik Devletler açısından, eski sömürgeci güçlerin ayrıcalıklı alanları üzerindeki etki ve kontrolü nasıl genişletilecektir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana oluşan yeni ortamda ekonomik bağımsızlığı sürdürme sorunu Sovyetler Birliği'nin rekabeti ve bağımsızlığını kazanmış olan bazı yeni ulusların (bu ikincisi, kısmen kitlelerin baskısı ve kısmen de pastanın daha büyük bir dilimini kapma olasılığının peşinde olan hevesli yeni seçkinler sayesinde) yarattığı gerilimler tarafından daha da karmaşıktır. Ancak, emperyalist güçler açısından yeni taktikler gerektiren bu komplikasyonlara karşın, ekonomik bağımsızlığın özsel yapısı sömürgeci emperyalizm çağında da varlığını sürdürmektedir. Merkantilizm günlerinden başlamak üzere, uzun bir tarih dilimi içinde keskinleşen ve kozalağan bağımsızlık taleplerini bir çırpıda sona erdirmek basit bir iş değildir. Sömürge ve yarı-sömürge ekonomilerin ticari ve mali bağlarının bazı gelişimsel amaçlarında, bu ülkelerin ekonomik yapısı giderek artan oranda metropol merkezin uzantısı olarak sahip oldukları role uyarlanmıştır. Fiyat bileşimi, gelir dağılımı ve ortaya çıkan kaynak dağılımı, pazarın kör kuvvetlerinin olduğu kadar askeri gücün de katkısıyla, bağımsızlığı sürekli olarak yeniden üretecek bir biçim almıştır.

İktisatçılar fiyat-ve-pazar sistemini ekonominin yansız bir düzenleyicisi, kaynaklanabilecek en maksimum kullanım verimliliği

yaratacak biçimde dağıtan bir düzenleyici olarak gördükleri için özel bir vurgu gerektirmektedir. Bu yaklaşımda, nihayetinde, her yerde ve her zaman aynı biçimde geçerli olabilecek mutlak, nesnel etkinlik türünden bir şeylerin varlığı varsayımı üzerine dayandırılmaktadır. Gerçekte ise işler son derece farklıdır. Kaynakların dağılımı birçok tarihsel gücün ürünüdür. Yalnızca birkaçının ismini vermek gerekirse: Savaşlar; sömürgecilik; devletlerin mali yarıdan güçlerini icra etme biçimleri; etkin tüccarların, sanayicilerin ve finansörlerin (farklı zamanlarda yaptıkları) manipülasyonlar; uluslar arası mali düzenlemelerin yönetimi. Bu arada ücretler, fiyatlar ve ticari ilişkiler ekonomik kaynakların eldeki dağılımını yeniden üretmenin araçları haline gelirler. Ve eski sömürge dünyası örneğinde, bunun anlamı ekonomik bağımsızlık taleplerinin yeniden üretilmesidir.

Bu ülkeler, kendi kaderlerinin patronu haline gelmek için mevcut uluslararası ticaret modellerini onarmak ve sınai ve mali yapılarını dönüştürmelidirler. Bu tür temel değişimler olmadıkça, ekonomik ve mali çerçeve, sömürgeler olsa da olmasa da devam edip gider. Birçok yarı sömürge tarafından uygulanan etkili korumacı siyasetler bile, bağımsızlık zincirlerini kırmayı başaramamıştır. Bunların, bir ölçüde, yerli imalatın gelişimini teşvik ettiği doğrudur. Ama daha karlı alanların çoğunda, yabancı imalatçılar tarife duvarlarının içindeki alanlarda fabrikalar kurmuşlar ve böylelikle de aslında yabancı ekonomik etkiyi genişletmişlerdir.

Bağımsızlık durumu yalnızca pazar ilişkileri tarafından desteklenmez ve yeniden üretilmez. Aynı zamanda bağımsız ülkenin politik ve toplumsal iktidar ilişkileri ile de sürdürülür. En genel terimlerle belirtmek gerekirse, bu ülkelerdeki yönetici sınıfların üç temel bileşeni bulunmaktadır: Büyük toprak sahipleri, işleri yabancı iş çevrelerinin çıkarlarıyla karlılık ilişkisinde olan iş çevresi toplulukları ve yabancı iş toplulukları ile pek az bağı olan yarıda hiç olmayan iş

adamları.⁽¹⁰⁾ Bu grupların her üçüne de bir ölçüde de olsa milliyetçilik ruhu egemen olsa da, bunların hiçbirisi ba ımsız bir ekonomi açısından gerekli olacak türden yapısal ekonomik de iimleri desteklemek için güçlü bir itkiye sahip de ildir. Yukarıda sıralanmış olan grupların ilk ikisinin çıkarları ba ımsızlık yönündeki gerçek hareketlerden ciddi biçimde zarar göreceklerdir. Ekonomik ba ımsızlıktan bir çıkar umacak tek grup yerli kapitalistler, yani zenginlikleri yabancılarla olan ba lara dayalı olmayan ve kendileri açısından ba ımsızlık neticesinde ortaya çıkacak yeni olanaklar do abilecek olanlardır. Ancak bu grup da genellikle hareket edemeyecek kadar küçük ve zayıftır; di er iki kesimin çemberini yarması ve bu grupların gücünün ekonomik temelini ortadan kaldırması gerekmektedir. Bu tür bir mücadelede ba arıya ula ılabilmesi iktidarın, dönü üm içinde ortaya çıkabilecek olan duraksamalar boyunca ayakta tutulabilmesi yetene ini gerektirir ve bu da i çilerin ve köylülerin deste ini seferber etmeye ba lıdır ki, kitlelerin kendi ma duriyetlerini ortadan kaldırma pe inde oldukları ve sosyalist devrimin hızla gündeme gelebilece i bir ça da, bu tehlikeli bir giri imdir.

Yani eski sömürgelerin hem ekonomik hem de politik yapıları, ekonomik ba ımlılı ın politik ba ımsızlı ın yanı sıra sürdürülebilmesine son derece elverişlidir. Ve tek bir zayıflık hariç, emperyalizmin bu yeni durumdaki ihtiyaçları yerine getirilebilir: Eski sömürgelerin iktidar yapılarındaki istikrarsızlık. Bu istikrarsızlı ın kökleri sömürgeci sistemin kendisinden kaynaklanmaktadır. Birçok sömürge, egemen güç geçmi te geleneksel yönetici grupları hırpalamı ve onların politik iktidarını ortadan kaldırmı tır. Ek olarak, ana ülkeler psikolojik ve ekonomik açıdan yabancı yöneticilere ba ımlı olan seçkinler yaratmış ve bunları desteklemi tir. O zamanlar için bu, ilhak edilmiş bir ulusu imparatorluk içinde tutmanın etkin ve görece ucuz bir yoluydu. Zayıflı ı ise, iktidarı kendi adına ele geçirecek ve ekonomiyi kendi amaçları do rultusunda yeniden bi-

çimlendirecek olan herhangi bir kesim açısından gerekli olan kendine-güven ve gücün ortaya çıkmasını engellemei olmasındır. Bunun da üstünde, yerel politik iktidarı almak üzere geli tirilen ittifaklar geçici ve mutlaka istikrarsızdır. Nihayet, özellikle kitlelerin ba ımsızlık mücadelesinde yer aldığı ülkelerdeki politik ba ımsızlık dönü ümleri, ya am ko ullarının iyile tirilmesi açısından, sömürgecilik-sonrası zayıf rejimlerin kar ılayabilece inden çok daha büyük beklentiler yaratmış tır. Sömürge halkları sömürgeci i yalnızca yabancı despotizmi ile de il, sömürgeci güçlere göre uyarlanan ya da onlarla i birli i yapanların sömürüsü ile de özde le tirmi lerdir.

Bu durumda sömürgecilik sonrası dönemde metropol merkezlerin etki ve denetimlerinin korunması özel bir dikkat gerektirmektedir. Bazıları eski, bazıları da yeni olan gözde teknikler, birkaç kategoriye girmektedir:

1) Mümkün oldu u yerde, eski ekonomik ba ları sürdürmek için eski ekonomik ve politik düzenlemeler. Bunlar tercihli ticaret an la maları ve döviz kuru bloklarının korunmasını içermektedir.

2) Metropol merkezlerin özel etkisinin korunması ve içerdeki toplumsal devrimlerin engellenmesi amacıyla yerel yönetici grupların manipüle edilmesi ve desteklenmesi. Buraya, CIA-tipi operasyonlara ek olarak, askeri yardımlar, subayların e itimi ve yollar, havaalanları ve benzeri türden, yerel ordu tarafından ihtiyacı duyulan eyler için sa lanan ekonomik yardımlar dahildir.

3) Ekonomik geli imin yönü ve mümkün oldu u kadar da, kaynak da ılımı konusundaki hükümet kararları üzerinde etki ve denetim elde edilmesi. Bu ba lı a ise ikili ekonomik yardım an la maları ve Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu'nun politikaları ve pratikleri girmektedir. Bu etkinlikler, ekonomik geli imin yönünü etkilemenin yanı sıra, yardım alanların metropol para piyasalarına olan mali ba ımlılı ını yo unla tırma e ilimindedir.

Birle ik Devletlerin yeni rolü sömürsüz emperyalizm ça ında

merkezidir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından öteki emperyalist merkezlerin zafiyete düşmesi ve güçlü devrimci hareketlerin e zamanlı biçimde gelişimi hem Birleşik Devletler açısından emperyalist sistemin istikrarını yeniden sağlamayı zorunlu hale getirmiş hem de bu zafiyetlerden kendi lehine yararlanma olanağı sağlamıştır. Belki de Birleşik Devletler açısından savaşın ve savaş sonrasındaki ilk yılların ekonomik sarsıntılarından doğan en büyük kazanım ABD dolarının egemen uluslararası para haline gelmesi ve New York'un uluslararası bankacılığın ana merkezine dönüşmesidir. ABD'nin çevrelerinin çıkarlarının sahip olduğu ekonomik temeli, hem ileri kapitalist ulusların merkez üslerinde, hem de Üçüncü Dünya'da ihracatın genişlemesi ve sermaye yatırımları ile uluslararası bankacılığın yaygınlaşması yoluyla genişletmeyi hedefleyen mali mekanizmasıyla böyle yaratılmıştır.

Birleşik Devletler, yeni ekonomik ve mali gücünü kullanmanın yanı sıra, savaşın ardından eski sömürgeci güçlerin koruma alanlarına ayak basma girişimlerini de yitirmişti:

1) Askeri ve ekonomik yardımları sağlayan ana güç haline gelerek, ve;

2) küresel bir askeri üsler ve hazırlık alanları ağı oluşturarak. Yaygın askeri üsler sistemi sosyalist ülkeleri tehdit etmek ve emperyalist sistemin geriye kalan bölgelerinin sistemden kopmalarını engellemek üzere tasarlanmıştır. ABD'nin küresel askeri varlığı (müttefiklerinin askeri güçleri ile birlikteliğinde) ve bu güçleri (Vietnam'da olduğu gibi) aktif biçimde kullanmaya olan yatkınlığı aynı sebeple, emperyalist sistemi sömürgeci yokluğunda ayakta tutan politik gücün özünü oluşturmaktadır.

MİLİTARİZM VE EMPERYALİZM

Neoklasik iktisadın krallığında barış hüküm sürer. Savaş, militarizme ve yerlilerin pasifikasyonuna, bize kıt kaynakların dağılımı konusundaki evrensel hakikatleri anlatacak olan uyumlu denge modellerini bozan basit elemanlar muamelesi yapılır.

Öte yandan, Marksist düşüncenin ayırt edici özelliklerinden bir tanesi, ekonomik süreçlerin, içinde politik zorun önemli bir rol oynadığı ve savaşın en azından barış kadar tipik olduğu toplumsal bir organizmanın parçası olarak anlaşılması gerektiğidir. Bu bağlamda, militarizm ve emperyalizm, teknolojik değişimin, kaynakların bir ülke içindeki dağılımının ve kaynakların ülkeler arasındaki (açıkçası da, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki) dağılımının taşıdığı biçimin ve istikametinin temel belirleyicileri olarak görülürler. Buna göre, neoklasik iktisatta ekonomik verimlilik ve toplumsal adaletin mutlak kıstası olarak muamele gören fiyat ve gelir ilişkileri de, Marksist bağlamda, içinde politik zorun ve "saf ekonominin birbirleriyle kaynaştığı kapitalist kurumların evrimsel ürünü olarak ele alınırlar. Rosa Luxemburg Marksist görüşü bu biçimde ileri sürmüştür:

Burjuva liberal teori yalnızca onu [ekonomik gelişmenin tek bir yönünü] ele alır: "Barışçı rekabet" in hükümdarlığını; teknoloji ile saf meta değerini - tokunun mucizelerini; bunu öteki yönden: Sermayenin az çok dâsiyasete özgü olan ve sermayenin ekonomik alanından oldukça bağımsız sayılan kabadayıcı iddetinin hükümdarlığından keskin biçimde ayırır.

Aslında, politik iktidar ekonomik sürecin bir aracı olmak dışında hiçbir şey değildir. Sermayenin yeniden üretimi için gereken koşullar sermaye birikiminin bu iki yönü arasındaki organik bağlantıyı sağlar. Kapitalizmin tarihsel sicili yalnızca bu ikisi birlikte ele alınarak taktir edilebilir.⁽¹⁾

ABD tarihinin gerçekleri bu tehisin doğruluğunu gösteren veciz itiraflarla doludur. Yani, Chicago Üniversitesi'nin himayesi altında savaşla ilgili büyük bir çalışmayı yöneten Profesör Quincy Wright, 1942'de şu gözlemlerde bulunmaktadır: "Barışçılığını nedeniyle biraz da adil olmayan biçimde kendisiyle gururlanan Birleşik Devletler, tüm tarihi boyunca ordusunun yada donanmasının bir süreli hâline, bir yerlerde aktif operasyon içinde olmadığını yalnızca yirmi yıl geçirmiştir."⁽²⁾

Profesör Wright barış yıllarını hiçbir türden hiçbir eylemin gerçeklemediği yıllarla özdeşleştirmektedir. Savaşla geçen ayları barış içinde geçen aylarla kıyasladığımız ve bu bilgiyi bugüne taşıdığımızda ortaya çıkan resimse çok daha aydınlatıcıdır. Bağımsızlık Savaşları'ndan başlayarak Kızılderililere karşı verilen savaşlar, Latin Amerika ve Asya'ya yapılan cezalandırıcı sevkیاتlar ve büyük savaşları da dahil ettiğimiz zaman, ABD askeri kuvvetlerinin eylem içinde olduğu ayları bir araya topladığımızda, Birleşik Devletler'in, tarihinin dörtte üçünde, son 2340 ayın 1782'sinde savaş benzeri bir etkinlik sürdürmekte olduğunu buluyoruz.⁽³⁾ Başka bir deyimle, silahlı kuvvetlerimiz ortalama olarak, barış içinde geçen her bir tam yıla kıyasla üçer tam yıllık etkinlik içinde olmuştur. Bu kıyaslama Birleşik Devletler tarafından askeri kuvvetin kendi iradesini kabul

ettirmek üzere kullanılmasının tam çapını da yansıtmamaktadır. Örneğin, bunlar daha önce ABD hücumbotları tarafından "... nehrin ağzından Çin'in kalbine doğru yaklaşık 2000 mil boyunca... Yangtze Nehri'nde gezdirilen sürekli askeri devriye"⁽⁴⁾ gibi etkinlikleri içermemektedir.

Bu durumda tarihimiz boyunca federal bütçenin hakim sektörünün savaşla ilgili harcamalar tarafından oluşturulmuş olmasının kefetmek hiç de artırıcı olmayacaktır. 2. Dünya Savaş yılları ile savaş sonrası dönem arasında bırakıldığında, ki buradaki kayıtlar çok iyi bilinmektedir, 1800 ile 1939 arasındaki on yıllarda ordu, donanma, gazilerin tazminatları ve emeklilikleri ve borç faizine (New Deal öncesinde biriken federal borç esas olarak savaş harcamalarının bir sonucuydu) yapılan federal harcamalarla ilgili bir döküm, tek bir on yıl hariç olmak üzere, federal harcamaların en az yüzde 54'ünün askeri etkinliklere yada 10 yıl boyunca yapılan hazırlıklara yada önceki askeri etkinlikten doğan yükümlülükleri yerine getirmeye ayrıldığını göstermektedir.⁽⁵⁾ Stisnai olan tek 10 yıl, bu yüzdenin yüzde 40'm biraz altına düşmüştü. Büyük Bunalım (1930-1939) yıllarıdır. 14 tane 10 yıllık dönemin 7'sinde federal bütçenin savaşla ilgili kısıtlı payı yüzde 70 yada daha üzerindedir.

Askeri etkinliklerle bu neredeyse sürekli meşguliyetin esin kaynağı açıktır ki, iğalci barbarlardan duyulan korku değildir. Elbette Fransa, İngiltere, İspanya ve Rusya'nın sömürgeci ve ticari çıkarları bebek ve yemiyetme Birleşik Devletler'in içinde hareket ettiği gerçekliğin bir parçasıydılar. Bazen, öz-savunma ihtiyacı duyulmuştur. Üstelik, savaşta olduğu gibi, iç gerilimlerin çözümü ABD'deki hayatın askeri yönü üzerinde büyük bir etki icra etmiştir. Yine de, tüm bunlar, bir imparatorluk-in aşısı bağılamı içinde gerçekleşmemiştir. Çünkü ABD tarihinde, sömürge yılları ve devrim döneminden başlayarak, bir Amerikan imparatorluğunun yaratılması ve geliştirilmesi yönünde sürekli bir ekonomik, politik ve askeri yayılmacılık eğilimi var olagelmıştır. Askeri yatırım ihtiyacı yaratan bağımlı yayılmacılık, üç temel direk üzerinde yoğunlaşmıştır:

- 1) Kıta a ırı bir ulusun konsolidasyonu;
  - 2) Karayipler bölgesi üzerinde denetim elde edilmesi ve;
  - 3) Pasifik Okyanusu'nda temel bir konumun yakalanması.⁽⁶⁾
- Belirtilmelidir ki, bu yayılmacılık bugün Birle ik Devletlerin kıtasal toprak sınırları olarak ele alınan bölge ile sınırlandırılmı deildi: İlk günlerden itibaren, uluslararası ticaretin kalkını ve te vik çisi olarak denizler üzerinde kontrol elde etme aray ı, ABD siyasetinin ayrılmaz bir parçası oldu. Aslında, Batı Kıyısını Birle ik Devletler'e ekleme mücadelesi, birçok eyin yanı sıra, Asya ticareti için Pasifik Okyanusu kıyılarını kontrol altına alma arzusu tarafından kırtıldı.⁽⁷⁾

Yeni imparatorluk-in asının erken evrelerinde elde edilen deneyim dünyanın önde gelen uluslarının emperyalizm sahnesine ayak basmaları ile birlikte son derece kullanı lı hale geldi. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın ba larındaki bazı belirleyici ve e zamanlı gelişmeler bu yeni sahnenin sınırlarını çizdi:

- 1) leri uluslarda ekonomik gücün göreceli olarak az sayıda sını ve mali devin avuçlarında önemli ölçüde toplanmaya do ru sıçrama yapması. Rakip çıkar-grupları varlıklarını sürdürdüler, ama artık ileri ekonomilerin ba arı ya da ba arısızlıkları, çalı ma biçimleri, uluslararası arz kaynakları ve pazarlar üzerindeki denetimi gerekli kılan yeni dev irketlerin refahı ile yakından özde le en bir hal almı tı.

- 2) Büyük Britanya'nın bir dünyanın tüccarı ve dünyanın bankeri olarak sahip oldu u tekelci konumun dü ü e geçmesi. Zorlayıcı rakip endüstriyel güçler; adlarını vermek gerekirse Almanya, Fransa, Birle ik Devletler ve Japonya, kurulu ticaret ili kilerinin yeniden kılınması ve dünya pazarlarının yeniden da ılımı için bastırıyorlardı.

- 3) Sanayile me ve yeni donanma teknolojisi, rakip ulusların kendi donanma güçlerini Büyük Britanya'nın ana deniz yolları üzerindeki tek taraflı denetimini artık sürdüremeyece i bir noktaya kadar in a etmelerine olanak tanıdı. Quincy Wright'm yukarıda belir-

tilmi olan çalı mada öne sürdü ü gibi, "Donanmacılıktaki icatlar ve sanayile menin yayılması *Pax Britannica'nın* sonunu getirdi".⁽⁸⁾

Deniz yolları üzerindeki kontrol aynı zamanda donanma birimlerinin yakıt alabilecekleri ve onanm görebilecekleri askeri üslerin kurulmasını da içeriyordu. Belirleyici olan hareketli askeri gücün ula ılabilirli i, bir yandan üsleri destekleyecek stratejik yabancı toprakların ele geçirilmesini gerektiriyor ve öte yandan sömürgeci mülkiyete yönelik saldırgan aray ın araçlarını sa lıyordu.

- 4) Yeni emperyalizmin ilk evresi büyük güçler arasında ula ılabilir durumda olan yabancı gayri menkul üzerindeki kontrole yönelik bir yarışa latti. Theodore Ropp'a göre, 1880 sonrasında, "Avustur-yamacaristan dı ndaki bütün büyük güçler... aktif, bilinçli sömürgeci yayılmacılık... ile me gul olmaya ba ladılar."⁽⁹⁾ Hollanda, Portekiz, spanya, Britanya, Fransa ve Rusya'dan ibaret olan geleneksel sömürgeci güçlerin son dört tanesi, malvarlıklarına ekler yapmaya devam ettiler. (spanya, Küba ve Filipinleri yitirdikten sonra, spanyol Fas'ını fethetmeye yöneldi.) Ve aynı zamanda, sömürgeci teritoryal mücadele alanına be yeni güç daha dahil oldu: Almanya, talya, Belçika, Japonya ve Birle ik Devletler. Birle ik Devletler açısından, elbette, onu emperyalist kampa iki aya ı ile birlikte dahil eden, İspanyol-Amerikan Sava ı idi. Ve ABD'nin iki uzun vadeli yayılmacı hevesini tatmin eden de, bu sava ta elde edilen ba arı ile Küba ve Filipinler "yerlilerinin" bunu takip eden pasifikasyonuydu. Bu iki yayılmacı heves, Karayipler'de, Latin Amerika'nın geri kalanına do ru uzanan yolu geni letecek biçimde belirgin bir konum kazanmak ve Pasifik'te Asya i lerinden daha büyük pay elde edilmesini hedefleyen kalıcı bir üsse ula maktı.

Birle ik Devletler söz konusu oldu unda, imparatorlu a do ru yöneli in üç ayrı evresi bulunmaktadır:

- 1) Birle ik Devletlerin dünyanın geri kalanına gıda ve hammadde sa ladı ı, sermaye ithalatçısı oldu u ve deniz ticaret çıkarlarının göreceli olarak çok güçlü oldu u dönem;

2) Birle ik Devletlerin öteki sanayile mi uluslarla bir mamul mal ihracatçısı ve sermaye ihracatçısı olarak rekabet etmeye başladığı dönem; ki bu da az sayıdaki sınai ve mali devin ekonomik sahneye egemen olmaya başladıkları dönemdir;

3) Birle ik Devletler'in ana, egemen kapitalist ekonomi, en büyük imalatçı, yabancı yatırımcı, tüccar, dünyanın bankeri haline geldi i ve doların ana uluslararası para birimi halini aldığı dönem.

Yayılmacılık stratejisinin ne ölçüde enerji ve kararlılıkla sürdürüldü ü, dönemine göre de i iklik gösterdi. Bir dönemden bir başkasına geçti ve de dı ko ullar nedeniyle oldu u kadar iç ko ullar nedeniyle de, Birle ik Devletler'in "izolasyonist" gibi ve kendi etkisi ile kontrolünün daha fazla geni lemesiyle fazlaca ilgilenmiyormu gibi görüldü ü zamanlar oldu.⁽¹⁰⁾ Yine de dünya ölçe indeki i olanakları yönündeki aray ın sürekli olarak mevcut oldu u belirtilmelidir. New Deal günlerinde oldu u gibi, krize yerel yanıtlar arandı ı günlerde bile, yabancı i etkinliklerinin geli tirilmesi, hükümetin ve özel giri imin baş gündemleriydi. Ekonominin yapısı veri alınd ında, hareket halindeki ana manivelalar sürekli olarak yayılmacılı ı egemen strateji haline getirecek biçimde i lemektedir. Bu açıdan bakıldı ında, 2. Dünya Sava ı'nın sona ermesinin ardından geçen yıllarda yeni bir sıçrama olmamı tır; tersine bu durum, son büyük sava tarafından yaratılan ortamdaki beslenen ve onun içinde en fazla olgunla an uzun vadeli e ilimlerin birikimidir.

mparatorluk-in aşındaki sava sonrası ileri hamle ve ABD toplu- munun ahlânını bir militarizme dönü ümüne iki fenomen e lik etmektedir:

1) Sosyalist uluslara karşı direnmek ve onları ezmek ve azgeli mi ülkeleri emperyalist a a olan ba ımlılıklarından kurtarmayı amaç- layan ulusal kurtulu hareketlerini yenilgiye u ratmak;

2) ABD'nin gücünün Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki Batı Av- rupa ve Japon etkisinin dü ü e geçmesi tarafından yaratılan "va- kumları" dolduracak biçimde geni letilmesi.

Sosyalizmin yükseli i ile sava mak, elbette yeni bir hedef de ildir. Rus Devrimi'nin imhası 1917'den ba layarak emperyalist güçlerin en büyük önceli i olageldi. Bu adanm ılıktaki, Thorstein Veb-len'in Keynes'in *The Economic Consequences of Peace* isimli eseri hak- kindaki 1920 tarihli yorumunda Versailles Anla ması ile ilgili olarak yaptı ı gözlemler son derece açıklayıcıdır:

"Son ayların olayları göstermektedir ki, Anla manın (ve Lig'in) merkezi ve en ba layıcı hükmü, Büyük Güçle- rin hükümetlerini Sovyet Rusya'nın bastırılması için bir- birlerine ba layan, kayda geçmemi olan maddedir; Lig'in ya da Büyük Güçlerin gizli ar ivlerindeki bir yerlerde kaydına rastlanmazsa kayda geçmemi. Bu bilinmeyen sözle me bir yana Anla ma'da herhangi bir istikrar ka- rakteri ya da ba layıcılık gücü ta ıyan herhangi bir ey bulmak mümkün de ildir. Elbette, Sovyet Rusya'nın ala- a ı edilmesi hakkında bu söyle me Anla ma metnine yazılmamı tır; daha çok metnin üzerine yazılmı oldu u par ömenin kendisinin bu oldu u söylenebilir."⁽¹¹⁾

Birle ik Devletler'in Uluslar Ligi'ne katılmayı ba aramamı olması asla onun anti-emperyalist devrimleri sınırlandırma çabalarında-ki bir gev ekli i yansıtmıyordu: Rusya'da, bu çabalar silahlı müdahale ve Bol evik-kar ıtı güçlerin gıda ve di er ekonomik kaynaklarla desteklenmesi biçimini aldı; Macaristan'da, Bela Kun hükümetini devirmeye yardımcı olan gıda yardımlarının maniplasyonu biçimini. Elbette o zamanki sorun, saldırgan Rus ya da Macar militarizminden duyulan korku de ildi. Politik ya da dinsel idealizme de fazla önem atfedilemez. Geçerli olan motif, açıktır ki, hür giri imin kaybetti i toprakların yeniden ele geçirilmesi ve bula ıcı devrimci hastalı ın Batı Avrupa ile sömürgelere yayılmasının engellenmesiy-di. Biliniyordu ki, böyle bir yayılma, geride kalan kapitalist ulusların istikrarını ve refahını ciddi biçimde etkileyecektir.

Kapitalizm ekonomik bir sistem olarak asla tek bir ulusla sınırlı olmadı. Bir dünya sisteminin parçası olarak doğdu, gelişti ve zenginleşti. Karl Marks iddialarında, "Burjuva toplumunun özgün görevi, en azından ana çizgileri itibarıyla, bir dünya pazarının ve bu dünya pazarına dayalı bir üretimin yaratılmasıdır"⁽¹²⁾ diyecek kadar ileri gitti. Buna, emperyalizmin özgün görevinin de, bu ana çizgileri tamamlamak ve karmaşık bir uluslararası ticaret, finans ve yatırım alanı yaratmak olduğu eklenebilir. Bu alanı veri alındığında, ticaret ve yatırım olanaklarının dünyanın bir parçasında sınırlandırılmasının, dünyanın öteki parçalarındaki özel girişim etkinliğini de azaltarak çok sınırlandırıcı söylenebilir. Böylelikle hür tüketim ebbüsün korunmasının boyutları dünya çapında bir nitelik kazanmaktadır.

Birleştik Devletler çok uzun bir süre önce kaderinin, kapıları dünyanın öteki parçalarında ticaret ve yatırım yapmak üzere ardına dek açmaktan ve sürekli daha fazla açmaktan geçtiğine karar verdi. Bunun önündeki engeller yalnızca, tek başlarına kalmak isteyen putperestler değil, eski ulusların sömürgelerinde kurulu olan ayrıcalık sistemleriydi. Siyasi sömürgeciliğin düştüğüne geçmesi ve öteki büyük güçlerin zayıflıkları böylelikle Birleştik Devletler'e kapitalist sistemin savunulması için büyük bir sorumluluk yükledi ve aynı zamanda da ona ABD girişimleri için özel emsiyeler ve açık kapılar elde etmesini sağlayacak olanakları bir altın tepsi içinde sundu.

Bu çapta devasa bir görevle birlikte, Birleştik Devletler'in şimdi, yer kürenin en büyük bölümlerini kaplayan, bugüne kadarki tüm tarih boyunca hiçbir başka ulusun sahip olmadığı denli büyük bir "barın dönemi" sava cihazına sahip olması artırıcıdır. Emperyalizm militarizmi mecburen içerir. Aslında, bunlar bugün olduğu gibi geçmişte de birbirlerinden beslenen ikizlerdir. Yine de sömürgeler için verilen mücadelenin zirve noktasında bile, emperyalist güçlerden yada güç bileşimlerinden hiçbirisi, bugün Birleştik Devletler'in sahip olduğu büyüklükte bir savaş cihazına sahip ol-

mu değildir. 1937'de, 2. Dünya Savaşı'na hazırlık olarak yapılan silahlanma yarışının çoktan başlamış olduğu bir zamanda, tüm büyük güçlerin; Birleştik Devletler, Britanya İmparatorluğu, Fransa, Japonya, Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği'nin toplam kitlesel askeri harcamaları 25 dolardı. (Almanya'nın kitlesel askeri harcaması o dönemin en yüksek rakamıydı.)⁽¹³⁾ 1968'de, tek başına Birleştik Devletler'in kitlesel askeri harcamaları, 1932 fiyatlarıyla, 132 dolardı. Bu yalnızca kısmen Vietnam Savaşı'ndan kaynaklanıyordu: 1964'te, yakın zamandaki son "barın" yılımızda, 1937 fiyatlarıyla kitlesel askeri harcama 103 dolardı.⁽¹⁴⁾

Askeri harcamalardaki bu devasa artışın nedenlerinden bir tanesi, kuşkusuz ki silahların daha sofistike bir hale gelmesidir. (Aynı sebepten dolayı, ABD'nin küre-çapındaki askeri konumlanımını mümkün kılan da ileri uçak ve füze teknolojisidir.) Elbette, bir başka neden, sosyalist kampın askeri gücüdür. Üçüncü bir neden daha ileri sürmek isterim: Batı Avrupalı uluslarınkiler de dahil olmak üzere, bu devasa askeri cihazın önemli bir bölümü, sömürgeciliğin yokluğunda emperyalist ticaret ve yatırım alanını ayakta tutmak için ödenmekte olan bedeldir. Eski sömürgelerin politik bağımsızlık yönündeki kazanımları bu yeni devletlerde politik bağımsızlık için olduğu kadar ekonomik bağımsızlık için verilen iç sınıf mücadelelerini de keskinleştirir. Bu ulusların metropol merkezlere olan ekonomik bağımlılığının politik bağımsızlık çerçevesi altında da sürmesi, birçok şeyin yanı sıra, ABD askeri güçlerinin dünya çapında yayılmasını ve yerel yönetici sınıflara doğrudan askeri destek sağlanmasını gerektirmektedir.

ABD kuvvetlerinin dağılımı konusundaki kesin bilgiler resmi sır olarak saklanmaktadır. Ancak, gerçekçi bir tahminde bulunacak bir konuma sahip olan emekli General David M. Shoup, Deniz Piyade Kuvvetleri eski başkanı, The Atlantic'teki yeni bir makalesinde bunları belirtmiştir:

*"119 deniz a m ülkede 1.517.000'den fazla Amerika-
lıyı üniforması içinde tutuyoruz. 48 adet ulusla onların is-
temesi ya da bizim onların i lerine müdahale etmeyi seç-
memiz durumunda savunmalarına yardımcı olaca mız 8
adet anla mamız var. ⁽¹⁵⁾*

ABD deniz a ırı gücünün ana gövdesi, u anda Vietnam'daki uy-
gulamaları hariç, 429 ana ve 2972 daha küçük askeri üsse yayılmış tır.
Bu üsler Hawaii ve Alaska da dahil olmak üzere 30 yabancı ülkede 4
bin mil karelik bir alanı kaplamaktadır.⁽¹⁶⁾ Bunu ayakta tutmak ve
daha zayıf emperyalist güçlerle emperyalist a a eklemiş olan
Üçüncü Dünya'nın koordinatörü olarak hareket etmek, büyük bir
askeri yardım programı olu turmaktadır. Yakın dönemli bir çalı maya
göre,

"ABD askeri yardımları... 1946'dan bu yana yılda 2 milyar dolardan
daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. 1952 mali yılında (MY) 5 milyar
dolarlık bir düzeye çıkmı ve 1956 MY'da 831 milyon dolarlık bir
düzeye inmiştir. Alıcı ülkelerin sayısı 1952'de 14'ten 1963'te 69'a
kadar yükselmiştir. Özetle, 2. Dünya Sava ı'ndan bu yana 80 kadar
ülke toplam 60 milyar dolarlık Amerikan askeri yardımı almıştır. 11
adet çekirdek komünist ülke ve Britanya ile Fransa'ya yakından ba lı
olan bazı uluslar dı nda, yalnızca çok az sayıda ülke Birle ik
Devletler'den u ya da bu biçimde asla askeri yardım almamı
durumdadır."⁽¹⁷⁾

Yukarıdaki olgusal manzara ABD militarizminin uluslararası i -
levlerini hiçbir biçimde tüketebilir nitelikte de ildir. Yerle ilgili
kaygılar a a ıdakilere yalnızca de inip geçmeye izin vermektedir:

1) Yurtdı ma yapılan ticari silah satı larının aktif biçimde te vik
edilmesi (geçmiş yıllardaki ticari ihracat fazlasının önemli bir bölü-
müne katkıda bulunmu tur);

2) Yabancı askeri personelin yaygın biçimde e itimi;

3) Yerel polis güçlerinin "ayaktakımının gösterilerini ve kar ı is-

tihtarat i lerini ele alacak biçimde"⁽¹⁸⁾ e itilmesini amaçlayan eko-
nomik-yardım fonlarının kullanımı.

Bunlar, temelde, sosyalist olmayan dünyada genelde hür giri im
sistemine ve özelde de Birle ik Devletler'e ba lılık ve sadakat yarat-
manın di er araçlarıdır.

Politik olarak ba ımsız olan azgeli mi ülkelerin askeri güçleri sık
sık çok özel bir i lev icra ederler. Bu durum rakip seçkin iktidar
gruplarının görelî zayıflıklarından kaynaklanır; büyük toprak sa-
hipleri, tüccarlar ve finansörler; her biri metropol merkezlerdeki çıkar
gruplarıyla de i en ittifak derecelerine sahiptir. Bu yönetici-sı-nıf
gruplarından hiçbirisi politik araçları kendi avuçlarının içine alacak
güç ve kaynaklara sahip olmadığı ve di erleri üzerinde kendi
hegemonyasını kuramadı nda, toplumsal düzen geçici ve istikrarsız
ittifaklar aracılı ıyla i ler. Bu ko ullar altında ve özellikle de mevcut
düzenin toplumsal devrim tarafından tehdit edildi i zamanlarda,
askeri örgütlenmeler yönetici sınıflar içi iktidar mücadelesinin odak
noktası ve politik düzenlemelerin örgütleyicisi olarak artan bir önem
kazanırlar. Yerimiz militarizmin azgeli mi dünyada, deyim
yerindeyse, emperyalist sistemin sömürgelerin olmadığı durumdaki
temel iskeleti olarak oynadı ı özgün rolü gözden geçirmemize izin
vermiyor. Yukarıda belirtilmiş olan pratikler tarafından desteklenen
ve beslenen de bu iskelettir: Askeri e itim ve danı manlık hizmetleri,
yaygın askeri yardım programları ve ABD silahlarının ticari satı ma
verilen te vikler.

Dünyanın geriye kalanını kontrol etmek üzere i leyen militarizm,
aynı zamanda ABD toplumunun do asını biçimlendirmeye de yar-
dımçı olmaktadır. Bu etkinin büyüklü üne dair bir önsezi askeri
harcamaların istihdam/i sizlik durumu üzerindeki geçerlili i gözden
geçirilerek elde edilebilir. 1969'un ilk üç çeyre inde, yaklaşık 8.3
milyon insan askeri programın sonucu olarak istihdam edilmiş leri:
3.5 milyon askerlik hizmetinde, 1.3 milyon Savunma Bakanlı ının
sivil çalı anları olarak ve 3.5 milyon askeri hizmetler için sa-

tın alınan malların üretim ve ulaşımında.⁽¹⁹⁾ Aynı zamanda, en az 3.7 milyon işsiz vardı.⁽²⁰⁾

Bir an için 8.3 milyon işsiz askerî işlerde istihdam edilmemelerinin ne anlamı geleceğini düşünelim. Kame istihdam olmaksızın, bu durum 12 milyon işsiz üzerinde işsiz ya da yüzde 14.3'lük bir işsizlik oranı anlamına gelecekti. Birleşik Devletlerin bu denli yüksek bir işsizlik oranına sahip olduğu son yıl 1937 idi. 1931'de, yani Büyük Bunalım'ın ikinci yılında emek gücünün istihdam edilmeyen yüzdesi, bundan yalnızca yüzde 2'den daha fazla, yani yüzde 15.9'du.⁽²¹⁾

Ulaşana kadar çarpan etkisini dikkate almıyorduk. Ulusal savunma için harcanan her 1 dolar için, milli gelirin bir başka 1 doları ile 1.40 dolarlık bölümünün harekete geçtiği tahmin edilmektedir. (22) Yalnızca daha düşük olan tahmini dikkate alacak olursak ve tezin sağlıklı açısından askerî ve sivil kesimler için eşit bir emek verimliliği olduğunu varsayarsak, askerî bütçenin mevcut olmadığı koşullarda, yüzde 24.3 civarındaki bir işsizlik ölçümüne ulaşırız. Bunu 1932'de bunalımın en derin olduğu zamanlardaki yüzde 24.9'luk işsizlik oranı ile kıyaslayın.

Bu geniş genellemelere karşı, elbette karşı bir tez de ileri sürülebilir. Örneğin, işsizlik sigortası, sınırlı bir ölçüde ve çok sınırlı bir zaman için bir dengeleyici olacaktır. Elbette, askerî harcamalardaki keskin bir düşüş, eşit buna eşlik eden bir mali çöküşü anlamazsa, faiz oranlarını düşürecek ve böylelikle de belki infaat ve bazı devlet ve belediye yatırımları türlerini teşvik edecektir. Vergilerdeki indirim bir tüketici talebi yaratacaktır. Bunun sonucu, federal sosyal refah programındaki bir yükseliş olacaktır. Ama bu karşıt güçlerin ekonomi üzerinde savunma harcamalarının yarattığı etkiye yakın bir etkide bulunacağı asla açık seçik değildir.

İktisatçılar büyük ölçüde yarattıkları temiz-pak modellerin tutsa idirler ve bu nedenle de ekonomiyi ayakta tutan stratejik dinamik öğeleri görmezlikten gelirler. Örneğin, sürekli enflasyonun envanter birikimi ve tesis ve ekipman yatırımları bakımından dünyasındaki pratikler üzerindeki özel etkilerini, görmezlikten gelmezlerse bile azımsama e ilimindedirler. Daha da önemli olansa borsalar ve gayri menkul spekülasyonlarının;

1) Yatırım kararları ve;
2) Özellikle önemli lüks ticaretteki piyasa canlılığı üzerindeki etkileri konusundaki neredeyse toplam görmezlikten gelme tutumudur.

Enflasyon ve spekülasyon; ki her ikisi de militarizmin ortaklarıdır, savaş sonrası refahımızın en önemli tetikleyicileri olmuştur ve bunlar, iktisatçılar GSMH'nin bir sütununu bir kategoriden ötekine nazikçe transfer ederlerken, sanki bu türden transferler ekonomide de muhasebe kayıtlarını tutarken yapıldığı kadar basitçe gerçekleşiyormuş gibi, son derece kolayca görmezlikten gelmektedir.

Son bunalımın deneyimi ekonominin içinde hareket ettirdiği gerçekleri bu biçimde açıklamayı sürdüren iktisatçılar için hala bir meydan okuma niteliğindedir. Örneğin, bunalımdan on yıl sonra 1939'da nerede durdu umuzda bir bakalım. Kişisel tüketim harcamaları nihayet yeni bir yüksekliğe; sabit fiyatlarla 1929 düzeyinin yüzde 6 üzerine çıkmıştı. Yine de, aynı zamanda, konutla ilgili olmayan yatırım harcamaları 1929 düzeyinin yüzde 42 altındaydı ve konut yatırımları da yüzde 20 altındaydı.⁽²³⁾ Tüketici harcamalarındaki altı yıllık yükseliş ve Fransa ve İngiltere'den yeniden silahlanma için gelen siparişlerdeki artışa karşın, yatırımcı topluluğu hala bunalım halindeydi ve emek gücünün yüzde 17'den fazlası işsizdi.

Bu bağlamda, savaş sonrası yıllardaki devasa askerî harcamaların ana özelliklerinden bir tanesi, bunun dayanıklı üretici malları alanında yoğunlaşması ve makine ve ekipman talebini canlandırmasıdır. Eşit askeriyeden kaynaklanan dayanıklı üretici malları harcamalarını aynı tipte mallar için yapılan özel harcamalar-

la birle tirirsek, u sonuca ula ıyoruz: Dayanıklı üretici malları çık-tılarının yüzde 36'sı do rudan ya da dolaylı biçimde federal hükümet tarafından satın alınmı tır.⁽²⁴⁾ (Bu veriler, Vietnam Sava ı'nın etkisi öncesindeki 1963 yılı için geçerlidir.) Önerim udur ki, askeri harcamaların üretimi ve istihdamı yeni düzeylere ta ımaktaki ve bu düzeyleri sürdürmekteki biricik rolü de burada yatmaktadır.

üphesiz, savunma harcamalarının sava sonrası ekonominin büyüklü ünü ve yapısını açıklamaya yardımcı olacak ba ka etkileri de mevcuttur: Askeri ve uzay programları tarafından te vik edilip finanse edilen ara tırmaların sahip oldu u biricik rol; savunma harcamalarının büyük dev sınai ve mali giri imlerin büyümesini ve refahını besleyen özel yeri; ABD askeri gücünün ABD dolarının uluslararası para birimi olarak kabul edilmesi açısından verdi i destek;⁽²⁵⁾ askeri sipari lerin ekonomiye özel sektör açısından adrenalin enjeksiyonu yerine geçen hamleler halinde zerk edilmesindeki kolaylık.

En azından sonuç olarak, emperyalizmi ve militarizmi temel paradigmalarına dahil etmeyen ekonomik teori ve analizlerin bugünün dünyasının gerçekli inin çok uza nda olduklarını söyleyebiliriz. Daha gerçekçi biçimde söylersek bunlar, 20. yüzyılın ikinci yansının büyük sorunları ve tehlikeleri hakkındaki hakikatleri karartan bir biçimde davranmaktadırlar.

ULUSLARARASI EKONOMİK REFORMUN SINIRLARI

En iyi reform hareketleri bile yanılısama yaratmaya e ilimlidir. Önerilmekte olan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen de buna bir istisna de il. Geleneksel uluslararası ekonomik düzenden ve emperyalist güçlerin pratiklerinden haklı olarak tatmin olmayan Üçüncü Dünya önderleri, enerjik biçimde bir New Deal; savunucularının zengin ve yoksul uluslar arasında nihayetinde daha e itlikçi bir zenginlik da ılımı ile sonuçlanaca nı umdukları ve bekledikleri yeni bir uzla ma için bastırmaktadırlar. Üçüncü Dünya uluslarının ortak bir program ve özellikle de merkezle çevre arasındaki temel çıkar çeli kisini tanıyan bir ortak program etrafında birle mi olmalarının kendisi, ku kusuz ileriye do ru atılmı önemli bir adımdır ve emperyalizmin tarihindeki yeni bir evrenin ba langıcını bile damgalayabilir. Aynı zamanda, programın savunulmasında geli tirilen rasyonalizasyon ve retorik, emperyalist sistemin çerçevesi içinde neyin elde edilebilir oldu una dair yanlı umutlar yaratmaktadır.

Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen sloganında eklenmiş olan fikirler, Üçüncü Dünya ulusları tarafından, kendileri açısından kendi ekonomik kalkınmalarının önündeki en açık seçik engeller olarak görünen sorunları a mak üzere sürdürülen, yaklaşık 20 yıllık bir politik mücadele süreci içinde eklenmiştir. Sömürge olmaktan yeni çıkan ulusların, politik bağımsızlığın emperyalizmin prangalarını otomatik olarak ortadan kaldırmadığını fark etmeleri fazla uzun sürmedi. Ve u ya da bu biçimde, çevrenin politik bağımsızlıklarını daha önceden kazanmış olan ulusları ile birlikte, birleşmeyi ve kendi ma duriyetlerini tedavi etmeyi amaçlayan bir etki ortaya koyma yollarını aramaya koyuldular.

Bu hareketlerin ilki, 1955 yılında, 29 ulusun Bandung, Endonezya'da yapılan Asya-Afrika Konferansı'na temsilci göndermeleri ile gerçekleşti. Burada, diğer konuların yanı sıra, katılımcılar, metropol merkezlere yapılan temel ürün ihracatından elde edilen gelirlerdeki geniş dalgalanmaları ortadan kaldıracak önlemler alınması çabasında bulunarak, çevrenin ekonomik öz-savunması açısından temel nitelikte olan taleplerden birisini yükselttiler. Ancak, bu konferansın önemi reform için özgün önerilerin eklenmesinin ötesine geçti, çünkü emperyalist merkezlerin çıkarlarına karşı Üçüncü Dünya'nın çıkarlarının birleşik fikri ilk kez olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu konferans, aslında, metropollerden bağımsız biçimde hareket edecek ve tavizler kopartacak olan bir politik ve nihayet ekonomik güç temeli oluşturmak için yapılan birçok diğer girişim açısından bir başarı niteliği taşıyordu.

1961 yılında Belgrad'ta yapılan ilk toplantı ile başlamak üzere, "Bağımsız Güçlerin" çerçevesinde devlet başkanları düzeyindeki zirve konferanslarında mevcut uluslararası politik ve ekonomik düzenlemelerde değişiklik yapılmasını isteyen baskın talepler de ortaya konuldu. Üstelik, 1964'te Cenevre'da toplanan UNCTAD I ile başlamak üzere düzenlenen dört adet Ticaret ve Kalkınma konulu Birleşmiş

Milletler Konferansı da, Üçüncü Dünya temsilcilerinin (UNCTAD IV'e 139 ülkeden 2000 delegenin katılımıyla) ma duriyetlerini dile getirdikleri ve üzerinde konsensüs oluşturulabilecek olan seçilmiş bir dizi alandaki emperyalist pratiklerde değişiklik yapılmasını talep ettiler. Üçüncü Dünya bloğunun potansiyel politik gücüne rağmen, kolay kolay söz konusu deildi. Çünkü, metropoller her ne olursa olsun çevrenin taleplerini sarsarak kulaklarla dinlediler.

Bütün bu benzer etkinlikler giderek daha açık ve bütüncül bir Üçüncü Dünya ideolojisi ortaya çıkartırken, aynı zamanda hüsrana uğratılan taleplerin de çoğaldı. Emperyalist merkezlerden anlamlı tavizler kopartılması, yükselen tüm seslere ve öfkeye ve birleşmiş Üçüncü Dünya bloğunun potansiyel politik gücüne rağmen, kolay kolay söz konusu deildi. Çünkü, metropoller her ne olursa olsun çevrenin taleplerini sarsarak kulaklarla dinlediler.

Ancak, iki gelişme, emperyalist merkezin yöneticilerini oturup dinleme ve reform ihtiyacına kulak vermeye zorladı. Bunlardan birincisi OPEC'in 1973 yılında petrol fiyatlarında önemli bir yükseliş koparması göstermesi oldu. Ve ikincisi de Birleşmiş Milletler'deki oy gücündeki değişim oldu. 1970'lerin başlarıyla birlikte, BM'deki Üçüncü Dünya üyelerinin sayısı 110'un üzerine yükseldi. SSCB, Doğu Avrupa ülkeleri, Çin Halk Cumhuriyeti ve skandinav ülkeleri tarafından desteklenen bu oy bloğu, Üçüncü Dünya açısından önem taşıyan birçok konu üzerinde bir çoğunluk oluşturabilecekti. Reform talepleri ile ilgili kaygıları, artık -ikincil tartışma forumlarına dönüşen- baskın atamayan BM Genel Kurulu'nun kendisi sonunda konu hakkında harekete geçti. 1974 yılındaki 6. BM Genel Kurulu Özel Oturumu, "... Eşitsizlikleri düzelterek, mevcut adaletsizlikleri onaracak ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında derinleşmekte olan uçurumu ortadan kaldırmayı amaçlayan bir hareketi başlatılacak.....yeni bir uluslararası ekonomik düzenin kurulması için acilen çalışılmak üzere tasarlanmış olan bir Yeni Bir *Ekonomik Düzenin Kurulması için Bildirge* ve *Eylem Programı*"nı kabul etti. Bunu Ekonomik Haklar ve Devletlerin Görevleri Bildirgesi'nin resmen kabul edilmesi izledi.⁽¹⁾

Yine de, bu belgeler tarafından çıkarılan yapılan etkin eylem programlarına karşın, kabul edilmelerinden sonra geçen 4 yıl, BM kararlarının pratiğe nasıl geçirileceği konusundaki sayısız konferans ve sonsuz muazara dışında bir şey ortaya çıkarmadı. Bunun nedeni yeterince basittir. Gündemde olan önemli konuların her biri; az gelişmiş ülkelerden yapılan mamul mal ithalatının önündeki engellerin azaltılması, temel malların ihracatından elde edilen gelirin stabilizasyonu, alıcıların teknoloji transferi üzerinde daha fazla denetim sahibi olmaları ve (gerekli olduğu anda borç moratoryumları dahil) borçların gözden geçirilmesi, son tahlilde ileri kapitalist uluslara aktarmakta olan karları sıkı tutmaktır. O halde, artırıcı olmayan biçimde, müzakereye girmek zorunda bırakılan emperyalist merkezler, iki biçimden birisini alan bir sabotaj oyunu oynamaktadırlar:

- 1) Önerilen reformların kurumsallaşmasını doğrudan reddetmek;
- 2) Ya basit bir vitrincilik anlamına gelen ya da, Üçüncü Dünya'dan daha güvenli hammadde akışı sağlamak gibi kendi ihtiyaçlarını karıştırmak üzere tasarlanmış olan karlı önerileri ileri sürmek.

Bu zorlukların çevrenin önderlerini ciddi biçimde yıldırmadığı görülüyor. Onlar açısından, umulan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen uluslararası sahnedeki kolektif çabalarının hakim ideolojisi ve merkezi noktası olmaya devam ediyor. Ve burada elde edilmiş olan çabaların sonuçlarına karşın vizyon konusundaki bu ısrarcılığın kendisinin de, cebren yakalanmış oldukları emperyalist kapanın bir yansıması olduğunu kabul etmek önem taşıyor. Gerçeklikte olduğu kadar ideolojide de geçerli olan bu kapana sıkı masalı, büyük ölçüde, gelişmek bir yana ekonomik açıdan hayatta kalmalarının bile, metropollerin refahına bağlı olmasından ya da doğru biçimde ifade etmek gerekirse, metropollerin ihracatlarının ne kadarını satın alacaklarına bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Doğru talebe olan bu yamsal bağımlılık, yatırım kararlarına yönelik yaygın devlet müdahalesi de dahil olmak üzere en katı içsel-reform önlemlerini

kabul etmiş olan Üçüncü Dünya ülkeleri için bile geçerlidir. Bundan çıkan sonuç, çevre uluslarının, kapitalizmin uzun tarihi içinde dayatılmış olan geleneksel kalıbı parçalayıp atmaya amaçlayan bir stratejinin var olmadığı koşullarda, ister-istemez, emperyalist cihazın diğlileri olarak kalmaya devam edecekleridir. Ve kendileri de, emperyalist balar tarafından dayatılan sınırlandırmaların ne ölçüde farkında olurlarsa olsunlar ve baları ansı ne denli soluk olursa olsun tavizler için pazarlık yapmakla sınırlı kalacaklardır.

Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen'in uygulanabilirliği ve etkinliğine inananlar doğu olarak bu bakı açısını reddetmektedirler. Kendileri, kalkınmanın önündeki bazı dışsal engellerin ortadan kaldırılmasının, en azından ileri kapitalist uluslarınkini andırır kendine-güvenli, bamsız kapitalist ekonomilerin gelişmesine kapı aralayacaklarına inanmaktadırlar. Bu pozisyonun merkezinde olansa, ister açıkça söylesin ister örtük biçimde varsaylınsın, kapitalist evrimin, kapitalist yolu seçen herhangi bir ülkeye e it biçimde uyarlanabilecek olan açık-seçik, evrensel yasaları bulunduğu yönündeki teorik bakı açısıdır.

İmdi elbette Batı Avrupa, Birleşik Devletler ve Japonya'daki ileri kapitalizmlerin içinden geçmiş oldukları evrim a amalarının anlamlı bir soyutlamasına gidilebilecek olduğu doğrudur. Ancak, bu evrimin incelenmesi, bu baları kapitalizmlerin kazanımları açısından temel olan koşulların bugünün çevre ülkelerinkilerin taban tabana zıddı olduğunu açıklıkla kavu turmaktadır. Ve çevre ülkelerinin gelişmesi, kendine-güvenli ulusların evrimsel a amalarını herhangi anlamlı bir biçimde kopyalayabilme yetenekleri konusunda ciddi kuşaklar yaratmakta olan tam da bu farklılıklardır.

Bu farklılıkların bütünsel bir analizi burada yapılamaz. Bu temayı araştırmak isteyenler Samir Amin'in *E İtsiz Geli me* (Monthly Review Press, 1979) isimli kitabına ve "Self-Reliance and the New International Economic Order" (MR, Temmuz-A ustos 1977) maka-

le ine ba vurmalıdırlar. Mevcut amaçlarımız açısından geli mi kapitalist ulusların, merkez ile çevre arasındaki kar ıtlı ı aydınlatmak bakımından en elveri li olan bazı ana özelliklerini basitçe belirtmekle yetinece iz.

1) Sanayi devrimi, çıktı kayna ı olan ülkelerde, tarımsal bir devrimin pe i sıra ya andı. Geleneksel dü ük ve güvenilemez gıda ve hammadde çıktıkları birçok yüzyıl boyunca ekonomik büyüme olasılı mını ciddi biçimde sınırlandırmı tı. Ancak tarımsal pratiklerdeki yaygın ve oldukça hızlı ilerlemelerin Batı Avrupa'da üretilen gıda maddesi artı mını geni letmesinin ardındandır ki, dönemsel kıtlık tehditleri alt edilebildi ve bu durumda da ekonomik ilerlemenin önündeki barikatlardan birisi giderilerek, hem tüketici malları hem de (ba langıçta temelde tarım için) sermaye malları pazarlarının geni leme ko ulları yaratılmı oldu.⁽²⁾

2) Tipik olarak, sanayi devriminin yayılması yaygın biçimde teknoloji "ödünc alma"yı içeriyordu. Ama ba arılı alıcılar içinde, geni bir zanaatkar ve teknisyenler arzı yaratarak ve gerçek teknolojik ilerlemelere aktif biçimde katılarak, bunu kendi kuralları üzerinden yapanlar oldu.

3) Üretici güçlerdeki sürekli devrim, kendisi de sermaye birikimine ve iç pazarların geli imine daha büyük bir itki sa layacak olan kalıcı bir verimlilik artı mını ve daha da büyük bir artı de er kitlesini olası kıldı. leri teknolojinin ve kentle menin gereklilikleri, di er ö elerin yanı sıra, emek gücünün de erini yükseltti ve böylece sahneyi gerçek ücretlerdeki bir artı a hazırladı. Anla ılması önemli olan eylerden bir tanesi de, Üçüncü Dünya'nın sömürülmesinin merkez ülkelerin refahının ya amsal bir bile eni olmasına ve ihracatın ya amsal bir itki sunmasına kar ın, ba arılı kapitalizmlerin endüstriyel kalkınmasının vazgeçilmez temelini kendi iç pazarlarını geni letme yetenekleri olmu oldu udur.

4) Üretici güçlerin ya adı ı devrimin altında yatansa, kitlesel tüke-

tim mallarını oldu u kadar geni bir yelpazedeki sermaye mallarını da imal etme kapasitesindeki geli meydi. Makine-yapım endüstrisinin geli mesi, iç ve dı pazarlarda hızla de i mekte olan olanaklarla ba a çıkılması konusunda yüksek bir esneklik düzeyinin olu masına katkıda bulunmu ve üretim-ekipmanı sanayilerinin geni lemesinin kendisi de istihdamın ve dolayısıyla da tüketici talebindeki yükselmenin önemli bir kayna ı olmu tur.

5) Geli mi kapitalizmlerin her birisinde bütünle mi ve güçlü bir ulus devlet, temelde endüstriyel kapitalizmin ve onun finans ve ticaretteki ittifaklarının desteklenmesine kendisini adamı olan bir ulus devlet geli ti. Devlet sermaye birikimi için gereken iç kaynakların seferber edilmesini aktif biçimde destekledi ve buna yardımcı oldu. Yine benzer biçimde önemli olan, dı siyasetin de, bir yanda az sayıdaki ileri kapitalist ülkeler ve öte yanda metropollere tabi olan ve onların ihtiyaçlarına hizmet eden çok sayıdaki çevre ülke arasında bölünmü bir hal kazanan dünya kapitalist sisteminin biçimlendirilmesinde i levsel oldu udur.

imdi de az önce tarif edilmi olan ko ulları çevre ülkelerinin günümüzdeki ko ulları ile kıyaslayalım. Burada, ço unlukla, tarımsal devrimler hala gerçekle mi de ildir. Bazı ihracat ürünlerinde yüksek verimlilik elde edilmi olmakla birlikte, ço u gıda ürününün çıktıları inanılmaz ölçüde dü üktür. Sonuç olarak, daha fazla tüketim malı yönündeki iç talep göreceli olarak dü ük kalmaktadır: Dü ük tarımsal verimlilik çiftçinin endüstriyel mallar satın alma yetene i üzerinde bir kısıntı olu turmakta ve küçük ve güvenilmez gıda fazlaları gerçek ücretleri dü üren bir etki yaratmaktadır. Tarımsal reformlar, hatta en namuslu toprak yeniden dağıtımını içerenler de dahil olmak üzere, tarımsal kalkınmanın önündeki en önemli engelleri ortadan kaldırmayı ba aramamı lardır. Bunun nedeni; elbette yeni bir küçük toprak sahipleri sınıfının ortaya çıkmasının büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve tefeciler tarafından çiftçi nüfusu üye-

rinde icra edilen baskılan ortadan kaldırmak açısından, kendi baına ya çok küçük bir etkisi olması ya da hiçbir etkisi olmamasıdır.

Özünde, çevrenin bugüne kadarki tarihini ayırt eden de, büyümenin motorunun metropollere yapılan ihracat olmasıdır. Sonuç olarak, kaynaklar ve altyapı temelde ileri kapitalist ülkelerden kaynaklanan talebe yanıt vererek ve iç pazarlar tarafından yaratılan talebe yalnızca ikincil biçimde yanıt vererek daılmakta ve yapılandırılmaktadır. Bu tip bir ekonomik büyüme belirli türden bir iç talebi büyütür, ancak bu talep genellikle orta ve üst sınıflar tarafından satın alınan lüks mallara yöneliktir. Tarımın geri kalması, düşük ücret düzeyleri ve kitlesel işsizliğin kalıcılığı kitlesel tüketici mallarına yönelik pazarların büyümesini kısıtlar.

Bu arka plan üzerinden, kendine-güvenli bir sanayileme potansiyeli mutlaka sınırlıdır. Daha fazla bağımsızlık ve kendine-güven yönündeki kazanımlara ulaşmak için ilk adımları atan azgelişmiş ülkelerin deneyimleri bunu açıkça göstermektedir. Bu çabalar daha sonra "ithal ikameciliği"; yani ithal tüketici mallarının yerine geçecek olan yerli imalat kapasitesinin kurulması olarak adlandırılacak olan bir biçim kazanmıştır. Bu stratejinin sınırları, kısmen dar iç pazarları genişletmek açısından fazla işe yarar olmaması nedeniyle, hızla açığa çıkmıştır. Daha da önemlisi, ithalata bağımlılık ve bundan kaynaklanan ödemeler dengesi sorunları önemli ölçüde alt edilememiştir: Ara parçalar, sermaye ekipmanları ve bazı hallerde hammaddeler yurtdışından alınmak zorunda kalınmıştır. Daha yakın zamanlarda, bu stratejinin sınırlılıkları, geleneksel ihracata engel eden sürekli zorluklarla birlikte, alternatif bir kalkınma programına yol açmıştır: ihracatı hedefleyen imalat sanayileri üzerindeki yonunla. Ve burada da döngüyü tamamlıyoruz, çünkü tam da bu malların gelişmiş ülkelerdeki satışının önündeki engeller Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen kampanyasına yönelik basınçlara katkıda bulunmaktadır.

Çevrenin sanayileme yönündeki çeşitli girişimleri hüsrana uğratan son derece önemli bir başarıya ulaşmada, başarının kayda değer ölçüde Batı'dan alınan finansman ve teknoloji ithalatına bağımlı olmaya devam etmesidir. Az ya da çok oranda, Üçüncü Dünya ulusları, gelişmiş ülkelerin kendi sanayi devrimlerinin egemenleri olmalarına elveren türden bir zanaatkar ve teknisyenler nüfusu yaratmayı başaramamışlardır.⁽³⁾ Yine Üçüncü Dünya ülkeleri kitlesel tüketim malları sanayilerini tamamlayacak türden bir yerli sermaye-malları sektörü yaratmayı başaramamışlardır; makine-ya-pımmda ilerlemenin kaydedildiği bazı nadir örneklerde bu ilerleme temel olmayan lüks malların ve askeri ekipmanın imalatını kolaylaştırmakla sınırlı kalmıştır.

Nihayet, çevre ülkeleri, metropollerin tersine, yerli bir bağımsız kapitalizmin geliştirilmesi ve desteklenmesine sabit fikirli bir biçimde kendisini adanmış devletler geliştirmeyi başaramamışlardır. Genel olarak, bu ülkelerdeki yönetici güç yabancı yatırım etkinliklerine bağımlı olan grupların içinde hakim biçimde temsil edildikleri sınıf ittifaklarından oluşmaktadır. Ama bunların tepeden aşağıya doğru etkisinin bulunmadığı koşullarda bile, altta yatan bağımlılık ilişkileri kendilerini yeniden açığa çıkartmaya yönelmektedir. Geleneksel ekonomik yapının temel öğeleri ayakta olduğu ve istikrarsızlık yaratan etkiler egemen olduğu sürece, büyük değişim seçenekleri katı biçimde sınırlanmaktadır. İhracat-yönelimli ekonomilere içsel olan herhangi bir tekrarlayan kriz; kritik bir ödemeler dengesi sorunu, ürün çıktısındaki bir düşüş, dış borç ödemelerindeki bir yetersizlik; en bağımsızlıkçı ve kararlı reformcu yönetici grubu bile bağımlılık çukuruna geri döndürmekte, daha fazla yabancı yatırım ya da yurtdışından yeni borç kaynağı bulma yoluyla imdat aramaya yönelmektedir.

Önerilen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen bu kaygıların ışığında incelenirse, kapsadığı reformların temel konuları atlatmış

açıktır. Bu durum ele alınmakta olan dört ana alanın her birisinde görülebilir.

1) *Tarım*. Savunulan de i imler temelde tarımsal (ve mineral) ihracattan elde edilen gelirin stabilizasyonunu ve mümkün oldu unda da yükseltilmesini içermektedir. Gelirdeki geni dalgalanmalar ve olumsuz ticaret hadleri elbette çevre için ciddi sorunlar yaratmaktadır. Ama bu önermelerin tarım alanındaki, ürün çıktılarındaki dü ük verimlilikten ve gıda arzının geni lemesinin ötündeki içsel toplumsal engellerden kaynaklanan daha temel kısıtlamalarla hiçbir ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

2) *Mamul mal ihracatı*. Buradaki ana vurgu da ticaret engellerinin kaldırılması ve özellikle sanayile mi ülkelerin pazarlarına giri için lehte olanaklar elde edilmesi üzerindedir. Ancak, bu tür tavizler, bu ülkelerin içinde hareket etmekte olan normal rekabetçi güçleri a mayacaktır. Çevrenin imalatçıları, metropol sanayilerin ürünlerinden daha fazla satı yapabilmek için, tutarlı biçimde daha dü ük fiyatlar istemek zorunda kalacaklardır ki, bu da ancak ücretleri dü ük tutarak, yani kitlesel tüketim mallarına yönelik iç pazarların geli imi engellenerek yapılabilir.

3) *Teknoloji transferi*. Bu ba lık altında önerilen hedefler, teknolojinin çokuluslu irketlerden elde edilme terimlerini iyile tirmekle ilgilidir. Bu tür reformlar, e er elde edilirse, bazı ödemeler dengesi sorunlarını kolayla tırabilir, ama kendi özel ihtiyaçlarına uyarlanmı bir teknolojinin yaratılması için, ba ımsız bir teknolojik temelin ve yerli bir ara tırma geli tirme yetene inin olu turulması biçimindeki merkezi konuyu hedeflememektedir. Son analizde, önerilen reformlar azgeli mi ülkeleri yine çokuluslu irketlerin ve ileri kapitalizmin teknolojisinin esareti altında tutacaktır.

4) *Borç reformu*. Bu ba lık da o çok ihtiyacı duyulan, tırmanmakta olan yabancı borçların boyunduru undan kurtulmakla ilgilidir. Ama ele alınan çe itli kurtulu biçimleri, moratoryumlar da dahil

olmak üzere, yalnızca yüzeydeki fenomenleri ele almaktadır, az ya da çok sürekli borç ba ımlılı mı yaratan ko ulları de il. Borç sorunu petrol fiyatlarındaki artı tan uzun zaman önce ortaya çıkmı tır; tüm bir ba ımlılık kalıbını sentezleyen ça sal bir yüküdür. Tekrarlayan ödemeler dengesi açıkları, yalnızca ihracat gelirlerindeki istikrarsızlıktan de il, daha önemlisi ula ım, sigorta, bankacılık hizmetleri, patent ve ticari markalara ödenen telif hakları, yöneticilik ücretleri, hisseler ve faizler olarak metropollerdeki firmalara yapılan sonsuz ve daha da kabaran fon akı larından kaynaklanmaktadır. Mevcut durumda borçlardan kurtulu önemli olsa bile, borçlanma ihtiyacını yaratan ko ullar varlı mı sürdürdü ü sürece bu yalnızca geçici palyatif bir çözüme hizmet edecektir.

imdiye kadar Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'i Üçüncü Dünya'nın bakı açısından tartı tık. Peki ya ileri kapitalist uluslar?

Metropollerin teoride bazı tavizler vermeye, özellikle de daha güvenilir hammadde kaynaklarını güvence altına almak, kendi çokuluslu irketlerini ulusalla tırmalar ya da kamula tırmalardan korumak ve Üçüncü Dünya'da kapitalizmi devam ettirmeye yardım etmeye hazır olan tabi ortaklar olu turmak gibi kendilerine bazı uzun vadeli avantajlar sa layacak olan tavizleri kabul etmeye yana abilecekleri söylenebilir. Ancak, bu uzun vadeli avantajlar, kısa vadedeki gerçek ve zorlayıcı sınırlar tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Emperyalist güçler yeni bir stagnasyon evresine girdiler.⁽⁴⁾ Uluslararası para sistemi sallantıda. Dünya ticareti yava lıyor. Ünde gelen güçler arasındaki ticaret ve döviz kuru rekabeti yo unla ıyor. Sanayile mi ülkelerin her biri, sürekli i sizlikten ve zayıf mali ve sınai sektörlerden kaynaklanan iç sorunlarla kar ı kar ıya. Bunlar emperyalist güçlerin kendi aralarındaki iç çeli kileri yo unla tırmayı vadeden reformlar için kaygı duyma e iliminde olabilecekleri ko ullar olmaktan hayli uzak.⁽⁵⁾

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen tezlerinin içine i lemi olan

en büyük yanılsama kapitalist dünya sistemi içindeki zengin ve yoksul ülkeler arasındaki yeni bir gelir bölü ümünün diplomatik müzakereler yoluyla elde edilebilece idir. Yanıt verilmeyi bekleyen daha gerçekçi sorun bundan tamamıyla farklıdır: Bu ülkeler emperyalist ebekenin içinde yuvalanmış biçimde kaldıkça ve temel bağımlılık ili kileri varlığını sürdürdükçe, Üçüncü Dünya'nın kendi-ne-güvenli geli imi herhangi bir biçimde mümkün müdür? Temelde, hakiki sorun emperyalizm ko ulları altında reform ya da emperyalizmden kopu arasındaki seçime dayanmaktadır. Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen tarafından savunulan de i imler, mucizevi biçimde kabul edilecek olmaları halinde bile, kitlelerin yoksulla masını, geri kalmı tarımı, metropole tabi çarpık endüstriyel ve ekonomik yapıları, cehaleti, yetersiz e itim ve sa lık hizmetlerini ve bu toplumları ku atan daha nice sorunu a mayı ba aramayacaktır. Bu tür sorunların çözümleri yalnızca sınıf iktidarında, kitlelerin çıkarlarını en üst noktaya yerle tiren devrimci bir toplumsal öncelikler dönü ümüne yol açacak içsel bir dönü üm yoluyla ortaya çıkarılabilir.

*Tankınız ne güçlü generalim
Siler süpürür bir ormanı, Yüz
insanı ezer geçer. Ama bir
kusurcu u var; ister bir
sürücü.*

Bertolt Brecht

EK-1

KULLANILIP ATILAN İÇLER

GÜNÜMÜZÜN YEDEK SANAY ORDUSU

"(...) Ama e er, artık bir emekçi nüfus, birikimin ya da servetin kapitalist temeldeki geli iminin gerekli bir ürünüyse, bu artık-nüfus, tersine kapitalist birikimin kaldıracağı, daha do rusu, kapitalist üretim tarzının varlığını bir ko ulu haline gelir. Sanki sermayeye, onu kendi zararına besliyormuş çasına mutlak biçimde ait olan, kullanılıp atılabilir bir endüstriyel yedek ordu olu turur."

Karl Marks Kapital- Cilt 1

Bunlar, i çiler için zor günler. Kapitalizmin merkezindeki varlıklı ülkelerde, emek irketlerin ve hükümetlerin ortak saldırısına karşı mevcut ücret ve sosyal haklarını koruma mücadelesi verirken, çevre ülkelerdeki i çilerin ko ulları daha da zorla mış bulunuyor. Sermayenin gündeminin -"serbest piyasa", emekle ilgili daha "esnek" düzenlemeler ve sosyal güvenlik hizmetlerinin azaltılması-yaygın biçimde kabul edilip benimsenmesinden tek bir kesim gerçekten kazançlı çıkmı tır. Ulus-ötesi irketler (ve bu irketlerin sa-

hipleriyle üst düzey yöneticileri) bugün, ücretlerin ve diğer maliyetlerin daha düşük, patent haklarının korunduğu ülkelerde üretim yapmak ve keyiflerine göre o ülkeden bu ülkeye sermaye aktarmakta daha büyük özgürlük kazanmışlardır. Ne yazık ki, gittikçe daha fazla işçi ya ama köullarının giderek daha güvensizleştirilene tanıklı olmaktadır.

ABD ekonomisinde meydana gelen -emek üzerindeki baskının artmasına yol açanlar da dahil- pek çok de işlikli kökeni 1970'lerin sonuna ve 1980'lerin başına dayanır (bu konuda bkz. "The New Face of Capitalism: Slow Growth, Excess Capital, and a Mountain of Debt", Nisan 2002 *Monthly Review*). Bu de işlikler, merkez ekonomilerinde 2. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı büyüme döneminin ardından gelen durgunluğa sermayenin verdiği karlılığı oluşturunur. Yeni teknolojiler ya da ekonomiyi canlandıracak başka türlü itkiler geliştiremeyince, sermaye, daha fazla kâr sızdırmanın yeni yollarını bulmaya acil ihtiyaç duymuştur. ABD'nin öncülüğünde sermayenin önündeki uluslararası engelleri parçalamaya yönelik bugünkü hareket -yaygın olarak 'küreselleme' diye adlandırılan gelişmeler- yurtdışında yeni karlı yatırım fırsatları bulma yönünde saldırgan bir arayıştan başka bir şey de ildir. Çevre ülkelerde yabancı sermayeye getirilmiş olan sayısız sınırlama sermayenin küresel saldınsının nedenlerinden biri olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilikten kurtulan (Hindistan gibi) önemli sayıda ülke başımsız kalkınma çabalarının bir parçası olarak, yabancı sermayeye önemli engeller ve kısıtlamalar getirmiştir. Merkez ülkelerde sermayenin yatırımların kârlılığını yükseltme zorlaması, iş güvenliğini ve sosyal haklarda azalmalar yarattı.

Bu yazıda ABD üzerine odaklanacak olmamıza rağmen, Avrupa da benzer bir durumdadır. Örneğin, özelleştirme trendi ve sendikaların gücünü kırmak için yürütülen iyi hesaplanmış siyaset, bir zamanlar öylesine güçlü olan İngiltere işçi sınıfı hareketini yenilgiye

u ratmıştır. Almanya'da -sermayenin kârlılığını artırmaya çalıştıran şirketler ve devlet, emekçinin 2. Dünya Savaşı'ndan beri elinde tuttuğu ayrıcalıklı konumu deşirmektir. Başbakan Gerhard Schröder "biz emek piyasasını esnekliğini artıracak şekilde yeniden yapılandırdık... Ülkenin sosyal güvenlik sisteminde öncelikle deşalık sisteminde yaptığımız radikal reformlarla ücret dışı emek maliyetlerini azaltmanın yolunu açtık" diye övünmektedir (*Wall Street Journal*, 30 Aralık 2003). Başbakanı deşiley, Alman sermayesi işten çıkarmaları kolaylaştırıp aynı zamanda sosyal hakları da azaltarak, işçilerin haklarını zayıflatmaktadır.

Çevre ülkelerdeki devlet politikaları uluslararası sermayenin yatırım baskısıyla el ele vererek bu ülkelerdeki işçi sınıfı için son derece zor koşullar yaratmıştır. Çin'de kırsal kesimden gelen işçiler aırı kalabalık ve sağlıksız yatakhanelere tıkılıp çok az ücret karlılığında uzun saatler boyunca çalışmakta ve neredeyse hiçbir haktan yararlanmamaktadır. Latin Amerika'da sendika kurmaya çalıştıran işçiler daimi bir tehlike içindedir (örneğin, Coca Cola işleme fabrikalarındaki sendika örgütçüleri cinayetlere kurban gitmektedir). Güney Afrika'da Afrika Ulusal Kongresi önderliğindeki hükümetin neo liberalizmi benimsemesi, bu hareketin ortaklarından ve ilk destekçilerinden olan sendikal harekette moral çöküntü yaratmıştır. Özelleştirme planları ve işçilerin zararına yasalar yürürlüğe konmuştur. Hindistan'daki bilgisayar programcıları gibi bazı işçilerin koşulları iyileşmiş olsa da, dünya emekçilerinin geneline bakıldığında koşullar kötüdür ve gittikçe daha da kötüleşecek gibi gözükmektedir.

Kapitalizmin çevresinde giderek aırılaşan (çiftçilere ve topraksız yoksullara yönelen iddeti deşeren) ya ama koşulları karlılığında Üçüncü Dünya ülkelerinde kırsal nüfus yeni gelenleri emecek iş olanaklarına sahip bulunmayan aırı kalabalık kentsel merkezlere yığılmaktadır. Bunun sonucu varo larda günü gününe yaşamını

sürdüren yoksul nüfustaki muazzam artı tır. Kendi ülkelerinin yedek i ç i ordusuna katılan bu yeni neferler uluslararası sermayenin kullanımına da açıktır.

Sermayenin yeni rotasının genel amacı, -i çileri alıp kovmak, düşük maliyetli emek elde etmek, i ç i ve vatanda haklarını budamak, uluslararası pazarda yatırım yapmak ve mal satmak, karları ülkeden ülkeye aktarmak ve ihtiyaç duyulan hammaddelere eri mek için- bütün cephelede esnekli i güçlendirip karları artırmaktır. çerde ve dı arıda yatırımların karlılı nı artırmak için gösterilen bu gayretler güvencesiz ko ullarda ya ayıp çalı an i çilerin sayısını daha da artırmı tır. Bununla birlikte, son derece e reti bir varolu a sahip olan büyük bir i ç i kayna mın varlı ı yeni bir ey de ildir. Bu, kapitalizmin, Marx'm yedek i ç i ordusu diye tanımladı ı temel karakteristiklerinden biridir. Yedek i ç i ordusu, kapitalizmin temel özelliklerinden biri olmanın ötesinde, -piyasa sisteminin karlı bir ekilde i lemesini sa layacak ekilde- maliyetleri düşük tutmaya yardımcı olur ve i çilere kar ı sürekli ve etkili bir silâh olarak i görür.

YEDEK EMEK ORDUSU

Kapitalizmin merkezi özelliklerinden biri emek arzının fazlalı ı, i gücüne sermayenin ihtiyaçlarına göre katılan ve ayrılan geni insan kitlesidir. çevriminin yükseli e geçti i esnada i dünyasını tam kapasitede i letebilmek için fazladan emek gereklidir. Arkadan gelen durgunluk dönemindeyse artık kendilerine ihtiyaç kalmayan i çiler i ten çıkarılır. Yedek emek ordusu -kısa süreli ve son derece ola andı ı istisnalar dı nda- daima mevcuttur. 2. Dünya Sava ı'nın istisnai ko ullarında, sava ın ihtiyaçlarını kar ılamak için i gücü arzını artırmak zorunlu oldu undan, ABD'de tam istihdam sa lanmı tı. Bu da, kısmen emek gücüne daha fazla kadının çekilmesiyle ba arılmı tı. Yani, 11 milyon insanın silâh altına alındı ı ve bu yüzden emek gücü içinde yer almadı ı bir dönemde tam istihdam söz konusu olabilmı ti.

Yedek emek ordusu içindeki i ç i fazlasını ele alırken, daima iki husus göz önünde tutulmalıdır. Birincisi, mutlak artık nüfus (nüfus fazlası) diye bir eyin olmadı ı, söz konusu olanın, kâr güdüsüyle ve birikim a kına birikimin altın kuralıyla yönetilen bir toplum ba lamındaki nüfus (i gücü) fazlalı ı oldu udur. kincisi, herkesin yeterli yiyece i, ya ayaca ı sa lıklı bir mekanı olsa, herkes yeterli sa lık ve e itim hizmetinden yararlınsa ve bütün i çiler daha kısa çalı ma saatlerine ve daha uzun tatil olana ına sahip olsalardı artı emek (emek fazlalı ı) diye bir eyin görülemeyece idir.

İletme sahipleri ve en üst yöneticiler, yetersiz talep yüzünden tümüyle kullanamadıklarında bile i letmelerinin fiziki ve mekanik kısmını koruyup devam ettirirler. Kapitalistler, -fabrika, büro ve dükkanlar gibi- binalarıyla, makine ve donanımın gerekli parçalarının bakımına ve korunmasına i hayatının artlan ne olursa olsun özen gösterirler. Oysa, i çiler i in rahatlıkla elden çıkarılabilen unsurlarıdır. Sermaye eme i ihtiyaç duydu unda tedarik edip, ihtiyacı kalmadı nda kapıyı göstermek ister. Eme e üretim sürecinin kullanılıp atılabilen ve/ya da kolayca yerine yenisi konabilen bir parçası olarak muamele etmek kapitalizmin esas itici gücünü -durmak bilmez zenginlik biriktirme dürtüsünü- geli tirir. Kapitalizmin bir sistem olarak i lev görmesi kritik önemdedir, çünkü ancak bu ekilde tek tek kapitalistlere, de i en ekonomik ko ullar kar ısında faaliyetlerini çabucak de i tirebilme olana ı sa lar.

Durgunluk döneminde ya hiç ya çok az çalı tırdı ı i gücünün ücretini ödemenin kapitalist açısından ne gibi bir ekonomik mantı ı vardır? Sadece kısa hasat döneminde fazladan i gücüne ihtiyaç duyan çiftçinin çalı anına bütün bir yıl ücret ödemesi i letme mantı ı açısından ne derece isabetlidir? verenlerin özel yetenek ve deneyimlere sahip bazı ki ilere ya da elemanlara, i ler yeniden açıldı nda bunları elde hazır bulabilmek için, durgunluk zamanlarında da ücret ödemekten kaçınmayaca ı gerekçesiyle bu önermeye itiraz

edilebilir. Bir dereceye kadar bu durum, ama, yedek emek ordusu teknik işçileri de içerir. Sizler arasında bilgisayar uzmanları, mühendisler ve teknisyenler de vardır, bu yüzden, vazgeçilmez gibi gözükene işçilerin bile yeri rahatça doldurulabilir.

Güvencesizlik ve gelecek korkusu içinde yarı yarıya insan kitlesi olan yedek ordunun üyelerinin iş kategorilerinden birine ait oldukları düşünülebilir:

a) Sizler (bu kategori, iş aradıkları için işsiz oldukları resmen kabul edilenler gibi işsiz bulamadıkları için artık aramayı bırakmış olanları da kapsar);

b) Tam zamanlı çalışmak isteyen part-time işçiler;

c) Tam zamanlı işlerde çalışmak istedikleri halde alınamadıkları için yaparak ya da ara sıra kısa dönemli işler bularak serbest biçimde para kazananlar (kendi kendini istihdam edenler);

d) Tam zamanlı bir işte çalıştııkları halde (ekonomik kriz, küçülme, özelleştirme, mekanizasyonun artması ya da çalıştııkları işin ücretlerin daha düşük olduğu yabancı ülkelere aktarılacak olması gibi nedenlerle) kısa bir süre sonra işini yitirme ihtimali bulunanlar. Bu insanlar işsiz olmadıkları halde kaderlerinin pamuk ipliğine bağlı olduklarını bilir ve ona göre davranırlar. Merkez kapitalist ülkelerde tarımda üretkenliğin artması sonucunda işsizden olan tarımsal işçileri artık yedek emek ordusunun önemli bir kaynağını oluşturmaz. Buna karşılık çevre (periferi) ülkelerde tarımda işsiz kalan kırsal nüfus gerek kendi ülkeleri gerekse (göçmen olarak) merkez ülkeler için büyük bir potansiyel yedek emek kaynağıdır;

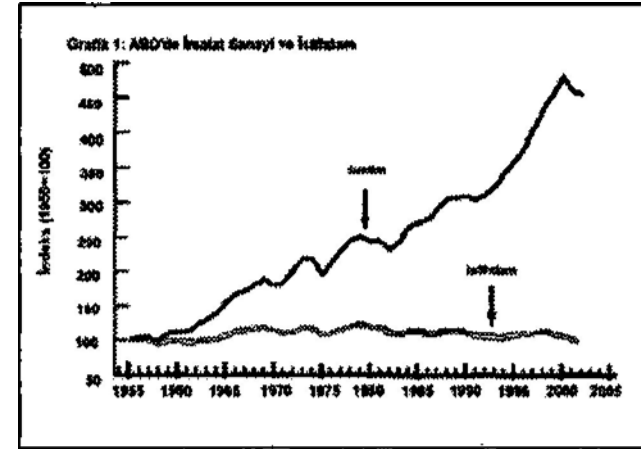
e) Ekonomik olarak aktif nüfus içinde sayılmayan ancak farklı koşullarda istihdam edilmeleri mümkün olan kişiler (mahkumlar ve engelliler gibi).

ABD tarihinin büyük bir bölümünde işverenler çalıştırdıkları işçileri istedikleri anda işten çıkarma hakkına sahipti. Sermaye için bu emek arzusu edilebilir durumdur, çünkü emekçi ve emek maliyetlerini de-

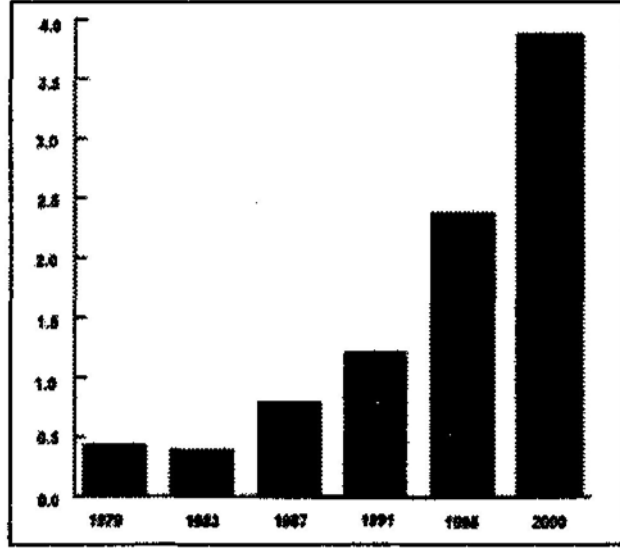
netlemek için olası en büyük esneklikleri sağlar. Tennessee Yüksek Mahkemesi'nin 1884 tarihli bir kararının bu dönemde sahip olduğu hakların nereye kadar uzandığını açık bir göstergesidir:

İnsanlar müdahaleyle kararlaştırılmaksızın canlarının istediği yerde alıp satmakta ve istedikleri zaman adam çalıştırıp, istedikleri zaman çalıştırdıklarının işine son vermekte serbest olmalıdır. İşten çıkarma iyi bir sebebe dayanabilir, hiçbir sebebe dayanmayabilir ve hatta kötü bir sebebe dayansa bile, bu kendi başına bir yasa ihlali oluşturmaz. (Westem&Atlantic Railroads'a karşı Payne davası, Tennessee, 1884)

Keyfince işten çıkarma izni, sendika sözleşmeleriyle sınırlanmadıkça, süreçte, pek çok durumda uygulandı. Bununla birlikte, sermayeye tanınmış bu hak, pek çok eyalette eyalet yasaları ve mahkeme kararlarıyla yavaş yavaş törpülandı. Bu durum, arkasından uzun hukuki mücadeleler ve/ya da tazminat ödemeleri gerektirdiğinden, sözleşmelerinden sürekli olarak istihdam edildiği ilan edilen işçilerin mali zorunluluk nedeniyle olmadıkça- işten çıkarılmasını bayağı masraflı kıldı. Sermaye bu engelin üstesinden gelmek için mevsimlik, part-time ve geçici sözleşmeli işçi kullanımını artırmak, kamu

GRAFİK 2
GEÇİCİ ÇİFTÇİ SAYISI

hizmetlerini özelleştirmek, bazı sanayi ya da servis operasyonlarını ülke içinde ya da dışarıda fason ya da tedarik şirketlere vermek gibi teknikler geliştirdi.

Bütün bu rastlantısal ya da standart dışı çalışma düzenlemeleri, sermayeye çiftçilere karşı zaten zayıf olan yükümlülüklerini daha da zayıflatma avantajı sağladı

YEDEK ORDUYA AÇILMIŞ

Yedek ordu yıllar içinde aynı büyüklükte kalmamıştır. Bileiminin ve üye kaynağının ayrıntıları, yerel koşullara ve kapitalizmin merkeziyle çevresi arasındaki ekonomik ilişkilerle birlikte tarih boyunca değişikliklere uğramıştır. Yedek orduya üye arzını genel olarak kapitalizmin gelişiminin normal işleyişine bağlamıştır. Çiftçi ihtiyacı, pek nadiren nüfus artışının ve emek üretkenliğinin artması sonucunda meydana gelenlerin yarattığı çiftçi ihtiyacını tümüyle emecek

kadar büyük olmuştur. Kimi zaman kalkınma gerekleri -barajlar, yollar, fabrikalar- için toprağı el konur, yerinden edilen çiftçiler için bulmak için kentlere göç etmek zorunda kalır. Akademik iktisatçıların besmele gibi dillerinden duyurmediği üretkenlik artışının hem sermaye hem de emekçinin yararına olduğu varsayılır. Üretkenlik arttıkça sermaye sahipleri daha fazla kar ettiğigi gibi, çiftçilerin de daha yüksek ücret imkanına sahip olabileceğigi söylenir. Ne var ki, kapitalizm koşullarında emek üretkenliğinin artması çoğunlukla tümüyle farklı sonuç vermiştir.

Batı Avrupa'da oldukça erken bir tarihte, kapitalist tarım işletmeciliğini üretimi artırmak için yeni teknolojileri daha az emekle birlikte kullanarak, ortakçı çiftçilerden rant almaktan daha kârlı hale gelmiştir. Bunun sonucunda, ortakçı çiftçiler ve bunların çalıştığı tarım işletmeleri topraktan ayrılmak zorunda bırakılmış, böylece, emek güçlerini satmaktan ve kapitalizmin doğusunda kentlere yönelen büyük göç hareketine katılmaktan başka çaresi olmayan insan sayısında büyük bir artış anlamıştır. Gelişiminin ilk aşamalarında, ABD, Batı Avrupa'daki gibi böyle bir iş emek yedeğine, sahip değildi. 19. Yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'dan gelen yeni göçmenlerin büyük çoğunluğu çiftçi ya da zanaatkar olmuştur. Sanayi çok küçük kaldığından, hatırı sayılır büyüklükte bir yedek emek ordusuna ihtiyaç yoktu. Çok miktarda emekçi ihtiyaç duyulan işletmelerinde - Güneydeki tütün ve pamuk çiftlikleri- bu ihtiyaç kölelerden sağlanıyordu. Bu durumda, emekçiler, işsizlik korkusuyla değil, köle sahiplerinin kırbacıyla işe koşuluyordu.

Kuzeyde sanayi geliştiğince, ardından büyük bir emek akımı çekildi ve aktif bir biçimde işe koşuldu. Her yeni göç dalgası yedek emek ordusunun safalarını güçlendirdi; 1850'lerde İrlandalılar, batı eyaletlerinde 1870'lerde Çinliler, 1900lerin başlarında İtalyanlar ve Doğu Avrupalılar ve son yarım yüzyıl içinde "kayıt dışı" Latin Amerikalılar, mevcut çiftçilerin yüreklerinde işsizlik korkusu uyandırdı-

ya, sınıf bilinci ve dayanışmasını ırkçılık zehriyle çarpıtmaya hizmet etti. İkinci dünya savaşı sırasında ve arasında Kuzeye göç eden siyahlarla, Büyük Bunalımın ve 2. Dünya Savaşı'nın ardından topraklarından ayrılan çiftçiler ABD'nin yedek işçi ordusu için yeni kaynaklar sağladılar.

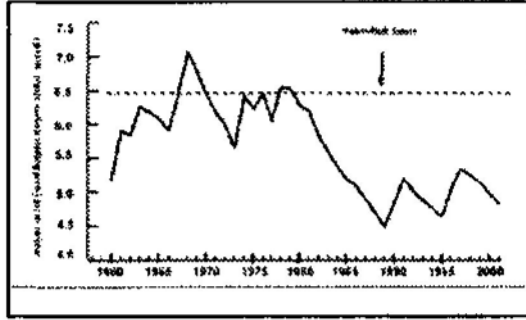
ABD'de 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen dönem için, artan üretkenlik ücretlerdeki artışla birlikte yürüdü. 1950'lerden 1970'lerin ilk yıllarına dek hızlı ekonomik büyüme sırasında imalat sanayiinde saat ücretlerindeki artışlar genellikle üretkenlikteki artışlarla paralel gitti. Ne var ki, 1980'lerdeki yavaş büyüme döneminde ve 1990'larm büyük bölümünde gerçek saat ücretleri yerinde sayarken üretkenlik büyük ölçüde arttı. Üretkenlikteki artıştan gelen mali kazançların bir kısmı emekçinin payına düşerse, bu, ancak işçilerin daha iyi ücret ve daha fazla sosyal haklar için kavgaya girip bunda da başarıları artıyarak olur. Kapitalist dünya ekonomisinin merkezindeki ülkelerin çoğunda emek hareketinin konumunun zayıflaması ve çevre ülkelerin büyük çoğunluğunda işçilerin açması ölçüde az güç sahibi olmasından ötürü, bu anda, üretkenlikteki artıştan sağlanan gelir artışının son derece küçük bir bölümü emekçinin payına düşmektedir.

Artan üretkenlikle yaratılan gelirin bir kısmının işçilerin payına düşme potansiyelinden bağımsız olarak, daha etkili üretim emek için problemler doğurur. Yeni makinelerle üretilsin, ister emekçi denetlemek için daha etkili yönetim teknikleri kullanmak (bugünlerde dendiği gibi "daha az ile daha çokunu yapmak") yoluyla sağlansın, üretkenlik arttıkça belirli bir ürün miktarını üretmek için daha az sayıda ya da daha az kalifiye işçiye ihtiyaç duyulur. Bu yüzden, üretkenlik artışı, özellikle de toplam ürünün hızlı büyümediği olgunlaşmış sanayilerdeki yüksek ücretli işçiler için olmak üzere, işçilerin güvenliğine yönelik daimi bir tehdittir. Bu nedendir ki, üretkenlik artışından kaynaklanan işten çıkarmalar yedek işçi ordusu-

nun arz kaynaklarından birini oluşturur. Grafik 1'de ABD imalat sanayilerinde emek verimliliğinde önemli artış olduğu görülmektedir. 1955 yılından 2000 yılına mamul madde üretimi yüzde 400'e yakın büyümüşken, istihdamdaki artış yüzde 10 civarında kalmıştır. Üretim artışının bir kısmı başka ülkelerde üretilmiş girdileri içerirse de, büyümedeki esas etken emekçinin verimliliğinin artmasıdır, buna karşılık işçi sayısındaki artış son derece sınırlı kalmaktadır.

ABD'de imalat sanayiindeki istihdam sayısının -hem mutlak sayı hem genel işgücü içindeki göreceli payı olarak- azalışı üzerine çok şey söylenmiştir. İmalat sanayiinde çalışan işçi sayısı 21 milyon ile 1979 yılında doruğa çıkmış, ardından 2000 yılına dek yüzde 10'luk bir gerileme göstermiştir (ama bu dönem boyunca üretkenlik artmıştır), 2001-2002 yıllarındaki durgunluk ve "işsiz toparlanma" dönemlerinde de tekrar bir yüzde 10 daha azalmıştır. Oysa, artan üretkenlik ve küresel kapasite fazlasından kaynaklanan bir olgu olarak imalat sanayiindeki işçi sayısının azalmasının tüm dünya çapında geçerli bir eğilim olduğu gerçeğine pek az dikkat gösterilmiştir. Dünyanın 20 büyük ekonomisini kapsayan bir araştırma, 1995 ile 2002 yılları arasında imalat sanayiindeki işgücünün yüzde 11 azaldığını -bu tam tamına 22 milyon kişidir- göstermiştir (*Wall Street Journal*, 20 Ekim 2003). İstihdam, diğer merkez ülkeler (Japonya'da yüzde 16) olduğu gibi, çevre ülkelerde de (Brezilya'da yüzde 20) azalmıştır. Çin'de bile küçülen devlet işletmelerinden çıkarılan işçilerin sayısı hızla büyüyen ihracat sanayilerinde iş bulan işçilerin sayısından daha fazla olduğundan, genel toplamda fabrika işçilerinin sayısının azaldığı görülmüyor.

ABD yedek işçi ordusu için başka bir eleman kaynağı sosyal yardım ve hakların azalışından gelmektedir. Reagan yönetimi zamanında, hükümetin gözünde zenginlerin yeterince zengin olmadığını (bu yüzden daha çok yatırım yapabilmeleri için vergilerinin azaltılmasına "ihtiyaç" bulunduğu) bu da yetmiyormuş gibi yoksulların

GRAFİK 3

da yeterince yoksul olmadığı açıktı. Başkan Clinton tarafından hayata geçirilen sosyal güvenlik "reformunun" amaçlarından biri de devlet yardımıyla geçinenleri iş gücüne katılıp istenmeyen ya da çok düşük ücretli işleri kabul etmeye zorlamaktı. Emek arzını tevik etmek için bu tür önlemler getirilirken daha büyük bir emek talebi yani daha fazla iş yaratmak için hiçbir şey yapılmamıştı.

Emperyalizmin şu an girdiği evreyle birlikte yedek emek ordusu yeni özellikler kazanmıştır. Finansın daha fazla uluslararasılaşması ve sermayenin ülkeden ülkeye daha etkin akışıyla dev şirketlerin sabit varlıkları küresel olarak yayılmıştır. Bu sayede, merkez sermayesi çevre ülkelerin yedek işçi ordusuna doğrudan ulaşma olanağı bulmuştur. Bu gelişme ABD'de ve diğer gelişmiş merkez ülkelerde görece artık nüfusun artmasına yol açmıştır. Patronlar çevre ülkelerde düşük maliyetli üretim tesisleri arar ve doğrudan doğruya bu ülkelerdeki yedek işçi ordusunun emekini kullanırken, merkez ülkelerdeki üretim tesisleri kapanmakta ve burada çalışan işçileri terkin olmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi, bir yandan da, çevrenin göçmen işçileri, çoğu kırsal kesimdeki evlerini terk ederek merkez ülkelere akmakta ve doğrudan doğruya ABD ve Avrupa'nın yerel yedek işçi ordularının saflarını doldurmaktadır.

İşçiler, kimi zaman iş bularak kimi zaman işlerini yitirerek yedek ordunun bir kesiminden öbürüne geçebilirler, kimi zaman emek pazarının elverişi siz durumundan umutsuzluğa kapılarak iş aramaktan vazgeçip, işlerinin açılmasıyla yeniden iş aramaya başlayabilirler. Geçenlerde çıkan bir gazete haberi, çalışmaya akışı içindeki bir kişinin hayatındaki önceden kestirilemeyen değişimlikleri çok güzel anlatıyor. Haberde konu edilen kişi, önce işinden olur, bir süre iş aradıktan sonra umudunu kesip iş aramayı bırakır (bu yüzden artık resmen işsiz sayılmamaktadır), sonra onu bunu yaparak azıcık para kazanır, ardından kaybettiği işinden çok daha düşük bir ücretle "ücretli tatil günü, hastalık izni, emeklilik sigortası, sağlık sigortası ve geleceği olmayan" geçici bir iş bulur (Los *Angeles* Times, 29 Aralık 2003). Kuşkusuz, -kamu idarelerinde, belediyelerde ve okullardaki gibi- görece daha garantili bir çok iş vardır. Fakat çalışmaya hayatında artan taeronla tırma, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin yaygınlaştırılması ve devlet bütçelerinin giderek kısılmasıyla bu tür işler bile tehlikeye düşmektedir.

SERMAYENİN ELİNDE BİR SİLÂH

Yedek ordu sermayeye pek çok fayda sağlar. Bunlardan en önemlisi, yedek ordunun varlığının kapitalistlere yalnızca emeklerinden kar etmek mümkün olduğu değil işçi çalıştırma olanağı sağlamasıdır. Bunun yanı sıra emek denetim altında tutmanın da bir aracıdır.

Çalışan işçilerin yerini almaya hazır büyük bir işsiz emek kaynağını el altında tutmak ücretlerin hızlı yükselmesini önlemeye yardımcı olur. İşçilerin, bir durgunluk döneminde, ya da üretim tesislerinin ücretlerin daha düşük olduğu bir yabancı ülkeye kaydırılması durumunda işlerini kolayca kaybedeceklerini bilmeleri uysal bir iş gücü yaratmaya yardımcı eder. Pek çok insan işlerinin ne kadar tehlike altında olduğunu kişisel deneyimleriyle öğrenmiştir. Örneğin, 2000 baharıyla 2003 yılı baharı arasındaki 3 yıllık dönemde, bütün Amerikan işçilerinin neredeyse yüzde 20'si - ve yıllık geliri

40 bin doların altında kalan işçilerin yaklaşık dörtte biri - işlerini yitirdiklerini görmüştür. Yıllık bazda 30 milyondan fazla istihdam kaybı olmuştur ve kabaca aynı sayıda yeni istihdam olanağı yaratılmıştır. Bu, devri daim, bütün işlerin neredeyse yüzde 20'sine denk düşmektedir! Bu devri daim düzeyinde işlerini kaybetmeyen işçiler de işten olma korkusunu iliklerinde hissederek. Aileden ya da arkadaşlardan birinin işsiz kalması, hala iş sahibi olanları da yıldırır ve daha az militan kılar.

Ayrıca, aynı iş yerinde bir yandan işe adam alınırken bir yandan işçi çıkarılması görülmeyen şeyler de vardır. Bu, işçilerin "imarını" önlemek için başvurulan bir uygulamadır. Mevsimlik işlerde sendika örgütçülerinin kökünün kazınması kolay bir uygulamadır, çünkü bu tür işlerde işçiler her yıl belli dönemler için işe alınır ve iş bitince işlerine son verilir.

Ve bütün işçiler bilirler ki çalışmaya koşullarına ya da ücretlere karşılık sesini yükselten militan bir lider ya da sendika örgütçüsü gelecek mevsim işe alınmayacaktır.

Part-time ya da geçici işçilerin çalıştırılması - pek çok insan tam zamanlı iş bulamadığından bunları temin etmek güç de vardır - ya da işlerin ta'eron verilmesi, emeğin denetim altında tutmanın ve tam zamanlı çalışanların pazarlık güçlerini zayıflatmanın diğer yollarıdır. Part-time, geçici ya da ta'eron işçiler çoğunlukla tam zamanlı işçilerden daha düşük ücretle çalışır ve ücretli tatil, emeklilik ve sağlık sigortasından yararlanamaz. Part-time işler bedensel işlerle sınırlı değildir, üniversitelerin emek maliyetlerini kıstak için gitgide daha çok "yardımcı" profesörlerden yararlanmalarıyla, bu uygulama yüksek öğrenimde giderek yaygınlaşmaktadır. Profesyonel letmecilerin, bilgisayar programcılarının ve çeşitli uzmanların da part-time ve/ya da geçici olarak çalıştırılmaları mümkündür.

Geçici işçi araçları tarafından sağlanan emek, emek gücünün hızla büyüyen bir kesimdir ve 4 milyon işçiyle ABD'nin tarım dışı

özel sektöründe çalışan toplam işçi sayısının yüzde 3'ünü oluşturmaktadır (bkz. 2. grafik). Geçici emeğin artan kullanımı işçileri işe alıp çıkarmayı kolaylaştırmaktadır.

Düzenli tam-zamanlı ya da "daimi" işlerin ABD çalışmaya hayatındaki payı giderek küçülmektedir. İmdi Amerikan işçilerinin dörtte birinden fazlası tesadüfi ya da standart dışı işlerde çalışmaktadır. Bu işlerin çoğu da part-time ya da geçici niteliktedir (bkz. Ken Hudson "The Disposable Worker", *Monthly Review*, Nisan 2001).

Ta'eron işçi (irketlere iş yapan bağımsız ta'eronlar tarafından ücret ödenen ve çalıştırılan işçiler) kullanımı işçileri özellikle güvencesiz bir konuma koymakta ve aynı zamanda nihai işverene çalışmaya koşullarından doğan her türlü yükümlülükten kaçınma imkanı sağlamaktadır. Ta'eronla özellikle tarım emekçileri ve kaçak işçiler için giderek yaygınlaşmaktadır. Ta'eron işçiler mevsimlik sanayilerde çalıştırılabilecekleri gibi uzun dönemli işler için de istihdam edilebilirler. Ta'eronluk yoluyla kaçak işçi çalıştırmanın bir örneği geçen güz Wal-Mart mağazalarına (ABD'nin en büyük mağaza zinciri - ç.n.) yapılan baskınlarda ortaya çıktı. Baskınlarda, mağazalarda çalışan pek çok işçinin kaçak olduğu (gerekli belgelere sahip bulunmadığı) görüldü. Wal-Mart sözcüleri ta'eronun çalışmaya yasasının bir çok maddesini ihlal ettiğini örendiklerinde öke olduklarını iddia ettiler. Bu tür işlerde çalışan emekçiler ta'eronun insafına kalmıştır. Ta'eronun işi, işverenler için uysal ve düşük ücretli iş gücü temin etmektir. Bu amaçla, kaçak ya da yasal yollarla olsun, haklarının ne olduğunu bilmeyen, sahip oldukları azıcık hakkı da kullanmaktan çekinen göçmen işçiler kullanmak en kolaydır. Ta'eron işçilerin çoğu İngilizce bilmez. Bu da ta'eron bağımlılıklarını daha da artırır. Wall-Mart mağazalarında çalıştırılan ta'eron işçilerin çoğu uzun saatler çalışmalarına rağmen fazla mesai alamıyor, haftada yedi gün çalışmaya zorlanıyor, ama hak ettikleri tam ücreti ve tatil günü haklarını almanın yolunu bilmiyorlardı.

Emek maliyetini düürmenin bir ba ka yolu, i in bazı bölümlerin fason üretime verilmesidir. Fason i yaptırmak için ülke içinde sendikala manın olmadığı ucuz i gücü bölgelerine ba vurulabilece i gibi, daha da çok, yabancı ülkeler seçilmektedir. Fason üretim, daha önce görece güvenceli, sendikalı ve genellikle yüksek ücretli i lerde çalı an i gücünün bir bölümünü daha, daha alt düzeydeki yedek emek ordusunun üyelerine dönü türmeye hizmet etmektedir. "Fasona vermekle, eskiden irketten ayrılmaz sayılan her türlü i lem irket dı na çıkmakta, i çi tazminatlarının, sosyal haklarının, finansmanının hatta muhasebesinin her çe idinden kurtulmak mümkün olmaktadır." (*New York Times* 3 Ocak 2003). Bilgisayar programlama ve di er büro i lerini fasona vermek de yaygınla -maktadır. nternet üzerinden kurslar üniversite düzeyinde e itimi bile fasona verme olana ı sunmaktadır. Yazarların bir meslekte i geçenlerde nternet üzerinden bir kursa katılmı tı, e itmenlerinden biri California'dan, di eri Yunanistan'dan ders veriyordu. Bu tür ge -li meler, yüksek ö renimdeki ö retmenlerin i lerine yönelik açık bir tehdittir.

Yedek ordunun varlı ı i çilerin ya am ko ullarına kar ı her zaman bir tehdit olu turmu sa da, tehlike günümüzde özellikle büyüktür. ABD'de örgütlü eme e kar ı do rudan saldırı, 1980'lerde Reagan yönetiminin Profesyonel Hava Trafik Denetçileri Birli i'nin (PATCO) grevini kırmasıyla ba ladı. Ba kan Reagan, havacılık sa -nayiine ve uçu güvenli ine getirece i riskleri hiçe sayarak bütün grevcilerin i ten atılması emrini verdi. Bu uygulama bütün irketlere i çilerle ili kilerinde sertle me cesareti verdi. Çalı ma Yasası'nın uygulamada es geçilmesi, fasona verme ve ta eronla manın yaygınla -masıyla i çilerin i lerini yitirme korkusunun iddetlenmesi ve emekçilere kar ı i veren cephesinin benimsedi i saldırgan tavır, hep birlikte daha uysal ve korkak bir emek gücü yarattı. Emek cephesinin i letme yönetimleri kar ısındaki korkak tutumu, 3.Tablo ile

gösterilen (i çilerin giri ti i resmi ya da fiili grevler kadar i verenle -rin uyguladı ı lokavtları da içeren) i durdurma eylemlerine katılan i çi sayısındaki sürekli dü ü te görülebilir. 1978-2001 yıllarını kapsayan aynı dönemde, i durdurmalar sonucundaki yıllık ortalama i günü kaybı yüzde 65 azalarak 20 milyondan 7 milyona gerilemi tir. Bunun sonucu, önceden kazanılmı i çi haklarının yitirilmesi ve ücretlerde uzun dönemli durgunluk olmu tur. 1973 ile 2000 arasındaki dönemde "ABD'li vergi mükelleflerinin dü ük gelir grubunda sayılan yüzde 90'mm reel gelirleri filen yüzde 7 oranında azalmı tır" (Paul Krugman, *The Nation*, 5 Ocak 2004).

Tablo 1: Durdurmalarına Katılan ABD'li i çilerin Yıllık Ortalama Sayısı

5 yıllık dönemler	i çi sayısı
1978 - 1982	704.000
1983 - 1987	485.000
1988 - 1992	314.000
1993 - 1997	267.000
1998 - 2002	202.000

Kaynak: Çalı ma istatistikleri Bürosu (Bureau of Labor Statistic)

ABD i dünyası ve hükümetinin yarattı ı emek kar ıtı mevcut at -mosferde -Çalı ma Bakanlı ı'nın i verenlere dü ük ücretli i çilere fazla mesai ödemekten kurtulmaları için tiyo verdi i bir ortamdan söz ediyoruz- ABD Çalı ma Yasası'nın öyle bir hüküm içerde ine inanmak zordur:

ABD'nin ilan edilmi ... politikası... toplu sözleşme uygulamasını ve prosedürünü te vik etmek ve... i çilerin çalı ma ko ullarını ve hükümlerini ya da di er kar ılıklı yardımla ma ve korunma artlarını müzakere etmek için tam bir toplanma, öz-örgütlenme, kendi seçilmi temsilcilerini görevlendirme özgürlü ünü güvence altına almaktır.

Çalışma Yasası ABD tarihinin istisnai bir döneminde, büyük bunalımın toplumsal güçler arasında alımlı bir uzlaşma oldu, sistemin geleceğinden endişe duyan kapitalistlerin militanlığı hareketinin taleplerini dikkate almak zorunluluğunu hissettikleri bir anda kabul edilmiştir. Yasa hala yürürlükte olsa da hükümet ve patronlar tarafından tekrar tekrar delinmiştir.

GÜÇLÜ VE AÇIK YEDEK ORDU

Kapitalist ülkeler arasında birinci sırada olsa bile ABD büyük bir yedek emekçi ordusuna sahiptir (için gerçeği böyle bir ordunun varlığına baktığımızda). ABD'ye de baktığımızda bir ülkede yedek ordunun toplam büyüklüğünü belirlemek güç olsa da bazı bölümlerinin statüsü hakkında bilgi mevcuttur. İlk olarak işsizler ve gizli işsizler vardır. Bu anda (ubat 2004) ABD'de aktif işsizler (bunun ölçütü son dört hafta boyunca iş aramayı olmaktır) 8 milyondan fazla insan vardır ve bunlar resmen işsiz kabul edilmektedir. "Resmi" işsiz oranı 2003 Kasımıyla 2004 Ocak ayı arasında yüzde 5.9'dan yüzde 5.6'ya düşmüştür. Ama bu azalışın esas nedeni insanların iş bulmuş olmasıdır. Dönem içinde sadece 33 bin kişi yeni işler bulabilmiştir. Azalışın esas nedeni 200 binden fazla insanın iş aramayı bırakmış olmasıdır. Çalışmak isteyen ama iş aramayı bırakmış olup bu yüzden resmen işsiz sayılmayan 2 milyondan fazla insan vardır. Ayrıca part-time çalışıp da tam zamanlı işlerde çalışmak isteyen 4 milyonun üzerinde insan vardır. ABD'de part-time işler bulunmuş ya da hiç iş bulamamış insan sayısı 14 milyon civarındadır ve bu sayı potansiyel iş gücünün yüzde 10'una yakındır.

Şimdiye de tam zamanlı çalışmayanlar kategorisinde gösterilmeyen çok sayıda insan vardır. Örneğin, 2 milyon civarındaki mahkûmun büyük bölümü üretken çalışmanın dışındadır. Bundan başka, iş bulmaktan umudunu kesmiş bazı işsizlerin özürsüz sigortalarından yararlanmanın yolunu bulduklarını gösteren kanıtlar vardır. Kimi işsizler de beklentilerini yitirip iş aramayı tümünden bırakmaktadır.

Bundan başka küçülen şirketlerin erken emeklilik teklifiyle aktif iş gücünün dışına çıkan işsizler de bulunmaktadır. Örneğin, Verizon şirketi geçenlerde, toplam iş gücünün yüzde 10'unu oluşturan 21 bin çalışanın çeşitli mali ödüllerle erken emekliliğe teşvik etmiştir (*New York Times*, 11 Ocak 2004). Bunlar, 62 yaşından sonra hak kazanacakları Sosyal Sigorta emekliliğinin yanı sıra özel emeklilik programlarından da yararlanabilirler ve bu yüzden artık "iş bulma umidini yitirmiş işsizler" kategorisinde bile sayılmayacaklardır. Bu grup pek çok araştırmada dikkate alınmamaktadır, fakat, 25 ile 54 yaş arasındaki ABD'li erkeklerden emekli oldukları için artık iş aramadıklarını söyleyenlerin oranı 1991'de yüzde 6'nın altında iken bu oranın 2001 yılında yüzde 10'u geçtiğini gösteren işaretler vardır (Issues in Labor Statistics, Çalışma Bakanlığı, Çalışma İstatistikleri Bürosu, Özet 03-03, Eylül 2003). Almanya'da rahatsızlık verecek ölçüde yüksek resmi işsizlik sayısını düşürmek için 58 ve daha üstündeki yaşlardaki işsizlere alımlı bir teklif getirilmiştir. Bunlar, artık iş aramadıklarını beyan eden resmi bir belge imzalamaları karışık bir emeklilik hak kazanıncaya dek işsizlik yardımına erişit bir aylık alacaklardır (*Wall Street Journal*, 22 Aralık 2003). Bu, resmi işsizlik düzeyini azaltarak ekonomiyi daha iyi durumda göstermek için düşünülmüş gerçekten zekice bir yöntemdir!

OLASI SONUÇLAR

Eğer bir zamanlar işsizlikte ulaşmak mümkün olmuştaysa, tam istihdamı sürdürmenin tek yolu, her yıl üretkenlikte ve nüfustaki artışa karşılık düşen miktarda yeni iş yaratmaktır. ABD'de mevcut nüfus artış oranını karşılamak için her ay 140 bin, yıllık olarak da yaklaşık 1.7 milyon iş yaratılmalıdır (Başbakanın Ekonomik Raporu, 2004, 35. Tablo verilerine dayanarak hesaplanmıştır). Ne var ki, sistem normal işsizlikte, asla tam istihdam için gereken miktarda iş yaratmaz. İncin do rusu, gerek devlet politikası, gerek tek tek kapitalistlerin ve temsilcilerinin stratejileri, ekonominin işverenlerin

istekleri do rultusunda i lemesi için yeterli bir yedek ordunun var-
lı nın sürmesini amaçlar.

i siz, part-time çalı ıp tam zamanlı i arayan, i sahibi olup da ta-
eronla ma ya da fasona verme sonucu bunu yitirebilece ini bilen,
ya da geçici ve güvencesiz nitelikte i lerde çalı an i çilerden olu an
bir i çi havuzunun daimi varlı ı sermayenin hareket yasalarının zo-
runlu sonucudur. Bu, sermayeye birikiminin en önemli ön ko ulunu
ve sermayenin hakimiyetindeki toplumlarda i çi sınıfının içinde
bulundu u a ır ko ulların ba lıca nedenini olu turur.

ini yitirme korkusu, sessiz ve uysal bir i gücü yaratıp sürdür-
meye yardım etti i gibi, ırkçılık ve yabancı dü manlı nın geli me-
sine katkıda bulunur. Herkes için yeterince i bulunmadı ı zaman, i
için rekabet belli azınlıklara kar ı dü manlık biçimini alabilir. Yedek
ordu ücretler üzerinde a a ıya do ru baskı yaratır, i güvensizli ini
artırır ve i çilerin mücadele gücünü zayıflatır.

veren bir grevi kırmak gerekti inde sırf militan örgütçülerin
de il, tüm i gücünün yerini almaya hazır emek fazlası bulabildi i
durumlarda sendika kurmak ve örgütlemek zordur. Bir çok i yerinde,
i çiler ücret artı ı isteklerinde ya da i verenlerin isteklerine kar ı
direnmekte fazla cesur davrandıkları takdirde, i verenin fabrikayı
Meksika'ya ya da Çin'e ta ıyabilece ini çok iyi bilmektedir. Bu yüz-
den, son onyıllar içinde devletin ve medyanın emekçilere kar ı ge-
nellikle dü manca olan tavrıyla da birle ince, i ten atılma korkusu
i çi militanlı nı zayıflatmakta önemli rol oynamı tır. ABD'de sendi-
ka üye sayısı son 20 yılda dikkate de er bir azalı göstermi tir ve u
anda toplam ücretli i çilerin sadece yüzde 13'ü sendikalıdır.

Yedek ordu kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemini zorunlu kılar,
Çünkü kapitalizm ko ullarında i çilerin ya amak için i güçlerini
satmaktan ba ka çaresi olmadı ndan, yedek ordu, i sizlerin ya da
sefalet ücretleriyle çalı anların hayatta kalabilmesi ve sermaye gerek
duydu u anda çalı maya hazır bulunabilmesi için bazı düzenleme-

leri zorunlu kılar. Kapitalistin bakı açısından, devletin i sizlik yar-
dımını ve sosyal güvenlik harcamalarını mümkün oldu unca asgari
düzeyde tutması gerekir, çünkü, bunlara ayrılan kaynak ne kadar az
olursa kendi irket paraları ve vergilerinden o kadar azı kullanı-
lacaktır. Elbette, sosyal güvenlik maliyetlerini toplumsal kesimler
arasında olabildi ince da ıtmak ve bu harcamaların yükünü olabil-
di ince ilkyardım kurulu larının ve i çilerin kendilerinin sırtına
yıkma da sermayenin avantajıdır. Halk mücadeleleri, 1960'lar-
daki Büyük Toplum refah programlarının yürürlü e sokulması ör-
ne inde oldu u gibi bazı ba arılar kazanabilir, ama, (son onyıllar-da
oldu u gibi) ko ullar her ne zaman bu kazanımların geri alınmasını
mümkün kılsa, sermaye toplumsal programları azaltmak ya da
tümüyle ortadan kaldırmak için harekete geçmeye hazırdır.

Yedek orduların diplerindeki insanlar, do al olarak ve kesinlikle
kendi kabahatlerinin sonucu olmayarak, ya amak için -i sizlik parası,
devlet destekli sosyal güvenlik, hayır kurulu larının deste i vb.
ekilde- yardıma ihtiyaç duyar. Part-time çalı anlar ve hatta tam
zamanlı olmakla birlikte çok dü ük ücretli i lerde çalı anlar bile ki-
ralarını, temel ihtiyaçlarını, gıda ve çocuk bakımı harcamalarını
kar ılayabilmek için yardıma ihtiyaç duyar. ABD'de, bugün yakla ık
7 milyon i çinin aldı ı ve di er milyonlarca dü ük ücretli i çinin de
gelir düzeylerini belirlemede temel alınan asgari ücret, enflasyonun
hızına ayak uyduramamı tır. Sabit fiyatlarla bakıldı nda asgari
ücret, 1970'lere kıyasla 1980'lerin sonundan itibaren saat ba ına 1.5
dolar azalmı tır (bkz. grafik 3). Eskiden i çilerin temel ihtiyaçlarını
büyük ölçüde kar ılamaya yeterken artık yetmemektedir. Bugün (cari
fiyatlarla) saatte 5.15 dolar asgari ücret alan bir i çinin haftada 40
saatten yılda 52 hafta çalı tı ı kabul edilse, yıllık kazancı 10.712
dolara gelir. Bu rakam, üç ki ilik bir aile için resmî yoksulluk sınırı
olarak kabul edilen 14.300 dolarlık yıllık gelirin ancak üçte ikisine
ula maktadır.

Kapitalist sistemin yedek emekçi ordusunun saflarına ittiği bu insanların yetersiz desteklenmesinin nedeni kısmen, ABD toplumuna derinden kök salmış ideolojiyle açıklanabilir. Bu ideolojiye göre, yoksulluk yoksulların kendi suçudur, öyle ki, yoksullar ya tembel oldukları için yoksuldurlar, ya zamanında okuyup öğrenim görmenin önemini anlamamışlardır, yahut çok genç ya da çocuk sahibi olmuşlardır. Ekonomik sistemin tamamlayıcı bir parçası olan (ve kapitalizm tarafından durmadan yeniden üretilen) bu çarpık mantık, yoksulların kendileri tarafından da kabullenilmektedir. Bu efsane doğru bile olsaydı, bu tür "arızalı" ana-babaların çocuklarını ya da böyle "bağırsız" insanların kendilerini yeterli barınak, yiyecek ve sağlık hizmetlerinden yoksun bırakmak yine de ahlaksızlık olurdu. Bir başka etken, ırkçılıktır, pek çok beyaz Amerikalı'da sosyal güvenlik sisteminin esas olarak azınlıkların üzerine yaradığı ayrımcı yanlı bir zihniyet hâkimdir.

Sermayenin gelecekteki emek ihtiyacının büyük bölümü için yedek ordunun az eğitimli kesimleri yeterli olacaktır, herkese açık bir eğitim sistemi de zorunlu değildir. Bush yönetiminin kamu okullarına müdahalesi, kamu okullarına yardım bahanesiyle genel eğitim hakkına indirilmiştir aynı bir darbedir.

YEDEK ORDUNUN GELECE

ABD ve Avrupa'daki yedek ordu, aslında ırklı bölümünün yer aldığı 3. Dünya'daki kaderdeyle karşılaştığında yine de ayrıcalıklı bir konumdadır. Bu durum, uzun yıllar önce ve uzun yıllar boyu merkez ülkelerde verilmiş tarihi ve çönlükle acılı işçi mücadelelerinin sonucudur. Bu mücadelelerin sonunda, işçi sınıfı daha iyi çalışma koşulları, düzenli biçimde artan ücretler (ve ne kadar yetersiz olursa olsun bir asgari ücret hakkı), keyfi işten çıkarmalara karşı korunma, ücretli tatil, daha iyi sosyal güvenlik, düşük gelirli ailelerin okula giden çocukları için sübvansiyonlu beslenme, emekli ücretleri ve sağlık hizmetleri kazanmıştır. Bu kazanımların

bir bölümü, hızlı ekonomik büyüme dönemlerinde elde edilmiş ve bu durum daha fazla ücret ödemek zorunda kalan kapitalistlerin bundan duydukları ızdırıcı hafifletmiştir. Ayrıca, Soğuk Savaş sırasında, genel hava işçilerden yana olmasa bile işçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına izin verme yönündeydi. Sermaye Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde ve Kore ve Vietnam gibi yerlerde girdiği sıcak savaşlarda işçilerin desteğine ihtiyaç duyuyordu.

Sermayenin gerek merkezde gerek çevrede esnekliğini güçlendirmek için giriştiği mevcut hamle, emek cephesine yönelik muazzam bir tehdittir. Ekonomik durgunluk ve emperyalizmin bu yeni evresinde güçlü ve militan bir sendikal hareketin bulunmaması ve ABD'deki iş kayıpları son derece evcil ve gözü korkmuş bir iş gücü yaratmıştır, bu durum birçok kazanımın yitirilmesine yol açmıştır. Tarihi kazanımların daha köklü olduğu Avrupa'da da mevcut durumda emek cephesi çalışmaları ve toplumsal haklarındaki olumsuz değişimlere karşı direnme gücünden yoksun gibi gözükmektedir. Çevre ülkelerde ise emek cephesi genel olarak zayıf olup kendisini hedef alan güçlere karşı tepkisini göstermek için pek az çareye sahiptir.

Mevcut durum ve yukarıda genel çizgileriyle verilen eğilimler büyük ihtimalle emek üzerinde daha büyük baskılar yaratmaya devam edecektir. İşsizlik oranları ve çevrimlerine (Büyüme-Durgunluk Toparlanma) göre değişecek olsa da -emek arzını ve talebini düzenleyen- yedek ordu kapitalizm devam ettikçe var olacaktır. Bugün, çevre ülkelerde biriken yedek ordu kitlesi ve 3. Dünya kentlerine dolu an kırsal emekçilerle, sermaye birikiminin bu genel yasası dünya çapında bir işsizlik kazanımıdır. Aynı zamanda, gelişmiş kapitalist ülkelerde de hiçbir istikrar adası kalmamıştır, artık, küresel sömürü sonucunda kendi koşullarının iyileştirmeni gören bir işçi aristokrasisi yoktur. Bu dönemde işçilerin dünya genelinde karşılaştıkları zorluklar, sadece, daha geniş bir nüfus kesiminin yedek or-

du saflarına katılacağı ve geleceğin daha da zor olacağı anlamına gelmektedir.

Sermayenin yapmakta olduğu ve yapmaya çalışmaya devam edeceği açıkça görülmektedir: yatırım karlılığını artırmak için ne mümkünse yapacaktır. Bu durum, ücretler, çalışmaya koşullar ve işçi hakları üzerinde baskı yaratmaya devam edecektir. Son çeyrek yüzyılda ABD'de sınıf mücadelesi tek taraflı yürümüştür. Sermaye saldırısına geçmişi zafer üstüne zafer kazanmıştır. Yedek işçi ordusu saflarındaki (ya da bu saflara katılmanın emeli içindeki) işçilerin kalıcı güvenli toplumdaki emekçilerine bağımlı olsa da militan bir işçi hareketi pek çok şeyi değiştirebilir. Sermayenin gelecek planının ne olduğu açıktır. Öyleyse, gerçek sorun budur, emekçilerin bu plana vereceği karlılık ne olacaktır?

DİPNOTLAR

Önsöz

1) Richard Haass: "Imperial America", Atlanta Konferansı'na sunulan makale, 11 Kasım 2000 www.brook.edu

2) Robert D. Kaplan: *Warrior Politics* (New York: Random House, 2002), s. 147-49.

3) Michael Ignatieff, "The Burden," *New York Times Magazine*, 2 Ocak 2003, s. 24.

4) Prabhat Patnaik, "Whatever Happened to Imperialism?", *Monthly Review*, cilt 42, no 6 (Kasım 1990), s. 1-6.

5) John Gallagher ve Ronald Robinson: "The Imperialism of Free Trade," *The Economic History Review*, ikinci seri, cilt 6, no 1 (1953), s. 1-15. Gallagher ve Robinson serbest ticaret emperyalizmi ve gayri resmi denetim kavramlarını Britanya imparatorluğunun incelenmesine uyarlayan ilk isimler değillerdi; ama belki de bu bakımdan en ikna edici argümanı sundular. Bkz. örneğin H.J. Habakkuk, "Free Trade and Commercial Expansion, 1853-1870", J. Holland Rose, A.P. Newton ve E.A. Benians ed. içinde, *The Cambridge History of the British Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1940), cilt 2, s. 751-805. Benzer argümanlar William Appleman Williams tarafından klasik çalışması *The Tragedy of American Diplomacy*'de (New York: W.W. Norton, 1959, 1962) ve diğer çalışmalarında da sunulmuştur.

6) William W. Kauffman: *British Policy and the Independence of Latin America, 1804-1828* (New Haven: Yale University Press, 1951), s. 178.

7) Wolfgang J. Mommsen: *Theories of Imperialism*, (Chicago: University of Chicago Press: 1980), s. 86-87.

8) V.I. Lenin: *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism* (New York: International Publishers, 1939), s. 85. Benzer bir savunma Marksist olmayan Hobson için geliştirilebilir. O, emperyalizmi serbest ticareten daha çok korumacılıkla bağlantılı ve bu anlamda da sömürgecilikle daha yakından ilişkili olarak görmüş olmasına karşın, emperyalizm analizi çok zengin ve onun "ekonomik ana kö-

keni" konusundaki anlayışı emperyalizmi resmi denetime indirgemekten abikoyacak kadar karmaşık-tı. Yani O, Çin'deki Britanya emperyalizmini, öncelikle ticari hedeflerden türeyen ve bazı hallerde de eşitsiz anlaşmalar ve hatta "açık kapı" siyaseti ile önu açılan bir şey olarak gördü. Bkz. J.A. Hobson, *Imperialism: A Study* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1938), s. 307.

9) Pierre Jaloe: *The Pillage of the Third World* (New York: Monthly Review Press).

10) Henry Kissenger: *Does America Need a Foreign Policy?* (New York: Simon Schuster, 2001), s. 17.

11) "It's not 'all about oil' but...", *Business Week Online*, www.businessweek.com, 30 Ocak 2003.

12) Richard N. Haass: *Intervention: The Use of American Military Force in the Post-Cold War World* (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1999), s. 84,134-35.

BÖLÜM 1

1) Paul M. Sweezy ve Leo Huberman (der.), Paul Baran (1910-1964): *A Collective Portrait* (New York: Monthly Review Press, 1965), s. 55'te ahntı yapılan 29 Ağustos 1957 tarihli Moskova mektubuna bkz.

2) Bu ideolojik önyargıların güçlü etkisine sosyalist ülkelerin ekonomik konuları hakkında "açılan" tartışmada tanık olunabilir. Merkezi planlamanın çarpıklıklarına ve sistemlerine yönelik sık sık rastlanan bir tepki, kutsal pazara her şeyi tedavi edecek bir ilaç olarak eleştirel olmayan biçimde tapınılmıştır.

3) *Anuario Estadístico de los Estados Unidos Mexicanos, 1960-1961* (Mexico: D.F., 1963), s. 30

4) Ayrıcalıklara dayalı belirli tipteki bağımlı ekonomik ilişkilerin varlığı feodal ya da yarı-feodal toplumu karakterize etmeye yeterli kanıt oluşturmadığı gibi, Birleşik Devletler'de köleliğin varolması da bu toplumu ve hatta Birleşik Devletler'in güney bölgesini köleci bir toplum haline getirmez. Birleşik Devletler'deki kölelik aşında Birleşik Devletler kapitalizminin özel bir niteliğidir.

5) Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy: *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order* (New York: Monthly Review Press, 1966).

BÖLÜM 2

1) F. H. Hinsley (der.): *The New Cambridge Modern History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1962), cilt XI, s. 2-3.

2) Teknoloji hakkındaki tartışma aşağıdakilere dayandırılmıştır: Thorstein Veblen: *Absentee Ownership* (New York: B.W. Huebsch, 1923), Bölüm X ("The Technology of Physics and Chemistry"); Geoffrey Barraclough: *An Introduction to Contemporary History* (Harmondsworth: Penguin, 1967); David S. Landes: "Technological Change and Development in Western Europe", H.J. Habakkuk ve M. Postan (der.): *The Cambridge Economic History of Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1965), cilt VI, Bölüm I içinde; J.D. Bernal: *Science in History* (London: Watts, 1954); C. Singer, E.J. Holmyard, A.R. Hall ve Trevor J. Williams (der.): *A History of Technology* (Oxford: Clarendon Press, 1958), cilt V.

3) Abbot Payson Usher, "The Industrialization of Modern Britain", *Technology and Culture* (Bahar 1966), s. 119-20.

4) William Ashworth: *A Short History of the International Economy Since 1850* (London: Longman, 1962), s. 22.

5) Alfred D. Chandler Jr.: "The Beginnings of 'Big Business' in American History", *Business History Review* (Bahar 1959); Carl N. Degler (der.): *Pivotal Interpretations of American History* (New York: Harper and Row, 1966), cilt II, s. 109-10'da yeniden basım.

6) Yatırım bankasının artan rolüne eşlik eden bir başka şey de borsanın sanayi hisseleri için artan biçimde kullanılmasıydı. 1880 öncesinde, borsa neredeyse tamamen demiryolları ve banka hisseleriyle ilgiliydi. 1880'lerin sonlarına dek endüstriyel şirketler spekülasyonlar açısından çok küçük ve az

bilinir kaidalar. 1890-93'lerin sonuna, yani büyük yoğunlaşma ve birleşme dalgasının başına kadar da, endüstriyel hisseler borsada sıralanmaya ve büyük aracı merkezler tarafından değiş-tokuş edilmeye başlanmadılar. Bkz. Thomas R. Navin ve Marian V. Sears: "The Rise of a Market for Industrial Security, 1887-1902", *Business History Review* (Haziran 1955), s. 105-38. Yine bkz. Gabriel Kolko: *The Triumph of Conservatism* (New York: Free Press, 1963), Bölüm 1.

7) Geoffrey Barraclough: age., s. 54.

8) A. J. Youngson: "The Opening Up of New Territories", *The Cambridge Economic History of Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1965), vol. VI, Bölüm I içinde.

9) *The New Cambridge Modern History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1962), cilt XI, s. 5.

10) Age.: s. 6.

11) A.J. Youngson: Age.

12) Bkz. yukarıdaki not 9.

13) Age.: s. 6. Bu ticari devrim için tarihsel bir referans noktası olarak, Suveyş Kanalı'nın ve Amerika'daki ilk kua aşırı demiryolunun 1869'da açıldığını belirtelim.

14) "1815 sonrasında sükknet döneminin ardından orduların büyüklüğünde belirli bir azalma oldu, ama 1870 sonrasında, büyük güçler arasında, orduların ve donanmaların büyüklüğü ve maliyeti yükseldi". Quincy Wright, *A Study of War* (Chicago: University of Chicago Press, 1942), cilt I, s. 233. Birleşik Devletler'deki 1880'deki kişi başına savunma tahminleri 1.03 dolardı; 1914'te 3.20 dolar. Age.: cilt I, s. 671.

15) Amerikan tarihindeki emperyalist kâhpların gelişimi konusundaki mükemmel bir tarihsel çalışma için bkz. William Appleman Williams: *The Contours of American History* (Cleveland: World Publishers, 1961), özellikle de, "The Age of Corporation Capitalism" bölümü; Walter La Feber: *The New Empire: An Interpretation of American Expansion, 1860-1898* (Ithaca: Cornell University Press, 1963); ve Thomas J. McCormick: *China Market: America's Quest for Informal Empire, 1893-1901* (Chicago: Quadrangle Books, 1967).

16) Dev ABD şirketleri "oyunda" hammadde kaynaklarının denetiminin ne denli arzu edilir olduğunu erken öğrendiler. Kendi hammaddelerinin çıkarılması üzerinde denetim de dahil olmak üzere dikey bütünlüşme; petrol, gübre, çelik, bakır, kağıt, patlayıcılar ve diğer sanayilerdeki devlerin karakteristik özelliğiydi. Bkz. Alfred D. Chandler: age.

17) Lenin rekabetten tekele dönüşüm konusundaki açıklamasını ileri sürdüğünde şöyle demektedir: "Yoğunlaşma bir ülkenin ve hatta, göreceğimiz gibi, bazı ülkelerin ve hatta tüm dünyanın (örneğin, demir cevheri rezervleri gibi) tüm hammadde kaynaklarının yaklaşık biçimde tahmin edilebilmesinin mümkün olduğu bir noktaya ulaşır. Yalnızca bu tahminler yapılmamakta, aynı zamanda bu kaynaklar devasa tekelci kombinaller tarafından ele geçirilmektedir." *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* (New York: International Publishers, 1939), s. 25. Daha sonra aynı makalede: "Mali sermaye yalnızca çoktandır bilinmekte olan hammadde kaynakları ile ilgilenmektedir; aynı zamanda potansiyel hammadde kaynakları ile de ilgilenmektedir, çünkü günümüzün teknolojik gelişmesi olağanüstü hızlıdır ve çünkü bugün kullanışsız olan topraklar yeni yöntemler uygulanırsa... ve büyük miktarlarda sermaye yatırımı yapılırsa aynı verimli hale getirilebilir." Age.: s. 38.

18) Mira Wilkins ve Frank Ernest Hill: *American Business Abroad: Ford on Six Continents* (Detroit: Wayne State University Press, 1964), s. 1.

19) Matthew Simon ve David E. Novack, "Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871-1914: An Introductory Essay", *Journal of Economic History* (Aralık 1964), Tablo 2.

20) Şunu da belirtelim: "Mamul mal ihracatının bileşimi 1879'dan bu yana sürekli olarak oldukça tuarlı bir yönde değişmektedir; hayvan ya da bitki kökenli ürünlerden mineral kökenlilere doğru. Bu mineral kökenli ürünler arasındaki eğilimse petrol ürünleri gibi hammaddelerin üretimi ile bağlantılı olan mallardan, makine ve araçlar dahil, metal ürünlerine doğru değişmektedir, ve metal ürünle-

226 SÖMÜRGEZİMPERIALİZM

ri grubu arasında da kayna daha karmaşık makine ve araçlar yönündedir." Robert E. Lipsey: *Price and Quantity Trends in the Foreign Trade of the United States* (Princeton: Princeton University Press, 1963), s. 59-60.

21) Age., s. 62

22) Rekabet ve tekelci birbirlerinin tam zıddı olarak ele almak yaygın bir durumdur. Bu sözlük tanımına göre böyledir. Ancak, Marksist literatürde, rekabet ve tekel terimleri kapitalist toplumun farklı evrelerini tanımlamak için kullanılırlar. Bu evrelerin hiçbirisinde ne saf rekabet ne de saf tekel vardır. Aslında, emperyalizm teorisinin özü rekabetin tekelci evrede varlığını sürdürdüğünün kabul edilmesidir. Rekabet aynı sanayinin (tek bir ulusun içindeki ve dışındaki) devletleri arasında ve sanayiler (örneğin çeliğe karşı alüminyum, ve ona karşı plastik) arasındadır.

23) Yani, Hindistan demiryollarının tüm demir malzemeleri İngiltere'den ihthal edildi. Büyüyen bir demir sanayisine sahip olan Birleşik Devletler'de bile, demir raylar İngiltere'den ihthal edildi. Güney Galler demirci ustaları bu demirler için verilen ödemelerin bir bölümünü demiryolu şirketlerinin hisseleri biçiminde aldılar.

24) Korea, Determined Strides Forward, *The Chase Manhattan Bank*, Mayıs 1967, s. 3.

25) "Artık sermaye" soyulmasının bir eleştirisi ve mevcut gelişmeler konusundaki daha ciddi bir analiz için, bkz. Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy: "Notes on the Theory of Imperialism", *Problems of Economic Dynamics and Planning: Essays in Honour of Michal Kalecki* (Oxford and New York: Pergamon Press, 1966) içinde. Monthly Review (Mart 1966) tarafından yeniden basıldı.

26) Bu dönemlerin önemli ironilerinden bir tanesi, korumacılık dağasının uluslararası altın standardının yaygın biçimde kabul edilmesini izlemiş olmasıdır. "1873-86 Tarımlı Krizi ve Büyük Bunalmı ekonomik öz-tedaviye olan inancı sarstı. Artık bundan böyle pazar ekonomisinin tipik kurumları genellikle yalnızca kendilerine korumacı önlemler eşlik ederse söz konusu olabiliyorlardı, bunun nedenlerinden bir tanesi, tam da 1870'lerin sonu ve 1880'lerin başından beri ulusların kendilerini, yabancı ticaretin ya da yabancı alım satımların ihtiyaçlarına yönelik herhangi bir anı uyarlanma ile ilgili, tedirgin edici değişikliklerden ölümcül biçimde muzdarip olmaya elverişli, örgütlü birimlere dönüştürmekte olmalarıydı. Pazar ekonomisinin genişlemesinin en üstün aracına, altın standardına, bu yüzden genellikle çağın sosyal yasalar ve gümrük tarifeleri gibi tipik korumacı siyasatlerinin eşzamanlı biçimde uygulamaya konulması eşlik ediyordu." Karl Polanyi: *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 1957), s. 214.

27) Belgeler ve analiz için bkz. Geroge W. F. Hallgarten: *Imperialismus Vor 1914* (Munich: C.H. Beck, 1951) ve Herbert Feis: *Europe, The World's Banker, 1870-1914* (New York: Augustus M. Kelley, 1961).

28) Eşitsiz gelişme oranı sorunu hakkında: "Böylece, Büyük Britanya 1850'ler civarında Avrupa'nın çoğu bölgesi ile olan ilişkisinde Avrupa'nın ve Birleşik Devletler'in yarım yüzyıl sonra Doğu ve Güney Amerika ile kurduğu tarzda bir ilişkiyi sürdürdü." L.H. Jenks: *The Migration of British Capital to 1875* (New York and London: A.A. Knopf, 1927), s. 187-88.

29) Lenin: Age., s. 85. Lenin'in Karl Kaustsky tarafından savunulan, emperyalizmi hammadde sağlayan sömürgeci elde edilmesiyle, yani endüstriyel kapitalist ülkelerin bölgeleri denetleme ve ilhak etme girişimi ile sınırlandırmakta olan görüşü özel olarak reddettiği belirtilmelidir. Bu noktayı 1. Dünya Savaşı öncesindeki ve savaşındaki koşullar bakımından tartışır: "Emperyalizmin karakteristik özelliği yalnızca tanımsal bölgeleri değil, hatta yüksek öküde sanayileşmiş bölgeleri de ilhak etmeye çalışmaktır (Belçika'nın Almanya'nın istahını kabartması; Lorraine'in Fransa'nın istahını kabartması böyledir) çünkü;

1) Dünyanın çoktan paylaşılmış olduğu gerçeği yeni bir paylaşım tasarlayanları hangi türden olursa olsun toprak aramaya zorlamaktadır, ve;

2) Çünkü emperyalizmin özel niteliklerinden birisi hegemonya; yani toprak fethi arayan belirli sayıdaki büyük güç arasındaki rekabettir, çok da fazla doğrudan doğruya kendileri için değil

ama rakibi zayıflatmak ve onun hegemonyasını sarsmak için. (Belçika Almanya için başta İngiltere'ye karşı bir operasyon üssü olarak gereklidir; İngiltere Bağdat'a Almanya'ya karşı operasyonları için bir üs olarak ihtiyaç duyar. vs.)" Age., s. 91-92.

30) Burada doğal olarak ana eğilime atıfta bulunuyoruz. Fransa'nın ABD'nin uluslararası sistemini güçlü bağlarından kopma girişimi bir gerilim örneğidir. Bir başka potansiyel gerilim Batı Almanya'daki önemli grupların Avrupa'da, bir yandan ABD ile daha etkin biçimde rekabet edebilecek ve öte yandan, bazı sosyalist Doğu Avrupa ülkelerini (ad vermek gerekirse de Doğu Almanya'yı, ama ötekileri de) kendi emperyalist "birliklerine" doğru çekmekte kullanılabilecek gerçek bir politik blok yaratma yönündeki programlarıdır. Bu gerilimler bu makalede daha sonra tartışılacak olan uluslararası altın eşdeğeri ve dolar sistemi bakımından yapılan manevralarla ilgilidir.

31) Bu ve izleyen alıntılar *Dış İşleri Bakanlığı Bülteni*, 10 Mayıs 1965, s. 695'ten alınmıştır.

32) *The Economist*, 27 Ocak 1968.

33) Bu konudaki arka plan bilgileri için bkz. Robert Engler: *The Politics of Oil* (New York: MacMillan, 1961); ve Harvey O'Connor: *The Empire of Oil* (New York: Monthly Review Press, 1955). Politikanın oynadığı rolle ilgili en açık örnek Birleşik Devletler'in Başbakan Musaddık'ın CIA-yönetiminde devrilmesinin ardından İran'daki petrol rezervlerini ele geçirmesidir. Britanya'nın sahip olduğu Anglo-Iranian Company'nin Musaddık tarafından ulusallaştırılması öncesinde, ABD şirketleri bu Britanya korumasına sızamıyorlardı. Darbeden sonra, 5 ABD firması, Standard of New Jersey, Socony, Standard of California, Texaco ve Gulf, önceden Anglo-Iranian tarafından elde tutulan petrol çıkarlarının yüzde 40'ını ele geçirdiler. Bu konudaki ayrıntılar için bkz. Engler'in yukarıda zikredilmiş olan kitabının 8. bölümü, "The Blending of Public and Private Abroad" ve O'Connor'un kitabının 31. bölümü, "The Threat from Iran".

34) 3 no.lu dipnottaki gibi, s. 700.

35) Hans H. Landberg: *Natural Resources for U.S. Growth* (Baltimore: John Hopkins Press, 1964), s. 206.

36) Yabancı Ekonomi Politikası Üzerine Komisyon, Komisyona sunulan Staff Papers, Washington, D.C., Şubat, 1954, s. 224.

37) International Development Advisory Board, *Partners in Progress*, Washington, D.C., Mart 1951, s. 46.

38) Başkan'ın Hammadde Politikası Komisyonu, *Resources for Freedom*, Washington D.C., Haziran 1952, Cilt IV, The Promise of Technology, s. 11.

39) Gettysburg College davet konuşması, 4 Nisan 1959, Birleşik Devletler Başkanları Kamusal Raporları içinde, Dwight D. Eisenhower 1959, Washington D.C., 1960, s. 314.

40) Rockefeller Brothers Fund: *Foreign Economic Policy for the Twentieth Century* (Garden City: Doubleday, 1958), s. 11 birinci madde için, s. 16 ikinci madde için.

41) Ortak Ekonomik Komite'nin Yabancı Ekonomik Politikalar alt komitesi, Birleşik Devletler Kongresi, 84. Kongre, 2. Oturum, Celseler, 10, 12, 13 Aralık, 1956, s. 127-131.

42) Leo Model: "The Politics of Private Foreign Investment", *Foreign Affairs* (Temmuz 1967), s. 640-41.

43) Avrupa'daki ABD yatırımları hakkındaki sık duyulan bir açıklama Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (Ortak Pazar) çekiciliğidir. Anthony Scaperlanda tarafından yapılan bir analiz bununla çelişmektedir: "... AET'nin ortaya çıkışının uluslararası yatırımların yeniden dağılımı ile sonuçlanacağı yolundaki genel varsayım ampirik verilerce desteklenmemektedir. Tersine, AET-dışı alan, Birleşik Devletler'in Batı Avrupa'daki doğrudan yatırımları içindeki payını ya korumuş ya da artırmıştır." "The E.E.C. and U.S. Foreign Investment: Some Empirical Evidence", *Economic Journal* (Mart 1967), s. 26.

44) Christopher Layton: *Transatlantic Investment* (Boulogne-sur-Seine, France: Atlantic Institute, 1966), s. 18.

45) Age., s. 18.

BÖLÜM 3

1) Yabancı Misyonerlar İçin Amerikan Komisyonerler Kurulu, 32. Yıllık Rapor (1841). Richard W. Van Alstyne: *The Rising American Empire* (Chicago: Quadrangle Books, 1965), s. 171'den ahnu. 1969 yılında Oxford University Press, New York tarafından basılan bu ikinci kitap Birleşik Devletler dış siyasetinin sürekliliğinin anlaşılması için çokça tavsiye edilebilir. Bkz. Charles A. Beard: *The Idea of National Interest*, Quadrangle Paperbacks tarafından 1966'da yeni malzemelerle birlikte yeniden basıldı; ve Lloyd C. Gardner: *Economic Aspects of New Deal Diplomacy* (Madison: University of Wisconsin Press, 1964).

2) *Nile's National Register*, 22 Ocak 1842, s. 327-28.

3) Samuel Lubell: *The Revolution in World Trade and American Economic Policy* (New York: Harper and Brothers, 1955, s. xi Önsöz.

4) Rockefeller Brothers Fund: *International Solidarity-The Military Aspect, Report of Panel II of the Special Studies Project* (Garden City: Doubleday, 1958), s. 24.

5) Tam başlık şöyledir, *The United States Navy as an Industrial Asset-What the Navy Has Done for Industry and Commerce*, Donanma İstihbaratı Bürosu tarafından Ekim 1922'de kaleme alınmış ve 1923'te ABD Hükümeti Basımevi, Washington D.C., tarafından basılmış. Aşağıdaki bölüm tipiktir: "Asyatik alanda bir hücumbot gücü Yangtze Nehri'nde sürekli askeri devriye olarak tutulur. Bu hücumbotlar nehrin ağzından Çin'in kalbine doğru yaklaşık 2000 mil boyunca devriye gezebilir. Amerikan işadamları Birleşik Devletler'in bu devriyeyi geri çekmesini halinde kendilerinin de geri çekilmeleri gerektiğini kendi hür iradeleri ile beyan etmişlerdir. Donanmamız yalnızca kendi yurttaşlarımızı ve onların mülklerini korumakla kalmamakta, ama sürekli olarak genelde insanlığı korumakta ve sık sık bu bölgeyi istila eden haydutlarla gerçekten de uğraşmaktadır." (s. 4)

6) Eugene R. Black: "The Domestic Dividends of Foreign Aid", *Columbia Journal of World Business*, cilt 1 (Güz 1965), s. 23.

7) *New York Times*, 2 Aralık 1965 tarafından bildirildiğine göre Ticaret Bakan Yardımcısı Andrew F. Brimmer tarafından Tax Foundation, Inc'nin bir toplantısında yapılan konuşma.

8) Richard D. Robinson: *International Business Policy* (New York: Holt Rinehart and Winston, 1966), s. 220.

9) "Economic Considerations in Foreign Relations-An Interview with Alfred Wentworth" *Political* 1:1 (Temmuz 1965), s. 45-46 içinde.

10) The Conference Record Board 3:5 (Mayıs 1966), s. 28. Bkz. Judd Polk, Irene W. Meister ve Lawrence A. Veit: *U.S. Production Abroad and the Balance of Payments: A Survey of Corporate Investment Experience* (New York: National Industrial Conference Board, 1966).

11) Bu toplam :

- a) Tarladan pazarlanandan elde edilen nakit ahndıları artı tarla ürünlerinin tarla hanesindeki tüketimi;
- b) İmalat sanayilerindeki katma değer;
- c) Mineral üretiminin değeri ve
- d) Navlun ahndılarında oluşmaktadır.

12) Ticaret bakanlığı 1964'de ihracatın 6.3 milyar dolarının Birleşik Devletler firmalarının yabancı bayilerle nakledildiğini tahmin etmektedir. Diğer kıyaslanamazlık kaynakları;

a) 168 milyar dolarlık tahminin ticari organizasyonların satışlarını, kamu hizmetlerini ve diğer meta-dışı üreticileri içermesinden ve;

b) Yerli imalatın satış hakkındaki verilerin katma değer temelli olmasına karşın yabancı bayilerin satışlarının navlun-değeri temelli olmasından doğmaktadır. Kıyaslanabilirlik elde etmek için yapılan muhafazakar uyarılma, tahminleri 168 milyar dolardan 110 milyar dolara indirmektedir.

13) John D. Lockton: "Walking the International Tightrope", *National Industrial Conference Bo-*

ard'da yapılan konuşma, 21 Mayıs 1965, General Electric Co. tarafından basılmış. Schenectady, N.Y., 1965, s. 4-5.

14) William T.R. Fox: "Military Representation Abroad", *The Representation of the United States Abroad, a report of The American Assembly, Graduate School of Business, Columbia University, New York, 1956, s. 124-25* içinde.

15) Celseler, Subcommittee on Antitrust and Monopoly of the Committee on the Judiciary, ABD Senatosu, 88. Kongre, 2. Oturum, Bölüm I, Washington D.C., 1964, s. 115.

16) Background Material on Economic Aspects of Military Procurement and Supply: 1964, Joint Economic Committee of Congress, Washington D.C., 1964, s. 11.

17) A. George Gols: "Postwar U.S. Foreign Petroleum Investment", Raymond F. Mikesell (der.), *U.S. Private and Government Investment Abroad* (Eugene: University of Oregon Books, 1962), s. 417 içinde.

18) Clarence B. Randall: *The Communist Challenge to American Business* (Boston: Little, Brown, 1959), s. 36.

19) Joseph Grunwald: "Recourse Aspects of Latin American Development", Mariore Clawson, (der.), *National Resources and International Development* (Baltimore: John Hopkins Press, 1964), s. 315 içinde.

20) Bunlar 1950 ile 1960 arasında ABD Ticaret Bakanlığı için sunulan verilerin özetidir. Ödemeler Dengesi İstatistiksel Ekler Gözden Geçirilmiş Baskı, Washington D.C., 1963. 1961 ve 1965 verileri 1962'den 1966'ya kadarki *Survey of Current Business*'in çeşitli baskılarındaki yabancı yatırımla ilgili değerlendirme makalelerinde sergilenmektedir. Metin tablosundaki ilk satır Birleşik Devletler'den yapılan net doğrudan yatırım sermaye dışarı-akışlarını temsil etmektedir. İkinci satıra yurtdışındaki doğrudan yatırımlar tarafından üretilen hisse, faiz ve yabancı vergilerden sonraki şube karlarının toplamıdır. Şubelerden farklı olan yan kuruluşların kazançlarını içermemektedir.

21) John H. Dunning: *American Investment in British Manufacturing Industry* (London: Allen and Unwin, 1958).

22) Fred J. Borch, General Electric Company Başkanı tarafından, New York The Economic Club önünde yapılan konuşma, "Our Common Cause in World Competition", 9 Kasım 1964, General Electric Co. basımı, Schenectady, N.Y.

23) John D. Lockton, General Electric Company Saymanı tarafından, Macalester College'de yapılan konuşma, "The Creative Power of Profits", St. Paul, Minn., 22 Nisan 1964, General Electric Co., basımı, Schenectady, N.Y.

BÖLÜM 4

1) Carlo M. Cipolla: *Guns, Sails and Empires: Technological Innovation and Early Phases of European Expansion, 1400-1700* (New York: Pantheon, 1965). Epilog.

2) Açıkur ki, sömürgelerin elde edilmesindeki acil hedefler tek tip değildi; bazı sömürgeler bir imparatorluk inşa etmek ve onu korumak bakımından taşıdıkları stratejik askeri değer nedeniyle avlanırken; diğerleri rakip imparatorlukları engelleme vs. gibi amaçlarla avlandılar. Atıfta bulunulan ortak öge sömürgeci deneyimin kendisidir. Ele geçirme sürecinin planlanmış ya da rastlantısal özelliklerine bakılmaksızın, sömürgelerin yönetilmesi (ve yan sömürge bölgelerin manipülasyonu) çevre bölgelerin metropol merkezlerin ekonomik avantajlarına hizmet edecek biçimde uyarlanmasını amaçladı ya da buna yol açtı.

3) Artık sorununun analizi Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy'nin, *Monopoly Capital* (New York: Monthly Review Press, 1966) isimli eserinde gelişmiş biçimiyle yapılmıştır. Ancak Baran ve Sweezy tarafından ortaya konulan sorunla, burada incelemekte olduğumuz sorun arasında bir ayrım koymak gerekmektedir. Aslında, onlar "artık sermaye" kavramını değil, "ekonomik artık" kavramını ele al-

maktadırlar. "Ekonomik artık" terimi mutlaka sermayenin "çok fazlalığı"nı ima etmez. Bu basitçe gerekli üretim maliyetlerini aşan bir artıktır; bunun herhangi bir bölümünün aynı zamanda artık sermayeyi sermaye ihracatı ile ilişkilendiren teorilerde kastedilenle aynı anlamda bir artık olup olmaması tamamen farklı ve hatta konuyla ilgisiz bir sorundur. Baran ve Sweezy, *Monopoly Capital*'da tekelelin stagnasyon-yaratıcı eğilimleri ile bağlantı içinde temel yatırım ve istihdam dinamiklerini ele almaktadırlar. Sermaye ihracatının, yurda geri dönen gelirin yatırım dışarı-akışından daha büyük olması nedeniyle stagnasyon eğilimini dengelemediğini ileri sürmektedirler. Yani, sermaye ihracı yatırım mahreçlerinin artık sorununu hafifletmek yerine yoğunlaştırmaktadır. Baran ve Sweezy'nin sermaye ihracatının nedenini değil, etkisini ele almakta oldukları belirtilmelidir. Ve, bu ihracatın etkilerini ele alırken de, bunu tüm sonuçları ile birlikte analiz etmeye girişmemektedirler. Yalnızca bunun ana ülkedeki ekonomik artığın sarf edilmesi üzerindeki etkisiyle ilgilenmektedirler. Bu da ortaya koymakta olduğumuzdan oldukça farklı bir sorundur: Sermaye ihracatındaki yükselmenin nedeni nedir?

4) Britanya sermaye ihracı ile mal ihracı arasındaki karşılıklı ilişki hakkında, bkz. A.G. Fold, "Overseas Lending and Internal Fluctuations, 1870-1914" ve A.J. Brown, "Britain in the World Economy, 1820-1914", her ikisi de *Yorkshire Bulletin of Economic and Social Research*, Mayıs 1965 içinde. Sermaye artışı ve/ya da katılığı sorunu hakkında, A.J. Brown'un yukarıdaki makaledeki ilginç gözlemine bakalım:

"Profesör Tinbergen, bu dönemde Birleşik Krallıkta ilgili olarak yaptığı önemli ekonometrik çalışmasında (*Business Cycles in the United Kingdom, 1870-1914*, Amsterdam, 1951), paranın bolluk nedeniyle yurtdışına gönderilmiş olmandan çok, yurtdışına gönderildiği için kısıtlı olduğunu öneren biçimde, net sermaye ihracı ile kısa vadeli faiz haddi arasında pozitif bir ilişki bulmaktadır. (s. 1).

5) *Business Abroad*, 11 Temmuz, 1966, s. 3.

6) Daha gerçekçi bir manzaraya ulaşmak için tüm öğelerin çözümlenmesi zordur. Birincisi, tüm hisse senedi sermayesi başlangıçtaki yatırımları temsil etmez; bunun bir bölümü yeniden yatırıma dönüşmüş artıktır. *The Business Abroad*'un gözlemi yalnızca başlangıçtaki yatırımlara uyarlanabilir. Yine, ABD yatırımlarının eksik tahminine yolaçan bir karşı eğilim mevcuttur. Bazı sanayilerde, özellikle de maden çıkarma ile ilgili olanlarda, firmalar hala üretken kullanımda olan varlıklarını zarar olarak göstermektedirler.

7) Hükümetin ödemeler dengesi açığını azaltmak için yatırım sermayesinin dışarı akışı üzerindeki sınırlandırmalarına karşın, ABD yurtdışı doğrudan yatırımlarındaki daha yakın zamandaki büyüme dikkat çekicidir. *Business Week* şu yorumda bulunmaktadır:

"Daha önemlisi, yine de, ABD şirketlerinin yurtdışından ödünç almada karşılaştıkları artan kolaylıklardır. Bu yıl... şirketler planlanmış deniz aşırı harcamalarının yüzde 91'ini ABD dışı kaynaklardan finanse edeceklerdir, ki bu geçen yıl yüzde 84 kadardı.... Aslında yurtdışından finansman o denli kolaylaştı ki, ABD'den yapılan dolar hareketleri üzerindeki federal denetimler, yabancı harcama planları üzerinde yalnızca küçük bir engel oluşturmaktadır. (9 Ağustos 1969, s. 38).

8) *Foreign Income Taxes Reported on Corporation Income Tax Returns* (Washington D.C.: ABD Hazine Bakanlığı, 1969).

9) Stephen Hymer: "The Theory of Direct Investment", Ph. D. Sunuşu, *Massachusetts Institute of Technology*, 1960, daha sonra kitap halindeki basımı *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1976).

10) Bu genelleme açıktır ki, herhangi bir ülkenin analizi için kullanışlı olamayacak kadar geniştir. Verili bir ülkenin sınıfsal ve toplumsal bileşimi metinde ana hatları çizilmiş olan bu üç büyük gruplandırmada ima edilenden çok daha karmaşık olacaktır; belirli bir bölgenin dinamikleri anlaşılacaksa özel bir ülke-ülke analiz gereklidir. Yani, bazı ülkelerde, küçük toprak sahiplerinin, zengin köylülerin ve kırsal tefecilerin ve tüccarların rolüne dikkat sarf edilmelidir. Kentsel iş çevresi grupları da, ticari ve sınıfsal çıkar grupları arasındaki önemsiz farklılıklarla ve bu kategorilerin her birinin metropol

merkezlerin sınıfsal ve mali işlerine farklı bağımlılık dereceleriyle birlikte, metinde sözü geçenden genellikle daha fazla katmanlaşmıştır.

BÖLÜM 5

1) Rosa Luxemburg: *The Accumulation of Capital* (New York: Monthly Review Press, 1964), s. 452-53.

2) Quincy Wright: *A Study of War*, cilt 1 (Chicago: University of Chicago Press, 1942), s. 236.

3) Lawrence Dennis: *Operational Thinking for Survival* (Colorado Springs: R. Myles, 1969) ek II'deki listeden hesaplandı.

4) Donanma İstihbarat Bürosu, *The United States Navy as an Industrial Asset* (Washington D.C.: Hükümet Basımevi, 1923), s. 4.

5) Historical Statistics of the United States, *Colonial Times to 1957* (Washington D.C.: Hükümet Basımevi, 1961), s. 718-19'daki verilerden hesaplandı.

6) Richard W. Van Alstyne: *The Rising American Empire* (New York: Norton, 1974).

7) Age., bölüm 5, "Manifest Destiny and Empire, 1820-1870".

8) Quincy Wright: *A Study of War*, cilt 1, s. 299.

9) Theodore Ropp: *War in the Modern World* (New York: Macmillan, 1962), s. 206.

10) İzolasyonizm genelde gerçekten çok görüntüydü. Bkz. William Appleman Williams: *The Tragedy of American Diplomacy*, 2. baskı (New York: Dell, 1972), bölüm 4, "The Legend of Isolationism".

11) Thorstein Veblen: "The Economic Consequences of the Peace," *Essays in Our Changing Order* (New York: Kelley, 1934), s. 464 içinde.

12) Marks'tan Engels'e mektup, 8 Ekim 1858, *Karl Marx and Friedrich Engels, Correspondences, 1846-1895* (New York: International Publishers, 1934), s. 117 içinde.

13) Quincy Wright: *A Study of War*, s. 670-71.

14) Askeri harcamalar hakkındaki veriler GSMH hesaplamalarında olduğu gibi "ulusal savunma" ve "uzay araştırma ve teknoloji" için yapılan mal ve hizmet alımlardır. 1964 ve 1968 verileri *Survey of Current Business*, Temmuz 1968 ve Temmuz 1969'da bildirilmiştir. Fiyat değişimleri için uyarlamalar, *Economic Report of the President*, Ocak 1969'da verilmiş olduğu gibi, federal mal ve hizmet alımları için zımnî fiyat deflatörleri kullanılarak yapılmıştır.

15) General Dayid M. Shoup: "The New American Militarism", *The Atlantic*, Nisan 1969, 119 ülke rakamı çok büyük görünmektedir. General Shoup muhtemelen, ayrı ayrı ülkeler olarak saydığı adalardaki üsleri de dahil etmektedir. Tahminimiz ABD silahlı kuvvetlerinin; üslerin idaresi, askeri yardımın yönetilmesi ve yabancı subayların eğitimi için yetmiş ila seksen ülkede bulduklarıdır.

16) *New York Times*, 9 Nisan 1969.

17) George Thayer: *The International Trade in Armaments* (New York: Simon and Schuster, 1969) s. 37-38. Bunlar Military Assistance Facts, 1 Mayıs 1966'da sunulan, 1968 yılı için güncellenen verilerin özeti.

18) 1) İçin bkz. age., 2) için bkz. John Dunn: *Military Aid and Military Elites: The Political Potential of American Training and Technical Assistance Programs*, yayınlanmamış Ph. D. Sunuşu, Princeton University, 1961; 3) için bkz. Edwin Liwien: *The United States and the Challenge to Security in Latin America* (Columbus: Ohio State University Press, 1966), s. 16.

19) Silahlı hizmetler ve Savunma Bakanlığı sivil istihdam hakkındaki veriler Defense Indicators (Bureau of the Census), Kasım 1969'dan. Özel sanayi tarafından askeri üretim için istihdam edilenlerin sayısı hakkındaki tahmin Richard P. Oliver'in çalışması, "The Employment Effect of Defence Expenditures", *Monthly Labor Review*, Eylül 1967'ye dayandırılmıştır. Bay Oliver Savunma Bakanlığı harcamalarının bir sonucu olarak, 30 Haziran 1967'de sona eren mali yılda 2,972 milyonluk özel sektörde istihdamı hesaplamaktadır. Biz bu tahmini 1) 1967 mali yılından bu yana verimlilikte hiçbir artış ya da üretimin bileşiminde büyük bir değişim olmadığını; 2) 1969'un ilk üç çeyreği için harcama verilerini kullanarak, 3) her ikisi de Baş Oliver'in hesaplamalarında yer almamış olan, uzay araştırma ve tek-

nolojisi ve Atom Enerjisi Komisyonu harcamalarını toplayarak, ve 4) son iki yıldaki fiyat artışlarına uyarlayarak güncelleştirdik. Ortaya çıkan 3.5 milyonluk rakam bu durumda geniş bir tahmindir, ancak hata marjı yaptığımız analizi geçersizleştirecek boyutta değildir.

20) Employment and Earnings (Bureau of Labor Statistics), Ocak-Kasım 1969'daki verilere dayandırılmıştır. 3.7 milyonluk tahmin, tam-zamanlı istihdam artı gönüllü olmayan biçimde tam hafdadan daha az çalışanların tam-zaman eşdeğerini temsil etmektedir. Bu tahmin hükümeti araştırmasında sayıma dahil edilmeyen işsizleri hesaba katmamaktadır.

21) *Economic Report of the President*, Ocak 1969 (Washington D.C.: Government Printing Office, 1969), s. 252.

22) U.s. Arms Control and Disarmament Agency, *Economic Impacts of Disarmament* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1962).

23) *Economic Report of the President*, Ocak 1969, s. 228.

24) "Input-Output Structure of the U.s. Economy: 1963", *Survey of Current Business*, Kasım 1969 içindeki tablolardan hesaplanmıştır. 1) Gayri safı sabit sermaye oluşumuna ve 2) federal hükümet alımlarına atfedilebilecek olan doğrudan ve dolaylı çıktı yüzdeleri kullanılmıştır. Bu yüzdeler dayanaklı mal imal eden sanayilerin her birisinin gayri safı çıktısına uygulanmıştır. Genellikle federal hükümet alımlarının yüzde 85'inin ordu için yapıldığı tahmin edilmektedir. Rakam muhtemelen tek başına dayanaklı mal imal eden sanayilerde daha yüksektir.

25) ABD'nin yetersiz altın rezervleri veri olmak üzere, ABD doları yalnızca yabancı bankalar Birleşik Devletler'deki dolar cinsinden alacak bakiyelerini altın cinsinden ödemelerin ikamesi olarak kullanmaya istekli oldukları sürece, uluslararası para birimi olarak hizmet verebilir. Eski Para İşlerinden Sorumlu Hazine Müsteşarı Robert Roosa'nın Birleşik Devletler'in askeri gücünü mevcut uluslararası para sistemini korumamanın bir ögesi olarak işin içine dahil etmesi ilginçtir: "Üstelik, Birleşik Devletler'in politik istikrarı ve olağanüstü ekonomik ve askeri gücü aynı zamanda bakiyeleri dünyanın başka bir ülkesinde değil de burada tutma arzularını da artırmıştır" (Robert V. Roosa: *Monetary Reform for the World Economy* [Mystic, Ct.: Verry, 1965], s. 9).

BÖLÜM 6

1) Bu tarihin değerli bir özet ve analizi Orlando Letelier ve Michael Moffitt, *The New International Economic Order*, Bölüm 1 (Washington, D.C.: Transnational Institute, 1977) içinde bulunabilir.

2) Bkz. Paul Bairoch: "Agriculture and the Industrial Revolution, 1700-1914", Carlo M. Cipolla (der.), *The Industrial Revolution* (London: Fontana/Collins, 1973) içinde.

3) Hindistan ve Çin gibi bazı Üçüncü Dünya ülkeleri, uzun bir zanaatkarlık tarihine sahiptir. Bunun önemli bir kısmı (hepsi olmamakla birlikte) emperyalist yayılmanın en parlak evresinde, sanayileşmiş merkezlerden gelen ucuz mamul mallar tarafından boğularak ortadan kaldırılmıştır. Öncelikli emperyalist çerçeveden geri çekilmeksizin yeni baştan başlamak imkansız ölçüde zordur.

4) Bkz. Paul M. Sweezy: "The Present Stage of the Global Crises of Capitalism", *Monthly Review* (Nisan 1978).

5) Yaklaşımlarına dair ilginç ve açıklayıcı bir ipucu devasa çelik şirketlerinin, bu ülkede ve yurtdışında, bazı Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen göreceli olarak küçük miktardaki çelik ihracatının dünya pazarlarına girmesi ile birlikte alarm zilleri çalmaya başlamalarıdır. Benzer biçimde önemli olan Birleşik Devletler ile Meksika arasında, Birleşik Devletler'in meyve, sebze ve el sanatları üzerindeki tarifeleri indirdiği yakın dönemli bir anlaşmadır; bu ürün grubu 1976'da Meksika'nın Birleşik Devletler'e olan ihracatının 63 milyon dolarlık bölümünü oluşturuyordu. Birleşik Devletler bu cömert jest karşılığında Meksika'dan pastörize ve diğer çeşit sütler, domuz yağı, konserve edilmiş meyve kokteyli ve diğer ürünlerin ABD'den ihracatı konusunda ticaret tavizleri koparmak bakımından ısrarcı davranmış ve bu tavizleri elde etmiştir! (Bkz. Clyde H. Fransworth: "Mexico Makes Reverse Concessions in U.s. Trade Pact" *New York Times*, 3 Aralık 1977.)

SÖMÜRGESİZ EMPERYALİZM

Harry Magdoff

11 Kasım 2000'de, baba Bush döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi ve başkanın özel yardımcısı olan Robert Haass, Atlanta'da "**Emperyal Amerika**" başlıklı bir makalenin sunuşunu yaptı. "*Birleşik Devletler'in küresel üstünlük hedefinde başarılı olması için*" diyordu, Amerikalıların kendi rollerini "*geleneksel ulus-devletten emperyal güce doğru [kayacak biçimde ç.n.] yeniden-kavramaları*" gerekecekti. Haass, Amerika'nın rolünü tarif ederken, "**emperyalist**" terimini hasır altı ederek "**emperyal**" terimini tercih etti, çünkü bu birinci terim, "*genelde ticari amaçlar uğruna sömürüyü*" ve "**teritoryal denetimi**" çağrıştırıyordu.

Halihazırda ABD emperyalizmi, savaşlarla böyle dolaysızca bağlantılı olduğu ve gelecekte de, temelde aynı amaçlara ulaşmak üzere sonsuz bir savaşlar dizisine işaret ettiği için özellikle dikkat çekicidir. Ancak, işleyişin altında yatan güçleri anlamak istiyorsak tırmanan bu militarizm ve saldırganlığın dikkatimizi emperyalizmin içsel mantığından uzaklaştırmasına izin vermemeliyiz; bu içsel mantık ise en açık ifadesini zengin ve yoksul ülkeler arasındaki büyüyen gelir ve zenginlik uçurumunda ve çevreden merkeze doğru bu uçurumu mümkün kılacak biçimde gerçekleşen net ekonomik artık transferlerinde bulmaktadır. Uluslar arasında varolan artan zenginlik ve yoksulluk kutuplaşması (ulusların kendi içlerinde de varolan bu kutuplaşma) sistemin dünya sahnesindeki en önemli kazanımıdır. Bu aynı zamanda modern emperyalizme karşı mücadelelerin de nihai gündemidir. Magdoff'un **Sömürgesiz Emperyalizm**'de iddia ettiği gibi, kapitalizm koşulları altında ekonomik, politik ve askeri egemenliğe yönelik esaslı bir yek-vücutluk durumu mevcuttur. Emperyalizmin kendisini ifade etme biçimlerine karşı muhalefet etmek isteyenler bu dışavurumlardan hiçbirisine karşı, ötekilerin tümünü ve aslında tüm sistemi sorgulamaksızın etkin biçimde meydan okunamayacağını da kabul etmelidirler.

John Bellamy Foster

Fiyat: 12 YTL. / 12.000.000 TL.

ISBN 975647208-1

9 789756 472088